

Beslut för långsiktig överlevnad

Värderingar, mål och beslut inom renskötseln

Ann-Marie Karlsson

Faculty of Natural Resources and Agricultural Sciences

Department of Economics

Uppsala

Doctoral Thesis

Swedish University of Agricultural Sciences

Uppsala 2015

Acta Universitatis agriculturae Sueciae

2015:65

ISSN 1652-6880

ISBN (print version) 978-91-576-8328-1

ISBN (electronic version) 978-91-576-8329-8

© 2015 Ann-Marie Karlsson, Uppsala

Print: SLU Service/Repro, Uppsala 2015

Decision making for sustainable reindeer herding – Values goals and decisions

Abstract

The thesis examined how the institutional environment of reindeer herders and their goals and decisions affect their possibilities to combine resources in order to sustainably continue reindeer herding.

Using a resource-based perspective, the work examined how herders can deploy their resources so that this enterprise can survive in the long run. The conceptual model used was based on values, decisions, property rights and resources. Swedish reindeer herding was also conceptualised in a socio-ecological framework. Qualitative and quantitative approaches were employed in the analysis. Triangulation was used to compare results from different methods to improve validity and to gain a deeper understanding of the data.

It was found that reindeer herders only want a sufficiently high financial outcome to allow them to continue as herders, i.e. they have modest demands on financial outcome. Large-scale herders have higher demands than small-scale herders. Financial resources from enterprises other than reindeer herding seem to be only a last resort to maintain reindeer herding. Quantitative analysis examined whether the larger- or smaller-scale herders in the village should increase/decrease their number of reindeer due to surplus/shortage of available grazing land. The results indicated that herders favoured a medium-sized herd with one exception: large-scale herders in the south believed more strongly that large herds needed to be preserved.

It was also found that several factors are working in favour of sustainable use of resources, increasing the possibilities of reindeer herding surviving. These factors include shared overall values about reindeer herding, modest demands on financial outcome and a common understanding of the environment. However, the results also revealed factors compromising the possibilities to continue reindeer herding. These included no legal support for nested decision making in herding districts and uncertainty about the availability of grazing land.

Keywords: Reindeer herding, Resource Based View, RBV, SES-framework, Decision making, goals

Author's address: Ann-Marie Karlsson, SLU, Department of Economics
P.O. Box 7013, 750 07 Uppsala, Sweden

E-mail: a_m_k_karlsson@hotmail.com

Beslut för långsiktig överlevnad – Värderingar, mål och beslut inom renskötseln

Sammanfattning

Syftet med studien har varit att bättre förstå renskötsel företagarnas handlingssätt/beteende och hur dessa handlingssätt/beteenden påverkar renskötsel företagarnas möjligheter att kombinera de resurser som finns inom rennäringen på ett sådant sätt att de långsiktigt kan fortsätta att bedriva renskötsel och överleva som företagare. Såväl kvalitativa som kvantitativa metoder har använts.

Studien utgår från teorier om värderingar, mål och om hur beslut fattas. Den tar med hjälp av ett socio-ekologiskt ramverk fram faktorer som är viktiga för beslut som leder till ett långsiktigt framgångsrikt resursutnyttjande givet den branschspecifika förutsättningen att renen ägs av den enskilde medan renbetet är en gemensam resurs.

Studien tyder på att renskötsel företagarna har en intuitiv beslutsstil med en känsla för i vilken riktning de vill att besluten ska leda, men de planerar dem inte i detalj. Studien indikerar flera gynnsamma förutsättningar, t.ex. att renskötsel företagarna värderar att fortsätta som renskötare mycket högt och har modesta krav på det ekonomiska utbytet. De ser renskötseln som en livsstil som de vill föra vidare till nästa generationer. De gör t.ex. avvägningar mellan sina egna ekonomiska behov och att kunna lämna över en renhjord till sina barn. Studien indikerar också att det finns en gemensam värdering om hur resursen ska brukas och att bedömningen om t.ex. hot och möjligheter samt om hur man värderar olika informationskällor är homogen i gruppen. De viktigaste källorna till kunskap är andra renskötare, framförallt äldre erfarna renskötare. Den kvantitativa studien visar med undantag för de större företagen i den södra delen av renskötselområdet att man föredrar en homogen företagsstruktur i samebyn avseende antal renar per företag.

Faktorer som talar emot är hög risk genom att den tillgängliga betesmarken förändras och minskar samt rovdjursförluster. Externt skulle lagstiftningen kunna anpassas bättre till den forskning som redovisats om hur en lagstiftning kan stärka ett långsiktigt utnyttjande av en gemensam resurs, till exempel stödja nästlade regelverk.

Keywords: renskötsel, RBV, SES-ramverk, beslut, mål

Författarens adress: Ann-Marie Karlsson, SLU, Institutionen för ekonomi

P.O. Box 7013, 750 07 Uppsala, Sverige

E-postl: a_m_k_karlsson@hotmail.com

Dedikation

Till mina föräldrar:

Maj-Lis och Allan Karlsson

Innehållsförteckning

Tabellförteckning	11
Figurförteckning	12
1 Inledning	15
1.1 Forskningsproblem och teoretisk ansats	18
1.1.1 Forskningsproblem	18
1.1.2 Teoretisk ansats	20
1.2 Övergripande syfte	23
1.3 Avgränsningar och definitioner	24
1.4 Avhandlingens disposition	25
2 Beteende- och beslutsteori	29
2.1 Teorier om beteende	29
2.2 Teorier om beslut	32
2.3 Beteende och beslut inom rennäringen	37
3 Rennäringen som en del i ett socio-ekologiskt ramverk	41
3.1 Rennäringens biologiska förutsättningar	41
3.2 Rättigheter till resurser ger ett långsiktigt resursutnyttjande	48
3.2.1 Resurser och rättigheter	48
3.2.2 Allmänningarnas dilemma	52
3.2.3 RBV och SES-ramverket, skillnader och likheter	55
3.3 Rennäringen beskriven som ett socio-ekologiskt system	55
3.3.1 Resurssystem	57
3.3.2 Styrsystem	64
3.3.3 Aktörer	70
3.3.4 Resursomvandlare	81
3.3.5 Tillfällen att utföra handlingar	84
3.4 Sammanfattning	85
4 Syfte och konceptuell modell	89
4.1 Syfte	89
4.2 Forskningsfrågor	90
4.2.1 Vill renskötselföretagarna långsiktigt fortsätta som renskötselföretagare?	90
4.2.2 Vilka mål har renskötselföretagarna när det gäller avkastningens storlek och det ekonomiska utbytet från sina företag?	91

4.2.3	Vilka mål har renskötsel­företagarna när det gäller användningen av resursen renbete?	91
4.2.4	Vilka problem och möjligheter ser renskötsel­företagarna?	92
4.2.5	Hur hämtar renskötsel­företagarna in information i sitt beslutsfattande?	93
4.2.6	Finns det skillnader mellan hur företag med fler eller färre renar eller företag i olika regioner svarar på de forskningsfrågor som ställts?	93
4.3	Konceptuell modell och dess användning	94
5	Metod	99
5.1	Val av metoder	99
5.2	Forskningsresultatens kvalitet	101
5.2.1	Begrepp för att mäta kvalitet	101
5.2.2	Triangulering	104
5.3	Metod kvalitativ empiri	105
5.3.1	Insamling	105
5.3.2	Analys, verifiering och rapportering	108
5.4	Metod kvantitativ empiri	110
5.4.1	Insamling	111
5.4.2	Analys av enkätsvar	116
5.4.3	Strukturella ekvationsmodeller	117
6	Beslut - Kvalitativ studie	123
6.1	Beslut under ett renskötselår	124
6.1.1	Vill renskötsel­företagarna fortsätta som renskötsel­företagare?	124
6.1.2	Vilka mål har renskötsel­företagarna när det gäller avkastningens storlek och det ekonomiska utbytet från sina företag?	125
6.1.3	Vilka mål har renskötsel­företagarna när det gäller användningen av resursen renbete?	126
6.1.4	Hur hämtar renskötsel­företagarna in information i sitt beslutsfattande?	129
6.1.5	Sammanfattning	131
6.2	Ett samarbetsprojekt- ett unikt beslut	132
6.2.1	Beslutet att starta samarbetsprojektet	133
6.2.2	Beslut att byta slaktstrategi	136
6.2.3	Gemensamma arbeten och gemensamma uppköp	139
6.2.4	Beslut att utfodra	140
6.2.5	Mål - problem - lösning	144
6.2.6	Forskningsfrågorna	146

6.3	Hot och möjligheter	147
6.3.1	Externa hot och möjligheter	149
6.3.2	Samebyn hot och möjligheter	151
6.3.3	Forskningsfrågan hot och möjligheter	152
6.4	Diskussion Beslut- kvalitativ del	153
6.4.1	Forskningsfråga 1: Vill renskötselföretagarna långsiktigt fortsätta som renskötselföretagare?	153
6.4.2	Forskningsfråga 2: Vilka mål har renskötselföretagarna när det gäller det ekonomiska utbytet från sina företag.	153
6.4.3	Forskningsfråga 3. Vilka mål har renskötselföretagarna vad gäller användningen av resursen renbete?	154
6.4.4	Forskningsfråga 4 Vilka problem och möjligheter ser renskötselföretagarna i förhållande till sitt renskötselföretagande?	156
6.4.5	Forskningsfråga 5 Hur hämtar renskötselföretagarna in information i sitt beslutsfattande?	157
6.4.6	Forskningsfråga 6. Vilken betydelse har renantal och region?	158
6.4.7	Sammanfattning av diskussionen	158
7	Kvantitativ studie	159
7.1	Deskriptiv redovisning av enkäten	159
7.1.1	Påverkande faktorer	159
7.1.2	Långsiktiga mål-värderingar	161
7.1.3	Ekonomiska krav på företagen	165
7.1.4	Utnyttjande av resurser	167
7.1.5	Påverkan av andra markanvändare	169
7.1.6	Kunskapsinhämtning	169
7.2	Diskussion av den deskriptiva delen	170
7.3	Strukturella ekvationsmodeller	173
7.3.1	Långsiktiga mål-värderingar	174
7.3.2	Resursanvändning	177
7.3.3	Kunskapsinhämtning	179
8	Kombination av resurser-kvalitativ studie	181
8.1	Väg 1 Basnäringen	182
8.2	Väg 2 Diversifiering och vertikal integration	184
8.3	Väg 3 Tjänsteinkomster	187
8.4	Diskussion fokusgruppintervjun	189
9	Sammanfattande diskussion och slutsatser	193
9.1	Teori och metodansats	193

9.1.1	Studiens validitet över tid	194
9.2	Vad påverkar handlingar och beteenden	196
9.2.1	Långsiktiga mål och värderingar	196
9.2.2	Ekonomiskt utfall	197
9.2.3	Hjordstruktur, renantal, betesutnyttjande och företagsstruktur	198
9.2.4	Hot och möjligheter	201
9.2.5	Hur sker Kunskapsinhämtning	202
9.3	Diskussion om vilka omständigheter som underlättar/ försvårar långsiktigt bra beslut	202
9.3.1	SES-modellen	202
9.3.2	Förutsättningar för att omsätta värderingar i handlingar	205
9.3.3	Beslutsmodell och beslutsstil	207
9.4	Samhällets roll	208
9.5	Fortsatt forskning	209
Referenser		213
English summary		227
Tack		239
Bilagor		241
Bilaga 1. Kvalitativa delen		241
Bilaga 2. Medianvärden		244
Bilaga 3. Enkäten		246

Tabellförteckning

Tabell 1.	Intäkter och kostnader inom rennäringen för åren 1999 och 2011. Miljoner kr	63
Tabell 2.	Nyckeltal och strukturuppgifter fördelade efter län och region år 2003	76
Tabell 3.	Hushållsinkomster inom rennäringen. Kr	79
Tabell 4.	Antal inkomna enkäter efter tidpunkt och åtgärd	113
Tabell 5.	Beskrivning av inkomna enkäter	114
Tabell 6.	Gränsvärden i LISREL	122

Figurförteckning

<i>Figur 1.</i> Renskötselområdet i Sverige. Egen bearbetn. av Sametiget (2009a)	17
<i>Figur 2.</i> Resursbaserat system. Fritt efter Grande (2011)	21
<i>Figur 3.</i> Rennäringens förutsättningar i ett resursbaserat system. Anpassning av Bowler (1992) och Meert m.fl. (2005).	22
<i>Figur 4.</i> Teorin om genomtänkta val efter Ajzen (1991)	31
<i>Figur 5.</i> Värderingar attityder och mål. Måldelen efter Pieters m.fl. (1995)	38
<i>Figur 6.</i> Beslutsmodell. Egen bearbetning av Öhlmér m.fl. (1998)	39
<i>Figur 7.</i> Nettointäkt vid olika slaktuttag. Källa: (SCB/SSR, 1999)	43
<i>Figur 8.</i> Modell över socio-ekologiskt system (SES) Egen översättning av McGinnis & Ostrom (2011)	54
<i>Figur 9.</i> Delarna i ett socio-ekologiskt system (SES). Källa: McGinnis & Ostrom (2011).	56
<i>Figur 10.</i> Aktörer inom renskötseln.	71
<i>Figur 11.</i> Priset på renkött 1996/97- 2013/2014.	82
<i>Figur 12.</i> Antal renar samt antal slaktade renar. Egen bearbetning av SSR/SCB (1999), Sametinger (2015), Stödet till Rennäringen (1996).	83
<i>Figur 13.</i> Förutsättningar för långsiktig renskötsel enligt SES-modellen.	87
<i>Figur 14.</i> Konceptuell modell över beslutsfattande	95
<i>Figur 15.</i> Konceptuell modell av rensköselföretagens beslutsfattande.	97
<i>Figur 16.</i> Översikt över empiri och metodval.	100
<i>Figur 17.</i> Traditionella kvalitetsmått och trovärdighet. Källa: Murphy & Yelder (2009)	101
<i>Figur 18.</i> Triangulering. Egen bearbetning Ammenweth m.fl. (2003), Downward & Mearman (2006).	104
<i>Figur 19.</i> Exempel på operationalisering av latent variabel	118
<i>Figur 20.</i> Viktiga faktorer för rensköselföretagens överlevnad.	160
<i>Figur 21.</i> Varför valde du att bli renskötare?	162

<i>Figur 22. Kontroll-lokus.</i>	164
<i>Figur 23. Slaktintäkternas betydelse och planering vid beslut.</i>	167
<i>Figur 24. Mål avseende resursutnyttjande.</i>	168
<i>Figur 25. Långsiktiga normer och värderingar.</i>	176
<i>Figur 26. Resursanvändning</i>	178
<i>Figur 27. Kunskapsinhämtning.</i>	180

1 Inledning

Rennäringen är en areell näring, men förutsättningarna för att bedriva rennäring skiljer sig från förutsättningarna för att bedriva andra areella näringar, t.ex. jordbruk och skogsbruk.

Grunden i renskötseln, så som den bedrivs idag, är att renarna strövar eller flyttas mellan olika betesmarker. Betesmarkerna betas extensivt, men har olika egenskaper som gör dem värdefulla för renskötseln vid olika tider på året; ett betesområde kan ofta inte ersätta ett annat. Den tillväxt hos renhjorden som betet ger tas genom slakt tillvara för mänskligt bruk. Renhjordens tillväxt beror på en mängd faktorer t.ex. tillgången till bete, antalet renar i förhållande till betet, renhjordens köns- och åldersstruktur samt rovdjursförekomst. Rovdjur har orsakat rennäringen betydande förluster av djur i historisk såväl som i modern tid. (Björvall m.fl., 1990; SOU 1999:146; SOU 2007:89; SOU 2012:22)

År 2013 fanns det ca 250 000 renar i Sverige. Antalet slaktade renar var under slaktåret 2013/2014 cirka 54 000. (Sametinget, 2015)

Det stora arealbehovet för med sig att rennäringen inte är ensam användare av de områden den utnyttjar för renbete. Markerna används också för t.ex. skogsbruk, jordbruk, vattenkraft, gruvdrift, vindkraft, samhällsuppbyggnad, jakt, fiske och turism. Det finns angelägna naturvårdsintressen inom renskötselområdet, t.ex. flera stora nationalparker och flera fredade rovdjursarter. (SOU 1989:41 sid 23)

Renskötselrätten, d.v.s. samernas rätt till att använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar, grundas på urminnes hävd. Rätten grundas alltså inte primärt på lagstiftning eller på upplåtelse i särskilda avtal. I rätten ingår bl.a. rätt till renbete, jakt, fiske och visst skogsfång. Renskötselrättens utövande regleras och preciseras genom den vid varje tid gällande lagstiftningen. I det avseendet påminner renskötselrätten om äganderätten, vilken består även utan lagstiftning, men vars innehåll och utövande regleras genom bestämmelser i olika lagar. (Prop. 1992/93:32 sid. 90-91)

Rennäringslagen (SFS 1971:437) reglerar renskötselrätten och preciserar inom vilka områden det är tillåtet att bedriva renskötsel. Renskötsel bedrivs på mer än en tredjedel av Sveriges yta med en utbredning från Karesuando i norr till Idre i söder. Såväl statlig som privat mark får användas för renskötsel.

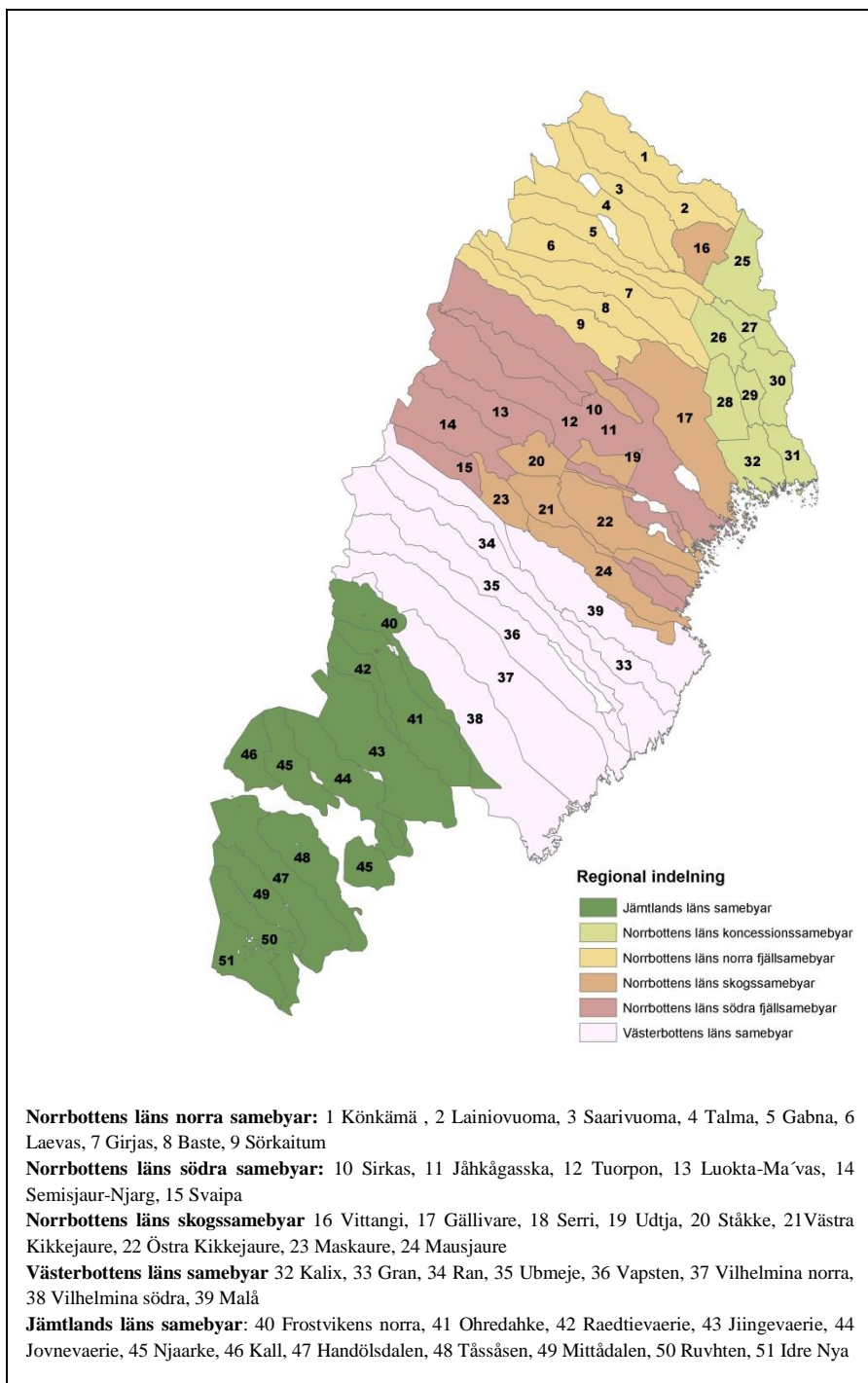
Av rennäringslagen (SFS 1971:437) framgår att alla samer har renskötselrätt, men för att få utöva rätten krävs medlemskap i sameby. Samebyn är både en ekonomisk förening som leder renskötelsen inom ett visst geografiskt område och benämningen på detta område. Rennäringslagen (SFS 1971:437) fastställer de områden som samebyn respektive den enskilde renägaren har ansvar för samt reglerar samebyn som organisation. Av lagen framgår vidare att renbetet är en resurs som brukas kollektivt i samebyn medan renarna ägs av de enskilda renägarna. Renskötsel bedrivs alltså i ett samspel mellan den enskilde renägaren och samebyn.

År 2015 var antalet samebyar i Sverige 51 stycken. Samebyarna visas i figur 1. Inom samebyarna finns ett varierande antal renskötsel företag (gruppansvariga, husbönder) och i varje företag finns i sin tur en eller flera renägare. Ett företag består i de flesta fall av de renägare som ingår i samma hushåll. Totalt fanns runt 1 000 renskötsel företag och knappt 4 700 renägare i Sverige år 2013. Antalet renägare har varit ungefär lika stort under den senaste 20-årsperioden. Antalet renskötsel företag har däremot ökat de senaste åren. Under den period empirin för denna studie samlades in var antalet runt 900. (Sametinget, 2015)

Den största enskilda intäktsposten härrör från försäljning av renar till slakt, därefter kommer rovdjursersättning. Merparten av kostnaderna inom renskötelsen är relaterade till flyttning och transport, t.ex. kostnader för lastbilar och skotrar. (Saamid Rikkasearvi/SSR, 2007)

Rennäringen är en viktig del av den samiska kulturen. Riksdagen har slagit fast att samerna är en etnisk minoritet i Sverige som i egenskap av ursprungsbefolkning intar en särställning (Riksdagen, 1977). Av regeringsformen 1 kap 2 § framgår att etniska, språkliga och religiösa minoriteter ska ges möjlighet att behålla och utveckla sina egna kultur- och samfundsliv. Vidare har riksdagen uttalat att det är ett ansvar för det allmänna att säkra betingelserna för den samiska kulturen (Riksdagen, 2000). I begreppet kultur, som ges en vid tolkning, ingår ursprungliga näringsfång, t.ex. rennäringen (Prop. 1975/76:209 s.138).

Ur ett nationalekonomiskt perspektiv har Bostedt och Lundgren (2010) studerat vad svenskar i allmänhet är villiga att betala för att bevara

Figur 1. Renskötselområdet i Sverige. Egen bearbetn. av Sametiget (2009a)

rennäringen. Studien visar, förutom att det är vanskligt att mäta kulturellt värde i pengar, att det värde slumpmässigt utvalda svenskar sätter på rennäringen är flera gånger högre än värdet av renkötsproduktionen.

I Sametingets näringspolitiska strategi (Sametinget, 2006) finns från det samiska samhällets sida visionen ”ett samiskt näringsliv med hög attraktionskraft som präglas av hög utvecklingskraft och som får människor att växa”.

Av strategin framgår att man uppfattar rennäringen som viktig. Sametinget skriver också att ”rennäringen bör ha förutsättningar att bidra till att skapa försörjningsmöjligheter, kulturell sammanhållning och social integration inom det samiska lokalsamhället.” I remissversionen till ett nytt rennäringsspolitiskt program betonas också ”rennäringen som en primärnärings och kulturbärare som grundar sig på en familjebaserad företags-/driftsform byggd på samiska traditionella kunskaper” (Sametinget, 2014c).

1.1 Forskningsproblem och teoretisk ansats

1.1.1 Forskningsproblem

Av inledningen framgår att förutsättningarna för näringsutövarna inom renkötseln att bedriva sin näring skiljer sig från andra areella näringar och från andra typer av företagande inom en rad områden. Renbetet utnyttjas kollektivt av alla samebyns renar, medan renen ägs av enskilda renägare och alltså är enskild egendom. Den mark som betas utnyttjas också av andra näringar, vilket påverkar rennäringens möjligheter att utnyttja densamma. Slutligen är renkötselrätten en civil rättighet, som är exklusivt förbehållen det samiska folket. Rennäringen är kulturbärande och näringen i sig är viktig för den samiska kulturen.

Rennäringen bedrivs av näringsutövare som har rennäringen som inkomstkälla, samtidigt som både det svenska och det samiska samhället har föreställningar om vad rennäringen ska bidra med till den samiska kulturen. Det innebär att andra näringsutövare inom samebyn, övriga markanvändare och såväl det svenska som det samiska samhället ställer krav på renkötsföretaget.

Såväl det samiska samhällets som det svenska samhällets mål för rennäringen förutsätter alltså att rennäringssutövarna ska driva och utveckla sina företag. Samtidigt visar flera undersökningar att lönsamheten inom rennäringen är svag. I genomsnitt var inkomsten från näringsverksamhet cirka 20 000 kr i renkötsföretagarnas hushåll år 2000 (Saamid Rikkasearvi/SSR,

2003). Undersökningar genomförda för åren 1993 och 1996 indikerar samma låga inkomstnivå (SCB/SSR, 1999).

Priset på renkött såväl som produktionsvolymen har varierat kraftigt de senaste 18 slaktåren. Priset på renkött var slaktåret 2010/11 i nominella belopp det högsta någonsin, 53,60 kr/kg, medan det under år 2004/05 endast var 21,90 kr. Samtidigt har antalet slaktade renar varierat mellan som lägst 44 900 slaktåret 2012/13 och 74 700 slaktåret 2006/07. (Sametinget, 2015)

Sambandet mellan utbud och efterfrågan är, vilket redan antytts i inledningen, komplext eftersom den möjliga produktionsvolymen begränsas av betestillgången och av yttre förlustskapande faktorer framförallt rovdjur. Slaktens storlek ett visst år påverkar också den framtida renhjordens storlek och sammansättning och därmed den möjliga produktionen längre fram i tiden.

Sametinget (2015) visar att rennäringens struktur i form av antal renägare och antal renskötsel företag däremot har varit förhållandevis konstant under den senaste 18-årsperioden. Antalet renskötsel företag har till och med ökat sedan 2009. Det innebär att renskötsel företagarna hittills har valt att stanna kvar inom sin näring trots den låga och mellan åren varierande lönsamheten. Ur etnologisk synvinkel har t.ex. Åhrén (2008) visat på den stora betydelse som renen, renbetesmarkerna och fortsatt renskötsel har bland ungdomar som växer upp inom samebyarna. Nordin (2007) som studerat renskötsel utifrån livsformsteorier konstaterar att renskötarna har andra skäl än de rent ekonomiska att fortsätta med renskötsel.

Riseth (2006) ställer frågan: "Varför stannar renskötarna i en olönsam bransch?" och betonar att renskötarnas motiv måste ses i ett bredare perspektiv än att de bara vill optimera köttproduktionen givet t.ex. betesresursen. Istället för han fram hypoteser som att renskötarna eftersträvar renskötsel som en livsstil och att renskötarna stannar inom den traditionella näringen eftersom de om de lämnar den inte har lagstadgade möjligheter att utnyttja de rättigheter och därmed de tillgångar som ingår i renskötselrätten för att utveckla nya näringar. Exempel som ges i artikeln är rätten att jaga och fiska.

Den inledande översikten visar att möjligheten att långsiktigt utnyttja resursen renbete liksom det antal renar som är möjliga att slakta är viktiga faktorer som diskuteras av såväl det samiska som svenska samhället. Ett företags resurser och den betydelse de har för företagets utveckling och överlevnad tas därför som utgångspunkt för studien. De resurser som är viktiga för renskötelsen beskrivs av t.ex. Olofsson (2011) som ser betet som den viktigaste resursen för rennäringen och därefter renhjorden och människan.

Brännlund och Axelsson (2011) har studerat renskötels strategier för överlevnad under 1900-talet. De konstaterar att trots stora förändringar i renskötels förutsättningar, t.ex. genom mekanisering i form av snöskotrar

och bilar, är strategierna och de återhållande faktorerna i stort desamma. De betonar att det är tillgången till resursen betesmark som är viktigast. Tillgången till bete bestäms av betesmarkens storlek, betets kvalitet, de tider på året då renarna kan beta där, om renarna kan beta ostört och av hur väl området är lämpat för renskötarnas aktiviteter. Det innebär att faktorer som försvårar utnyttjandet av betesmarken ses som återhållande faktorer. Dessa är t.ex. inskränkningar i lagstiftningen rörande hur renarna får flyttas, samhällsutbyggnad, rovdjur, väder och klimat.

Den inledande översikten tyder på att kunskapen om de beslut som renskötsel företagarna fattar för att ur ett ekonomiskt perspektiv kombinera sina resurser så att rennäringen överlever är otillräckliga. Samtidigt har både det samiska och svenska samhället krav på att rennäringen ska fortleva som en ekonomiskt, kulturellt och ekologiskt hållbar näring. Kunskaper om vad som påverkar förutsättningarna för överlevnad är betydelsefulla för såväl det svenska som samiska samhället.

Mot denna bakgrund formuleras forskningsproblemet som att kunskapen behöver fördjupas om de beslut som renskötsel företagarna tar för att ur ett ekonomiskt perspektiv kombinera sina resurser så att de överlever som renskötsel företagare.

1.1.2 Teoretisk ansats

Ett resursbaserat synsätt på ett företags utveckling beskrevs först av Penrose (1959). Begreppet har utvecklats vidare framförallt från och med 1980-talet.

Synsättet bygger på att det är företagets resurser och hur dessa utnyttjas och kombineras som är intressant att studera för att förstå företags långsiktiga utvecklingsmöjligheter. Det resursbaserade synsättet fokuserar alltså på att det är de interna resurserna och deras komparativa fördelar gentemot andra företag som är nyckeln till företagets framgång. (Wernerfeldt, 1984; Barney, 1991; Barney m.fl., 2001)

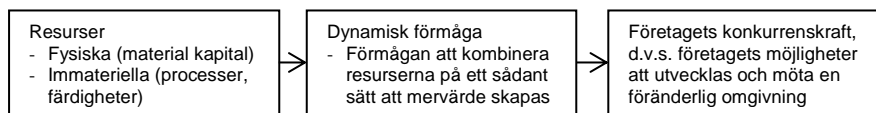
Barney (1991) slog fast två viktiga antaganden för synsättet, dels att resurser är heterogent fördelade mellan företag inom samma bransch och dels att de är relativt stabila över tid.

För att resurserna ska ge komparativa fördelar ska de enligt Barney (1991) vidare vara: värdefulla (resursen skapar värde för företaget genom att de möjligheter som finns i omvärlden kan utnyttjas), sällsynta (resursen skapar varaktiga fördelar om få företag i branschen har resursen), svåra att imitera (för att en resurs ska ge varaktiga fördelar ska det vara svårt för andra företag i branschen att imitera resursen), väl organiserade (det kan handla om företagets organisationskultur, kontrollsystem osv.)

Teoriutvecklingen inom området handlar i stor utsträckning om att kategorisera företagets resurser på olika sätt och därefter studera på vilka sätt olika typer av resurser bidrar till företagets framgång. En viktig sådan kategorisering är att skilja på fysiska resurser respektive färdigheter och förmågor. En annan är att skilja på konkreta resurser, t.ex. finansiella och fysiska resurser och abstrakta resurser som ett företags rykte. På senare år har också teorin utvecklats till att mer och mer studera företagets förmåga att kombinera och använda resurserna på ett sådant sätt att de fullt ut utnyttjas för att skapa varaktiga konkurrensfördelar. Det innebär att resurserna i sig kan vara imiterbara och vanliga, men det är det sätt de kombineras på som är svårt att kopiera. (Barney m.fl., 2001; Galbreath, 2005; Newbert, 2007)

Teece m.fl. (1997) samt Eisenhardt och Martin (2000) utvecklar begreppet dynamiska förmågor, vilka definieras som de processer som gör det möjligt för ett företag att kombinera sina resurser på nya sätt. Wang & Ahmed (2007) definierar dynamiska förmågor som hur företaget handlar när det anpassar och förnyar sina resurser och förmågor till förändringar i omvärlden. Ambrosini m.fl. (2009) beskriver företagarens förståelse för omgivningen och de beslut han eller hon tar om resursutnyttjandet utifrån sin tolkning av omgivningen som viktiga för om resurserna kombineras på ett sådant sätt att de skapar konkurrensfördelar. Redan Penrose (1959) betonade företagsledarens förmåga att kombinera företagets resurser som viktig för företagets fortlevnad.

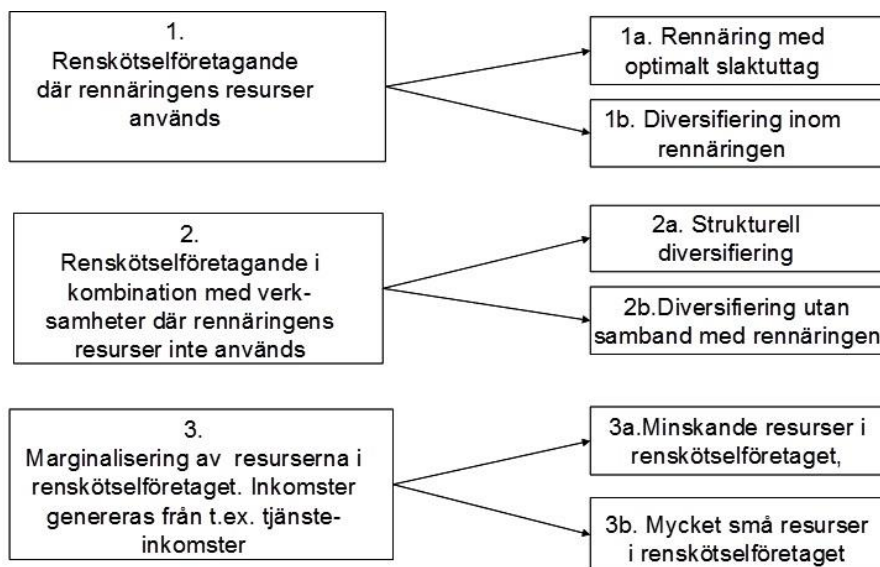
Sambandet mellan resurser och dynamisk förmåga visas förenklat i figur 2. Det bör noteras att forskare med olika intressen att studera företagets utveckling från ett resursbaserat synsätt definierar begreppen något olika, vilket försvårar jämförelser (Newbert, 2007). Dynamisk förmåga såsom den definieras nedan skulle t.ex. av Galbreath (2005) snarare definieras som en särskild sorts resurs.

Figur 2. Resursbaserat system. Fritt efter Grande (2011)

Rangone (1999) är en av få som har studerat små företag med hjälp av ett resursbaserat synsätt. Han visar på tre viktiga förmågor hos små företag: deras innovationsförmåga, d.v.s. förmågan att utveckla nya produkter och processer; deras produktionsförmåga, d.v.s. förmågan att producera och leverera och deras marknadsförmåga, d.v.s. förmågan att marknadsföra sig.

Meert m.fl. (2005) studerar överlevnadsstrategier för lantbruksföretag från ett resursbaserat perspektiv. Författarna har genom att bygga på en klassificering av Bowler (1992) visat på tre utvecklingsvägar. Den första är att utveckla basnäringen så effektivt som möjligt, den andra är att kombinera basnäringen med olika typer av kombinationsverksamhet och den tredje innebär en marginalisering av företaget, där inkomster skapas på andra sätt, t.ex. i form av tjänsteintäkter. Figur 3 visar möjliga utvecklingsvägar med utgångspunkt från exemplet rennäringen.

Figur 3. Rennäringens förutsättningar i ett resursbaserat system. Anpassning av Bowler (1992) och Meert m.fl. (2005).

Utvecklingen av basnäringen kan genomföras på två sätt. Dels kan basnäringen effektiviseras och dels kan resurser inom basnäringen kombineras på nya sätt. I fallet rennäring kan basnäringen utvecklas genom att slaktuttaget, d.v.s. intäkten från försäljning av renkött, optimeras eller genom att andra grenar inom rennäringen utvecklas, som t.ex. fiske och jakt.

Basnäringens resurser kan kombineras med annan verksamhet på flera sätt. Dels kan företaget integrera fler led mellan producent och konsument i sin verksamhet, t.ex. genom att slakta och sälja renkött till restauranger eller andra slutkonsumenter. Företaget kan också utnyttja de resurser som finns inom rennäringen, t.ex. för turism. Dels kan företaget kombinera renskötelsen med andra typer av verksamhet som inte alls har med renskötelse att göra, som t.ex.

en reparationsverkstad eller IT-arbete. Slutligen kan företaget marginaliseras och hushållet hämtar sina inkomster från t.ex. tjänst.

Bowler (1992) lyfter fram företags förmåga att generera kapital som en viktig förutsättning för överlevnad och menar att denna avtar ju mer företaget marginaliseras. Grande (2011) studerar lantbruksföretags förutsättningar att diversifiera sig utifrån ett resursbaserat synsätt och betonar också han att jordbrukarnas dynamiska, förmåga d.v.s. förmågan att kombinera resurserna på nya sätt, är viktig, men också att det finns en rik bas av resurser vid företaget från början.

Den inledande litteraturstudien visar att företags resurser och framförallt hur företagaren kan kombinera dessa är intressanta att studera för att förstå renskötsel företagens möjligheter att överleva.

1.2 Övergripande syfte

Mot bakgrund av forskningsproblemet kan det övergripande syftet sammanfattas som avsikten att bättre förstå renskötsel företagarnas handlingssätt/beteende och hur dessa handlingssätt/beteenden påverkar renskötsel företagarnas möjligheter att kombinera de resurser som finns inom rennäringen på ett sådant sätt att de långsiktigt kan fortsätta att bedriva renskötsel och överleva som företagare.

Den i syftet beskrivna frågeställningen är intressant för en rad olika aktörer inom renskötselområdet. En förståelse på ett teoretiskt plan för faktorer som påverkar renskötsel företagarnas möjligheter att överleva som företagare ger såväl enskilda renägare som samebyar möjlighet att sätta in sin kunskap om olika samband i en teoretiskt underbyggd struktur. Detta ökar möjligheterna att förändra t.ex. den interna organisationen eller sina egna val. Arbetet kan också leda till spridning av kunskap om fungerande lösningar hos enskilda renägare. Näringen bedriver själv genom sina organisationer en rad olika projekt med syfte att utveckla rennäringen. Dessa borde kunna dra nytta av en ökad kunskap inom detta område.

En ökad kunskap om vad som påverkar renskötsel företagarnas möjligheter att långsiktigt överleva som företagare bör kunna leda till en ökad förståelse för rennäringens förutsättningar hos andra markanvändare. Detta borde i sin tur kunna bidra till att möjligheterna att lösa konflikter mellan rennäringen och andra markanvändare ökar.

Utformningen av regelverket runt samebyns organisation, rennäringens förutsättningar, t.ex. rovdjurens påverkan på rennäringen och ekonomiska styrmedel utreds från tid till annan. En ökad kunskap om vad som påverkar renskötsel företagarnas möjligheter att långsiktigt överleva borde förbättra

samhällets möjligheter att utforma ett ändamålsenligt regelverk runt rennärningen. Samhället avsätter för närvarande medel för projekt, rådgivning och information, liksom för pristillägg och rovdjursersättningar. En ökad förståelse för rennärningens beslutsmiljö borde kunna underlätta utformningen av sådana stödåtgärder.

1.3 Avgränsningar och definitioner

De begrepp som vanligen används för att beskriva den verksamhet som baseras på renskötselrätten är rennärning och renskötsel. Begreppen är dock inte klart definierade. I viss litteratur innefattar renskötsel endast renköttproduktion och i annan litteratur, t.ex. rennäringslagen (SFS 1971:437) innefattar begreppet även jakt och fiske. Rennärning används ofta i ett vidare perspektiv för att beskriva näringsverksamheten inom alla de delar som ingår i renskötselrätten. I fortsättningen kommer rennärning och renskötsel att användas synonymt för den verksamhet som baseras på renskötselrätten. Begreppen renskötare/rensköselföretagare/företagare och näringsutövare kommer att användas synonymt för de personer som leder företag inom rennärningen. Begreppet renägare kommer att användas för en person som äger renar.

Av rennäringslagen (SFS 1971:437) framgår att i renskötselrätten ingår rätt till renbete, rätt till jakt och fiske samt visst skogsfång. Det innebär att rennäringsutövarna, förutom att hålla renar på bete och slakta dem, också bedriver jakt och fiske som en integrerad del av sin näring. Vad gäller skogsfång har renskötaren rätt att under vissa förutsättningar hugga skog för att uppföra t.ex. renskötselanläggningar.

I denna avhandling har jag valt att fokusera på den del av den ekonomiska verksamheten inom rennärningen som handlar om att hålla renar på bete och utnyttja tillväxten för slakt. Flera studier som t.ex. Karlsson och Bergqvist (2000) och Saamid Rikkasearvi/SSR (2007) indikerar att den största delen av intäkterna och kostnaderna inom rennärningen härrör från resursen renbete. Jakt- och fiskefrågor kommer därför endast i begränsad omfattning att behandlas i denna avhandling.

Fokus i studien är beslut som rör resursanvändningen och hur produktionen av renkött påverkas av hur resurserna kombineras. Efterfrågan och därmed priset på renkött kommer inte att speciellt studeras i studien. Anledningarna är flera, dels antas en enskild rensköselföretagare i de flesta fall inte kunna påverka priset genom den mängd renkött han eller hon producerar, dels innebär rennärningens biologiska förutsättningar och renskötselns karaktär att sambandet mellan prisförändringar och utbud av renkött är komplicerad.

Svensson & Nergård (2005) visar t.ex. i ett examensarbete att priset inklusive ersättningar inte signifikant påverkade slaktens storlek mellan åren 1980-2003. De konstaterade istället, som man kan förvänta sig, att antalet renar i hjorden signifikant påverkade hur många renar som slaktades.

Eftersom avhandlingens fokus är renskötseln i sig, behandlar den till största delen hur viktiga resurser inom renskötseln, framförallt renbete, kan utnyttjas för att skapa ett varaktigt företagande. Det innebär att alternativ 1 i den figur 3 som beskrivs i avsnittet 1.1.2 står i centrum för det fortsatta arbetet.

Det bör dock noteras att företagen också kan hitta andra utvecklingsvägar som möjliggör att man kan ha kvar ett företagande inom renskötseln. Utvecklingsväg 2 kan innebära att företaget hittar sätt att kombinera för företaget unika resurser på ett effektivt sätt. Utvecklingsväg 3, som i och för sig innebär en marginalisering av företagets betydelse för hushållets ekonomi, kan ändå innebära att företaget kan bestå och utvecklas vidare vid ett senare tillfälle, när förutsättningarna är mer gynnsamma. Dessa utvecklingsvägar kommer att belysas i kapitel 8.

Förutsättningarna för att bedriva renskötsel i Norrbottens läns koncessionssamebyar regleras i rennäringslagen (SFS 1971:437). Förutsättningarna skiljer sig från övriga områden genom att ägare av jordbruksfastigheter i området får äga högst 30 renar vardera. Fastighetsägarnas renar sköts av en samisk koncessionshavare som har fått tillstånd av länsstyrelsen att bedriva renskötsel i området. Koncessionshavarna får själva äga fler än 30 renar. Det förekommer att det råder ett anställningsförhållande mellan fastighetsägarna och koncessionshavaren. (SCB/SSR, 1999)

Förhållandena i koncessionsområdet skiljer sig således från rennäringen i övrigt på ett sådant sätt att delvis andra utgångspunkter och metoder troligen bör användas för att studera detta område. Antalet renar i koncessionsområden är också relativt få, cirka 11 000 under perioden 1999-2014, dvs. endast runt 5 procent av det totala antalet renar (Sametinget, 2015). Det innebär att den renskötsel som bedrivs inom koncessionsområdet inte studeras i avhandlingen.

1.4 Avhandlingens disposition

I kapitel 1 har problemområdet och en problemformulering presenterats och ett övergripande syfte har formulerats. Ett resursbaserat synsätt har valts för att studera det övergripande syftet. Syftet har presenterats som ”att bättre förstå rensköselföretagarnas handlingsätt/beteende vad gäller att kombinera de resurser som rensköselföretagarna har på ett sådant sätt att de långsiktigt kan fortsätta att bedriva renskötsel och överleva som företagare”.

Kapitel 2 består av en litteraturoversikt som fokuserar på litteratur om attityder och normer samt teorier om hur beslut fattas. Forskningsproblemet studeras från ett företagsekonomiskt perspektiv med förutsättningen att renskötseln bedrivs för att verksamheten ska ge ett ekonomiskt överskott. Inom ett företag fattas små och stora beslut om hur företagets resurser ska kombineras så att ett mervärde skapas. Teorier om beslutsfattande och hur värderingar, attityder och normer styr handlande används därför som verktyg för att belysa problemet.

Efter att i kapitel 2 ha diskuterat teorier om hur olika handlingsalternativ växer fram och hur val görs, ligger fokus i kapitel 3 på rennäringens förutsättningar och vilka beslut och vilka handlingar som är viktiga att studera för att förstå förutsättningarna för rennäringens långsiktiga överlevnad. De frågor som diskuteras är:

- Rennäringens biologiska förutsättningar. De biologiska förutsättningarna påverkar näringsutövarnas möjligheter att långsiktigt överleva som företagare genom att de sätter ramar för hur betesresurser och renar samverkar med varandra. Sambanden mellan bete och ren, hjordstruktur och olika lösningar för att få så stor avkastning som möjligt från ett betesområde kommer att studeras.
- Hur renskötselrätten som en gemensam rättighet påverkar resursutnyttjandet. Fördelar och nackdelar med olika typer av ägande- och nyttjanderätter kommer att studeras i förhållande till ett långsiktigt hållbart betesutnyttjande.
- Rennäringen beskriven som ett ramverk byggt på ekologiska och socio-ekonomiska faktorer. Ramverket ger en grund för att analysera problem och möjligheter i rensköselföretagens beslutsfattande.

I kapitel 4 preciseras därefter syftet i ett antal forskningsfrågor. Forskningsfrågorna har valts för att belysa de områden där rensköselföretagarnas handlanden och beteenden är viktiga för rensköselföretagens sätt att kombinera sina resurser och därmed företagets långsiktiga överlevnad. Litteraturstudien ger också indikationer på värderingar och handlingar som ger goda förutsättningar för ett långsiktigt resursutnyttjande.

I kapitel 5 presenteras och diskuteras de metodval som gjorts för att samla in empirin och hur dessa val påverkat studiens kvalitet. Metodansatsen är bred och innehåller såväl en kvalitativ del i form av ostrukturerade intervjuer, fokusgrupper och enkätsvar som en kvantitativ del med analys av enkätsvar och modeller. Empiriska data är insamlade under en period av sju år.

I kapitel 6 presenteras resultaten från beslutsdelen av den kvalitativa studien. Den består av tre delar: en del som utgår från beslut under ett renskötselår; en del som med utgångspunkt från ett unikt beslut behandlar forskningsfrågorna mer direkt; och en del som behandlar beslutsfattande med utgångspunkt från de hot och möjligheter renskötsel företagarna upplever.

I kapitel 7 testas den modell som vuxit fram genom litteraturstudien och genom den kvalitativa studien i kapitel 6 kvantitativt. Detta görs dels deskriptivt genom att svar från en enkätundersökning presenteras, dels genom strukturella ekvationsmodeller.

I kapitel 8 som också är en kvalitativ del, prövas resultaten genom att ett antal renskötare från olika regioner av renskötselområdet diskuterar hur resurser i ett vidare perspektiv kan kombineras för att öka förutsättningarna för renskötselns överlevnad i sina respektive regioner.

I kapitel 9 diskuteras resultaten av avhandlingen och områden för fortsatt forskning föreslås.

2 Beteende- och beslutsteori

I detta kapitel kommer teorier om hur handlingar styrs av grundläggande värderingar, attityder och mål att studeras. Dessa faktorer påverkar de beslut som företagen fattar om hur resurserna kombineras.

2.1 Teorier om beteende

Feather (1994) definierar värderingar som generella uppfattningar om önskvärda beteenden eller mål. Uppfattningarna är generella eftersom de är abstrakta och inte hänvisar till specifika företeelser, utan bygger på generella erfarenheter. Värderingar har en moralisk komponent som innehåller uppfattningar om huruvida beteenden eller mål är goda eller inte. Hos enskilda individer är värderingar organiserade i hierarkier och deras relativa betydelse kan variera över tid. En individs värderingar ger alltså individen en bas för att utvärdera hur bra eller dålig en handling eller ett beteende är.

Individens behov påverkar dess värdering enligt Feather (1994). Feather beskriver vidare den omfattande teoribildning som finns runt behov. Den kanske mest kända teorin avseende behov är Maslows behovshierarki, där Maslow menar att de behov en individ har kan delas in i en hierarki där individen först försöker tillfredsställa fysiska behov, följt av trygghet, sociala behov, uppskattning och självförverkligande. Teorin har på senare år blivit kritiserad bl.a. för att den är vag och försök att testa den empiriskt har gett skiftande resultat. De flesta psykologer menar dock att behov kan delas in i biologiska, kognitiva och sociala, även om man inte fullt ut kan belägga hur dessa samverkar med varandra.

Ett till värdering näraliggande begrepp är attityd. I förhållande till begreppet attityd är begreppet värdering mer övergripande och mindre benäget att förändras. En individs värderingar påverkar en individs attityder. (Hogg och Vaughan, 2005)

Hogg och Vaughan (2005) definierar generellt attityd som ”en individs förutfattade positiva eller negativa reaktionstendenser till för individen betydelsefulla företeelser, händelser eller människor.” De attityder en individ har är emellertid också förhållandevis varaktiga över tiden. Varje attityd består av ett kluster av känslor och tankar.

Begreppet attityd har studerats inom psykologi och beteendevetenskap under hela 1900-talet. Under 1920- och 1930-talen låg fokus på att studera attityder och hur dessa hängde samman med beteende. Under 1950- och 1960-talen låg fokus på att se hur människors attityder kunde förändras och under 1980- och 1990-talen har fokus legat på att studera hur individers attityder samspelar med varandra. (Hogg och Vaughan, 2005)

Begreppet attityd kan beskrivas genom en eller flera komponenter. Trekomponentsmodellen beskriver en attityd som bestående av en kognitiv komponent d.v.s. tro, förväntan, kunskap, åsikt om företeelser, händelser eller människor; en emotionell komponent d.v.s. känslor, sinnesrörelser i förhållande till företeelser, händelser eller människor, och slutligen en beteendekomponent som kan beskrivas som handlingsberedskap inför företeelser, händelser eller människor. (Hogg och Vaughan, 2005)

En skillnad mellan värderingar och attityder är alltså att en attityd är mera situationsanpassad och berör ett snävare område än en värdering. För att exemplifiera inom renskötselns område så antas de drivkrafter en renskötsel företagare har vad gäller att fortsätta inom branschen ha med övergripande värderingar att göra, medan t.ex. hur man samlar renarna bygger på den attityd som företagaren har till samling.

En individs värderingar och attityder antas påverka dess handlingar. En teori som behandlar samspillet mellan attityder och beteende är ”Teorin om genomtänkta val”.¹ (Ajzen, 1991)

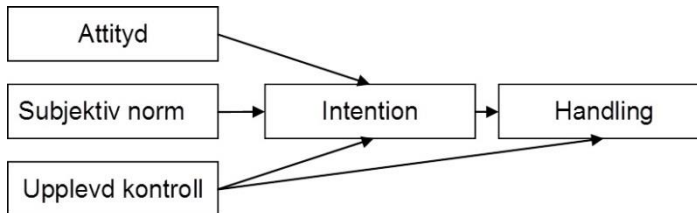
I denna teori spelar begreppet attityd tillsammans med subjektiv norm och upplevd kontroll en central roll för att förutsäga beteende. Modellen är en vidareutveckling av ”Teorin om motiverade handlingar”² (Fishbein & Ajzen, 1975). Skillnaden är att i teorin om genomtänkta val har modellen kompletterats med begreppet upplevd kontroll, för att bättre förutsäga beteende. En schematisk beskrivning av modellen redovisas i figur 4.

Ajzen och Maden (1985) samt Ajzen (1991) definierar i modellen attityd till ett specifikt beteende, d.v.s. till en handling, som de förväntade konsekvenserna av handlingen och bedömningen av om dessa konsekvenser är positiva eller negativa. Ajzen (1991) skriver vidare att ju tydligare en individ uttrycker attityden, t.ex. genom att fylla i ett frågeformulär eller genom att

¹ Svensk översättning av ”Theory of planned behavior”

² Svensk översättning av ”Theory of reasoned action”

uttrycka den privat och i olika sociala sammanhang, desto bättre förutsäger attityden handlandet. Ett exempel från renkötselområdet kan vara att uttrycka attityden i samtal med andra renkötsselföretagare.

Figur 4. Teorin om genomtänkta val efter Ajzen (1991)³

Subjektiv norm definieras av Ajzen (1991) som medvetenheten att det finns en norm för handlandet och acceptandet av denna norm. Den subjektiva normen styrs i stor utsträckning av vad viktiga individer i den nära omgivningen anser om handlingen och den sociala kontroll som finns. Exempel på viktiga individer i renkötsselföretagets omgivning skulle kunna vara familj och andra renskötande samer.

Upplevd kontroll definieras som den uppfattning individen har om huruvida han eller hon själv kan kontrollera handlingen samt hur stark individen tror att den egna påverkan är. Begreppet kontroll-lokus⁴ kan användas när upplevd kontroll beskrivs. Begreppet innebär att olika individer i högre eller lägre grad tolkar sina framgångar och nederlag som resultat av sitt eget beteende och sin egen duglighet. Kontroll-lokus spänner mellan att vara intern, d.v.s. man tror att man själv i hög grad kan påverka utfallet, och extern, d.v.s. man tror att ödet, politiska beslut etc. styr utfallet av handlingarna. Individer med hög grad av intern kontroll-lokus försöker i större utsträckning agera för att påverka sin situation än individer med hög grad av extern kontroll-lokus. (Rotter, 1966)

Intention definieras som avsikt att handla. Avsikt att handla förutsäger i stort handlingen. (Ajzen, 2001) Samtliga tre delar: attityd, subjektiv norm och upplevd kontroll byggs alltså upp av individens uppfattning om vad som är önskvärt och möjligt och hur stark denna uppfattning är, d.v.s. hur stark intentionen att handla är. Intentionen att handla förutsäger sedan handling. Uppfattningen bygger på förväntade konsekvenser av handlingen. Förväntningarna kan baseras på erfarenhet, information, rådgivning eller fördomar. Det är alltså individens egen bild av orsakssamband, oavsett om denna är sann eller falsk, som är avgörande.

³ Egen översättning av de engelska begreppen, attitude, subjective norm, perceived control, intention, behaviour.

⁴ Egen översättning av Locus of control.

Modellen har kritiserats också, främst för att inte ta hänsyn till alla faktorer som påverkar intentionen att handla, men modellen har också validerats. Armitage & Conner (2001) skriver t.ex. i en metastudie att modellens delar på ett effektivt sätt förutsäger intentionen att handla. Modellen har framgångsrikt använts i en rad projekt som berör lantbrukares attityder (Beedell & Rehman, 1999, 2000; Fielding m.fl., 2008; Bergevoet m.fl., 2010; Hansson m.fl., 2012).

En persons personlighet påverkar också hur den handlar. Hogg och Vaughan (2005) beskriver personlighet som det för en individ karakteristiska sättet att reagera på olika företeelser. En modell som fler och fler forskare samlats kring är den s.k. Femfaktormodellen (John & Srivastava, 1999). I den har fem viktiga personlighetsdrag identifierats. I modellen antas att individer har olika grad av de fem olika dimensionerna vilka påverkar individens personlighet:

- extraversion, graden av intensitet i mellanmänniskliga samspel
- neoroticism, tendens att uppleva negativa emotionella tillstånd
- tillgänglighet, fångar förmåga till samspel med andra individer
- samvetsgrannhet, mäter tålmod och motivation i målinriktat beteende
- öppenhet, mäter graden av tolerans och öppenhet för nya intryck.

Personligheten påverkar t.ex. informationsinsamling, perception, kontroll-lokus och vilka slutsatser som en individ drar från tidigare erfarenheter. Det formar i sin tur en individs attityder, beteende och handlingar.

Personligheten påverkar alltså individens beteende. En individ som har en hög grad av extraversion och tillgänglighet i sin personlighet kommer troligen att söka information på ett annat sätt och anse andra lösningar som önskvärda än en individ som har en hög grad av samvetsgrannhet i sin personlighet.

I det följande kommer ingen fördjupning att ske vad gäller personlighet utan personlighet antas komma till uttryck i renskötsselföretagarnas attityder och värderingar.

2.2 Teorier om beslut

Begreppen attityd och beteende och hur dessa begrepp samverkar har alltså studerats under en rad år. Detsamma gäller beslut och beslutsprocesser både hos individer och inom organisationer.

I den svenska nationalencyklopedin definieras beslut som ”Val mellan olika handlingsalternativ”. Synonymordlistan ger synonymer som avgörande och problemlösning.

Edwards m.fl. (2001) delar upp beslutsteorierna i två olika kategorier: normativa och beskrivande.

Exempel på olika normativa teorier är nyttomaximeringsmodeller, riskbedömningsmodeller och bayesiansk statistik. Beskrivande teorier fokuserar på hur människor fattar beslut och modeller byggs på verkligt beteende. Ett exempel där nyttofunktionen anpassats till mänskligt beteende och där nyttan sedan maximeras med funktionen är "the prospect theory" modellen av Tversky och Kahneman (1992).

Kleindorfler m.fl. (1993) som fokuserar på hur beslut fattas, definierar beslut som avsiktliga och genomtänkta val för att tillgodose upplevda behov. Vidare skriver författarna att en studie av beslutsfattande förutom att studera hur beslutsfattare löser problem även bör beakta hur beslutsfattarna identifierar de problem som de vill lösa samt hur de lär av resultaten av sina beslut. Problemen med beslutsfattande återfinns i de flesta av livets situationer. Beslutsfattare har begränsade möjligheter att samla in och bearbeta den information som behövs för att fatta beslut. Vidare menar författarna att den sociala och institutionella miljö som beslutsfattaren lever i har betydelse för vilka problem som beslutsfattaren uppfattar och vilka åtgärder som han eller hon anser som möjliga för att lösa problemet.

Kleindorfler m.fl. (1993) pekar på en modell där beslutsfattande delas in i fyra områden:

- Omgivande faktorer, d.v.s. den sociala omgivning och de institutionella ramar som omger beslutsfattaren. Möjligheten att skaffa sig information ses också som en omgivande faktor.
- Problemdetektion, d.v.s. att identifiera och acceptera att det finns ett problem.
- Problemlösning, d.v.s. att klargöra relevanta värderingar, att söka och utvärdera olika alternativ samt att välja ett alternativ.
- Legitimeringsprocessen, d.v.s. att bedöma den verkan beslutet har på olika intressenter, att legitimera beslutet efter intressenternas värderingar och att genomföra beslutet.

Brunsson (1990) som studerar beslutsfattande inom organisationer menar att beslutsfattande är mycket mer än bara ett val mellan olika alternativ. Beslutsfattande är också ett sätt att mobilisera resurser för olika handlingsalternativ, att fördela ansvar och ett sätt att legitimera organisationen. Att fatta beslut kan också minska osäkerheten om alternativ och aktörer. Skälen att fatta ett beslut kan alltså vara flera än endast nödvändigheten av att träffa ett val mellan olika alternativ.

En rad forskare har studerat beslutsprocessen från ett beskrivande synsätt och också delat in beslutsprocessen i faser på olika sätt (Johnson m.fl., 1961; Newell & Simon, 1972; Mintzberg m.fl., 1976; Hogarth, 1987).

Johnson m.fl. (1961) delar t.ex. in beslutsprocessen i sex faser: problemdefinition, observation, analys, beslut, handling och ansvarstagande. Beslutsprocessen för lantbrukare i Sverige har t.ex. studerats av Öhlmér m.fl. (1998), Lunneryd (2003), Hansson (2007) och Öhlmér & Lönnstedt (2004).

Öhlmér m.fl. (1993) har formulerat en modell där faserna delas in i tre grupper: varseblivning av problemet (problemdefinition och observation), planering av val (uppskatta konsekvenserna av olika alternativ, val av alternativ), utveckling och genomförande av valet (uppskatta konsekvenserna av valet, feedback). Öhlmér m.fl. (1993) visade att lantbrukare kontinuerligt uppdaterar definitionen av problemet, valmöjligheterna och sina planer i takt med att de får ny information. Öhlmér m.fl. (1998) utvecklade modellen och beskriver beslutsfattande som en matris, där problemdetektion, problemdefinition, analys och val samt implementering av valet är steg i en process medan informationssökning, planering, värdering och val samt ansvarstagande sker under varje steg i processen.

Problemupptäckt definieras i modellen som att inse att ett problem finns. Det vill säga att det finns en skillnad mellan den situation man befinner sig i och en önskad situation. Problemupptäckten innehåller delprocesserna att uppmärksamma att problemet finns och eventuellt söka information om det, att undersöka vad som är problemet och slutligen att ta ansvar för det.

I problemdefinitionsfasen specificeras problemet och olika handlingar för att lösa problemet identifieras. Informationssökning inkluderar att söka information om orsakerna till problemet och att hitta handlingsalternativ för att lösa problemet. De olika lösningarna värderas generellt utifrån hur väl de uppfyller beslutsfattarens mål och värderingar. Beslutsfattaren tar också ansvar för de val och konsekvenser som följer av definitionen av problemet.

Under fasen analys och val övervägs handlingsalternativ och deras konsekvenser och ett val görs. Beslutsfattaren tar också ansvar för det val som görs.

I implementeringsfasen skaffas de resurser som behövs för att genomföra lösningsalternativet. Utfallet av det genomförda beslutet jämförs med det önskade utfallet och eventuella korrigeringar görs. Beslutsfattaren tar ansvar för den handling som genomförts och använder den kunskap den gett inför nästa beslut.

Huruvida individer eller beslutsprocesser är rationella diskuteras också i litteraturen om beslutsfattande. Inom ekonomisk teori definieras rationella beslutsprocesser som att de som fattar beslutet har all information och fattar

det optimalt bästa beslutet. March och Simon (1958) ifrågasatte dessa antaganden och menade att det är mer användbart att karakterisera individer som begränsat rationella, d.v.s. man nöjer sig med det alternativ som ger en tillfredställande lösning på problemet istället för att söka den optimala lösningen. Skillnaden mellan att fatta rationella och begränsat rationella beslut kan exemplifieras som skillnaden mellan att hitta den vassaste nålen i en höstack och att hitta en nål som är tillräckligt vass för att det ska vara möjligt att sy med den.

I den beslutsmatris som redovisas ovan skulle skillnaden mellan en rationell och en begränsat rationell beslutsprocess vara att i en rationell process finns perfekt information om alla alternativ och alla utfall, vilket innebär att den bästa lösningen väljs. I den begränsat rationella beslutsprocessen nöjer man sig med de alternativ och de val som ger en tillfredställande lösning.

Öhlmér m.fl. (1998) diskuterar också hur valet görs under fasen analys och val. Författarna menar att huruvida ett val görs kan bero på alternativkostnaden för att göra ett val jämfört med att inte göra ett val alls. Valet kan också enligt den begränsat rationella modellen på ett mera slumpmässigt sätt vara beroende på de förutsättningar som finns för stunden när valet ska göras.

Det senare resonemanget kan länkas till en tredje modell för beslutsfattande ”Garbage can modellen”. Det är en modell som används för att beskriva situationer inom organisationer där beslut fattas under stor osäkerhet. Den visar hur beslut kan fattas även om målen är vaga, problemförståelsen låg och omvärlden föränderlig. Centrala begrepp i modellen är beslutstillfälle, aktörer, problem och lösningar. I modellen antas att problem identifieras av olika aktörer inom och utom företaget. Detsamma gäller lösningar. Identifiering av lösningar sker fristående från identifiering av problem. Det innebär att likväl som ett problem söker en lösning, söker en lösning ett problem. När problem, lösningar och olika aktörer finns tillgängliga vid samma tidpunkt görs ett val. Enligt modellen utvecklas alltså idéer om lösningar och problemformuleringar parallellt hos olika aktörer över tiden. Det är när dessa faller samman i tiden och handling samtidigt är möjlig som beslut fattas. (Cohen m.fl., 1972)

Fullt ut skulle resonemanget innebära att problemupptäckt, problemdefinition och val inte genomförs i ordning utan att samtliga aktiviteter pågår parallellt.

Beslut kan också delas in på olika sätt beroende på om de är repetitiva eller unika (Lunneryd, 2003). Ett unikt beslut definieras av Lunneryd som ett nytt större beslut som en företagare inte tidigare stött på. Det vill säga man måste söka olika handlingsalternativ. Vid repetitiva beslut däremot, är kunskapen om problemet och om hur det ska lösas större. Beslutsfattaren känner till de handlingsalternativ som han eller hon tillämpat tidigare och de beslutsregler

som använts tidigare kan användas för att välja lösning. Det finns alltså inget behov av att samla in information om alternativa lösningar och värdera valet.

Enligt "Teorin om planerade val" skulle såväl attityd, upplevd kontroll och subjektiv norm ha stor inverkan vid fattandet av ett repetitivt beslut. Renskötare har t.ex. varje år flyttat renarna med lastbil vid en viss tidpunkt. Beslutet att använda lastbil har inneburit att renarna snabbt har kunnat flyttas, vilket löst problemet att skapa goda betesförutsättningar för renarna. Företagaren har tidigare använt lastbil och vet att han eller hon kan samla ihop renarna och lasta dem på bilen. Andra renskötare i samebyn flyttar också sina renar med lastbil, d.v.s. det är ett acceptabelt beteende. För ett unikt beslut däremot kan de tre komponenterna (snabbhet, tidpunkt, goda betesförutsättningar) ha olika tyngd och beslutsfattaren överväga olika handlingsalternativ mer förutsättningslöst.

Inom beslutsteori diskuteras också begreppen värderingar och mål. Den definition av värderingar som används ansluter till definitionen som gjorts i föregående avsnitt. De värderingar som beslutsfattaren har påverkar de mål som finns, men också vilka val och handlingar som är möjliga.

Begreppet mål kan definieras som önskat läge. Målen kan vara mer eller mindre övergripande och kan delas in i mål-medelkedjor där delmål är medel för att uppnå högre mål (Johnsen & Bruzelius, 1973). De mål som sätts är ett resultat av tidigare erfarenheter, antingen sådana man gjort själv eller sådana som kan studeras hos andra.

Pieters m.fl. (1995) delar in målen i tre kategorier: övergripande mål som svarar på frågan varför, objektsmål som svarar på frågan vad och underordnade mål som svarar på frågan hur. I praktiken är skillnaden i definition mellan ett övergripande mål enligt Pieters m.fl. (1995) och begreppet värdering liten.

Cyert & March (1963) ställer begreppet mål i relation till problemupptäckt och menar att vi upptäcker ett problem när vi ser ett hinder för att uppnå ett önskat läge. Målen kan delas in i hierarkier, vilket innebär att målen på olika nivåer påverkar varandra, men också kan förefalla oförenliga med varandra. När ett problem identifieras formuleras ofta nya mål. Nute m.fl. (2000) tar som exempel att ekonomiska resurser kan vara ett hinder för att uppnå önskat läge. När hindret har identifierats uppstår delmålet att skaffa ekonomiska resurser för att uppnå det önskade läget.

Willock m.fl. (1999) beskriver mål som hjälpmedel för jordbrukare att prioritera och fokusera på relevant information. Fairweather (1994), Willock m.fl. (1999) och Maybery (2005) visar att jordbrukarnas övergripande mål kan vara såväl ekonomiska som ha att göra med livsstil eller miljö. Riseth (2006)

och Nordin (2007) visar att också renskötsel­företagarna har andra mål i sin renskötsel än de rent ekonomiska.

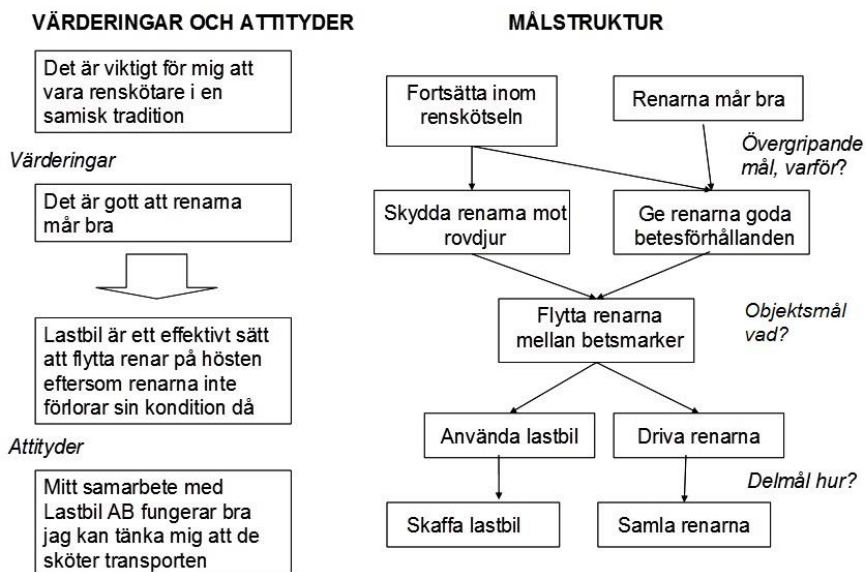
Begrepp som värderingar och mål finns inte med i beslutsmatrisen enligt Öhlmér m.fl. (2008), men kan ses som underliggande faktorer till den. Det vill säga när företagaren upptäcker ett problem så innebär det att han eller hon uppfattar att det finns en skillnad mellan önskat läge och nuvarande situation. Resonemanget förutsätter att företagaren har en uppfattning om önskat läge, d.v.s. företagaren har ett mål.

Öhlmér m.fl. (1998) och Öhlmér & Lönnstedt (2004) har också funnit att lantbrukarna kan delas in i grupper, de som endast har en föreställning om i vilken riktning de vill att utvecklingen ska gå (intuitiva beslutsfattare) och de som också kvantifierar olika alternativ. De flesta lantbrukarna hör till den förra kategorin. Det innebär t.ex. att lantbrukarna gärna vill pröva förändringar i liten skala i gårdsmiljö. Utifrån ett mål-medelperspektiv innebär ett intuitivt beslutsfattande också att företagaren sätter upp mera oprecisa delmål. Hansson et al. (2010) har funnit att de lantbrukare som kvantifierar sina mål i större utsträckning också når dem. Det är oklart i vilken grad som dessa kategorier är identifierbara inom renskötseln eller om beslutsmiljön inom rennärningen genererar andra mönster.

2.3 Beteende och beslut inom rennärningen

Definitionerna av ordet värdering överlappar varandra inom beteendevetenskaplig och företagsekonomisk litteratur, men hur är det med mål och attityd? Forskare som studerat beteendevetenskap och beslut i anslutning till jordbruk definierar begreppen något olika. Bergevoet m.fl. (2004) sätter likhetstecken mellan mål i företagsekonomisk litteratur och attityd enligt "Teorin om motiverade val". Willock m.fl. (1999), som också studerar jordbrukares mål, beteende, attityder och personlighet, sätter dock inte likhetstecken mellan mål och attityd, utan de definitioner som används överensstämmer i större utsträckning med dem som getts i avsnitten 2.1 och 2.2. Definitionerna av ett övergripande mål och av en värdering är också näraliggande. En modell av hur sambandet mellan målstruktur och värderingar och attityder kan se ut för en renskötsel­företagare visas i figur 5.

I figuren tas ett beslut rörande flyttning av renar som exempel. Som framgår av figuren är skillnaden mellan värderingar, attityder och mål närmast av språklig natur. Målen kan vara operativa, d.v.s. svara på frågan hur, men också mera övergripande och svara på frågan varför.

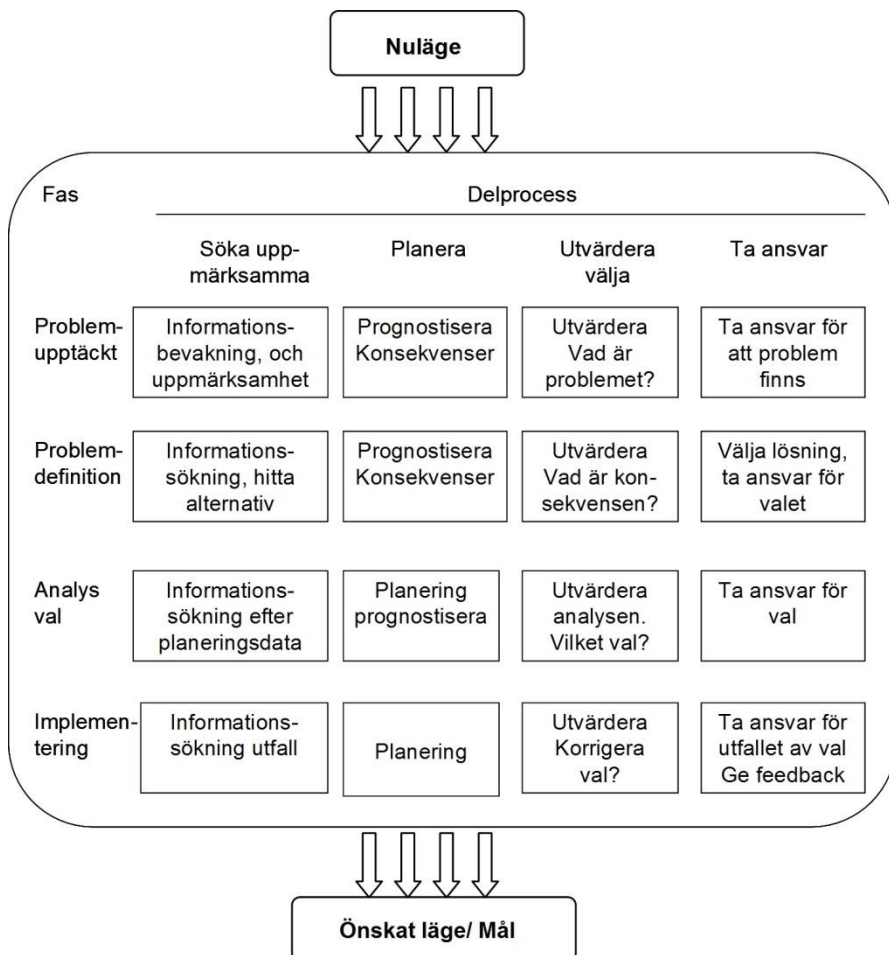

Figur 5. Värderingar attityder och mål. Måldelen efter Pieters m.fl. (1995)

Rationalitet är också ett begrepp som ansluter till ”Teorin om motiverade val”, men kan i denna kontext definieras som att det finns orsaks- och verkan-samband mellan t.ex. attityder och beteenden. Individer antas vilja ha samstämmighet mellan handlingar, attityder och värderingar. Individer antas också ha en förmåga att rangordna olika värderingar och attityder och skapa samband mellan dem. Teorin förutsätter alltså att individer är rationella och använder den kunskap och den information de har på ett systematiskt sätt. På ett sätt beskriver modellen repetitiva beslut, det vill säga beslut där en person förstår behovet att handla och vet vilka konsekvenserna blir av olika handlingsalternativ och därmed handlar i situationen efter den beslutsregel som personen har.

En förutsättning för att ett beslut om en handling ska fattas är att det finns en skillnad mellan nuläge och önskat läge. Det vill säga beslutsfattaren har mål som inte är uppfyllda. Målet är viktigt i samtliga faser och kommer också att revideras allteftersom beslutsfattarens kunskap om problem och möjliga lösningar ökat. I problemupptäcktsfasen upptäcker beslutsfattaren att det finns en skillnad mellan nuläge och önskat läge som beslutsfattaren uppfattar är ett problem. I problem-definitionsfasen söker beslutsfattaren alternativ för att lösa problemet. Dessa alternativ ställs i relation till det mål som beslutsfattaren har. I fasen då analys och val sker väljer beslutsfattaren det alternativ som ger bäst eller åtminstone tillfredställande måloppfyllelse. I implementeringsfasen stäms

utfallet av mot målet, ett mål som kan ha förändrats under processens gång. En schematisk bild av hur beslutsfattande samverkar med mål redovisas i figur 6.

Figur 6. Beslutsmodell. Egen bearbetning av Öhlmér m.fl. (1998)

För att sammanfatta visar litteraturgenomgången i kapitel 2 att värderingar och attityder påverkar intentionen att utföra en viss handling och som en följd av det handlingen i sig. Vad personer i omgivning anser vara acceptabelt påverkar intentionen att utföra en viss handling, liksom huruvida man tror att man har möjlighet att påverka situationen genom handlingen. Beslutsmatrisen fokuserar på olika delar i ett beslut. Såväl resonemanget om attityder och värderingar som beslutsmatrisen fokuserar på beslut som är nya eller stora.

För repetitiva beslut eller rutinbeslut använder beslutsfattaren mera sannolikt en beslutsregel och går inte igenom beslutsmatrisens faser (Lunneryd, 2003). Det vill säga beslutsfattaren handlar i enlighet med den attityd och intention att handla som beskrivs av Ajzen (1991).

Centrala begrepp att ta med vid läsningen av nästa kapitel är värdering, attityd, handling och delarna i beslutsmatrisen.

3 Rennäringen som en del i ett socio-ekologiskt ramverk

I kapitel 2 redovisades hur värderingar och attityder påverkar handlingar samt teorier om hur beslut fattas och handlingar genomförs. I kapitel 3 behandlas vilka handlingar som är intressanta att studera med hänsyn till rennäringens branschens förutsättningar. Rennäringens förutsättningar beskrivs med fokus på dess resurser och hur resurserna kan brukas och kombineras från dels ett biologiskt perspektiv och dels ett rättighetsperspektiv. Därefter förs delarna samman genom att renkötsselföretagarens förutsättningar för att kombinera resurserna sätts in i ett socio-ekologiskt ramverk.

3.1 Rennäringens biologiska förutsättningar

För att bättre förstå rennäringens långsiktiga uthållighet och därmed rennäringens utövarnas möjligheter att långsiktigt överleva som företagare är det viktigt att förstå de biologiska sambanden mellan renen och betet, d.v.s. det ekologiska system som renen ingår i. Rennäringen bedrivs som ett pastoralt produktionssystem⁵ där renarna används för att med sitt bete ta tillvara eller fånga en naturlig betesresurs. Renen är ett flockdjur vilket är en förutsättning för domesticeringen av renen och därmed för rennäringen.

Renen är ett mindre hjorddjur och därmed en idisslare. Idisslare kan med mikroorganismers hjälp smälta eller bryta ner växter som de betar. Beroendet av mikroorganismer för att tillgodogöra sig betet innebär att renen har svårt att klara snabba byten av beten liksom att klara av svält. Det finns renar i de nordliga delarna av Eurasien och Nordamerika. Renen är anpassad till att leva i en miljö som präglas av stora skillnader mellan sommar och vinter. Den eurasiska tundrarenen (*Rangifer tarandus tarandus*) är en av flera underarter av

5. Ett pastoralt system bygger på en produktionsform där betesdjur förflyttas över stora områden för att tillgodogöra sig det bete de behöver (FAO, 2001).

ren och den enda som har domesticerats av människan. (Warenberg m.fl., 1997)

Danell & Gaare (1998) visar att den avkastning i form av antal djur för humankonsumtion som långsiktigt kan erhållas från ett avgränsat betesområde påverkas av flera faktorer. Renhjordens avkastning påverkas av antalet renar i förhållande till det tillgängliga renbetet, renhjordens köns- och åldersstruktur samt förekomsten av olyckor, sjukdomar och rovdjur som reducerar renhjorden.

Avkastningens storlek påverkas alltså av hur mycket bete av tillräckligt god kvalitet som varje ren kan tillgodogöra sig. Detta påverkas både av hur många renar som finns på betesarealen (tätheten) och av hur tillgängligt betet är. Om vinterbetet är svårtillgängligt under någon period, t.ex. eftersom snöförhållanden är svåra, minskar också den möjliga avkastningen (SCB/SSR, 1999).

Under 1900-talet har antalet renar varierat mellan 150 000 och 300 000 djur. Variationen har varit cyklisk med toppar vart tjugonde till trettionde år. Den cykliska variationen har varit tydligast i fjällsamebyarna i Norrbottens län och i Västerbottens län, medan variationen har varit något mindre i Jämtlands län. (SCB/SSR, 1999)

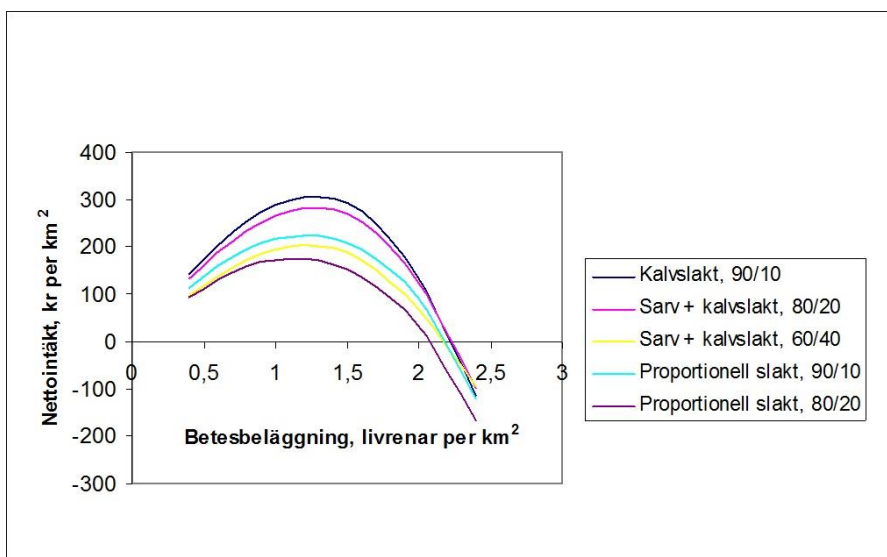
Storleken på den betesareal som finns tillgänglig och hur den kan utnyttjas påverkas förutom av rennäringen själv också av de åtgärder som andra markanvändare vidtar. Bildandet av naturreservat påverkar rennäringens markanvändning positivt medan t.ex. skogsbruket påverkar rennäringens markanvändning negativt (SOU 2001:101).

Avkastningens storlek påverkas också av renarnas kön och ålder, d.v.s. renhjordens struktur. Renhjordens köns- och åldersstruktur påverkas i samband med slakten (Lundqvist, 2007). Lenvik (1990) visar att vid stabila förhållanden uppnås den högsta köttproduktionen genom en hög andel stora kalvproducerande hondjur och slakt av i första hand kalvar. Handjuren producerar visserligen genom sin tillväxt, men deras bidrag till avkastningen är lägre än vad en vaja med kalv ger när konditionsnivån är sådan att kalvproduktionen är god. För att få en hög avkastning bör en stor del av vajorna dessutom vara tre år eller äldre. Dessa förhållanden uppnås genom en hög andel kalvslakt.

Slaktstrategin att slakta i första hand kalvar förekom knappt före 1960, men används idag allmänt i Finland (Kojola & Helle, 1993) och i södra Norge (Lenvik, 1990). I Sverige introducerades den först i Ruvhten Sijte sameby i början av 1980-talet (Lundqvist, 2007). Andelen slaktade kalvar har ökat i Sverige från 40 % år 1993/94 till 62 % år 2003/04 och 69 % år 2008/09 (Sametinget, 2015).

Ekologisk bärkraft är ett uttryck som beskrevs av Caughley (1976). Begreppet innebär tillämpat på rennäringen det högsta antal renar som stadigvarande kan födas från ett område. Det innebär ett tillstånd där dödlighet och reproduktion tar ut varandra. Om uttag görs genom slakt sjunker renantalet per definition under den ekologiska bärkraften. Caughley (1976) beskriver också begreppet ekonomisk bärkraft som är det renantal där renpopulationens tillväxthastighet och därmed det möjliga slaktuttaget är som högst. Den ekonomiska bärkraften ligger ofta vid en rentäthet som är omkring hälften av den ekologiska bärkraften.

I figur 7 sammanfattas två faktorer som påverkar avkastningen inom ett betesområde. Den första faktorn är betesbeläggningen dvs. antalet livrenar per kvadratkilometer och den andra faktorn är vilken slaktstrategi som används.

Figur 7. Nettointäkt vid olika slaktuttag. Källa: (SCB/SSR, 1999)

Som framgår av figur 7 är avkastningen högst vid en beläggning som både ger god kondition hos vajorna och tillräckligt många produktiva vajor. Den högsta avkastningen fås genom en strategi som innebär kalvslakt.

Danell & Gaare (1998) konstaterar att ett av renens särdrag är att dess näringsbehov varierar över året. Renen bygger upp sina kroppsreserver under sommaren då också tillväxt och mjölkproduktion sker. Övriga tider på året är renen inställd på mycket låg produktion, vilket bl.a. minskar renens näringsbehov och därmed aptit.

Danell m.fl. (1999) skriver att renens val av betesväxter och betesområden varierar också över året. Under barmarkssäsongen betar renen selektivt så späd

grönska som möjligt. Det ger renen ett näringsmässigt värdefullt och lättsmält bete. Försommarbetet består av gräs, våtmarksväxter och löv. Under högsommaren betas främst örter och våtmarksväxter. Under sensommaren betas huvudsakligen gräs, dessutom tillkommer svamp som en viktig födokälla när grönbetet minskar. Senare på hösten övergår dieten till vissna gröna växter och lav. Renen har en unik förmåga att tillgodogöra sig lav och under vintern föredrar renen lav, men söker också gröna växter i form av gräs, starr och ris när dessa finns tillgängliga.

Lavar är energirika och den viktigaste betesväxten under vintersäsongen (Nieminen & Heiskari, 1989). Renen har visat sig ha god förmåga att tillgodogöra sig energin i lavar (Aagnes m.fl., 1995).

År med god tillgång på lav kan uppemot 80 % av vinterfodret bestå av lavar. Renen gräver gropar i snön för att komma åt laven. Hur mycket näring som renen kan tillgodogöra sig beror både på förekomsten av lavar och på snöförhållandena som avgör hur mycket energi som går åt för att gräva efter laven. Lav kompletteras med gräs som tillför mer proteiner och mineraler än lavar. Om lav inte finns tillgängligt betar renen om möjligt i större utsträckning ljung, bärris, gräs och mossor. (Kumpula, 2001)

Vintrar då renen inte kommer åt bete kan renar nöutfodras med andra fodermedel som ensilage, pellets och hö. Nilsson (2003) har visat att i de fall renarna har dålig kondition som oftast är fallet när nöutfodringen börjar är lav, om sådan kan plockas, bäst och bör blandas med de andra fodermedlen. Nilsson (2003) sammanfattar sin studie med att renarnas kondition, ensilagens kvalitet och hur utfodringen planeras har betydelse för renarnas möjligheter att må bra och tillgodogöra sig fodret.

Danell & Gaare (1999) beskriver hur både sommarbetet och vinterbetet principiellt påverkar renhjordens avkastning. Om antalet djur är högt i förhållande till betet, eller om betet av andra orsaker är dåligt, försämras djurens kondition. Renhjorden kan hamna i en spiral av sjunkande kondition och produktivitet. Ett dåligt vinterbete leder till att djuren förbrukar sina kroppsreserver under vintern. Förlusterna av särskilt yngre djur ökar. Vajorna föder kalvar med lägre födelsevikter och har själva sämre resurser att ta hand om kalvarna. Om sommarbetet också är dåligt har vajorna dålig kondition på hösten, vilket innebär att brunsten försenas, vilket leder till att kalvarna föds något senare osv. Det omvända förhållandet gäller då tillgången på bete är god och antalet renar är lämpligt i förhållande till betet. Djuren har då god kondition, hög reproduktion och hög tillväxt vilket leder till att ett högt slaktuttag blir möjligt. Lundqvist (2007) visar i sin avhandling att det fanns ett starkt samband mellan produktiviteten ett visst år och renarnas kondition det föregående året.

Betesmarkernas karaktär och vid vilken tidpunkt som renarna betar dem kan variera mellan åren t.ex. beroende på hur stor tillgången till bete är för renarna i området, vädret eller förekomsten av i rovdjur i området. (Olofsson, 2011)

Den möjliga slaktens storlek påverkas också av hur stor del av tillväxten som rovdjuren tillgodogör sig. I samband med att ersättningssystemen för rovdjur förändrades från att ha baserats på upphittade rovdjursrivna renar till antalet rovdjur och rovdjursföryngringar uppskattades antalet rovdjursrivna renar av Naturvårdsverket år 1991 till 20 000 vuxna renar och 6 000 kalvar. I rovdjursutredningens betänkande (SOU 1999:146) hänvisas till Naturvårdsverket och någon ytterligare bedömning gjordes inte, utan antalet sammanfattades till mellan 20 000 och 30 000 renar. Rovdjursutredningen (SOU 2012:22) sammanfattar tillgänglig forskning och ger ett spann mellan 19 500 och 82 500 rovdjursrivna renar per år. Utredarna menar att det framförallt är förlusterna till följd av angrepp från lodjur som skapar osäkerheten i utredningens uppskattning. Siffrorna i utredningarna bygger främst på studier om rovdjur och deras näringsbehov och matvanor.

Vad gäller renar och rovdjur har Åhman m.fl. (2014) bland annat studerat förhållande i Njarke sameby och kommit fram till att rovdjurstrycket varit så högt för vissa vintergrupper i samebyn att renpopulationen kollapsat. Med kollaps menas att antalet vajor som dödas är så stort att det antal som är kvar inte är tillräckligt stort för att föda tillräckligt många honkalvar för att ersätta de vajor som dödas. Flera rovdjur finns inom Njaarke sameby, men renägarna i den grupp som haft högst förluster har uppfattat att de haft mest problem med lo.

Hobbs m.fl. (2012) har med hjälp av baysiansk statistik och de databaser om renantal, slakt och rovdjursförekomst som finns tillgängliga visat att en lodjursföryngring i genomsnitt motsvarar en förlust i slaktledet på i genomsnitt 96,6 renar (95 % konfidensintervall 31-155 renar). Det innebär att i ett genomsnittligt område med 2,53 lodjursföryngringar och runt 4 700 renar, så kan renskötsel företagen slakta 247 färre renar eller 18 % minskad slakt jämfört med om det inte funnits lodjur i området. Hobbs har också gjort beräkningar på rovdjursförluster som en följd av järv, men menar att de skattningar de gjort på lodjur är säkrare. Om renpopulationen inom ett område kollapsar på grund av ett högt rovdjurstryck finns naturligtvis inte förutsättningar för en långsiktigt hållbar renskötsel i området. Från rennäringens sida har Svenska samernas riksförbund i en rapport från år 2010 fört fram att det ökande antalet rovdjur inom renskötselområdet äventyrar rennäringens framtid såväl socialt och kulturellt som ekonomiskt och ekologiskt. I rapporten exemplifieras detta med psyko-social ohälsa bland rensköterna och att antalet slaktade renar är lågt i

förhållande till renantalet vilket leder till ekonomiska problem. (Lindberget & Blom, 2010) Sametinget bedömde i en PM till regeringen antalet rovdjursrivna renar till mellan 59 000–64 000 år 2008 (Sametinget, 2009b).

Siffrorna över hur många renar som rivs av rovdjur är alltså osäkra. Uppskattningen av antalet rovdjursrivna renar kan jämföras med antalet slaktade renar som under slaktåret 2008/09 var cirka 55 000 djur (Sametinget, 2009a).

Förutom att tillgodogöra sig renhjordens avkastning påverkar rovdjursangreppen också renskötsel företagarnas möjlighet att strukturera sin hjord på ett sådant sätt som företagarna vill, eftersom de inte har kontroll över vilka djur som utgår ur hjorden. (Pape & Löffler, 2012)

Den möjliga slaktens storlek och därmed slaktintäkterna påverkas alltså av en mängd faktorer. De flesta faktorerna påverkar avkastningen med en viss fördröjning. Resultatet av en händelse eller en åtgärd ett år kan alltså påverka utfallet flera år senare.

Av beskrivningen ovan tydliggörs att rennäringen är en del av ett komplext ekologiskt system. Det innebär att stabila förhållanden sällan råder och att de optimum som beskrivs ovan är svåra att upprätthålla stadigvarande ens om näringsutövarna skulle försöka. Behnke (1999) menar att det inte är möjligt att uppnå optimum, eftersom det önskade optimumet påverkas inte bara av ekologiska faktorer, utan även av ekonomiska och sociala faktorer. Behnke (1999) belyser också svårigheten att bestämma optimums läge när de biologiska förutsättningarna varierar från period till period. I studien beskrivs förhållandena i semiarida områden i Afrika där förutsättningarna varierar genom att nederbörden fluktuerar mellan olika år. I ett nordiskt system måste såväl nederbörd som snöfall och temperatur beaktas. Behnke (1999) refererar till bl.a. Beach (1990) som argumenterar för att anpassningsförmåga till skiftande förutsättningar troligen är en mer framgångsrik strategi för att nå så hög avkastning som möjligt än försök att nå ett under genomsnittliga förhållanden antaget optimum.

Gunderson m.fl. (2002) menar att komplexa ekologiska system kan ha flera optima som varierar beroende på hur de faktorer som påverkar systemet varierar. Det som är viktigt är inom vilka ramar störningar kan förekomma utan att systemet oåterkalleligt förändras. Författarna visar att komplexiteten inom ett system oftast gör det mindre sårbart för förändringar av en påverkande faktor, samtidigt som svårigheten att förutsäga vad en liten förändring kan innebära kan leda till att systemet oavsiktligt förstörs.

De resultat Behnke (1999) och Gunderson m.fl. (2002) redovisar gör att man inte kan förvänta sig att renskötsel företagarna har en strategi som innebär att de strävar mot ett optimum manifesterat i ett visst antal renar eller en viss

andel kalvslakt. Det är mera troligt att renskötsel företagarna har strategier som skiftar över olika perioder anpassade till de enskilda förutsättningar som renskötsel företaget möter. Gunderson m.fl. (2002) och Olofsson (2011) visar att detta inte behöver vara en nackdel utan kan vara en fördel för att nå långsiktig hållbarhet.

Olofsson (2011) diskuterar i sin avhandling adaptiv⁶ förvaltning av betesresurser inom rennäringsen. Begreppet adaptiv förvaltning definieras av Olofsson som ”en förvaltningsprocess som syftar till att underlätta förvaltningsbeslut genom att följa pågående förändringar i resursen och i det social-ekologiska systemet och på förbättrande av kunskap och förståelse av dynamiken i systemet”. I processen ingår 1) framtagning av indikatorer, 2) utvärdering av indikatorerna, 3) val av policy och 4) genomförande av policyn.

Synsättet innebär också att det biologiska systemet ses som en helhet där också ekonomiska och sociala faktorer ingår (Gallopín, 2006). Fussell & Klein (2006) betonar att det förutom information om viktiga faktorer (indikatorer) också måste finnas kunskap om utfallet av olika åtgärder och inte minst förutsättningar, sociala och ekonomiska, att vidta de åtgärder som krävs, d.v.s. genomföra policyn. Rättigheter till resurser och hur dessa upprätthålls, liksom formerna för att besluta om resursutnyttjandet är viktiga förutsättningar (Huntington, 2000). Dearing (2010) lyfter fram att tidshorisonten för beslut som påverkar ett socio-ekologiskt system är långt. Det innebär att förutsättningar och beslut långt tillbaka i tiden kan vara viktiga att studera för att förstå systemet och bedöma dess framtid.

Naess m.fl. (2012) studerar vilken betydelse eget välbefinnande uttryckt i det antal renar det egna företaget äger, andelen renar som slaktas av övriga renägare på betesområdet och släktskap mellan företagarna har. Studien indikerar att det finns ett positivt samband såväl mellan att själv ha många renar som att näraliggande renskötsel företagare slaktar många renar för att renskötsel företagaren själv ska slakta ren. Studien visar också att släktskap påverkar samarbetet runt slaktstrategier.

För att sammanfatta avsnitt 3.1 är viktiga faktorer som påverkar resursanvändningen t.ex. renbetet, antalet renar i förhållande till renbetets storlek, hjordstruktur och renskötsel företagarnas strategi för det antal renar som man vill ha på en betesareal. Faktorer som det egna företagets renantal och de slaktstrategier som övriga renskötare i samebyn har påverkar renskötsel företagarens slaktstrategi. Vidare ingår rennäringsen i ett komplext

6. Adaptiv förklaras i svenska akademins ordlista (SAOL13) som “förändring uppkommen genom anpassning”. Gallopín (2006 sid 300) definierar adaptiv som förmåga att 1) anpassa sig till en störning, 2) hantera potentiella problem, 3) utnyttja de möjligheter som uppkommer och 4) hantera konsekvenserna av förändringen.

ekologiskt, ekonomiskt och socialt system där det är svårt att klart bestämma den effekt som en åtgärd har på systemet. Samtidigt indikerar litteraturöversikten att de biologiska förutsättningarna varaktigt kan förstöras t.ex. som en följd av överbetning, störningar från andra markanvändare inom betesområdena eller en hög rovdjursförekomst.

3.2 Rättigheter till resurser ger ett långsiktigt resursutnyttjande

Detta avsnitt fokuserar på en studie av litteratur som behandlar rättigheten att utnyttja framförallt gemensamma resurser. Förståelse för vad det innebär att utnyttja en gemensam resurs, samt de fördelar och nackdelar detta för med sig är central för att förstå det ekologiska systemet som en del i ett större ekonomiskt och socialt system (Ostrom, 2009; Prediger m.fl., 2011).

3.2.1 Resurser och rättigheter

Äganderätt i samhället kan utifrån ett ekonomiskt perspektiv beskrivas som de ekonomiska och sociala relationer mellan individer som definierar hur varje individ har rätt att utnyttja begränsade resurser (Furubotn & Pejovich, 1972). Bromley (1992) hävdar att äganderätt kan ses som en social konstruktion som definierar en individs möjligheter att tillgodogöra sig avkastningen från en resurs i förhållande till andra individers möjligheter att utnyttja avkastningen från densamma. Den sociala konstruktionen måste upprätthållas av någon institution, vanligen staten.

Rättighetshavaren har alltså mer eller mindre långtgående rättigheter till resursen i relation till andra som gör anspråk på att använda resursen. Med detta synsätt kan samma resurs utnyttjas på olika sätt av olika rättighetshavare (McKean, 2000).

För att ta ett exempel med anknytning till detta forskningsproblem kan den resurs som ett markområde utgör utnyttjas för renbete med stöd av renskötselrätten, bärplockare kan plocka bär, den som har lagfart på markområdet har rätt att hugga skog och utnyttja skogsavkastningen och den som har jakträtt har rätt att jaga älg. Var och en som utnyttjar markområdet gör det inom ramen för den lagstiftning som reglerar var och ens rätt att utnyttja resursen i förhållande till de andra användarna.

Det är vanligt att skilja mellan fyra olika typer av regelverk för att reglera vilka som har rätt att ta i anspråk värdet av en resurs (Bromley, 1992; McKean, 2000; Ostrom, 1990; Ostrom m.fl., 1994).

- Fri tillgång (Open access regimes) innebär att vem som helst har rätt att utnyttja resursen.

- Gemensamt ägande (Common property regimes, CPR) innebär att ett begränsat antal individer har rätt att utnyttja resursen, men resursen styckas inte upp mellan dessa.
- Privat äganderätt (Private property regimes) innebär att en enskild individ kan utnyttja resursen och bestämmer över dess användning.
- Statligt ägande (State owned regimes) innebär att de enskilda individer som utnyttjar resursen inte har någon direkt bestämmanderätt över den utan resursen fördelas av staten.

Det finns både fördelar och nackdelar med samtliga av dessa former av regelverk. Vilken typ av rättighet som ger de bästa förutsättningarna för att långsiktigt använda resursen påverkas av de egenskaper resursen har.

Bromley (1992) definierar en CPR på samma sätt som en privat äganderätt, men för en grupp av individer. Eftersom det är klart vilka som ingår i gruppen kan de som inte ingår i gruppen uteslutas. De som ingår i gruppen har rättigheter och skyldigheter mot varandra. Vidare accepterar de som ingår i gruppen dessa rättigheter och skyldigheter.

För att återknyta till mitt exempel ovan förefaller bärplockning vara en resurs som utnyttjas under ett regelverk med fri tillgång, renbete utnyttjas under ett regelverk som innebär gemensamt ägande (CPR), skogsavkastning utnyttjas under ett regelverk som innebär privat ägande och jakt av björn under ett statligt styrt regelverk eftersom staten bestämmer hur många björnar som får skjutas.

Förutom att regelverken för hur resurserna får användas skiljer sig åt kan resurserna också kategoriseras i olika typer (McKean, 2000; Ostrom, 1990; Ostrom m.fl., 1994).

En fri nyttighet (Pure public good) definieras som en resurs där det är omöjligt att stänga ute någon från att använda resursen och där en individs utnyttjande av resursen inte innebär att någon annans möjlighet till utnyttjande av resursen blir mindre. Kostnaden för att utnyttja resursen är noll.

En gemensam resurs (Common-pool resources) definieras av att det är dyrt och besvärligt att utestänga någon annan från att utnyttja resursen samtidigt som en individs användning av den negativt påverkar andra individers möjligheter att utnyttja resursen.

Privat resurs (Private goods) innebär att det är lätt att utestänga andra från att använda resursen och att en individs användning påverkar en annans individs användning i stor utsträckning.

Exempel på fria nyttigheter är en fyr, exempel på gemensamma resurser är betesmark eller fiskbestånd, exempel på privata resurser är träd och åkermark.

En gemensamt ägd resurs kan också delas in beroende på om den kan lagras eller inte. Exempel på en lagrad resurs är ett vattenmagasin eller ett lavbete, och exempel på en resurs som inte kan lagras är ett lätttröligt fiskebestånd eller ett sommarbete. En lagrad resurs är lättare att utnyttja effektivt än en resurs som inte kan lagras. Vilken typ av regelverk som är bäst lämpat för att reglera användningen av resursen påverkas alltså av resursens karaktär. En privat resurs regleras bäst med privat äganderätt. En gemensam resurs däremot regleras bäst med CPR. En fri nyttighet regleras ofta av staten om den regleras alls. (McKean, 2000; Ostrom, 1990; Ostrom m.fl., 1994)

Av rennäringslagen (SFS 1971:437) framgår att renägaren äger renen. Renbetet däremot är i stort sett uppdelat mellan samebyarna och av lagstiftningen framgår när renarna har rätt att beta på olika marker. Det finns ett regelverk för vilka åtgärder som kan vidtas om renar från en sameby kommer in på en annan samebys mark. Samebyn som organisation stöds också av staten, eftersom den är reglerad i rennäringslagen (SFS 1971:437). Rennäringslagen är alltså ett exempel på en lagstiftning speciellt utformad för att reglera en gemensam resurs. Rennäringens förutsättningar kan också studeras för att se hur väl dessa stämmer överens med de kriterier för en gemensam resurs som beskrivits i litteraturen ovan. Resursen renbete har de karaktärsdrag som en gemensam resurs har. Renen ägs av den enskilde renägaren och en renägars utnyttjande av en betesmark påverkar de andra renägarnas möjligheter att utnyttja betesmarken. Samtidigt sker betet extensivt över stora områden, varför det skulle vara dyrt att dela upp betesmarken mellan renägarna på ett sådant sätt en renägars renar inte kom in på en annan renägars mark.

I flera fall avgränsas samebyarnas mark med stängsel eller med naturliga hinder. Ruong (1982[1969]) uttrycker det som att rennäringen är en funktion av de förutsättningar landskapet ger. Mellan enskilda renägare inom byn skulle det vara kostsamt att hägna in ett område för de egna renarna i förhållande till det bete de utnyttjar. Avgränsningarna varierar också t.ex. mellan vintern och sommaren. På vintern är renarna i många samebyar indelade i olika vinterbetesgrupper.

Renskötseln kan anses uppfylla kriterierna för att den ska kunna anses bedrivas inom ett regelverk för gemensamt ägande likväl som renbete kan ses som en gemensam resurs. I tidigare litteratur bedöms också rennäringen bedrivas under CPR där renbete bedöms vara en gemensam resurs (Stenseth m.fl., 1991; Riseth, 2000). Det är därmed intressant att gå vidare och studera de förutsättningar som CPR innebär för möjligheten att långsiktigt utnyttja resursen renbete för att överleva som företagare.

Det finns nackdelar med att gemensamt äga resurser, vilka har studerats av bl.a. Gordon (1954) och Hardin (1968). Hardin (1968) skrev en flitigt refererad artikel i Science, "The Tragedy of the Commons", som huvudsakligen handlar om problem med överbefolkning. I artikeln används också ett exempel om nyttjandet av en gemensam betesmark, en allmänning. Hardin utgår i sitt resonemang från en betesmark där herdar har möjlighet att ha nötboskap på bete. Ingen herde kan utestängas från betesmarken. Vid utnyttjandet av en resurs finns både intäkter och kostnader. Varje herde som handlar rationellt försöker få så stor skillnad mellan intäkterna och kostnaderna, d.v.s. så stor vinst som möjligt, från sin boskap. Herden kommer då att analysera de intäkter och kostnader han får om han utökar sin hjord med ett djur till. Ökar herden hjorden med ett djur kommer herden att få intäkterna från ett djur. Kostnaderna däremot kommer förutom de specifika kostnaderna för ett djur också att innehålla en komponent som har att göra med betesutnyttjandet. Den kostnad det innebär att varje djur växer något sämre, eftersom de får lite mindre att beta när ytterligare ett djur betar på marken, delas av alla. Herden får alltså hela intäkten för att öka sin hjord med ett djur, medan en andel av kostnaden delas av alla herdarna på betesmarken. Resonemanget innebär alltså att det finns förutsättningar för den enskilde att överutnyttja en gemensam resurs.

Det finns också studier som pekar på andra långsiktiga överlevnadsaspekter av hjordarnas storlek i förhållande till betesresursen. (McPeak, 2005) visar utifrån en studie från Kenya att ett skäl för att öka antalet djur i den egna hjorden är att minimera risken för att så många djur dör under dåliga år att den inte kan återhämta sig. Coughenour m.fl. (1985) som studerar hur näringen (energin) i ett pastoralt system utnyttjas i Afrika menar mera generellt att många djur är en av flera grundvalar för att långsiktigt upprätthålla produktiviteten i ett pastoralt system där år med dåliga betesförhållanden förekommer.

Naess & Bårdsen (2010) har studerat rennäringen i Finnmark i Norge. Deras resultat indikerar att den positiva effekten av ett ökat antal egna renar ett visst år hade större samband med det egna renantalet nästa år än den negativa effekten av att tillgången till bete för den egna renhjorden minskade när de omgivande företagen också ökade sina renantal.

Den ökande storlek på den egna renhjorden påverkar alltså betet negativt för alla, vilket påverkar antalet djur det påföljande året negativt. Studien visar dock att den positiva effekten för en enskild renägare var större än den negativa.

Demetz (1967) visar att om privat äganderätt till en resurs saknas, ges förutsättningar för den enskilde att överutnyttja den gemensamma resursen och

att inte bidra till sin del till investeringskostnaderna. Om äganderätten är privat får samma individ som får intäkten från resursen också betala kostnaden för resursen. Det innebär att risken för ett överutnyttjande blir mindre.

Om en gemensam resurs är värdefull ökar vinsten med privat äganderätt till resursen samtidigt som kostnaden för att etablera och bevaka den privata äganderätten ökar (Umbeck, 1997). De vanligast föreslagna lösningarna är att resurserna antingen överförs i privat ägo eller kontrolleras av staten (McKean, 2000).

Nackdelar med att ha en resurs i privat ägo är att det kan vara kostsamt att dela upp den eller att risken ökar när en individ endast kan utnyttja en del av resursen (Ostrom, 1990). Nackdelar med statligt ägande tas upp av t.ex. Ostrom (1990) och Feeny m.fl. (1996). De framhåller att staten ofta inte har den information som behövs för att kunna fatta beslut om hur resursen bäst ska utnyttjas, samt att det finns risk att staten har andra mål än ett optimalt resursutnyttjande.

3.2.2 Allmänningarnas dilemma

Det har gjorts många studier för att fördjupa kunskapen om ”allmänningarnas dilemma”. De vanligast förekommande metoderna förefaller vara olika spelteoretiska modeller (Anderies m.fl., 2011) och fallstudier (Agrawal, 2001; Poteete & Ostrom, 2008). Studierna tar sikte på att hitta förutsättningar för samarbete.

Även förutsättningen att resursutnyttjarnas mål är att maximera vinsten har diskuterats. Feeny m.fl. (1996) visar t.ex. genom en fallstudie av fiske utanför Kaliforniens kust att fiskarna har andra mål än att maximera vinsten, t.ex. friheten att kontrollera sin egen arbetstid och att bibehålla en livsstil de vuxit upp med.

Agrawal (2001) har ställt samman och studerat de faktorer som påverkar ett gemensamt resursutnyttjande. Studien bygger på tre författares arbeten om långsiktigt hållbara regelverk för att reglera gemensamma resurser.” De tre författarna som studerades var Baland & Platteau (1996), Ostrom (1990) samt Wade (1988). De faktorer som lyftes fram av de tre författarna var:

- Resurssystemets karaktär som bör vara litet (Ostrom, 1990), med väl definierade gränser (Wade, 1988; Ostrom, 1990), stabilt, lagringsbart och förutsägbart.
- Gruppen som använder resursen bör vara väldefinierad (Wade, 1988; Ostrom, 1990). Gruppen bör vara liten och leva i det område där resurserna finns och vara beroende av resursen samtidigt som de inte bör ha för höga ekonomiska krav på den (Wade, 1988; Baland & Platteau, 1996). Gruppen

bör ha gemensamma normer, och en gemensam identitet med ett gott socialt kapital (Baland & Platteu, 1996). Gruppen bör ha ett socialt kapital av att framgångsrikt ha utnyttjat resursen Wade, 1988; Baland & Platteu, 1996).

- Samtliga tre författare lyfte fram att reglerna bör vara lokalt utformade och anpassade till de lokala förutsättningarna samtidigt som det bör vara enkelt att övervaka att reglerna efterföljs. Baland & Platteu (1996) lyfter speciellt fram att reglerna bör vara enkla medan Ostrom (1990) lyfter fram att det bör vara förenat med låg kostnad att övervaka dem. Reglerna bör vara lätta att upprätthålla och om någon bryter mot dem bör sanktionerna trappas upp gradvis (Wade, 1988; Ostrom, 1990). De som övervakar att systemet följs bör vara ansvariga inför användarna av detsamma (Baland & Platteu, 1996; Ostrom, 1990).
- De tre författarna menar att centrala myndigheter inte bör underminera lokala regler, utan stödja de lokala sanktioner som används. Ostrom (1990) menar att den externa styrningen av systemet och utnyttjandet av resursen bör vara nästlad från en lokal nivå till en central nivå.

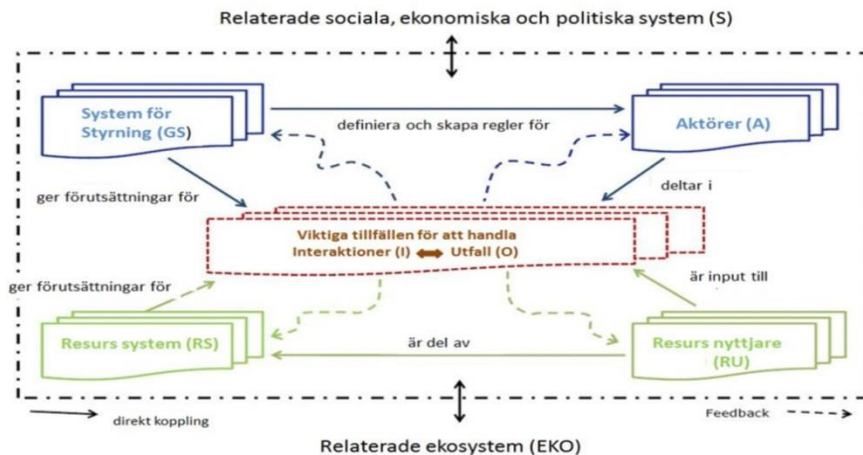
Agrawal (2001) konstaterade precis som Ostrom m.fl. (1994) och Dolsåk & Ostrom (2003), att inga faktorer helt förklarar varför vissa CPR är långsiktigt hållbara och andra inte. Agrawal (2003) samt Agrawal och Benson (2011), som återigen går igenom ett antal studier som gjorts, menar att det stora antalet påverkande variabler försvårar möjligheten att dra slutsatser av forskningen. De menar att metodutveckling och fler kvantitativa studier behövs.

Senare genomgångar av ett antal studier har som nämnts gjorts av Agrawal & Benson (2011) och också av t.ex. Cox m.fl. (2010). Agrawal & Benson (2011) tittar på studier där också demografiska faktorer, faktorer som har att göra med hur marknaden för produkterna ser ut liksom faktorer kopplade till karakteristika hos resursen beaktas. Deras slutsats är att även om enskilda faktorer kan visas påverka resursutnyttjandet av specifika resurssystem så är det svårt att hitta faktorer som generellt påverkar möjligheten att utnyttja gemensamt ägda resurser.

Cox m.fl. (2010) har också använt ett antal studier för att framförallt se hur resultaten kan jämföras med de principer som togs fram av Ostrom (1990). De är mer positiva än Agrawal & Benson (2011) och menar att principerna är väl empiriskt underbyggda och att kritiken mot dem främst handlat om att ytterligare faktorer borde tas med i analysen, t.ex. hur den relevanta marknaden eller det specifika ekosystemet fungerar. De ger dock vissa förslag till vidareutveckling av principerna, t.ex. tydligt definierade gränser för såväl användare som för resursen i sig, samt att det ekonomiska utbytet för en

användare av resursen ska stå i proportion till de kostnader och det arbete som användaren lägger ner.

Ostrom (2007, 2009), Ostrom & Cox (2010), McGinnis & Ostrom (2011) och McGinnis (2011) har utvecklat en modell med faktorer som är viktiga för ett långsiktigt hållbart resursutnyttjande. Modellen inkluderar både ekologiska och socio-ekonomiska faktorer. Modellen redovisas i figur 8. Modellens delar används för att gruppera viktiga faktorer i beskrivningen nedan.

Figur 8. Modell över socio-ekologiskt system (SES) Egen översättning av McGinnis & Ostrom (2011)

”Resurssystemet” definieras som den resurs som är grunden för att skapa ett värde i systemet. I denna studie är den alltså renbetet. ”Resursnyttjare” är den enhet som utnyttjar resurssystemet och som skapar värde från det. I denna studie är det renen. ”Aktörer” (renskötsel­företagaren i denna studie) är den grupp som har ett ekonomiskt eller socialt beroende av resursen och resursnyttjaren. ”System för styrning” är det regelverk som styr hur resursen kan utnyttjas. Begreppet ska tolkas brett och innehåller såväl lagstiftning som oskrivna regler för hur aktörerna kan utnyttja resursen.

Handlingar och utfall finns i mitten av modellen. I modellen redovisas ett antal viktiga handlingar som påverkas av faktorerna och som påverkar systemets långsiktiga överlevnad.

Ferguson m.fl. (2013) beskriver SES-ramverket ovan som ett av flera ramverk som syftar till att belysa förutsättningarna för ett långsiktigt resursutnyttjande. De menar att SES-ramverket är användbart för att beskriva resurssystemet och identifiera viktiga faktorer som påverkar resursutnyttjandet och hur dessa hänger ihop. I avsnitt 3.3 kommer SES-modellen att användas

just för detta, att beskriva rennärings och de faktorer som påverkar renskötsel företagarnas möjligheter att fatta beslut.

SES-modellen har också använts av t.ex. Fleischman m.fl. (2010) för att hitta viktiga faktorer som påverkar resursutnyttjandet av skog i USA och av Cox (2010) för att beskriva ett vattenledningssystem i Taos-dalen i staten New México, USA.

3.2.3 RBV och SES-ramverket, skillnader och likheter

I avsnitt 1.1.2 presenterades en resursbaserad modell (RBV). Modellen åskådliggjorde att företagets överlevnad beror på företagarens förmåga att kombinera de resurser som finns inom företaget på ett sådant sätt att mervärde skapades.

En jämförelse av begreppen i modellen som byggde på det resursbaserade synsättet och begreppen i det sociekoologiska ramverket (SES) ovan visar både skillnader och olikheter. Den resursbaserade modellen syftar till att analysera ett företags förutsättningar för att skapa varaktiga konkurrensfördelar genom att studera hur det kombinerar resurser, medan SES-ramverket syftar till att analysera faktorer som påverkar ett långsiktigt utnyttjande av ett ekologiskt system från ett institutionellt perspektiv, ett system där företaget (aktören) är en faktor av flera.

Modellerna har alltså olika syften och teoretiska utgångspunkter, men det finns också flera likheter. SES-ramverket ger en insikt i faktorer som är viktiga för renskötsel företagarens/aktörens förutsättningar att handla och kombinera resurserna på ett sätt som leder till långsiktig överlevnad. Företagets, eller åtminstone branschens, långsiktiga överlevnad är beroende av att den resurs som systemet bygger på inte långsiktigt överutnyttjas.

Resurs är ett viktigt begrepp i både RBV och i SES. Begreppet resurs får dock tolkas med försiktighet, då det har olika betydelser i de båda modellerna. I RBV-teorin skulle både resurssystemet (i denna studie betet), nyttjarna av resursen (renen) och i någon mån styrsystemet (den del som avser arbetsprocesser inom samebyn) ses som resurser som företagaren kan kombinera. Styrsystemet, som är en viktig del i SES-ramverket, skulle i någon mån kunna ses som en viktig förutsättning för den bransch som företaget verkar inom.

3.3 Rennärings beskriven som ett socio-ekologiskt system

I det socio-ekologiska ramverket delas de fyra samverkande faktorerna, aktörer, resursnyttjare, resurssystem och styrsystem, in i en rad underfaktorer

(Ostrom, 2009; McGinnis & Ostrom, 2011). I denna sammanställning används det innehåll som beskrivits i McGinnis & Ostrom (2011).

Sammanställningen kommer att användas i detta avsnitt för att utifrån en beskrivning av rennäringen och de förutsättningar som i litteraturstudien i sektion 3.2 definierats som viktiga för ett långsiktigt hållbart resursutnyttjande ringa in renskötselns förutsättningar att utnyttja sina resurser för långsiktig överlevnad samt för att hitta de handlingar/beslut som är viktiga för överlevnaden.

Genomgången syftar alltså dels till att utforska syftet och öka förståelsen för rennäringens svagheter och styrkor i förhållande till ett långsiktigt resursutnyttjande, dels till att vaska fram relevanta forskningsfrågor.

Styrsystem GS1-Statliga organisationer GS2-Enskilda organisationer (NGO) GS3-Struktur GS4-Rättighetssystem GS5-Operativa regler GS6-Kollektiva regler GS7-Konstitutionella regler GS8-Kontroll och sanktioner		Aktörer A1-Antal aktörer A2-Socioekonomiska attribut A3-Historia av användning A4-Plats A5-Ledarskap entreprenörskap A6-Normer (förtroende-reciprocitet)/socialt kapital A7-Kunskap om SES A8-Beroende av resursen A9-Använd teknik
	Handling – Utfall	
Resurssystem RS1 Sektorn (t.ex. vatten, skog, betesmark, fisk) RS2-Tydlighet i systemgränser RS3-Storlek RS4-Anläggningar RS5 Produktivitet RS6-Jämviktsegenskaper RS7-Förutsägelse av systemets dynamik RS8-Lagringsmöjligheter RS9-Plats		Resursnyttjare RU1-Resursenheten mobilitet RU2-Avkastning RU3-Samverkan mellan enheter RU4-Ekonomiskt värde RU5-Antal enheter RU6 Särskiljande markeringar RU7-Rumslig och tidsmässig utbredning

Figur 9. Delarna i ett socio-ekologiskt system (SES). Källa: McGinnis & Ostrom (2011).

3.3.1 Resurssystem

RS1 Typ av resurssystem

Rennäringens resurssystem utgörs av renbetesmarker. Det är både tillgången till bete och markernas geografiska förutsättningar som avgör om de erbjuder t.ex. skydd från insekter och rovdjur och på andra sätt är lämpliga för renskötsel. Betesmarkernas karaktär och betydelse för renskötseln har belysts i avsnitt 3.1.

Resurssystemet behöver innehålla kalvningsland som ger tidigt bete och skydd, ändamålsenliga flyttleder med tillgång till rastbeten och betesmarker som är sammanhängande och i övrigt ger bra betesförutsättningar för den tid på året som de används. Ett betesområde som endast används någon dag eller något enstaka år är viktiga för hela resurssystemet. Förekomsten av rovdjur påverkar vilka betesområden som kan användas. (Gustavsson, 1989)

Betesmarkerna ser också olika ut i olika delar av renskötselområdet. Fjällsamebyarnas renbetesmarker (se figur 1) finns i barrskogsområdet under vintern och i högfjället under sommaren. Vår- och höstbetena finns i de mellanliggande områdena som består av lågfjäll och björkskog. Allra längst i norr finns också en del av betesmarkerna i björkskog under vintern. Skogs- och koncessionssamebyarnas renbetesmarker (se figur 1) består av barrskogens olika vegetationstyper. (Gustavsson, 1989)

Hur mycket renbete som finns tillgängligt beror dels på väder och dels på klimatförhållandena. När det gäller laven beror tillgängligheten dels på lavens tillväxttakt, men också på betestrycket från renarna. Åtgärder från andra markanvändare, t.ex. skogsbruket, påverkar också lavförekomsten. (Warenberg m.fl., 1997)

RS2 Tydlighet i systemgränser

Vilka marker som får användas året runt är tydligt avgränsade i lagstiftningen. Enligt rennäringslagen (SFS 1971:437 3 §) får renskötsel bedrivas året runt:

- i Norrbottens och Västerbottens län ovanför odlingsgränsen⁷ och i vissa fall mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen där ”skogsrenskötsel av ålder bedrivs under våren, sommaren eller hösten och marken antingen tillhör eller vid utgången av juni 1992 tillhörde staten (kronomark) eller utgör renbetesland”

7. Odlingsgränsen och lappmarksgränsen är administrativt bestämda gränser som framgår av karta. Odlingsgränsen, som inte har något att göra med om det är möjligt att odla marken ovanför gränsen eller inte, är dragen närmare fjällen än lappmarksgränsen. Området inom lappmarksgränsen (lappmarken) motsvarar ungefär landskapet Lappland. (Gustavsson, 1989)

- på renbetesfjällen i Jämtlands län,
- inom de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna till renbete.

Enligt rennäringslagen (SFS 1971:437 3 §) får renskötsel bedrivas på vinterbetesmarker (d.v.s. marker där renar får vistas mellan 1 oktober och 30 april). Vinterbetesmarken:

- består av mark mellan odlingsgränsen och lappmarksgränsen samt mark utanför ”lappmarken där renskötsel av ålder bedrivits vissa tider av året”.
- består av mark i Jämtlands och Dalarnas läns ”inom de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna till renbete”.

Vinterbetesmarkerna är alltså inte så väl avgränsade som året-runt-markerna. Flera rättsliga tvister har pågått i området under 2000-talets första decennium där markägare och samebyar varit oense om huruvida en viss mark är vinterbetesmark eller inte (Bengtsson, 2004).

Av rennäringslagen (SFS 1971:437) framgår också att resurssystemet, dvs. markerna, är indelat i samebyar. Gränserna mellan samebyarna beslutas av Sametinget (SFS 1971:437 6 §). Samebyn ska ”ombesörja renskötseln inom byns betesområde”.

Markerna används inte bara av rennäringen. Det bedrivs också t.ex. skogsbruk, turismverksamhet, täktverksamhet och samhällsutbyggnad i form av t.ex. vägar i området. Rennäringslagen innehåller därför en paragraf (65 §) som innebär att rennäringen ska ta hänsyn till andra intressen.

Området innehåller också flera fredade stora rovdjursarter som berörs av Bernkonventionen⁸ (järv, björn, lo, varg) och av EU:s art- och habitatdirektiv (Rådets direktiv 92/43/EEG). Av direktivet framgår att Sverige är skyldigt att bevara varg, lo och björn. Skyddet för djuren är så starkt att de inte avsiktligt får dödas eller störas i sina naturliga utbredningsområden. Medlemsländerna ska enligt direktivet sträva efter att djuren ska uppnå gynnsam bevarandestatus.

Skogsvårdslagen (SFS 1979:429) innehåller ett regelverk som säger att ”innan avverkning sker inom renskötselns året-runt-marker ska berörd sameby beredas tillfälle till samråd”. I hela renbetesområdet gäller att t.ex. hyggenas storlek och skogsbilvägars sträckning ska anpassas ”med hänsyn till rennäringen”.

8. Bernkonventionen (Konventionen om ”skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö” undertecknades 1970.)

I plan- och bygglagen och miljöbalken jämställs renskötselrätten ”med andra innehavare av särskild rätt” (Bengtsson, 2004). Det innebär att samebyarna kan få ersättning för intrång i renskötselrätten på samma sätt som andra rättighetshavare (Geijer, 2003).

Samebyarna får rovdjursersättning beräknad efter antalet rovdjur som finns i området. Ersättningarna bygger i huvudsak på inventerade föryngringar (hona med ungar) och den genomsnittliga skada en föryngring kan förväntas ge upphov till för rennäringen (viltskadeförordning, 2001). Ersättningssystemet och rovdjurspolitiken har utretts flitigt under det senaste decenniet (SOU 1999:146; SOU 2007:89; SOU 2012:22). Ett problem som t.ex. nämnts i SOU 2007:89 och som tydligt framgår i SOU:2012:22⁹ är att det råder osäkerhet om hur stora förlusterna av ren till rovdjur är och att det därmed behövs mer forskning inom området.

RS3 Resurssystemets storlek

Resurssystemet är mycket stort och täcker ungefär halva Sveriges yta, från Karesuando i norr till Idre i söder (Lundqvist m.fl., 2009). En översikt ges i figur 1.

RS4 Anläggningar inom resurssystemet

För att bedriva renskötsel behövs anläggningar i form av t.ex. stängsel, revvaktarbostäder och beteshagar. Rennäringslagen (SFS 1971:437) ger samebyn rätt att uppföra ”arbetshage, stängsel, renslakteri eller annan anläggning. En sameby eller medlem i sameby får uppföra revvaktarstuga, kåta, förvaringsbod eller annan mindre byggnad som behövs för renskötseln”.

Anläggningarna uppförs alltså på mark som kan ägas av staten eller av privata ägare (Bengtsson, 2004). Inom vissa områden ska anläggningar för stadigvarande bruk uppföras på den plats som anvisats av markens ägare. Om det behövs virke för att uppföra byggnad så ”får skog avverkas på de delar av renskötselområdet som lappmarkerna, renbetesfjällen eller de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna till renbete”. Inom samma områden har medlemmar i samebyn rätt att ta bränsle (SFS 1974:437 15-18 §).

Renägarna får också under vissa förhållanden fälla lavbärande träd om betesförhållandena är svåra (SFS 1974:437 20 §).

RS5 Systemets produktivitet

Resurssystemets produktivitet har belysts i avsnitt 3.1. Genomgången av litteratur i avsnitt 3.1 visar att produktiviteten är låg och systemet används

9. I SOU 2012:22 sid 48 anges antalet dödade renar till mellan 19 500 och 82 500 per år.

extensivt. Intäkterna från kött, som är den största intäktsposten, avgörs av tre faktorer: antalet slaktade renar, renarnas vikt samt priset per kilo renkött. Antalet slaktade renar redovisades i avsnitt 3.4. Renarnas vikt bestäms naturligtvis av om det är kalvar eller vuxna djur som slaktats. Det innebär att den genomsnittliga vikten per slaktad ren sjunkit något sedan början av 2000-talet till knappt 26 kilo per ren år 2013/2014, eftersom andelen kalvslakt har ökat (Sametinget, 2015). Systemets, d.v.s. markens, produktivitet beror också på hur det kan utnyttjas och på andra förutsättningar som rovdjurspolitiken i Sverige. Dessa faktorer har beskrivits under avsnitt 3.1.

Intäkter och kostnader inom rennäringen finns både hos de enskilda renägarna/företagarna och inom samebyn. Kostnaden för renskötseln fördelas mellan de renskötande medlemmarna i samebyn efter reninnehavet (SFS 1974:437 40 §). I reninnehavet ingår även de renar som tillhör den renskötande medlemmens husfolk (SFS 1974:437 13§). De renskötande medlemmarna har att förskotta de pengar som behövs för renskötseln (SFS 1974:437 42 §). Samebyns kostnader för renskötseln fördelas slutligen mellan de renskötande medlemmarna för varje räkenskapsår (SFS 1974:437 44 §). Olika typer av ersättningar som tillfaller samebyn, med anledning av t.ex. intrång i renskötselrätten, ska användas för att täcka byns utgifter under räkenskapsåret eller fonderas (SFS 1974:437 47§).

Av tabell 1 kan man dra den försiktiga slutsatsen att mellan 30 % och 50 % av intäkterna inom rennäringen finns inom organisationen sameby. Tabellen ger också en bild av de intäktsposter som är mest betydelsefulla och därmed mest intressanta att studera. Tabellen visar att försäljning av renkött är den största enskilda intäktsposten följt av rovdjursersättningar.

Saamid Rikkasearvi/SSR (2007) har belyst att den andel av intäkten som används inom samebyn och hur stor del som går direkt till renskötsel företagen varierar mellan olika områden. I framförallt det norra renskötselområdet fördelar ofta samebyn intäkterna från t.ex. rovdjursersättningar till de enskilda företagen som då betalar en större del av de kostnader som finns inom samebyn. I framförallt den södra delen av renskötselområdet är det vanligare att intäkterna behålls i samebyn och att en högre andel av kostnaderna därmed också betalas av samebyn. Samebyarna väljer alltså hur stor del av intäkterna som behålls i samebyn för gemensamma kostnader. Saamid Rikkasearvi/SSR (2007) visar också att vilka kostnader som är gemensamma kan variera mellan olika samebyar.

Rovdjursersättningar är den näst största enskilda intäktsposten. Samebyn får ersättning på grund av att de fyra stora rovdjuren, järv, lo, björn och varg river renar samt för att också örn river renar. Ersättningarna regleras i viltskadeförordningen (SFS 2001:724) och bygger i huvudsak på inventeringar

i renskötselområdet av förekomsten av rovdjur och av antalet föryngringar för olika rovdjursarter. Enligt förordningen beslutar regeringen efter förslag från Sametinget hur stor ersättning som ska utgå för de föryngringar och de förekomster av rovdjur som inventerats. För björn och örn ges en ersättning i förhållande till samebyns areal.

Rovdjursersättningarna regleras vidare i Sametingets föreskrifter (STFS 2013:2) Av dessa framgår att ersättningen ska betalas ut till samebyn. Inom samebyn ska ersättningen fördelas mellan renskötsel företagarna efter renantal.

I rovdjursutredningens betänkande (SOU 1999:146) uppskattas antalet rovdjursrivna renar till mellan 20 000 och 30 000 renar årligen. I SOU 2012:22 är uppskattningen 15 500 till 82 500 renar årligen. Av utredningen framgår vidare att lo förekommer i hela renskötselområdet medan järv förekommer framförallt i den norra delen av renskötselområdet. Varg tillåts endast förekomma i begränsad utsträckning inom renskötselområdet.

Tjernobylersättningar består av ersättning för merkostnader och inkomstförluster till följd av kärnkraftsolyckan i Tjernobyl. Vissa av dessa betalas ut till samebyn och vissa till renägaren. Av de budgetmedel som används för Tjernobylersättningar betalas också t.ex. försöksverksamhet, utrustning, analyser m.m. (Åhman, 2005).

Ersättning för tågdödade och trafikdödade renar bygger på skadeståndslagen. Ersättningens storlek har avgjorts efter förhandlingar mellan Samernas riksförbund och Banverket respektive Trafikförsäkringsföreningen. (SCB/SSR, 1999)

Intrångsersättningar på grund av upplåtelse av mark, jakt och fiske betalas ut till samebyn. Från Samefonden utgår dessutom vissa medel till underhåll av renskötsel anläggningar, vilka beslutas av länsstyrelsen (Sametinget, 2014a)

Bygdeavgifter avser medel som avsätts till rennäringen i samband med vattenkraftsutbyggnad och vattenkraftsregleringar. Sametinget beslutar om fördelning av medlen (Sametinget, 2014b).

Några olika stöd till rennäringen redovisas i tabell 1 Ett pristillägg betalas ut till renägaren per kilo slaktat renkött. Samebyns andel avser omärkta renar. (Sametinget, 2015; Jordbruksverket, 1999)

Katastrofskadeskydd kan betalas ut vid svåra betesförhållanden. Startstöd och investeringsstöd är medel inom ramen för EU:s jordbrukspolitik.

Vad gäller kostnader är de uppgifter som kan erhållas från befintligt material begränsade. Kostnader för fordon och bränsle för drivning av renar samt för transporter av olika slag framstår dock som betydelsefulla. I rapporten "Vad kostar en ren" (DS 1998:8, 1998) görs en samhällsekonomisk analys av rennäringens kostnader. En kostnadspost som uppskattades i rapporten är t.ex. samebyarnas gemensamma kostnader för helikopter, vilka uppskattades till ca

10 milj. kr årligen för hela renskötselområdet. Utredarna bedömde uppskattningen som säker, eftersom man kontaktat samtliga helikopterföretag. Samtidigt gjordes en uppskattning av kostnaden för transport av renar till ca 10 milj. kr och övriga gemensamma kostnader i samebyarna till 7 milj. kr.

Tabell 1. *Intäkter och kostnader inom rennäringen för åren 1999 och 2011. Miljoner kr*

Intäkter inom rennäringen	År 1999			År 2011
	Totalt	Renägare	Samebyn	Totalt
<i>Intäkter från försäljning</i>				
Försäljning av renkött	54,0	48,2	5,8	73
Försäljning av övr. renprodukter,	5,5	5,0	0,5	..
Förmånsvärde av eget kött och fisk	9,5	9,5	0	..
Försäljning av fisk	0	..
Försäljning av kött från jakt
Övriga intäkter från rennäringen
<i>Ersättningar och skadestånd</i>				
Rovdjursersättningar	30,0	0,8	29,2	63,5
Tjernobylersättningar	8,0	3,1
Tägdödade renar	3,4	2,9
Trafikdödade renar	4,0	6,5
Ersättningar för intrång p.g.a. upplåtelser	4,6	..	4,6	..
Bygdeavgifter	5,1	0,1	5,0	..
Övriga ersättningar
<i>Stöd</i>				
Prisstöd vid försäljning av renkött	13,7	12,1	1,6	16,4
Katastrofskadeskydd	0,5	0	0,5	3,1
Startstöd	0,1	0,1	0	2,7
Investeringsstöd	0,3	0,3	0	..
Övriga stöd

Källa: Karlsson & Bergqvist, 2000; Sametinget, 2015; SCB, 2012.

I den norska sektorskalkylen finns också uppgifter om kostnader. I sektorskalkylen för år 2005 var ungefär hälften av kostnaderna transportrelaterade (Reindriftsforvaltningen, 2015). Under åren 2000 till 2004 har ekonomiska uppgifter från en mindre panel av renskötsel företagare samlats in. Saamid Rikkasearvi/SSR (2007) beskriver att kostnaderna för flyg transporter och drivmedel svarar för mellan 25 % och 47 % av kostnaderna i olika delar av renskötselområdet. Avskrivningar är då inte inräknade.

Intäkten från slaktade renar samt pristillägget påverkas av produktionen av renkött, medan rovdjursersättningen och de ersättningar som tillfaller samebyn som helhet fördelas mellan de enskilda renägarna efter reninnehav. Om renskötarna inom en sameby samarbetar optimalt och har som mål att optimera intäkterna för alla inom samebyn, bidrar intäkterna från slakten och pristillägget till en situation där så mycket renkött som möjligt produceras, det som Caughley (1976) kallar ekonomisk bärkraft. Ersättningarna och skadestånden ger däremot incitament för en situation där så många renar som möjligt hålls på betesmarken (ekologisk bärkraft).

RS7 Förutsägelse av systemets dynamik

Dynamiken i resurssystemet har beskrivits i avsnitt 3.1.

RS8 Lagringsegenskaper

Delar av resurssystemet, den viktiga vinterbetesväxten laven, kan lagras. Det innebär alltså att lavbete inom ett område kan sparas till nästa år. Eftersom renskötseln inte är ensam användare av marken inom området kan dock ett områdes betestillgång försämrats beroende på andra markanvändares åtgärder. Det innebär alltså att en sameby inte kan vara helt säker på att ett område som sparas finns tillgängligt ett kommande år. Anläggningar kan naturligtvis också lagras.

RS9 Plats

Renskötselområdet redovisas i figur 1. Svenska renskötare har förutom svenska renbetesmarker i vissa fall tillgång till mark i Norge och Finland, medan norsk och finsk renskötsel har tillgång till vissa områden i Sverige. Den gränsöverskridande renskötseln regleras i renbeteskonventioner mellan länderna. Den förra renbeteskonventionen från början av 1970-talet har upphört att gälla. Ett förslag till ny konvention är framtagen (DS 2010:12). Konventionen har i januari 2015 ännu inte ratificerats (Prop. 2013/2014, 2013).

Förutsättningar för ett långsiktigt resursutnyttjande

Resurssystemet betesmark har flera egenskaper som gör att förutsättningarna för ett långsiktigt hållbart resursutnyttjande finns. Flera forskare, t.ex. Östom (1990, 2009, 2011), Wade (1988) och Cox m.fl. (2010), betonar vikten av tydliga gränser, vilket är en egenskap som renbetet har.

Ruong (1982[1969]) beskrev renskötseln som ”en funktion av landskapet”. Också Riseth (2000) behandlar landskapets betydelse. Han visar att ett landskap som varierar i altitud ger bättre möjligheter till betesutnyttjande

eftersom växtligheten är mera diversifierad. Ett landskap med många tydliga gränser kommer att ge färre renar/renskötsel företag som använder området, medan ett flackt landskap innebär att fler renar/renskötsel företag använder samma område. En viss del av betet, laven, kan lagras, vilket bedöms viktigt av t.ex. Ostrom (2011) och avkastningen i systemet och jämviktsegenskaperna är förhållandevis förutsägbara, även om betets tillgänglighet och andra markanvändares åtgärder kan vara svåra att förutse.

Resurssystemet är stort, vilket är en nackdel enligt Agrawal (2001). Å andra sidan är betesmarken uppdelad i ett antal samebyområden, vilket innebär att storleken på systemet minskar.

Bengtsson (2004) skriver att åretrunt-betesmarkerna är tydligare avgränsade än vinterbetesmarkerna både mellan olika samebyar och mellan samebyarna och annan verksamhet t.ex. jordbruk och skogsbruk. Geijer (2003) kommenterar att det pågår flera tvister inom vinterbetesområdet om renägarna har rätt att beta sina renar på området eller inte. I Härjedalen förlorade t.ex. flera samebyar rätt till en betydande del vinterbete (Dom 2002-02-14, mål 58-96 HovR för nedre Norrland).

3.3.2 Styrsystem

GSI - Staten

Renskötselrätten är reglerad i rennäringslagen (SFS 1971:437). Lagen reglerar vilka rättigheter som ingår i renskötselrätten, samebyn som organisation och rennäringsens förhållande till andra rättighetshavare i området.

Sametinget är regeringens förvaltningsmyndighet för frågor om samisk kultur och rennäring (Riksdagen, 2006). Det innebär t.ex. att Sametinget hanterar merparten av de stöd och ersättningar som utgår till rennäringen och är remissinstans och utreder frågor inom sitt område. Sametinget är också ett samiskt parlament. Sametinget bildades 1993 i syfte att förbättra de svenska samernas möjligheter att bevara och utveckla sin kultur. (SFS:1992:1433)

Frågor som rör rennäringsens förhållande till andra intressen i området hanteras ofta av andra myndigheter t.ex. länsstyrelsen, (samhällsplanering, jakt och fiske) och Naturvårdsverket (rovdjurspolitik).

Lantto & Mörkerstam (2008) framhåller att Sametingets två roller inte är konfliktfria. De menar att även om parlamentet varit ett steg framåt för samiska intressen, framförallt för icke renskötande samers möjligheter att göra sin röst hörd, har parlamentet inte haft något reellt politiskt inflytande i frågor som t.ex. rör lagstiftningen inom sitt område. De beskriver hur rollen som förvaltningsmyndighet, som förutsätter objektivitet, har gjort att Sametingets

förmåga att agera självständigt och t.ex. kritisera den svenska samepolitiken har ifrågasatts.

GS2 - Enskilda organisationer (NGO)

En NGO definieras i nationalencyklopedin som en ickestatlig organisation, t.ex. fackförbund eller frivilligorganisationer, aktionsgrupper eller opinionsgrupper.

NGO med anknytning till rennäringen i Sverige är t.ex. Svenska samernas riksförbund (SSR)/ Saamid Rikkasearvi. Organisationen är en intresseorganisation med syfte ”att tillvarata och främja de svenska samernas ekonomiska, sociala, rättsliga, administrativa och kulturella intressen med särskild hänsyn till renskötseln och dess binäringsars fortbestånd och sunda utveckling” (Saamid Rikkasearvi/SSR, 2011). Ett annat exempel är de partier som finns i det samiska parlamentet.

GS3 - Nästlade regelverk

Styrsystemet inom rennäringen är till viss del nästlat. Renskötselområdet är indelat i samebyar.

Under vinterbetesperioden är renarna oftast indelade i vinterbetesgrupper som betar i olika områden. Denna grupp- och områdesindelning är relativt stabil över tid och kan ses som ett nästlat regelverk.

Samebyn består av medlemmar av olika slag och det är de renskötande medlemmarna som röstar för sitt och sitt husfolks reninnehav. Samebyn kan ålägga de renskötande medlemmarna att minska sitt reninnehav om antalet renar i samebyn skulle vara för högt. Samebyns möjlighet att bestämma att någon ska minska sitt reninnehav är alltså kopplad till enskilda medlemmar, inte till t.ex. grupper av medlemmar, eller till antalet renar i en vinterbetesgrupp. (SFS 1971:437).

GS4 - Typ av rättighetssystem

Renbetet är en gemensam resurs för en sameby. Samebyns gränser är fastställda och för att få utnyttja renskötselrätten krävs medlemskap i en sameby. Renen ägs av enskilda renägare. Renskötseln kännetecknas därför av ett gemensamt ägande. (SFS 1971:437)

Samebyarna har inte rätt att upplåta renskötselrätten. Den kan alltså inte köpas och säljas. Övriga befogenheter det vill säga att utnyttja, förvalta och utesluta andra att använda den kan sägas ingå i renskötselrätten, d.v.s. rätten att utnyttja marken för renbete.

GS5 - Operativa regler

Operativa regler bestäms enligt rennäringslagen (SFS 1971:437) inom samebyn. Det gäller främst arbetsuppgifter som bestäms gemensamt.

GS6 - Gemensamma regler för resursutnyttjarna

På kollektiv nivå kan samebyn bestämma om regler med utgångspunkt från rennäringslagen (SFS 1971:437).

GS7 - Konstitutionella regler

Den viktigaste lagstiftningen inom området är rennäringslagen (SFS 1971:437). Den beskriver innehållet i renskötselrätten, reglerar i vissa fall rennäringsens skyldigheter mot andra rättighetshavare och reglerar samebyn som juridisk person.

Bengtsson (2004) beskriver renskötselrätten som en bruksrätt till fast egendom som mark och vatten. Rätten bygger på urminnes hävd. Urminnes hävd innebär att marken använts så länge och i sådan omfattning att brukaren fått rätt till den. Äganderätt till fast egendom bygger t.ex. också ursprungligen på urminnes hävd, även om marken senare hunnit säljas och köpas genom avtal.

GS8 - kontroll och sanktioner

I rennäringslagen (SFS 1971:437) finns ett regelverk avseende kontroller och sanktioner. Av lagen framgår t.ex. att renar ska räknas varje år och att samebyn kan ålägga renskötande medlemmar att minska sitt innehav om antalet är för högt. Det kan också noteras att en stor del av arbetet inom renskötseln görs gemensamt. Kunskapen om de åtgärder som andra renskötare inom närområdet vidtar bör därför vara stor.

Förutsättningar för ett långsiktigt resursutnyttjande

Schlager & Ostrom (1992) och Coleman (2011) delar in de befogenheter som ingår i en rättighet i fyra olika delar och menar att ju fler delar som en rättighetshavare har desto större är förutsättningarna för ett långsiktigt resursutnyttjande. Befogenhet att utnyttja rättigheten, befogenhet att förvalta den, befogenhet att utesluta andra från att använda den och slutligen befogenhet att sälja eller hyra ut rättigheten är de delar som beskrivs. Schlager & Ostrom (1992) och Coleman (2011) menar att ju fler befogenheter som rättighetshavaren har desto större är kontrollen över resursen och desto större är incitamentet att utnyttja den långsiktigt. Med ökad kontroll över resursen ökar möjligheten att kunna tillgodogöra sig en framtida vinst av att utnyttja resursen uthålligt.

Av rennäringslagen (SFS 1971:437) framgår att samebyn kan utnyttja rättigheterna och utesluta andra från att använda dem. Samebyn har inte rätt att sälja eller hyra ut dem till andra. Däremot går rättigheterna i praktiken i arv, eftersom barn till renskötande same räknas som medlem i sameby. Samebyn kan inte styra andra markanvändares användning av markerna. Det innebär alltså att samebyarna har en stor del av de befogenheter som Schlager & Ostrom (1992) och Coleman (2011) menar är viktiga för ett långsiktigt utnyttjande. Den del som saknas är rätten att upplåta rättigheterna, dvs. att sälja eller hyra ut dem.

Baland & Platteu (1996), Ostrom (1990) samt Wade (1988) diskuterar ett antal principer för hur institutionella regler, framförallt ett styrsystem för resursutnyttjandet, kan utformas. Agrawal (2001, 2003, 2011), Cox m.fl. (2010) och Wilson m.fl. (2013) har utvecklat principerna framförallt genom att studera resultat från studier där principerna har använts.

Om resursen är stor bör regelverket var hierarkiskt uppbyggt/nästlat. Det innebär att det både bör finnas möjlighet för lokalt inflytande och samarbete på en gemensam högre nivå (Agrawal & Benson, 2011; Cox m.fl., 2010; Wilson m.fl., 2013). Gemensamt i ett antal studier är att regler som är enkla både att följa och upprätthålla påverkar ett långsiktigt resursutnyttjande positivt (Agrawal, 2001).

Andra aspekter som påverkar ett långsiktigt resursutnyttjande positivt är att sanktioner mot dem som inte följer reglerna bör vara eskalerande och sanktionerna ska regleras internt av dem som utnyttjar resursen (Agrawal & Benson, 2011; Cox m.fl. 2010; Wilson m.fl.2013).

Ostrom (1990) menar att reglerna bör vara uppbyggda på ett sådant sätt att gemensamma beslut varken fattas av några få eller kräver att alla är överens. Hon pekar också på vikten av att de regler som utformas internt ska kunna upprätthållas av staten och att det ska kunna finnas bestämmelser som reglerar resursutnyttjarna (antalet renar) i förhållande till resurssystemet (betet). Vidare menar hon att regelverket bör vara anpassat till att stödja ett långsiktigt utnyttjande av resursen. Det är viktigt med institutionella regler för självbestämmande som främjar samarbete för att få en långsiktig hållbarhet. Agrawal (2001) för fram att regelverket bör uppfattas som rättvist. Cox m.fl. (2010), Wilson m.fl. (2013) menar att staten bör stödja legitimiteten av det lokala regelverket snarare än att själv utförda detaljbestämmelser om hur resursen ska användas.

Det bör finnas någon som övervakar att ingen bryter mot de regler som beslutats och övervakarna bör vara utsedda av den grupp som använder resursen (Agrawal & Benson, 2011; Cox m.fl., 2010; Wilson m.fl., 2013).

Hausner m.fl. (2011) har studerat rennärningen framförallt i Finnmark i Norge och kommer fram till att den norska politiken i form av katastrofstöd och rovdjursersättningar som bestämts i förhandlingar mellan rennärningen och staten har resulterat i att rennärningens egna möjligheter att anpassa ett regelverk efter betesförhållandena har underminerats. Politiken har lett till rennärningen beroende av ekonomiskt stöd och dessutom har den resulterat i överbetning.

Riseth & Vatn (2009) jämför betesutnyttjande i Finnmark i norr och ett renbetesområde i södra Norge. De visar att samebyarna i söder lättare anpassade sitt regelverk för att motverka överbetning än samebyarna i norr. Olikheter i landskapets beskaffenhet, som gjorde det svårare att dela upp betesmarken i norr, är en förklaring till skillnaden. Ytterligare en förklaring är att de åtgärder som norska staten vidtog inte sågs som legitima av renskötsel företagarna i norr medan de ansågs legitima i söder. En slutsats av studien är alltså att det är svårt att framgångsrikt implementera regelverk utifrån med syfte att minska överutnyttjande av en resurs om inte regelverket accepteras av aktörerna. Riseth (2000) som också studerat skillnader mellan norr och söder i Norge betonar också han landskapets betydelse.

Med SES-ramverkets språkbruk är resurssystemets storlek och avgränsningsmöjligheten påverkande faktor för renskötsel företagarnas incitament att samarbeta på ett sådant sätt att resursen inte överutnyttjas. I söder prioriterade renskötsel företagen också själva ökad produktivitet medan företagarna i norr prioriterade ett ökat antal i den egna renhjorden. Det innebar, visar Riseth (2000), en situation i norr där vinnarna blev de som inte samarbetade, ökade sin renhjord, ”tjuvbetade” och därmed obstruerade det regelverk staten försökte implementera, snarare än att utnyttja det för att få till stånd ett samarbete.

Naess m.fl. (2011) visar att rovdjursersättning upp till en viss nivå har en positiv effekt på kommande års hjordstorlek. Man kan anta att det beror på att renskötsel företagarna då av ekonomiska skäl inte behöver slakta lika många renar. Mera generellt menar författarna att en ersättning (som rovdjursersättningarna) eller ett stöd som betalas ut med utgångspunkt från ett företags renantal ger incitament för att öka renhjorden.

Eftersom en större hjord i studier av t.ex. (McPeak, 2005; Naess & Bårdsen, 2010) har visat sig reducera risken för ett enskilt företag, kan alltså rovdjursersättningen ses som ett sätt att reducera risken inom renskötelsen och inte enbart som en kompensation för förlorad slakt. Det bör dock noteras att McPeaks studie avser förhållanden i Kenya medan Naess studie avser rennärning i Finnmark.

Hausner m.fl. (2012) har också studerat hur graden av självbestämmande påverkar ett långsiktigt resursutnyttjande i Finnmark. De visar att mindre betesmarker och möjligheten att avgränsa betesmarkerna var positiva faktorer liksom att förtroendet mellan renskötsel företagare och grupper av renskötsel företagare, påverkade samarbetet positivt.

De kommer i samma studie också fram till att frånvaron av regelverk för att lösa konflikter vad gäller betesutnyttjandet på vintebetesmarkerna gjorde att dessa sågs som ett "open access" system snarare än en gemensamt ägd betesmark. I studien argumenterar merparten av de intervjuade renskötarna för en opartisk konfliktlösare från en annan region eller ett statligt ingripande. Hausner m.fl. (2012) kommer till slutsatsen att det är viktigt att förstå renskötselns förutsättningar och beslutsmiljö, för att framgångsrikt skapa ett regelverk för ökat självbestämmande som leder till långsiktigt uthållig renskötsel.

Organisationen av renskötseln i samebyn ger en arena för att lokalt bestämma hur renskötseln ska bedrivas i området. Renskötselrätten upprätthålls av staten genom rennäringslagen (SFS 1971:437) och renskötselrätten behandlas som en rätt till fast egendom i annan lagstiftning (Bengtsson, 2004). Samebyn har enligt rennäringslagen möjlighet att utforma renskötseln på bästa sätt i det område den verkar. Det finns regler i rennäringslagen som bestämmer var renar får beta, kontrollerar renantal och ger samebyn rätt att med vitesföreläggande föreskriva att en medlem ska slakta renar om renarna skulle vara för många i ett område.

Det ska dock påpekas att det också finns begränsningar i samebyns möjligheter att utforma regler i samebyn som erkänns av staten. Rennäringslagen (SFS 1971:437) behandlar renägaren, medlemmar i samebyn (renskötande medlemmar och övriga medlemmar) och samebyn. Om en sameby t.ex. skulle vilja utforma ett regelverk för grupper av renskötare, t.ex. en vinterbetesgrupp, så kan de göra det. Om man däremot skulle bli oenig så gäller det regelverk som beskrivs i Rennäringslagen (SFS 1971:437). Geijer (2003) påpekar att komplexiteten i renskötselns utnyttjande av marken och att utnyttjandet är extensivt kan innebära att det är svårt att visa att vad som förefaller vara en liten förlust av en betesmark kan ha stor betydelse för rennäringen. Det vill säga att det kan vara svårt att utforma ett enkelt och effektivt regelverk även lokalt.

Bengtsson (2004) skriver också i inledningen till sin översikt över samerätt att översikten behövs eftersom "varje regering - socialdemokratisk eller borgerlig - tycks se med samma olust på all juridisk argumentation som kräver större hänsyn till deras rättigheter".

Sammanställningen ovan visar att problem rörande styrsystemet kan delas upp i två delar, en del som har att göra med hur användningen av en gemensam resurs kan utformas så optimalt som möjligt på lokal nivå och en del som har att göra med statens vilja att upprätthålla och legitimera ett regelverk runt ett gemensamt resursutnyttjande.

3.3.3 Aktörer

I rennäringslagen (SFS 1971:437) definieras ett antal aktörer som har inflytande över de handlingar som genomförs inom rennäringen. I detta avsnitt presenteras aktörer på olika nivåer som är involverade i beslut inom rennäringen för att visa samspelet mellan olika aktörer. Den aktör vars beslut/handlingar framförallt kommer att analyseras i denna studie är renskötsel företagaren, vilket har beskrivits under avsnitt 1.3 Avgränsningar. De olika aktörerna beskrivs i figur 10. Avsikten med figuren är att visa de nästlade grupper som renskötseln bedrivs inom, från den enskilde renägaren, renskötsel företaget, vinterbetesgruppen till samebyn.

AI Antal aktörer

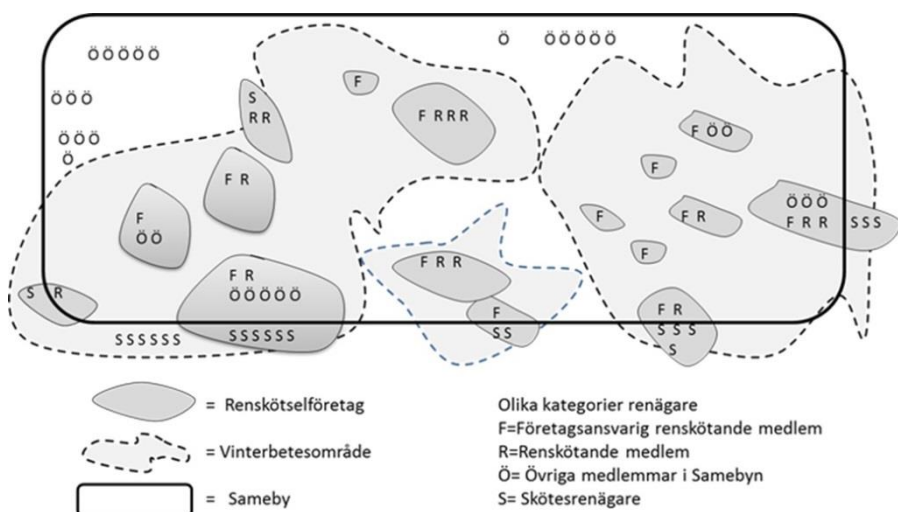
Renägare

En renägare är en person som äger renar. Varje ren ägs alltså av en enskild individ. Varje ren märks genom att renarnas öron klipps i ett mönster som är unikt för varje renägare. Det är renägaren själv som beslutar om hur många renar som ska slaktas. Av paragraf 37 § i rennäringslagen (SFS 1971:437) framgår att det finns ett undantag i lagstiftningen om samebyns renantal är för högt. Då kan samebyn begära att en enskild renägare vid vite ska minska sitt renantal. I andra fall får samebyn endast låta slakta renägarens renar om han eller hon medger det.

I rennäringslagen (SFS 1971:437) definieras olika typer av renägare, nämligen renskötande medlemmar i sameby, övriga medlemmar i sameby och skötesrenägare. En renskötande medlem är en individ som själv eller genom sitt husfolk bedriver renskötsel med egna renar inom byns område (13 § SFS 1971:437). De renskötande medlemmarna är markerade med R eller F i figur 10. I de fall det finns flera renskötande medlemmar i samma hushåll har en av de renskötande medlemmarna fått beteckningen F. En mera ingående beskrivning av kategorin F finns i avsnittet Renskötsel företag nedan. Övriga medlemmar i samebyn är personer, som är medlemmar i samebyn, men inte bedriver renskötsel. Det kan vara äldre individer som äger renar, men inte längre deltar i skötseln av dem eller barn till renskötande medlemmar som äger renar. Skötesrenägare är individer som äger renar, men inte är medlemmar i samebyn. Huruvida en person är medlem i samebyn eller inte har betydelse för

bl.a. möjligheten att utnyttja de andra rättigheterna som ingår i renskötselrätten, t.ex. rätten att jaga och fiska. För att få jaga och fiska med renskötselrätten som grund måste man alltså vara medlem i samebyn. Dessa markeras med Ö i figur 10 och finns inom Samebyn. Vissa äger renar och finns därmed inom företaget; vissa äger inte renar och finns då endast inom samebyn i figur 10. Skötesrenägare är markerade med S i figuren och återfinns utanför samebyns gräns.

De olika typerna av renägare har olika rösträtt i samebyn. I frågor som rör samebyns ekonomi röstar renskötande medlemmar med en röst för varje påbörjat 100-tal renar. I antalet renar får den renskötande medlemmen räkna in både sina egna renar och de renar som tillhör hans eller hennes husfolk, d.v.s. oftast makas/makes eller barns renar.

Figur 10. Aktörer inom renskötseln.

Renskötsel företag

Sametinget ansvarar sedan år 2007 för det register, över renar, renägare och renskötsel företag som sedan mitten av 1990-talet förts av Jordbruksverket. En renägare är en person som äger renar, men definitionen av renskötsel företag är mera diffus. Sametinget (2015) definierar på sin statistiksida begreppet funktionsansvarig (F) eller gruppansvarig som ”en renskötande renägare som ansvarar för en renskötselgrupp (=de egna renarna, familjens renar och de renar hen sköter åt andra samer). Den ansvarige renskötaren kallas traditionellt husbonde (isit, boanndi, hosbåanta) - ett gammalt begrepp som fortfarande används i rennärningen.” I den föreskrift som getts ut av Sametinget för att reglera registret (STFS 2007:2) definieras renskötsel företag, det vill säga

samma sak som funktionsansvarig, som "renskötselverksamhet bedriven av renskötande medlem i sameby med sitt husfolk. Om flera renskötande medlemmar ingår i samma hushåll antas dessa ingå i samma renskötsel företag. Renskötande medlem som inte aktivt deltar i renskötsel arbetet ska räknas till det företag som sköter dennes renar. Till samma hushåll räknas i detta sammanhang maka/make/sambo samt hemmavarande barn under 18 år."

I registret finns alltså en huvudman för varje företag. Det innebär att om två eller flera renskötande medlemmar finns inom samma hushåll räknas en av dessa som huvudman (STFS 2007:2). Före år 2007 och när empirin till denna undersökning samlades in var Jordbruksverket ansvarig för registret. Jordbruksverkets definition var densamma som den som finns i Sametingets föreskrift. Jordbruksverket benämnde dock i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet den funktionsansvarige för Renskötsel företagare. I denna studie kommer jag att kalla gruppen Renskötsel företagare.

I samband med att begreppet definierades av dåvarande Lantbruksstyrelsen på 1970-talet fördes en diskussion om begreppet. Lantbruksstyrelsen menade att även om den enskilde renägaren får inkomsten från renen, så är det företaget som är den minsta gemensamma enheten när det gäller kostnader t.ex. i form av maskiner, anläggningar och arbetstid. Det innebär att det är i företaget som viktiga beslut fattas. (Lantbruksstyrelsen, 1986)

Vinterbetesgrupp

Samebyarnas storlek varierar över renskötselområdet. I framförallt de större fjällsamebyarna i norr delar företagarna upp sig i vintergrupper (siida, sijdda, sjiite) inför renhjordens flytt till vinterbeteslandet (Sametinget 2015). Även om flytten i mindre samebyar sker gemensamt är renhjorden oftast uppdelad i mindre vinterbetesgrupper där renarna betar i inom olika områden under vintern. Vinterbetesgruppen är prickad i figur 10.

Samebyn

Samebyn är en juridisk person som ansvarar för att renskötseln drivs på ekonomiskt bästa sätt och ansvarar för att uppföra, underhålla och driva anläggningar som behövs i renskötseln. Samebyn får däremot inte bedriva annan verksamhet än renskötsel (9 §).

Samebyn beslutar om byn ska hålla renar som tillhör andra än renskötande medlemmar. Dessa renar kallas skötesrenar. Skötesrenarna ska handhas av samebyn (36 §). I många fall har dock samebyn delegerat ansvaret för skötesrenarna till de renskötande medlemmarna (SCB/SSR, 1999). Samebyn avgränsas med en rektangel i figur 10.

A2 - Socioekonomiska attribut av aktörer

Rennäringen är en rättighet förbehållen samerna. För att få utöva rätten krävs medlemskap i en sameby (SFS 1971:437).

Åsa Nordin (2007) utgår i sin avhandling från livsformsteroretiska modeller, där hon ser renskötsel företagarna inte bara som företagare utan också som förvaltare och uppbärare av ett kulturarv. Renskötsel företagarna väljer inte att bli renskötare av ekonomiska skäl det är de ideologiska skälen som styr. Nordin bygger begreppet livsform på Højrup (2003) som utifrån en grupp grundläggande värderingar visar på olika livsformer. En livsform kan beskrivas som de handlingar som sammantaget ger livet mening.

Nordin ser fyra konstruktioner som viktiga inom renskötelsen renägaren själv, hushållet, siidan och släkten. Dessa viktiga livsformer ser hon som inomsamiska konstruktioner som präglas av samiska normer och värderingar. De utgör grunden för det samiska samhället. Lagstiftningen är en pålagd konstruktion uppifrån som reglerar renskötelsamhället med fokus på organisationen samebyn. Lagstiftningen tar sitt avstamp i majoritetssamhällets normer och värderingar, vilket förklarar varför det blir konflikter mellan de inom-samiska konstruktionerna och lagstiftningen.

A3 - Historia av användning

Renskötsel har varit en del av det samiska samhället under lång tid. I det samiska bosättningsområdet i Nordvästeuropa uppstod tamrenhållning troligen under det första årtusendet efter Kristus. De tama renarna som mjölkades och användes för transporter var ett komplement till fångstsamhällets jakt, fiske och samling av bär och växter. Under 1600-1700-talen minskade vildrensbeståndet, vilket ledde till en kris i försörjningen. För att klara detta ökade tamrenflockarnas storlek. En nomadisk renskötsel med enskilt ägda renar växte fram. Denna kan karakteriseras som ett pastoralt system där renägaren följer med i renhjordens flyttningar under året och där basen för ekonomin är renen och de produkter som renen ger (Vorren, 1978).

Lundmark (1998) beskriver att nationalstaterna etablerades under 1500-talet, vilket bl.a. innebar att samerna betalade skatt till nationalstaten. En viss kolonisation av det samiska området på svensk sida hade förekommit och den ökade under 1800-talets början. Detta ledde till konflikter mellan nybyggarna och rennäringen. Under de sista decennierna av 1800-talet och fram till mitten av 1900-talet växte dessutom en kultur-darwinistisk ideologi fram som innebar att den nomadiserande renskötelsen sågs som underlägsen den expanderade jordbrukskulturen. Under 1900-talets senare hälft organiserade sig samerna i ökad utsträckning och samarbetet mellan samerna över nationsgränserna ökade.

Rennäringen bedrivs över nationalstatens gränser. Sedan mitten av 1700-talet har det funnits bestämmelser för att trygga samernas rätt att flytta mellan Sverige och Norge. När gränsen mellan Sverige och Norge fastställdes 1751 lades ett särskilt avtal till, den s.k. lapp-kodicillen, som reglerade renflyttningarna över gränsen. Detta avtal har sedan dess beskrivits i renbeteskonventioner mellan Sverige och Norge. Den senaste är från 1972 och upphörde att gälla år 2005. (SFS 1972:114) I januari 2015 fanns ingen ratificerad konvention mellan Sverige och Norge.

En händelse som påverkat rennäringen under 1900-talet är att gränsen mellan Sverige och Finland stängdes år 1889, vilket innebar att det inte längre blev möjligt för svenska renskötarens renar att beta i Finland. Stängningen var en senkommen följd av att Sverige förlorade Finland till Ryssland år 1809. Stängningen innebar att betetrycket på den norska sidan ökade och det beslutades att antalet renar i området skulle minska. Som en följd av detta förflyttades renar och renskötare söderut; händelsen kallas ofta tvångsförflyttningen av Karesuandosamerna. Fram till mitten av 1930-talet flyttade 80 familjer söderut, först till sydligare delar i Norrbottens län men sedan också till Jämtlands län och Västerbottens län. Förflyttningen påverkade det samiska samhället och var inte friktionsfri t.ex. genom att samerna norrifrån talade nordsamiska och finska och flyttade till områden där språken var sydsamiska och svenska. Renskötseln i norr bedrevs också betydligt mera extensivt jämfört med renskötseln i söder. (Lantto, 2008)

En stor förändring för rennäringen kom i mitten av 1900-talet när snöskotrar och motorfordon liksom kommunikationsradio och senare mobiltelefon introducerades. Renägarna följde inte längre hjorden på skidor utan det nomadiserade levnadssättet ersattes av permanent eller säsongvis bofasthet och pendling till renarna för bevakning eller annat renskötselarbete. (Sametinget, 2013a)

A4 - Plats

När rennäringens förutsättningar i olika delar av renskötselområdet ska beskrivas delas området ofta in i fem regioner. Koncessionssamebyarna har utelämnats från denna undersökning.

- De regioner som presenteras är:
- Norrbottens läns norra fjällsamebyar
- Norrbottens läns södra fjällsamebyar
- Norrbottens läns skogssamebyar
- Västerbottens läns samebyar
- Jämtlands läns samebyar.

Av tabell 2 framgår att Norrbottens läns fjällsamebyar kännetecknas av ett stort antal renägare med få renar. Det genomsnittliga antalet renar per renägare var 44 renar. Antalet renar per företag var cirka 150 renar. Det fanns i genomsnitt cirka 130 renägare per sameby och antalet företag per sameby var omkring 335.

I Norrbottens läns skogssamebyar var det genomsnittliga antalet renar per renägare endast 33 renar, medan antalet renar per företag däremot var högre, nämligen 235 renar. Antalet renägare per företag var följaktligen också högt, 7 renägare per företag. Detta beror på att det fanns förhållandevis många skötesrenägare med ett litet renantal vardera i skogssamebyarna

I Västerbottens län var det genomsnittliga antalet renar per renägare 162. Antalet renar per företag var 529. Antalet företag per sameby var 15. I Jämtlands län var det genomsnittliga antalet renar per renägare 154. Antalet renar per företag var 420. Antalet renar per renägare var således högre än i övriga områden, samtidigt som antalet renägare per företag och antalet företag per sameby var lägre.

I tabell 2 görs en jämförelse mellan de genomsnittliga intäkterna per företag avseende slaktintäkt, pristillägg och rovdjursersättning. Av sammanställningen framgår att rovdjursersättningarna utgör en betydande andel av intäkterna.

Tabell 2 visar att det ekonomiska utfallet i genomsnitt per företag är lågt. Det bör dock noteras att detta är genomsnittliga siffror och att det finns ett stort antal renägare och renskötsel företag med mycket få renar. Det ekonomiska resultatet i den enskilde renägarens företag påverkas inte bara av hur väl man lyckas utnyttja renhjordens årliga tillväxt. Resultatet påverkas också av en rad andra faktorer, t.ex. hur arbetskraften i det enskilda renskötsel företaget och i samebyn utnyttjas, hur maskiner och anläggningar underhålls och används, vilket pris man lyckas förhandla sig till vid försäljningen av renkött och andra produkter samt hur man förvaltar det kapital man har. Renskötseln kräver att hänsyn tas både till antalet individer som är tillgängliga för olika arbetsuppgifter vid olika tider och hur arbetet organiseras. De renskötande medlemmarna kan också styra hur intäkterna och kostnaderna fördelas mellan den enskilde renägaren och samebyn.

I tabell 2 har ett antal nyckeltal som beskriver strukturen i de fem regionerna samlats. Uppgifterna avser år 2003.

Genomgången av strukturen inom rennäringen kan sammanfattas som att det finns stora skillnader i denna mellan olika områden. Generellt kan sägas att i den norra delen av renskötelsområdet har renskötsel företagen färre renar än i den södra delen av renskötelsområdet. Samtidigt består samebyarna av färre renägare per företag i den södra delen av renskötelsområdet. Det innebär att

Tabell 2. Nyckeltal och strukturuppgifter fördelade efter län och region år 2003

	Norrbottens län			Västerbotten	Jämtland
	Norra fjäll-samebyar	Södra fjäll-samebyar	Skogs-samebyar	län samebyar	län samebyar
Antal samebyar	9	6	9	7	12
Antal företag	335	249	125	102	109
Antal renägare	1 294	795	875	344	302
Antal renar	53 297	37 847	30 248	54 980	44 769
Antal renar per företag	174	152	242	539	410
Antal renar per renägare	45	48	35	160	148
Antal renar per sameby	6 477	6 308	3 361	7 854	3 731
Antal renar totalt	5 249	5 765	1 011	15 341	10 493
Antal kalvar	2 511	2 851	1 926	9 623	7 570
Antal vajor	743	1 041	6 332	2 652	1 774
Antal handjur	1 995	1 873	9 269	2 066	1 149
Antal renar per vinterren	0,09	0,15	0,03	0,28	0,23
Antal renar per renägare	4,06	7,25	1,16	44,6	34,75
Antal renar per företag	15,67	23,15	8,09	150,4	96,27
Antal renar per sameby	583,22	960,83	112,33	2 191,57	874,42
Andel kalvslakt, procent	48	49	68	53	72
Såld mängd, ton	150	187	239	410	765
Slaktintäkt, 1000 kr.	4 720	5 210	6 739	11 362	6 852
Pristillägg, 1000 kr.	1 705	2 031	776	5 812	5 341
Rovdjursersättning, 1000 kr.	8 000	8 024	3 591	8 997	13 262
Slaktintäkt, kr/företag	14 090	20 924	53 912	111 392	62 862
Pristillägg kr/företag	5 090	8 157	6 208	556 980	49 000
rovdjursersättning kr/företag	23 881	32 225	28 728	88 206	121 670
Slaktintäkt, per vinterren	0,08	0,14	0,22	0,21	0,15
Pristillägg per vinterren	0,03	0,05	0,03	0,11	0,12
Rovdjursersättning per vinterren	0,14	0,21	0,12	0,16	0,30

Källa: Jordbruksverket (2005)

förutom de rent fysiska skillnaderna mellan norr och söder så finns också strukturella skillnader som påverkar renskötsel företagarnas möjlighet att långsiktigt överleva som företagare.

A5 - Ledarskap/entreprenörskap

Riseth (2000) sammanställde ett antal principer för hur det pastorala systemet fungerade i Norge fram till mitten av 1900-talet.

Han beskriver ett system som utgår från familjer som ingår i grupper av familjer ”siidan”, som alltså är ett samarbete mellan ett begränsat antal familjer. Han beskriver också en tradition av konsensusbeslut. Riseths principer beskrivs mera i detalj under A6.

A6 - Normer (förtroende - reciprocitet/socialt kapital)

Renskötselrätten är förbehållen det samiska folket och ses som ett viktigt uttryck för den samiska kulturen (Sametinget 2006).

Riseth (2000) sammanställde ett antal principer för hur det pastorala systemet fungerade i Norge fram till mitten av 1900-talet. Den första principen innebär att varje familj var självbestämmande t.ex. vad gäller hur familjens renhjord ska utvecklas. En familj i detta sammanhang bestod av en gift man (husbonde) och hans fru och barn. Inom familjen kan också föräldrar och ogifta syskon finnas.

Den andra principen innebär att varje familj skapar allianser med andra familjer, oftast på basis av släktband, t.ex. syskon och kusiner. Dessa allianser kallas ”siida” ”sijdda”, ”sijte”.¹⁰

Den tredje principen innebär att de familjer som bildar en ”siida” är lojala med varandra och samarbetar om arbetet med renhjorden.

Den fjärde principen innebär att renägarna föredrar konsensusbeslut och kan lägga ner mycket tid på att få så många som möjligt att bli ense om ett beslut. En följd av att konsensusbeslut föredras är att nödvändiga beslut inte alltid fattas och att områden där renägarna bedömer att man inte kan enas inte tas upp till diskussion.

Den femte principen innebär att samernas kultur innefattar respekt för naturen och de andar som ansågs finnas i naturen. Kristna missionärer influerade den samiska kulturen från och med 1600- och 1700-talen. Samerna hade liksom andra ursprungsbefolkningar tidigare utvecklat en föreställningsvärld med starka band mellan människorna och naturen. Det var viktigt att respektera naturen som ett väsen.

¹⁰ Notera att på Sametingets webbsida (Sametinget, 2015) definieras alltså vinterbetesgruppen med de samiska orden siida sijdda, sijte.

En jämförelse av den beskrivning Riseth (2000) gör och dagens situation innebär att ”siidan” i någon mån kan liknas vid vinterbetesgrupperna, men i de fall samebyn innehåller få renskötsel företag också med samebyn. Saamid Rikkasearvi/SSR (2007) beskriver att samarbetet i den juridiska formen sameby ser olika ut i olika delar av renskötselområdet. En stor sameby skulle kunna ha större grupper av renar som är avskilda också under sommaren, medan t.ex. en mindre sameby har renar som betar tillsammans med andra samebyars renar under sommaren.”. Organisationen av renskötseln ser alltså inte likadan ut i hela Sverige. Den har rättats efter t.ex. traditionen i området och landskapets förutsättningar.

A7 - Kunskap om SES/konceptuella modeller

Renskötsel företagare och samebyar har en rad möjligheter att skaffa sig kunskap om arbetssätt för en långsiktigt hållbar renskötsel. Ett exempel är kompetensutveckling och andra typer av projekt inom ramen för Landsbygdsprogrammet (Sametinget, 2013b). Det bedrivs också forskning t.ex. vid Sveriges Lantbruksuniversitet och Umeå universitet, liksom vid universitet i Norge och Finland.

A8 - Beroendet av resurser

Inkomstundersökningar där renskötsel företagarnas inkomster har studerats har genomförts på samma sätt vid fyra tillfällen: 1980, 1993, 1996 och år 2000. Inkomsterna från olika förvärvskällor redovisas i tabell 3.

Undersökningarna visade att inkomsterna från näringsverksamhet var låga och att kompletterande inkomstkällor i form av tjänst var viktiga för renskötsel företagarnas försörjning. Inkomsterna uppvisar likartade regionala mönster. Vid samtliga tillfällen har inkomsten från näringsverksamhet ökat när antalet renar i företaget ökat. När hänsyn tagits till antal renar i företaget har inkomsterna från näringsverksamhet varit lägre i Norrbottens läns fjällsamebyar än i övriga områden.

Tabell 3. *Hushållsinkomster inom rennäringen. Kr*

	Hela riket						
	År 1996	År 2000	Varav år				
			2000				
			Norrbottens län			Väster- bottens län	Jämt- lands län
			Norra fjäll- samebyar	Södra fjäll- samebyar	Skogs- samebyar	samebyar	samebyar
Inkomst av							
- näringsverksamhet	16 500	14 400	2 900	5 200	17 400	31 500	53 700
- tjänst	104 100	126 000	144 000	137 300	122 600	92 200	76 600
- kapital	2 500	5 500	-5 400	5 700	7 200	22 800	21 200
varav ränte- fördelning	-7 000	-5 700	400	2 300	5 600	21 000	16 100
Summa inkomst	123 100	145 900	141 500	148 200	147 200	146 500	151 500
Övrigt	3 300	600	-800	-1 900	2 200	6 400	3 800
Pos. transfereringar	10 000	8 300	9 900	9 200	5 800	6 500	5 700
Neg. Transfereringar	-38 600	-44 900	-42 400	-45 500	-43 800	-47 000	-50 900
Inkomst efter transfereringar	97 800	109 900	108 200	110 000	111 400	112 400	110 100

Källa: Egen bearbetning av SCB/SSR (1999); Saamid Rikkasearvi/SSR (2003)

A9 - Använd teknik

SCB/SSR (1999) visar att arbetstiden inom renskötseln i genomsnitt var cirka 2 300 timmar per företag. Inom företag med färre än 200-300 renar ökade arbetstiden med renantalet. I företag med flera renar var arbetstiden relativt konstant. Undersökningen visade vidare att den individ som anges som företagsansvarig i företaget står för den största delen av arbetstiden.

Under vinterhalvåret består arbetet främst av bevakning. Gränsen för det område där renarna finns bevakas. Vidare går arbetet ut på att skydda renarna mot rovdjur och att flytta renarna till de områden som beroende på väder, rovdjursförekomst, snöförhållanden och betestillgång ger de bästa betesförhållandena. På våren flyttar renarna upp mot fjällen. Under kalvningen som sker på vägen upp till sommarbetesområdet bevakas renarna så att vajorna får lugn och ro och kalven skyddas och präglas på sin mor. Försommaren är en lugn period med ofta gott bete och avsaknad av störningar. I juni/juli märks kalvarna. Kalvmärkningen är en gemensam angelägenhet där hela samebyn arbetar tillsammans. Sensommaren är återigen en lugn period innan en hektisk period under senhösten/vintern börjar som innebär samling, slakt och flytt till vinterbeteslanden. (SCB/SSR, 1999)

Den minsta gemensamma enheten för att organisera arbetet inom samebyn är företaget. I vissa fall samarbetar ett mindre antal företag med varandra i renskötselarbetet inom och mellan vinterbetesgrupper och under vissa arbetsmoment samarbetar alla i byn SCB/SSR (1999).

Naess m.fl. (2009) diskuterar arbetskraftens betydelse för produktionens storlek i pastorala system. De visar, när de tagit hänsyn till renarnas tillgång till bete, att ökad tillgång på arbetskraft positivt påverkar kalvarnas slaktvikt och antalet vajor per kvadratkilometer i Finnmark i norra Norge.

Rikkasearvi/SSR (2007) beskriver ekonomin i rennäringen för ett antal typföretag i olika delar av renskötselområdet. Skriften visar att arbetets organisering i samebyn skiljer sig åt mellan olika samebyar. Speciellt i de norra samebyarna är det vanligare att visst arbete utförs i samebyns regi genom att samebyn anställer personer, oftast renägande samebymedlemmar, eller har andra system där samebyn betalar ersättning för det arbete som utförs.

I de södra delarna, t.ex. i Västerbottens län, förefaller det vanligare att arbetet sker i regi av rensköselföretagen och en mindre del i samebyns regi.

Förutsättningar för ett långsiktigt resursutnyttjande

Agrawal (2001) visar att om den grupp som utnyttjar resursen är relativt liten och avgränsad och delar gemensamma normer, identitet och intressen, så ökar möjligheterna för ett långsiktigt hållbart resursutnyttjande. Fördelningen av resursen bör också uppfattas som rättvis.

Det finns dock studier, t.ex. Varughese & Ostrom (2001), som visar att även heterogena grupper framgångsrikt kan utnyttja en resurs. Det bör finnas klara regler för vilka som är medlemmar i gruppen. Det är en fördel om gruppen har ett gott ledarskap och socialt kapital i form av positiva erfarenheter av tidigare framgångsrik förvaltning av resursen. Gruppmedlemmarna bör vara beroende av resursen samtidigt som de inte bör ha alltför stora krav på det ekonomiska utfallet. Gruppen bör leva i samma område som resursen.

Baland & Platteu (1996) pekar också de på vikten av gemensamma normer och att en gemensam identitet ökar möjligheterna att gemensamt utnyttja resursen. Såväl Baland & Platteu (1996) som Wade (1988) ser att ett socialt kapital i form av tidigare positiva erfarenheter är något som ökar möjligheten att gemensamt utnyttja resursen.

Hausner m.fl. (2012) har studerat förtroende inom rennäringen i Finnmark i Norge. Resultaten indikerar att förtroendet vad gäller andra renskötares sätt att utnyttja vinterbetet är lågt, liksom att de rensköselföretag som tillhörde samma vinterbetesgrupp under längre perioder slaktade fler djur (kalvslakt) än rensköselföretagare som bytte vinterbetesgrupp.

Beskrivningen av aktörerna ovan visar att merparten av de förutsättningar som nämnts finns inom rennäringen. Den grupp som utnyttjar resursen är relativt liten och stabil, lever i samma miljö som resursen och har ett gemensamt socialt kapital. Samtidigt visar genomgången att i ett system där ett enskilt företag tjänar på att överutnyttja en resurs (se t.ex. beskrivningen av allmänningarnas dilemma i avsnitt 3.2.1 och resultaten från Hausner m.fl. (2012)) så finns förutsättningarna för misstro såväl mellan renskötsföretag inom en sameby som mellan samebyar.

3.3.4 Resursomvandlare

Resursomvandlare är renen och den avkastning i form av renkött som renskötseln ger. Renens biologi och den avkastning i form av renkött som den ger har beskrivits i avsnitt 2.1.

RU1 Resursomvandlarnas mobilitet

Renarna drivs eller vandrar mellan betesmarkerna på bestämda flyttleder. Renarnas användning av olika betesmarker följer renarnas egna flyttmönster. Vid sidan av flyttlederna finns betesmarker där renarna kan rasta och övernatta. För att underlätta flyttningarna eller om traditionella lederna inte längre kan användas, t.ex. p.g.a. vattenkraftsutbyggnad, så kan renarna transporteras på lastbil. (Sametinget, 2013a)

Transporter med lastbil är vanligare i samband med höstflyttningarna när renarna flyttar österut än under vårens flyttningar som ofta görs i etapper. (SCB/SSR, 1999)

RU2 Avkastning

Avkastningen har beskrivits i avsnitt 3.1 samt i tabell 2.

RU3 Samverkan mellan resursenheter

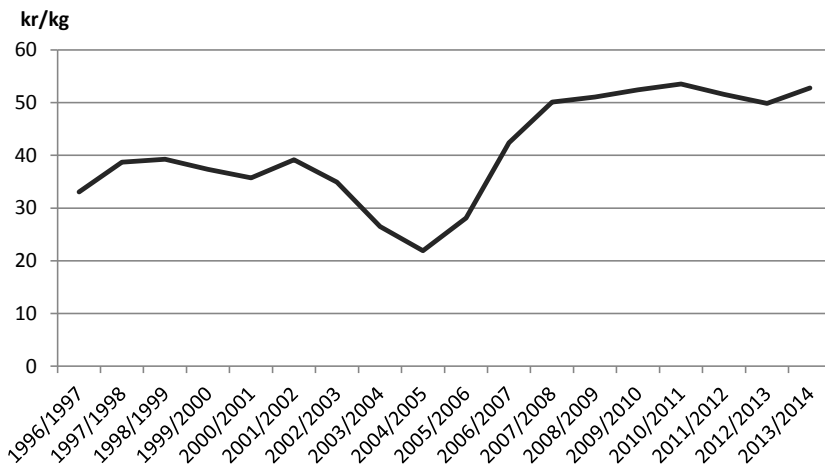
Samspelet mellan renen och dess avkastning beskrivs i avsnitt 3.1.

RU4 Ekonomiskt värde

Slaktintäkten i 2010 års prisnivå likväl som slaktens storlek varierar mellan åren, vilket redovisas i figur 14. Som en följd av detta har rennäringens intäkter från försäljning av renkött fluktuerat kraftigt mellan åren. En intäkt på drygt 60 miljoner kr i 2010 års prisnivå vid mitten av 1990-talet halverades till drygt 30 miljoner kr slaktåret 2004/05 för att därefter öka till över 70 miljoner kr slaktåret 2009/10.

Priset sjönk från en nivå runt 40 kr/kg mellan åren 1997/98 till 2002/03 till 28 kr/kg år 2003/04. Därefter har priserna stigit och var slaktåret 2009/10 i

genomsnitt 52,5 kr/kg. (Sametinget, 2015). Priset under perioden 1996/97 till 2012/2014 visas i tabell 11.

Figur 11. Priset på renkött 1996/97- 2013/2014.

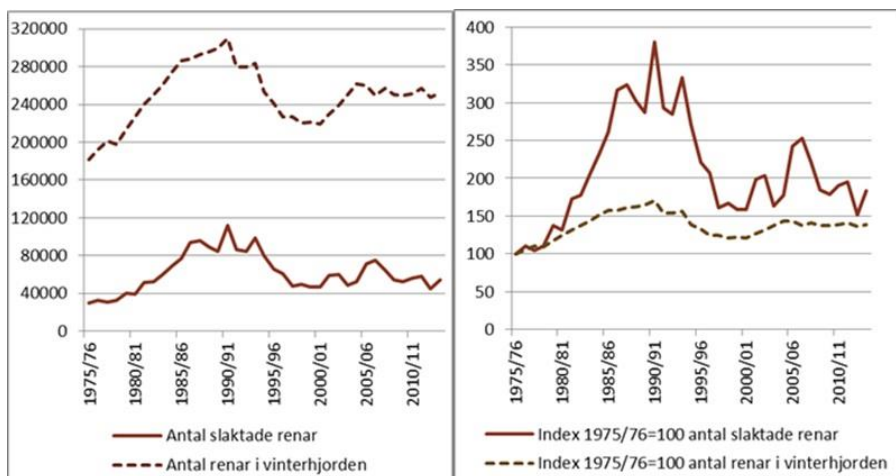
RU5 Antal enheter, RU och enheternas avkastning

Antalet renar och deras avkastning har beskrivits under avsnitt 3.1. För att sammanfatta har antalet renar under hela 1900-talet varierat mellan 160 000 renar och 300 000 renar i intervall på mellan 20 till 30 år. Under vintern 2011/2012 fanns det ca 250 000 renar i Sverige (Statistisk årsbok för Sverige, 2014).

Antalet slaktade renar i förhållande till antalet renar i vinterhjorden redovisas i figur 12. Antalet slaktade renar har varierat mellan 30 000 och 80 000. Av figuren framgår att variationerna i antalet slaktade renar är större än variationen i antalet renar i vinterhjorden.

Produktionen av renkött per vja varierar mellan olika områden inom renskötselområdet. Den är högst i den södra delen av renskötselområdet och lägst i det norra renskötselområdet. (SCB/SSR, 1999; Jordbruksverket, 2003; Sametinget, 2015)

Den del av avkastningen som är beroende av antalet renar på ett betesområde och den slaktstrategi som används har redovisats i avsnitt 2.1. Avkastningen beror som också nämnts, där även på hur många renar som förolyckas på olika sätt eller som dödas av rovdjur.

Figur 12. Antal renar samt antal slaktade renar. Egen bearbetning av SSR/SCB (1999), Sametinget (2015), Stödet till Rennärningen (1996).

RU6 Särskiljande markeringar

Varje ren har en särskiljande märkning. Rennäringslagen (SFS 1971:437) anger att samtliga renar ska märkas med registrerade märken. Om en omärkt ren finns inom en samebys område så "tillfaller renen samebyn". Märkningen utförs genom att olika mönster klipps ut i renarnas öron. (Gustavsson, 1989)

RU7 Spatial utbredning.

Renarna följer renbetesmarkens utbredning. Renskötsel bedrivs på ungefär halva Sveriges yta (Lundqvist m.fl., 2009).

Förutsättningar för ett långsiktigt resursutnyttjande

Förutsättningar som enligt Ostrom (2007, 2009) och Agrawal (2001) bidrar till ett hållbart resursutnyttjande är att avkastningen är förutsägbar och att resursenheter utnyttjas av resurssystemet är förutsägbart.

Flera faktorer inom renskötsel uppfyller dessa förutsättningar, t.ex. att resursenheter, renarna, inte rör sig över hela området utan endast inom respektive sameby. Reproduktionen (antal födda kalvar per vaja) är relativt förutsägbar eftersom det finns ett känt samband mellan vajans kondition på hösten och chansen att hon föder en kalv nästa vår (Rönnegård m.fl. 2002). Det finns dock andra faktorer som är svårare för renskötsel företagaren att förutse, t.ex. förluster av renar till rovdjur. Det stora spannet av förmodade

förluster i förhållande till antalet föryngringar av rovdjur¹¹ som finns i området tyder också på att forskningen vad gäller renar och rovdjur är otillräcklig.

3.3.5 Tillfällen att utföra handlingar

Handlingsdelen (Action situations) är central. McGinnis (2011) beskriver handlingar som den komponent där individer tar till sig information, väljer handlingar, påverkar och påverkas av andra och av systemet, och studerar utfallet av de handlingar de valt. Handlingar ger ekonomiska och ekologiska konsekvenser.

Handlingar kan enligt Ostrom (2011) också ses i ett bredare perspektiv där det finns olika typer av aktörer, alltså fler än de som beskrivits ovan, som påverkar systemet. Handlingarna påverkar och påverkas av systemet.

Ban m.fl. (2013) diskuterar handlingar i SES-modellen med utgångspunkten att ta fram bevarandeplaner för ett landområde. De ser handlingar som den del av modellen där mål på högre och lägre nivå sätts och där utfallet av de handlingar som görs kan studeras och utvärderas i förhållande till de mål som finns.

Handlingar och beslut ur ett företagsekonomiskt perspektiv har varit en central del av litteraturöversikten i kapitel 2. Beslut rörande olika handlingsalternativ kopplades där till företagarens mål med sin verksamhet och där andra aktörer eller andra förutsättningar i omvärlden påverkar företagarens beslutsprocess. Företagaren i beslutsmodellen strävar efter att uppnå sina egna mål som kan vara högsta möjliga vinst men som också kan vara andra mål, t.ex. att upprätthålla en livsstil, eller att lämna över ett renskötsel företag till nästa generation. I SES-modellen är utgångspunkten en annan. I SES-modellen ses handlingar från utgångspunkten att det socio-ekonomiska systemet ska vara långsiktigt hållbart.

Ostrom (2007, 2009) diskuterar vilka handlingar som är intressanta ur ett hållbarhetsperspektiv. Hon skriver att de handlingar som bestämmer avkastningens storlek och hur investeringar i systemet görs är exempel på sådana handlingar. Vidare är handlingar som rör information, samarbetsformer och hur konflikter löses viktiga.

Långsiktigt hållbar avkastning är den centrala frågan i utnyttjandet av resursen, se t.ex. avsnitt 3.1 och 3.2. Information ses som viktig för att skaffa sig kunskap inom flera av områden som tagits upp, t.ex. att bilden av hur stor resursen är bör vara gemensam (Agrawal 2001; Agrawal & Benson 2011). Samarbetsformer och konfliktlösning är områden som har visat sig vara viktiga för ett långsiktigt utnyttjande (Agrawal 2001; Agrawal & Benson 2011).

11. Se Rovdjursutredningen SOU:2012:22.

T.ex. Riseth (2000), Hausner (2012) Naess m.fl. (2012) och Labba & Riseth (2007) som studerat rennäringsen visar också att handlingar rörande slakt, och antal renar är viktiga för långsiktig överlevnad.

Även handlingar som lobbying för att få förståelse för resursutnyttjandets karaktär ses som viktiga av Ostrom (2007, 2009). Young (2010) pekar på att regelverken kan ha svårt att svara upp mot plötsliga kriser som kan vara både interna i form av osämja mellan de som utnyttjar resursen och externa i form av t.ex. klimatförändringar och andra markanvändare. Young ser kriserna som en möjlighet att förändra regelsystemen till det bättre, förutsatt att t.ex. aktörerna har förberett sig och övervägt olika alternativa lösningar.

Lobbying och andra former av aktiviteter med syfte att påverka samhällets attityder behandlas dock inte i denna studie.

3.4 Sammanfattning

Genomgången av rennäringsens biologiska förutsättningar, olika rättighetssystem och beskrivningen av rennäringsen utifrån ett socio-ekologiskt ramverk visar att det finns såväl förutsättningar som talar för ett långsiktigt hållbart företagande inom rennäringsen liksom förutsättningar som talar emot.

I genomgången av de biologiska förutsättningarna visade sig renhjordens avkastning, hjordstruktur, renantal och förluster vara viktiga objektsmål. I rättighetsdelen lyftes måttliga anspråk på ekonomiskt utfall, gemensamma mål bland dem som har rätt att utnyttja den gemensamma resursen, gemensamma bedömningar om olika åtgärder och möjligheter att påverka externa aktörer som viktiga. Det är renskötsel-företagarna själva som fattar beslut om sina företag. I avsnittet om beslut och beteende belystes hur en persons värderingar och attityder påverkar de handlingar som hon eller han utför. SES-ramverket visade att renskötsel-företagarnas ekonomiska krav och avkastningskrav på resursen är viktiga. Längre ner i hierarkin kan objektsmålen uppnås genom val av slaktstrategi, val av betesmark och åtgärder för att minska förluster. I rättighetsdelen läggs också faktorer till som har att göra med samarbetet inom samebyn och de avkastningskrav som renskötsel-företagaren har på sitt företagande. För renskötaren leder delmålen för att uppnå objektsmålen till beslut om vilka djur som slaktas, hur djuren bevakas och om renskötseln kombineras med någon ytterligare inkomstkälla.

Avseende rättighetssystemet har fokus varit att belysa vilka förutsättningar olika rättighetssystem kan skapa för en långsiktigt optimal avkastning från resursen. När det gäller renskötsel-företagarna har avsikten varit att belysa vilka värderingar och attityder de har och vilka handlingar dessa leder till och hur värderingar och attityder påverkar möjligheterna till ett långsiktigt företagande

inom renskötseln. Beskrivningen av rennärningen i SES-ramverket har utifrån ett resursbaserat synsätt visat dels olika resurser relativa betydelse och dels hur dessa samspelar med varandra. (notera dock att enligt RBV-teorin är både renen, betet och t.ex. arbetsprocessen resurser som ska kombineras på ett så bra sätt som möjligt för att skapa fördelar för företaget.) De handlingar som är centrala i SES-ramverket är beslut som rör betets långsiktiga utnyttjande, vilket framförallt innefattar antalet renar och slaktens storlek. SES-ramverket lyfter också fram kunskapsinhämtning, kunskapsöverföring, konflikthantering och lobbying som viktiga.

I SES-ramverket påverkar resurssystemets, resursutnyttjarnas och styrsystemets karaktär positivt eller negativt aktörernas möjligheter att handla på ett sådant sätt att resurssystemet kan överleva långsiktigt. Den underliggande teorin (Ostrom, 1990) förutsätter att aktörerna är rationella i sina handlingar och strävar efter att utnyttja resursen så att det ekonomiska utfallet blir så bra som möjligt. Öhlmer & Lönnstedt (2004) har visat att lantbrukare kan delas in i en grupp som endast har en föreställning om i vilken riktning de vill att utvecklingen ska gå (intuitiva beslutsfattare) och de som också kvantifierar olika alternativ. Dessa båda grupper kan finnas också hos renskötsel företagarna. Hansson et al. (2010) har visat att de som också analyserar valen i högre utsträckning når sina mål.

De handlingar som aktörerna/företagarna utför avseende resurserna är centrala i SES-ramverket. En sammanfattning av de förutsättningar som diskuterats inom ramen för SES-terminologin ges i figur 13. I figuren delas faktorer upp i positiva (+), negativa (-) eller okända (?).

SES-ramverkets ”handlings-dimension” binder ihop denna del av litteraturgenomgången med resonemangen om betydelsen av värderingar och attityder samt mål och beslut i kapitel 2. I kapitel 2 visas ur ett företagsekonomiskt perspektiv hur värderingar och mål leder till beslut och handlingar. SES-ramverket beaktar rättighetssystemet (styrsystemet) som kännetecknas av gemensamt ägande, rennärningens biologiska förutsättningar (resurssystemet och resursutnyttjaren) samt renskötsel företagaren (aktören).

Sammanfattningsvis har litteraturstudien i kapitel 2 och 3 visat på de faktorer som har betydelse för rennärningens långsiktiga överlevnad, liksom att de beslut som renskötsel företagarna fattar och de handlingar de gör påverkar och påverkas av både ekologiska och socio-ekonomiska faktorer. Det är nu dags att precisera syftet i ett antal forskningsfrågor.

Styrssystem, lagstiftning m.m. <ul style="list-style-type: none"> + Det finns en lagstiftning som reglerar den kollektiva rättigheten. + Samebyn kan enligt lagstiftningen + organisera renskötelsen inom sitt område. + Det finns lagstiftning som reglerar renskötselrätten i förhållande till andra rättigheter, t.ex. äganderätt. — Lagstiftningen begränsar de interna beslut samebyn kan fatta. — Det förekommer tvister om renskötselrättens innehåll mellan samebyar och andra rättighetshavare. 	Aktörer, renskötsel företagare m.fl. <ul style="list-style-type: none"> + Den grupp som utnyttjar betet är liten och avgränsad. + De bor i det område där resursen finns. + De har en gemensam historia i området (gemensamt socialt kapital). ? Renskötarna har gemensamma normer för hur betet ska utnyttjas. ? Renbetet är viktigt för renskötarna och de har en gemensam kunskap om dess storlek. ? De har tidigare erfarenheter av lyckat samarbete. ? De har låga krav på det ekonomiska utbytet. ? Fördelningen av resursen ses som rättvis.
<p style="text-align: center;">Handling – Utfall</p> <p style="text-align: center;">Handlingar som påverkar betesutnyttjande (renantal) och avkastning (slakt) är viktiga.</p>	
Resurssystem renbete <ul style="list-style-type: none"> + Bete är en resurs med tydliga gränser. + Vinterbetet kan lagras. + Det finns kunskap om hur renens betande påverkar betet. — Andra markanvändare påverkar renens tillgång till bete på ett oförutsägbart sätt. — Betet påverkas av väder, klimat etc. på ett oförutsägbart sätt. — Det finns områden där vinterbetesmarkerna inte avgränsats mellan samebyar eller där gränserna mot andra markanvändare är osäkra. 	Resursnyttjare renen <ul style="list-style-type: none"> + Renens betesutnyttjande är förutsägbart. + Renarna ägs av enskilda personer och rör sig inom begränsade områden. + Renarna har särskiljande markeringar (öronmärken). — Renar förloras till rovdjur. — Kunskapen om rovdjurens effekter på renarna är otillräcklig.

Figur 13. Förutsättningar för långsiktig renskötsel enligt SES-modellen.

4 Syfte och konceptuell modell

4.1 Syfte

Det övergripande syftet med avhandlingen presenterades i avsnitt 1.2.

Syftet är att bättre förstå renskötsel­företagarnas hand­lingssätt/beteende och hur dessa hand­lingssätt/beteenden påverkar renskötsel­företagarnas möj­ligheter att kombinera de resurser som finns inom ren­näringen på ett sådant sätt att de långsiktigt kan fortsätta att bedriva renskötsel och överleva som företagare.

Med utgångspunkt från de aspekter som lyfts fram i litteraturstudien kan syftet preciseras i ett antal forskningsfrågor.

1. Vill renskötsel­företagarna långsiktigt fortsätta som renskötsel­företagare? Och hur påverkar svaren renskötsel­företagarnas möj­ligheter för långsiktig överlevnad?
2. Vilka mål har renskötsel­företagarna när det gäller avkastningens storlek (vilka och hur många djur som de anser bör slaktas) samt det ekonomiska utbytet från sina företag? Och hur påverkar svaren renskötsel­företagarnas möj­ligheter för långsiktig överlevnad?
3. Vilka mål har renskötsel­företagarna när det gäller användningen av resursen renbete? Och hur påverkar svaren renskötsel­företagarnas möj­ligheter för långsiktig överlevnad?
4. Vilka problem och möj­ligheter ser renskötsel­företagarna? Och hur påverkar svaren renskötsel­företagarnas möj­ligheter för långsiktig överlevnad?
5. Hur hämtar renskötsel­företagarna in information i sitt beslutsfattande? Och hur påverkar svaren renskötsel­företagarnas möj­ligheter för långsiktig överlevnad?

Slutsatserna från litteraturstudien i kapitel 3 är att om renskötsel­företagarna har likartade mål, värderingar och normer i förhållande till sin renskötsel så är förutsättningarna bättre för en långsiktigt hållbar renskötsel. Samtidigt visar

t.ex. Naess m.fl. (2012) och Naess & Bårdsen (2010, 2013) att antalet djur per företag kan förväntas påverka de strategier renskötsel­företagaren har. Strukturen i rennärings­ och t.ex. betesmarkens karaktär och klimat skiljer sig åt mellan olika regioner, vilket således bör påverka strategierna (Riseth, 2000; Riseth & Vatn, 2009). Den sjätte forskningsfrågan kan därmed sammanfattas som ”Finns det skillnader mellan svaren på frågorna beroende på vilka typer av företag som studeras?”

4.2 Forskningsfrågor

4.2.1 Vill renskötsel­företagarna långsiktigt fortsätta som renskötsel­företagare?

Renskötsel­företagarnas värderingar avseende företaget­ s långsiktiga utveckling är avgörande för om näringen långsiktigt ska överleva. Uppfattar renskötsel­företagarna det som önskvärt att vara kvar inom renskötseln? Viljan hos den grupp som utnyttjar resursen att stanna i branschen är oftast underförstådd i litteraturen om gemensamt ägda resurser. Det kan bero på att studierna gjorts i områden där alternativa försörjnings­möjligheter saknas¹². En annan orsak kan vara att det förekommer konflikter mellan de som har rättigheten att utnyttja resursen gemensamt och de som har andra typer av rättigheter för att utnyttja resursen t.ex. i form av privat äganderätt eller som en fri nytthet¹³.

Företagarna stannar kvar i näringen trots att lönsamheten är låg (Dana & Riseth, 2011; SCB/SSR, 1999; Sametinget, 2015). Åhren (2008) har också funnit att samiska ungdomar värderar renskötsel högt. Nordin (2007) studerar renskötsel utifrån begreppet livsform. Hennes resultat visar att renskötseln är en verksamhet som är meningsskapande för utövarna. Skälen till att bedriva renskötsel är alltså andra än att driva ett företagande för att skapa en försörjning. Labba (2004) beskriver renskötsel som en livsform som baseras på de handlingar som renens vandringar leder till att renskötarna utför. Dana & Riseth (2011) som genom intervjuer studerar renskötare i Finland visar att de beskriver renskötseln som ett sätt att leva. Studien visade att icke-samiska renskötare i Finland i större utsträckning än de samiska såg ekonomiskt utbyte som viktigt.

Studierna indikerar att renskötsel­företagarna har andra värderingar och mål än ekonomisk vinst för att fortsätta med renskötsel. En annan förklaring skulle kunna vara att de har ekonomiska motiv att vara kvar eftersom de alternativa

12. Se t.ex. FAO (2001)

13. Se t.ex. Cox (2010)

försörjningsmöjligheterna är ännu sämre. Dessa värderingar tar sig uttryck i handlingen att man fortsätter att driva sitt renskötsel företag.

Agrawal (2001), Agrawal & Benson (2011) sammanfattar också ett antal studier med att om de som utnyttjar en gemensam resurs har likartade mål och värderingar ökar förutsättningarna för att de ska kunna fortsätta att långsiktigt utnyttja resursen.

Den första forskningsfrågan kan alltså sammanfattas som "Vill renskötsel företagarna långsiktigt fortsätta som renskötsel företagare?" Det innefattar de värderingar och långsiktiga mål renskötsel företagarna har i förhållande till utvecklingen av sina renskötsel företag.

4.2.2 Vilka mål har renskötsel företagarna när det gäller avkastningens storlek och det ekonomiska utbytet från sina företag?

Slaktens storlek, d.v.s. avkastningens storlek, påverkar det ekonomiska utfallet för företaget (SCB/SSR, 1999). Nordin (2007) ser i sin avhandling renskötsel företagarna inte bara som företagare utan också som förvaltare och uppbärare av ett kulturarv. Renskötsel företagarna väljer inte att bli renskötare av ekonomiska skäl det är de ideologiska skälen som styr. Labba & Riseth (2007) menar att det empiriska material de studerat i form av renantal, intäkter och hushållsekonomi visar att det måste finnas andra aspekter än vinsmaximering som gör att renskötsel företagen fortsätter i branschen. De ser att renhjorden i sig, dvs. att äga renar, är viktigare än ett högt slaktuttag och vinstmaximering.

De ekonomiska målen omsätts i handling när renskötsel företagarna bestämmer hur många och vilka djur som bör slaktas.

Forskningsfrågan kan skrivas som "Vilka mål har renskötsel företagarna när det gäller avkastningens storlek (vilka och hur många djur som de anser bör slaktas) samt det ekonomiska utbytet från sina företag?"

4.2.3 Vilka mål har renskötsel företagarna när det gäller användningen av resursen renbete?

Det antal renar som hålls inom ett betesområde (en sameby) påverkar avkastningen från betesområdet (Danell m.fl., 1999). Agrawals (2001, 2011) sammanställningar visar också att likartade värderingar avseende resursutnyttjandet ökar möjligheten för ett långsiktigt hållbart utnyttjande av resursen.

Inom en sameby kan strategierna vara olika. Kanske vill företagarna inom samebyn vara många för att t.ex. ha tillgång till mer arbetskraft vid arbetstoppar. Många individer ger också en ökad styrka gentemot externa intressen. Kanske vill företagarna inom byn vara få för att ge större möjlighet

till ett ekonomiskt resultat från driften som möjliggör för de företagarfamiljer som finns inom samebyn att överleva på renskötsel. Litteraturstudien ger inget entydigt svar om vilken strategi som är bäst, men studien indikerar att om företagen inom samebyn har likartade värderingar så är förutsättningarna större för ett samarbete som ger ett långsiktigt hållbart utnyttjande av resurserna.

Hjordstruktur och renantal påverkar den avkastning som kan fås från ett betesområde (Lenvik, 1990; Petersson m.fl., 1990). Hjordstrukturen påverkas i handling i samband med slakten. När det gäller den struktur som finns inom samebyarna visar litteraturstudien att den skiljer sig åt mellan olika regioner. Det är därför intressant att studera vilka slaktstrategier företaget har liksom företagens värderingar vad gäller strukturen inom samebyn. Om renskötsel företagen har likartade mål borde förutsättningarna för att långsiktigt överleva som företagare öka. En hjordstruktur med många vajor och kalvslakt ger i förhållande enbart till renbetet ett högre ekonomiskt utbyte. Samtidigt kan det finnas andra faktorer som påverkar renskötsel företagens beslut, t.ex. vilken hjordstruktur som ger minst rovdjursförluster.

Forskningsfrågan kan skrivas som ”Vilka mål har renskötsel företagen vad gäller användningen av resursen renbete?” Det innefattar antalet renar i samebyn, men också hur renskötsel företagen ser på företagsstorleken mätt i antal renar i samebyn. Det finns forskning (Riseth, 2000; Labba & Riseth, 2007; Naess & Bårdsen, 2010) som visar att renskötsel företagen av olika skäl strävar efter en stor renhjord snarare än hög avkastning från hjorden. Hur renskötsel företagen resonerar om renantal i förhållande till renhjordens avkastning är alltså intressant.

4.2.4 Vilka problem och möjligheter ser renskötsel företagen?

Litteraturstudien indikerar ett antal möjliga problem som påverkar resursutnyttjandet. För att tala i termer av SES-modellen kan det röra sig om styrsystemet (se avsnitt 3.3.1) eller resurssystemet, det vill säga betet (se avsnitt 3.3.1). Andra problem som indikeras är bristande lönsamhet (SCB/SSR, 1999; Saamid Rikkasearvi/SSR, 2007) förekomst av rovdjur (SOU 2012:20), andra markanvändare t.ex. skogsbruk (Gustavsson, 1989), problem med acceptans från samhället för rättigheten (Bengtsson, 2004).

Agrawals (2001, 2011) sammanställningar indikerar att om företagen har gemensamma normer och värderingar avseende hur resurssystemet bör utnyttjas ökar möjligheten att långsiktigt utnyttja det optimalt. Dessa normer och värderingar påverkar hur man ser och definierar problem och möjligheter. Gemensamma normer och värderingar underlättar särskilt som konsensus är en del i kulturen.

Forskningsfrågan definieras som ”Vilka problem och möjligheter ser renskötsel­företagarna i förhållande till sin renskötsel?” Problemupptäckt och problemdefinition är också centrala komponenter i den beslutsmodell som presenterats i litteraturstudien.

4.2.5 Hur hämtar renskötsel­företagarna in information i sitt beslutsfattande?

Ostrom (2010) visar att kunskap om resurssystemet och hur det bör utnyttjas är en faktor som påverkar ett långsiktigt utnyttjade positivt (faktor A7). Information är också en viktig komponent i den i litteraturstudien beskrivna beslutsmodellen. Lunneryd (2003) studerar informations-inhämtningen i ett unikt beslut för mjölkföretag och visar bland annat att jordbrukarna vill diskutera sitt beslut med t.ex. en rådgivare. Dana & Riseth (2011) som studerar renskötsel i Finland betonar ett ömsesidigt givande och tagande inom familjen och sådan där samarbete och att hitta konsensuslösningar är viktiga. Den samlade kunskap som finns inom framförallt sådan ses som viktig och de mindre erfarna lär av den äldre generationen.

Forskningsfrågan definieras som ”Hur hämtar renskötsel­företagarna in information i sitt beslutsfattande?”

4.2.6 Finns det skillnader mellan hur företag med fler eller färre renar eller företag i olika regioner svarar på de forskningsfrågor som ställts?

Storlek mätt i antal renar per företag och storlek mätt som den arbetstid som läggs ner i företaget borde också påverka renskötsel­företagens beslut och handlingar. Företag med en verksamhet som kräver ett heltidsarbete eller mer borde medföra att kraven på ekonomisk avkastning ökar, eftersom möjligheten till andra inkomster minskar.

Rennäringens struktur likväl som externa faktorer som klimat, geografi och påverkan från andra markanvändare skiljer sig åt mellan olika regioner (SCB/SSR, 1999). Skillnaderna i regionala förutsättningar borde därför påverka renskötsel­företagarna.

Genom att använda t.ex. multivariata metoder, och klusteranalys delade Lundqvist (2007) in renskötselområdet i sju zoner efter faktorer som vegetationstyp, topografi, klimat och infrastruktur. De sju zonerna löper i stort i nordsydlig riktning i renskötselområdet. Därefter delade han in samebyarna i sex grupper efter andel kalvslakt, antal slaktade renar, djurtäthet och rovdjursförekomst. Resultaten från Lundqvists avhandling visar att betessäsongens längd, förekomst av insekter, djurtäthet och andel kalvslakt förklarade den största delen av produktivitetens variation. Lundqvist (2007) belyser också att renarna under ett renskötselår rör sig på tvärs mot

vegetationszonerna och därmed under året utnyttjar betesmarker med olika förutsättningar.

De sex grupperna av samebyar sammanfaller tyvärr inte med de grupper som används i denna studie. Anledningen är att denna studie bygger på den traditionella indelningen av samebyar genom en indelning i skogssamebyar och fjällsamebyar samt i län. Lundqvist (2007) visade att de förutsättningar som finns i de nordliga fjällsamebyarna gäller också något söderut liksom att förutsättningarna för de sydligaste samebyarna i Jämtlands län är mer lika förutsättningarna i fjällsamebyarna längre norrut än de förutsättningar som finns i de nordliga samebyarna i Jämtlands län.

De faktorer som påverkar renskötsel företagets möjligheter att överleva kan finnas inom renskötsel företaget, inom samebyn och utanför samebyn. Statistiken som presenteras av SCB/SSR (1999) liksom studier av Naess m.fl. (2012), visar att strategierna för långsiktig överlevnad liksom kraven på det ekonomiska utfallet för renskötsel företagen borde variera mellan företag med få renar och företag med många renar eftersom risken att många egna renar ska dö, arbetsinsats och möjligheten till andra inkomster skiljer sig åt beroende på renantalet. De studier som gjorts av McPeak (2005) och Coughenour m.fl. (1985) av pastoral system i Afrika visar också de att antalet djur ett hushåll/företag har påverkar möjligheterna till långsiktig överlevnad. Samtidigt visar Agrawal (2001), Agrawal & Benson (2011) att förutsättningarna för att långsiktigt utnyttja renbetet optimalt och därmed få en optimal avkastning av renkött ökar om renskötsel företagen har likartade värderingar och mål vad gäller resursutnyttjandet.

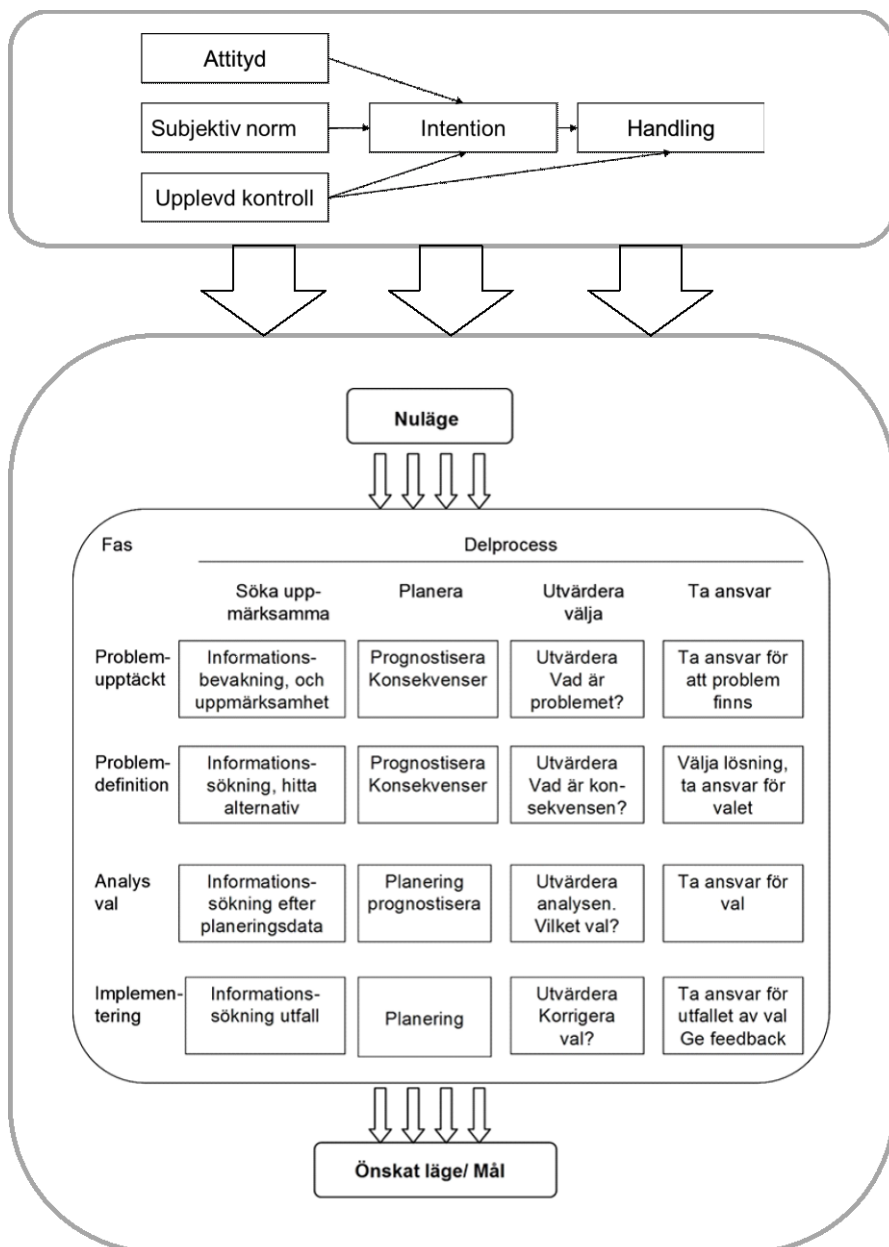
Regionala aspekter likväl som renskötsel företagens storlek kommer därför att studeras tillsammans med de forskningsfrågor som beskrivits ovan. Den sista forskningsfrågan kan därmed sammanfattas som ”Finns det skillnader mellan hur företag med fler eller färre renar eller företag i olika regioner svarar på de forskningsfrågor som ställts i avsnitt 4.2.1 till 4.2.5?”

4.3 Konceptuell modell och dess användning

I detta avsnitt presenteras en konceptuell modell där de modeller och ramverk som tidigare diskuterats sätts samman.

Den konceptuella modellen för beslutsfattande redovisas i figur 14. De beslut som studeras avser handlingar av olika slag t.ex. ett beslut om att slakta ett visst antal renar. Likväl som hela beslutsprocessen kan ses som beslut om en handling, så kan de enskilda rutor i beslutsprocessen som innefattar handlingar också ses som separata handlingar.

Informationssökningsprocessen under fasen problemdefinition kan tas som exempel. Beslutsfattaren ser att det finns en skillnad mellan önskat läge och nuläge, d.v.s. avsaknad av information.

Figur 14. Konceptuell modell över beslutsfattande

Beslutsfattaren hittar informationskällor och handlar t.ex. genom att gå en kurs eller göra ett studiebesök. Beslutsfattaren värderar därefter informationskällorna i förhållande till målet. Det innebär att beslutsmatrisen också skulle kunna brytas ner i en målstruktur där det övergripande målet bryts ner i delmål för att uppnå resultatet.

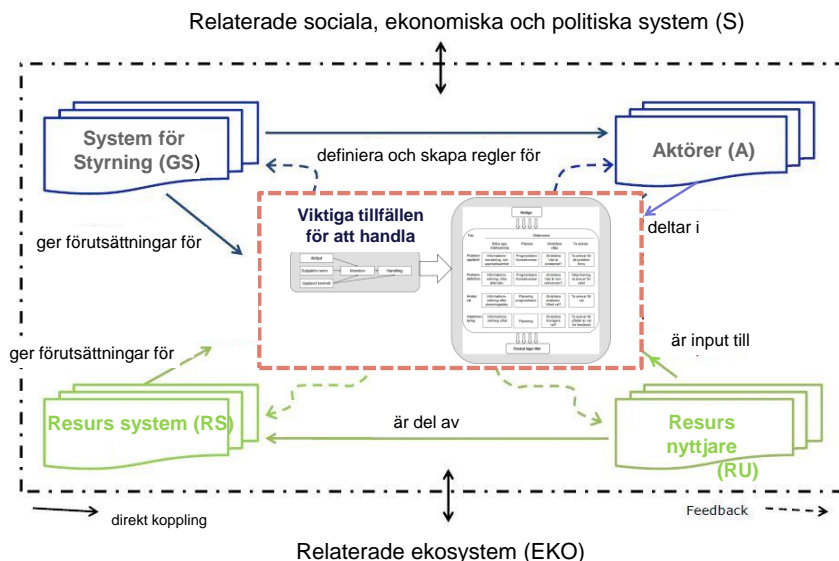
Värderingar påverkar attityder och de mål som beslutsfattaren uppfattar att han eller hon har. Värderingar och attityder kommer också att påverka vilka möjligheter som beslutsfattaren ser att han eller hon har och vilka val som därmed är möjliga. Utifrån teorin om motiverade val kan alltså slutsatsen dras att handlingar som beslutsfattaren har en positiv attityd till, handlingar som är acceptabla av viktiga personer i beslutsfattaren omgivning och som beslutsfattaren tror är genomförbara, kommer att ha större sannolikhet att förverkligas.

Om beslutet är unikt och beslutsfattaren är rationell och analytisk kommer han eller hon att ha tydliga kvantifierade mål, identifiera de problem som står i vägen för att nå målet, identifiera handlingsalternativ för att lösa problemet, i detalj söka information och värdera alternativ innan beslut fattas. Om beslutsfattaren är intuitiv kommer målen att vara vagare och mera visa vilken riktning som är önskvärd. Detsamma gäller de andra delarna i beslutsprocessen. I dessa faser kommer det då att spela roll vilken attityden är till olika alternativ och hur stark intentionen att handla är. Beslutsmatrisen kan oavsett om beslutsfattaren är rationell eller intuitiv ses som en större handling som i sin tur består av en rad mindre handlingar.

För mera rutinartade beslut hoppas de flesta leden i beslutsmatrisen över. Beslutsfattaren ser att det finns en skillnad mellan nuläge och önskat läge (mål) och utför direkt den handling som tidigare visat sig lösa problemet. Det innebär alltså att intentionen att utföra en viss handling är stark enligt teorin om genomtänkta val.

Den konceptuella modellen över beslut och handlingar existerar inte i ett vakuum. Det är inte bara renskötsel företagarens värderingar, mål för ekonomiskt utfall och resursutnyttjande som påverkar besluten i renskötsel företagen. De faktorer som påverkar renskötsel företagets möjligheter att överleva som företagare kan finnas såväl inom renskötsel företaget som inom samebyn eller utanför samebyn.

Handlingsrutin är central i SES-modellen. Aktörernas handlingar blir resultatet av de förutsättningar som de olika delarna i SES-modellen ger. Handlingarna påverkar resurssystemet (betet) genom resursutnyttjaren (renen). I figur 15 visas hur beslutsprocessen samspelar med omgivningen utifrån SES-modellen.

Figur 15. Konceptuell modell av renskötselens beslutsfattande.

Handlingarna påverkas av styrsystemet som kan vara både externt i form av lagar och förordningar och internt i form av mer eller mindre formella regelverk inom samebyn eller det samiska samhället. Andra renskötselens föreställningar om vad som är acceptabla beteenden påverkar handlingarna. Styrsystemet påverkar alltså vilka handlingar som faktiskt är möjliga för renskötselens företagaren som därmed kommer att definiera problem, söka information, analysera och träffa val inom dessa ramar. Aktörernas personlighet, t.ex. den del som har med upplevd kontroll att göra, påverkar också handlingarna.

5 Metod

I kapitel 4 presenterades en konceptuell modell för studien och studiens syfte preciserades i sex frågeställningar. I detta kapitel kommer de metoder som valts för att samla in och analysera empiriska data för att belysa frågeställningen att presenteras/behandlas.

5.1 Val av metoder

En självklar utgångspunkt i en diskussion om vilken metod som är lämpligast är att forskningsfrågan och syftet bör styra valet av metod. Vilken eller vilka metoder passar då bäst för att ”bättre förstå hur renskötsel­företagarnas värderingar och handlingar påverkar deras möjligheter att kombinera de resurser som finns inom rennärings­gen på ett sådant sätt att de långsiktigt kan fortsätta att bedriva renskötsel och överleva som företagare”? Dessutom bör naturligtvis metodvalet vara accepterat inom den diskurs som studien omfattas av. Inom diskursen för denna studie, d.v.s. framförallt disciplinen företagsekonomi, är såväl kvalitativa metoder som kvantitativa metoder accepterade.

Metoder klassas ofta som huvudsakligen kvantitativa eller huvudsakligen kvalitativa. Kvantitativa metoder kan sammanfattas som att en intressant variabel isoleras och att man därefter försöker se vilken påverkan en eller flera andra isolerade variabler har på den. På så sätt hittas samband mellan variabler. För att kunna testa styrkan i sambanden används statistiska metoder. Synsättet är alltså deduktivt. Kvantitativa metoder kan bestå av t.ex. statistiska undersökningar eller experiment. (Rudestam & Newton, 1992)

Kvalitativa metoder däremot kännetecknas av att helheten är viktigare än delarna. Vidare skapas generell kunskap från enstaka observationer. Det vill säga synsättet är holistiskt induktivt (Patton, 1990; Rudestam & Newton, 1992). Kvalitativa metoder kännetecknas också av att forskningsfrågorna förstås och svaren tolkas i sitt sammanhang (Denzin & Lincoln, 1994).

Exempel på kvalitativa metoder är t.ex. ostrukturerade intervjuer, fallstudier, deltagande observation och textanalys.

Denna studie omfattar både en kvalitativ och en kvantitativ ansats. Den kvalitativa delen består av tre olika insamlingsmetoder: ostrukturerade intervjuer, en fokusgruppintervju och en bearbetning av öppna frågor i en enkät. Den kvantitativa delen baseras på en enkätundersökning. Det empiriska materialet till undersökningen har samlats in under en period av åtta år. De första intervjuerna genomfördes under våren 1998 och den sista fokusgruppintervjun genomfördes under år 2005. Enkätundersökningen genomfördes år 1999. En översikt över empiri och metoder redovisas i figur 16.

Insamlingsmetod och under-sökningsobjekt	Två strukturerade intervjuer med företagare	En strukturerad intervju med tre ansvariga för ett projekt	En enkätundersökning till populationen företagare	En fokusgruppintervju med sex företagare
Tidpunkt	Februari 1998	Februari 1998	Januari-juni 1999	Augusti 2005
Frageställning vid datainsamling	Beslut under ett renskötselår, hot och möjligheter, renantal, hjordstruktur	Projektets framväxt, hot och möjligheter, renantal, hjordstruktur	Ekonomiska mål med renskötseln, renantal, värderingar, attityder, normer kontrollfokus	Renskötseln möjligheter att överleva på sikt. Värderingar och attityder
Tema för teoretisk utgångspunkt	Värderingar, attityder, mål, beslutsprocessen, handlingar	Värderingar, attityder, mål, beslutsprocessen, handlingar	Värderingar, attityder, mål, normer, beslut, handlingar, kontrollfokus	Värderingar, attityder, Resursbaserat synsätt
Presentationsform	Sammanställning	Sammanställning	Bearbetning öppna frågor, deskriptiv statistik, modellering	Sammanställning
Metod	Kvalitativ	Kvalitativ	Kvalitativ/Kvantitativ	Kvalitativ
IT-stöd	NVivo.QSR	NVivo.QSR	NVivo.QSR, SAS, LISREL	NVivo.QSR

Figur 16. Översikt över empiri och metodval.

Intervjuernas teman följde de forskningsfrågor som bedömdes som intressanta i kapitel 4. De IT-verktyg som använts som hjälpmedel i analysen är NVivo för den kvalitativa delen av studien samt SAS och LISREL för den kvantitativa delen. Fördelar och nackdelar med de valda IT-verktygen redovisas för NVivo i avsnitt 5.2.1, och för LISREL i avsnitt 5.4.3. SAS användes som ett

standardverktyg för att beräkna de statistiska mått som efterfrågades. Andra verktyg som stata eller R skulle kunna använts med samma resultat.

5.2 Forskningsresultatens kvalitet

5.2.1 Begrepp för att mäta kvalitet

För att bedöma forskningsresultats kvalitet används traditionellt begreppen reliabilitet, validitet och objektivitet. Begreppen är utformade för hypotestestande naturvetenskaplig forskning. Det gör dem vanskliga att tillämpa på samhällsvetenskaplig forskning, speciellt sådan som är baserad på en kvalitativ metod.

Inom kvalitativ forskning har egna begrepp etablerats som anses bättre lämpade att bedöma kvaliteten. Guba & Lincoln (1994) beskriver fyra begrepp: konfirmation, förtroendeskapande, överförbarhet och pålitlighet. Halldórsson & Aastrup (2003) och Murphy & Yelder (2009) sammanfattar dessa fyra begrepp till begreppet trovärdighet. Det vill säga kvalitet i kvalitativa metoder kan sammanfattas med huruvida resultaten är trovärdiga för en utomstående läsare. En sammanfattning ges i figur 17.

(Reliability) Reliabilitet	↔	Pålitlighet (Dependability)
(Internal validity) Intern validitet	↔	Förtroendeskapande (Credibility)
(External validity) Extern validitet	↔	Överförbarhet (Transferability)
(Objectivity) Objektivitet	↔	Konfirmation (Confirmability)

Figur 17. Traditionella kvalitetsmått och trovärdighet. Källa: Murphy & Yelder (2009)

Reliabilitet – pålitlighet

Begreppet reliabilitet definieras som hur korrekt mätinstrumentet, som kan vara ett redskap, en enkät eller intervjuaren, mäter det forskaren vill mäta. Det vill säga reliabilitet handlar om huruvida intervjun/enkätundersökningen kan återupprepas med samma resultat om samma mätinstrument används. Saunders (2000) delar upp reliabilitet i två delar, dels om undersökningen kan återupprepas vid en senare tidpunkt med samma resultat, dels om undersökningen kan återupprepas av en annan forskare vid olika tillfällen med samma resultat. I samband med kvalitativ forskning diskuterar Guba & Lincoln (1994) det parallella begreppet pålitlighet och beskriver det som att slutsatser och tolkningar ska kunna spåras tillbaka till sina källor.

I den empiriska delen av avhandlingen svarar respondenterna på frågor om de faktorer som med utgångspunkt från litteraturstudien bedöms kunna påverka renskötselföretagarnas långsiktiga överlevnad.

Företagarnas uppfattning kan naturligtvis förändras över tiden. Det innebär att det inte är möjligt att säga att resultaten med säkerhet skulle bli desamma vare sig i den kvalitativa eller i den kvantitativa delen om det empiriska materialet insamlades 2010 eller 2020.

Vad gäller den del som har att göra med om en annan forskare skulle få samma resultat så skulle detta varit fallet om han eller hon skickat ut enkätundersökningen.

Vid intervjuerna däremot är intervjuaren mätinstrumentet och det är då svårt att med säkerhet säga om samma forskare vid en annan tidpunkt eller en annan forskare med andra erfarenheter skulle få samma resultat.

Resultatens pålitlighet avgörs enligt Guba & Lincolns (1992) diskussion kring begreppet av om det är möjligt att spåra resultaten tillbaka till källorna. I de följande kapitlen beskrivs svaren i den kvalitativa delen på ett sådant sätt att resultaten kan spåras bakåt.

Validitet – överförbarhet,

Begreppet validitet kan delas upp i intern validitet som har att göra med om man undersöker det man avser att undersöka och extern validitet som har att göra med om resultaten är generaliserbara. Hög intern validitet uppnås om forskningsfrågan operationaliserats på ett tillfredställande sätt. Det vill säga det ska finnas överensstämmelse mellan de teoretiska begreppen och de empiriska undersökningsinstrumenten. (Esaiasson, 2003) Intern validitet är ett likartat problem i såväl den kvalitativa som kvantitativa delen och har att göra med om forskningsfrågan är operationaliserad på ett sådant sätt att det finns en koppling mellan det insamlade empiriska materialet och forskningsfrågan.

Guba & Lincoln (1992) diskuterar de parallella begreppen förtroendeskapande och överförbarhet. Förtroendeskapande beskrivs som graden av överensstämmelse mellan respondenternas konstruktion av verkligheten och den representation av dessa som forskaren ger i sin tolkning. Detta kan verifieras genom att respondenterna får se och håller med om den tolkning av respondenternas verklighet som forskaren gör, liksom genom att forskaren tillbringar lång tid med respondenterna. Triangulering är ytterligare en möjlighet. Överförbarhet, d.v.s. parallellen till generaliserbarhet, är besvärligare och t.ex. Halldórsson & Aastrup (2003) och Murphy & Yelder (2009) diskuterar om denna är möjlig eller ens intressant. Den beskrivs i så fall som möjlighet att överföra resultaten till liknande kontexter i andra miljöer.

Frågan om resultaten är generaliserbara har att göra med om resultaten skulle bli desamma för en större grupp med liknande förutsättningar. Vad gäller den kvalitativa delen av min studie är det inte min avsikt att resultaten ska bli generaliserbara i den mening som avses ovan. Istället är min avsikt att i enskilda fall studera en komplicerad verklighet. Huruvida resultaten är överförbara till liknande kontexter kan bäst avgöras av de forskare som studerar denna kontext. Den kvalitativa studien leder till generaliserbar kunskap i så måtto att den identifierat ett antal påverkande faktorer som sedan studeras i den kvantitativa delen.

I den kvantitativa delen är resultaten generaliserbara så till vida att statistiska mått används. Det innebär att empirin i den kvantitativa delen är generaliserbar för populationen renskötare i Sverige. Man kan dock inte med säkerhet säga om det är möjligt att generalisera resultaten utanför den population som undersöks, t.ex. om man skulle få samma resultat om man vid samma tillfälle ställt samma frågor till norska eller finska renskötsel­företagare.

Resultat från kvalitativa metoder är inte generaliserbara på det sätt som avses med extern validitet, eftersom endast ett fåtal objekt undersökts och syftet ofta inte är att renodla variabler och testa sambandet dem emellan. Resultaten är istället explorativa och ger information om vilka beslut som måste fattas samt indikerar handlingsutrymmet och vilka faktorer som kan påverka besluten. Däremot kan inte sambanden generaliseras eller testas för signifikans. Till det behövs den bekräftande kvantitativa studien. Resultaten i den kvalitativa delen kan vara överförbara till andra liknande kontexter och i kapitlen ges en sådan beskrivning av slutsatserna att t.ex. respondenterna eller renskötsel­företagare i allmänhet kan ge respons på om resultaten stämmer med deras uppfattning av verkligheten.

Objektivitet– konfirmation

Objektivitet innebär att forskningsresultaten inte ska ha påverkats av forskarens värderingar och förutfattade meningar. Guba & Lincoln (1992) för fram det parallella begreppet konfirmation för kvalitativ forskning. Konfirmation beskrivs som möjligheten att spåra tolkningar och resultat till det empiriska materialet. Likheten i definition mellan konfirmation och pålitlighet är stor, vilket kan förklaras av att i kvalitativ forskning är forskaren också ofta mätinstrumentet. Denzin & Lincoln (1994) för fram transparens som ett sätt att skapa trovärdighet. I annan metodlitteratur, t.ex. Kvale (1997) och Yin (1987), påpekas vikten av att systematisera och beskriva den process som den kvalitativa forskningen innebär. I denna studie har detta beaktats genom ett systematiskt, transparent tillvägagångssätt som gör det möjligt för läsaren att bilda sig en egen uppfattning om objektivitet/pålitlighet.

I såväl den kvantitativa delen som i den kvalitativa delen har IT-hjälpmiddel använts för att strukturera och bearbeta empiriska data. I den kvalitativa delen används programmet NVivo som är ett hjälpmedel för att strukturera de resultat som erhållits.

I den kvantitativa delen används programpaketet LISREL. LISREL är ett program för linjär strukturell modellering som kombinerar konfirmatorisk faktoranalys med regressionsanalys. Programmen och deras användning kommenteras utförligare i avsnitt 5.3.2 och avsnitt 5.43.

5.2.2 Triangulering

I avsnitt 5.2.1 diskuterades forskningsresultatens kvalitet med utgångspunkt från de metoder som använts. Ytterligare en dimension som rör kvalitet är triangulering. Inom samhällsvetenskaplig forskning introducerades begreppet på 1950-talet som ett sätt att utnyttja flera olika kvantitativa metoder för att uppskatta varians. Denzin (1978) och Jick (1979) utvecklade begreppet till att innebära att en och samma forskningsfråga studeras från olika infallsvinklar. Denzin (1978) skiljer på fyra olika typer av triangulering: data-, metod-, forskar- och teoritriangulering. Begreppen beskrivs och relateras till föreliggande studie i figur 18.

Fyra olika typer av triangulering (Denzin 1978).	Användning i denna studie
Datatriangulering innebär att flera olika datakällor används för att studera problemet. Det kan innebära att flera personer intervjuas, datainsamling vid flera tidpunkter, eller i flera regioner.	Flera olika datakällor har använts, men framförallt har empirin samlats in vid olika tidpunkter.
Forskartriangulering innebär att flera olika forskare analyserar samma data.	Förekommer ej i denna studie.
Teoritriangulering innebär att flera olika teoretiska perspektiv används. Dessa kan vara både teorier inom samma disciplin och teorier från helt olika traditioner.	Problemet studeras genom att teorier om värderingar och mål vävs ihop med teorier om beslutsfattande och teorier om olika typer av rättigheter att använda resurser.
Metodtriangulering är den vanligaste formen och innebär att flera olika metoder används. Liksom för teoritriangulering kan detta innefatta metoder inom samma tradition och från skilda traditioner.	I studien används tre olika metoder för den kvalitativa delen. Dessutom används en kvantitativ metod.

Figur 18. Triangulering. Egen bearbetning Ammenweth m.fl. (2003), Downward & Mearman (2006).

Begreppet tolkas vanligen som användningen av mer än en metod och därmed flera datakällor. Ett exempel är att kombinera kvalitativa och kvantitativa

metoder. Genom kombinationen kan säkrare slutsatser dras eftersom dessa bekräftas på flera sätt. Studiens validitet förbättras. Om olika metoder ger olika resultat ses detta också som ett framsteg och en möjlighet för forskaren att få en djupare förståelse för frågeställningen. (Bryman, 1997)

Redan Jick (1979) noterar att triangulering inte är lämplig för alla forskningsfrågor, eftersom olika metoder inte är lika lämpliga för att studera en viss forskningsfråga. Ett annat problem med triangulering är att sammanföra teorier och metoder från olika paradig (Brown & Brignall, 2007).

I denna studie har forskningsfrågan studerats med hjälp av flera olika metoder. Forskningsfrågan är av utforskande karaktär, d.v.s. hur påverkar renskötselföretagarnas värderingar deras beslut och handlingar? Vilka är deras mål? Avsikten med användningen av flera metoder i denna studie är därför att skapa en djupare förståelse för syftet genom att studera det från olika infallsvinklar. Det övergripande syftet som frågorna behandlar är om de beslut renskötselföretagarna fattar ökar förutsättningarna för långsiktig överlevnad.

5.3 Metod kvalitativ empiri

Litteraturen som behandlar ostrukturerade intervjuer betonar vikten av strukturera och systematisera arbetet (Kvale, 1997; Yin, 1987; Denzin & Lincoln 1994). Litteraturen delar med litet olika ord upp processen i formulering av frågor, planering, insamling, analys och rapport. I studien har processen genomförts och beskrivits med utgångspunkt från terminologin i Kvale (1997) eftersom Kvale (1997) tydligt beskrev processens innehåll. Om processen beskrivits efter t.ex. Yin så bedöms resultatet har blivit detsamma.

Intervjuerna har strukturerats genom följande steg: tematisering, planering, intervju (insamling), utskrift, analys, verifiering och rapportering. I tematiseringsfasen operationaliserades forskningsfrågorna i ett antal intervjufrågor. De intervjufrågor som använts är brett formulerade och följs upp med följdfrågor. Forskningsfrågorna är beskrivna i avsnitt 4.2. Intervjufrågorna och hur dessa hänger samman med forskningsfrågorna redovisas i bilaga 1. Den kvalitativa delen av undersökningen har planerats i två faser, vilket innebär att den insamling som skedde 1998 och 1999 planerades i den första fasen och den fokusgruppintervju som genomfördes år 2005 planerades i fas 2.

5.3.1 Insamling

Det empiriska materialet i den kvalitativa delen har samlats in vid tre tidpunkter: 1998, 1999 och 2005. Empirin består dels av löst strukturerade

personliga intervjuer och dels av de öppna frågor som ställdes i samband med den kvantitativa delen av studien.

Under år 1998 genomfördes intervjuer med renskötsel­företagare vid tre tillfällen. Två intervjuer genomfördes med två olika renskötsel­företagare från den norra (N) och mellersta (M) delen av renskötselområdet. Under dessa intervjuer ombads renskötsel­företagarna berätta om arbetsuppgifter under ett renskötselår, vilka överväganden som gjordes i samband med rens­lakten, vilka långsiktiga mål man hade med renskötseln samt hur man bedömde externa hot och möjligheter.

Ytterligare en intervju genomfördes år 1998 med tre renskötsel­företagare från tre olika samebyar. Dessa tre samebyar hade beslutat om att påbörja ett större samarbetsprojekt och de tre personerna var respektive samebys kontaktperson för projektet (S1, S2, S3). Projektet ses om en fallstudie där data samlats in genom intervju av de tre samebyarnas kontaktpersoner. Intervjun utgår därför från projektet och vilka problem samebyarna avsåg att lösa med samarbetet. Såväl långsiktiga som kortsiktiga mål behandlades under intervjun. Under denna intervju diskuterades även externa hot och möjligheter. Det kan diskuteras om denna intervju ska klassificeras som en fokusgruppintervju då den genomfördes med tre personer. Anledningen till valet att inte göra det är framförallt att de intervjuade främst svarar på frågor som intervjuaren ställer. Detta var också syftet med intervjun, snarare än att renskötsel­företagarna sinsemellan skulle diskutera olika frågor. Samspelet mellan renskötsel­företagarna består oftast av att de hjälps åt att förtydliga och ge exempel när de uppfattar det som om intervjuaren inte förstår.

Den kvantitativa delen av studien genomfördes år 1999 och de öppna frågorna behandlade en bedömning av långsiktiga möjligheter respektive hot för renskötseln. Det partiella bortfallet på frågorna var högt och svaren är svåra att kategorisera på ett sådant sätt att generaliseringar blir meningsfulla. Jag har därför valt att analysera de svar som kom in som en del av den kvalitativa studien, eftersom svaren ger en möjlighet att belysa forskningsfrågan om renskötsel­företagarnas bedömning av möjligheter och hot.

Sex år senare, under år 2005, genomfördes en intervju med en grupp av sex renskötare från olika delar av renskötselområdet (R1, R2, R3, R4, R5, R6). Intervjun är en fokusgruppintervju och baserades på ett samspel i diskussionen mellan deltagarna. Denna intervju byggde på temat "Hur värderar ni möjligheten att fortsätta att långsiktigt bedriva renskötsel?" Gruppen bestod av både män och kvinnor. I intervjun talar de dels utifrån egna erfarenheter, dels som representanter för den region de kommer ifrån och den typ av renskötsel som bedrivs där. Såväl mindre som större renskötsel­företag representerades av de sex intervjuade företagen. De intervjuade känner varandra sedan tidigare.

Fokusgruppsdiskussionen är främst en diskussion inom gruppen, inom ramen för de relativt breda frågor som intervjuaren ställer.

Både fokusgrupper och intervjuer är accepterade metoder inom samhällsvetenskaplig forskning. Kaplowitz & Hoehn (2001) visar att fokusgrupper och intervjuer ger komplementär information.

En fördel med fokusgruppmetoden är att gruppdynamiken kan hjälpa medlemmar i gruppen att formulera sina tankar om det område som studeras. En nackdel är att gruppdynamiken också kan leda till att medlemmar inte vill föra fram åsikter som avviker från gruppen. Liksom övrig kvalitativ forskning bör fokusgrupper planeras noga. (Huston & Hobson, 2008)

Intervjuerna har präglats av de förhållanden och de frågor som var aktuella under de perioder då intervjuerna genomfördes. Under åren 1998 -1999 var priserna på renkött relativt stabila. Under år 2005 var de låga; det var till och med svårt att hitta köpare av renkött. Under år 1998-99 var en övergång till kalvslakt och en övergång från lassokastning till silningshagar vid kalvmärkning i fokus. Tillgången till bete och konkurrens med andra intressen, t.ex. rovdjur, skogsbruk och jakt, var viktiga frågor under båda perioderna.

Intervjuerna präglas också till viss del av relationen till intervjuaren respektive formen för datainsamlingen. De intervjuer som genomfördes under år 1998 präglades av att de intervjuade förklarar för dem självklara förhållanden inom renskötseln för en utanförstående som inte antas förstå hur renskötseln bedrivs. Fokusgruppintervjun under år 2005 innehåller inga tydliga sådana inslag, utan är en diskussion gruppmedlemmarna emellan där man utgår från en gemensam hög kunskapsnivå. De få förtydliganden som görs här, gruppmedlemmarna emellan, handlar i större utsträckning om att beskriva någon speciell situation som uppstått, eller fundera över vad skillnaderna i renskötsel mellan regionerna kan innebära för den fråga som ställts. Svaren på de öppna frågorna i enkäten har lämnats anonymt. De svarande har här ingen kontakt med ”intervjuaren”.

Det finns ytterligare två aspekter som bör beaktas vid tolkningen av de kvalitativa resultaten. En aspekt är om de intervjuade tar upp interna problem, t.ex. samarbetssvårigheter inom och mellan samebyar, i samma utsträckning som man tar upp externa problem som skogsbruk, gruvor och jakt. Här bör noteras att i intervjun rörande samarbetsprojektet, där de intervjuade såg möjligheter att lösa samarbetsproblem mellan samebyarna, beskrevs i stor utsträckning de interna problem som förekommit mellan byarna. Detta kan jämföras med de två andra intervjuerna som genomfördes under år 1998, där de intervjuade inte nämner interna problem. Förhållandet kan förklaras på flera sätt. En förklaring kan vara att intervjuade inte definierar svårigheterna som ett problem då de ändå inte ser någon lösning på det (jfr. Garbage can modellen

(Cohen m.fl., 1972)). En annan förklaring kan vara att de inför en utanförstående intervjuare inte vill lyfta fram interna problem.

Ett annat perspektiv är om aspekter försummas för att intervjupersonerna är särskilt engagerade i renskötseln och därmed har andra mål och värderingar än renskötare som inte är det. De intervjuade är valda med hjälp av personal vid dåvarande enheten för renskötsel vid SLU samt med hjälp av Samiid Riikaseravi - Svenska Samernas Riksförbund (SSR). De personer som tillfrågats har alla accepterat att bli intervjuade. Det är troligt att intervjupersonerna är mer än genomsnittet engagerade i renskötseln och dess överlevnad. Ett exempel är de tre personerna som intervjuades i samband med samarbetsprojektet. De hade t.ex. alla blivit utvalda av sina samebyar att arbeta med projektet.

Det är vanskligt att bedöma om aspekter av värde för studiens syfte försummits på grund av metoden och valet av intervjupersoner. Valet av flera datakällor och metoder bedöms dock ha minskat problemet genom att frågeställningarna har belysts från olika utgångspunkter.

5.3.2 Analys, verifiering och rapportering

Samtliga tre delar av den kvalitativa studien har bearbetats med hjälp av analysprogrammet NVivo och dess föregångare NUD*IST. NVivo är ett av flera program jämte t.ex. PC-ACE och CAQDAS-program som MAXQDA, NVivo och ATLAS.ti som kan användas för att på ett systematiskt sätt arbeta med textanalys.

Franzosi m.fl. (2013) beskriver att den stora skillnaden finns mellan PC-ACE och CAQDAS¹⁴. PC-ACE är ett verktyg framtaget för att studera texter med hjälp av kvantitativa metoder. Frågorna mot materialet ställs med hjälp av språket SQL. CAQDAS-programmen är framtagna för att systematisera och analysera ett material för kvalitativ analys. De kodspråk som används är specifika för de olika programmen. PC-ACE programmen ger fler möjligheter till korsreferering.

Mitt syfte är att använda programmet för att studera en text med kvalitativa metoder varför CAQDAS-programmens kapacitet förefaller vara tillräckliga. Av de olika programmen studerades ATLAS.ti och NVivo och de föreföll vara jämförbara i förhållande till mitt syfte. I början av studien hade föregångaren till NVivo NUD*IST testats med gott resultat och litteraturstudien visade inte att fanns några skäl att byta program.

NVivo är ett analysprogram som kan användas för att arbeta med icke-numeriska data. Programmet möjliggör tre delar, indexering av materialet,

14. CAQDAS= Computer assisted Qualitive Data Analyses Software, PC-ACE= Program for Computer assisted Coding of events.

sökning i materialet med utgångspunkt från indexering samt teoretisering, d.v.s. att föra ihop olika delar av det indexerade materialet till en större helhet. Användningen av NVivo innebär att spårbarheten och sambandet mellan de tolkningar som görs och grundmaterial blir tydliga. IT-verktyget är ett analysprogram för att arbeta med icke-numeriska data (Edhlund, 2008). IT-stöd ger möjligheter att koda, indexera, systematisera och söka, speciellt i mer omfattande material (Richards & Richards, 1994).

Göransson m.fl. (2007) och Auld m.fl. (2007) poängterar de fördelar som sökning och kodning innebär för att systematisera data utifrån teoretiska koncept. IT-verktyg ger möjligheter till mer sofistikerade analyser och jämförelser. De nackdelar som förs fram är att IT-verktyget tar tid att lära sig. Att arbeta för hand kan dessutom ge förutsättningar för att ge tid till en bättre kontextuell förståelse av begrepp mönster (Auld m.fl., 2007)”. IT-verktyg ersätter alltså inte forskarens analys av materialet.

I denna studie har NVivo använts för att indexera och systematisera intervjuerna (Lewins & Silver, C, 2007). Användningen av verktyget var speciellt värdefull vid analysen av de öppna frågorna från enkäten. Bearbetning av intervjuerna har skett i ett antal steg.

Utskrift av bandade intervjuer

De bandade intervjuerna skrevs in i Microsoft Word. Det är möjligt att välja om man vill att den minsta textdel som kan kodas i programmet ska vara en rad, eller ett stycke. Styckeindelningen valdes så att ett stycke oftast motsvarade svaret på en fråga, ett byte av ämne, eller att en ny person började tala. För att underlätta arbetet gjordes en viss redigering av intervjuerna medan texten var kvar i ordbehandlingsprogrammet genom att resonemang inom ett område fördes samman till ett stycke och genom att i början av varje stycke i intervjun ange vem som talade. Utskrifterna kopierades därefter till NVivo.

Konceptuella modeller skapas i NVivo

De konceptuella modeller som beskrivits i kapitel 4 skapades i NVivo:s modelldel.

En trädstruktur med noder skapas

Med utgångspunkt från modellens delar har noder i form av trädstrukturer sedan skapats. Trädstrukturer skapades för beslutsprocessen, för forskningsfrågorna och för olika typer av resurser och utvecklingsmöjligheter. Noderna kan struktureras till träd och matriser som ger möjlighet att se hur svaren hänger ihop.

Kodning

När noderna skapats fylldes dessa med innehåll från intervjuerna genom att materialet gick igenom stycke för stycke och indexerades med utgångspunkt i trädstrukturernas noder.

För att hitta ytterligare mönster som låg utanför förförståelsen enligt litteraturstudien och de konceptuella modellerna gjordes också olika typer av textsökningar och sökningar på ordförekomst. Textavsnitten kodades med hjälp av de skapade noderna. Kodningen gjordes först manuellt. Därefter användes programmets söksystem, genom att sökningar gjordes i intervjuerna på ord som rimligen borde återfinnas i de noder som skapats. För noden rovdjur sökte jag t.ex. på ord som innehöll rovdjur, lo, varg, järv, örn och björn. Resultatet av dessa sökningar sammanfogades sedan med den manuella genomgången av intervjuerna. Söksystemet var en tillgång eftersom det gav möjlighet att hitta resonemang som missats vid den manuella genomgången.

Verifiering och rapportering

Slutligen analyserades och rapporterades resultaten av den kvalitativa studien med utgångspunkt från forskningsfrågorna.

5.4 Metod kvantitativ empiri

Den kvantitativa delen av studien bygger på en pappersenkät som skickades till renskötsel företagarna under det första halvåret 1999. Enkäten var en postenkät som genomfördes i Statistiska centralbyråns (SCB:s) regi. I samband med att SCB på uppdrag av Saamid Rikkasearvi/SSR genomförde en enkätundersökning som i huvudsak behandlade renskötsel företagarnas attityder och värderingar, gavs forskningsprojekt inom SLU möjlighet att köpa frågor i enkäten. Två forskningsprojekt, detta samt ett annat FjällMistra projekt, köpte frågor i enkäten. Enligt avtalet har samtliga beställare fått tillgång till avidentifierade svar.

I det uppdrag som SCB genomförde åt Saamid Rikkasearvi/SSR ingick också en inkomststudie i form av en registerbearbetning, registerbearbetningar avseende rennäringens struktur samt färdigställandet av en statistikpublikation som så brett som möjligt skulle beskriva rennäringen.

Det innebär att svar från enkäten har publicerats på olika sätt. Uppräknade värden på riksnivå för hela populationen avseende merparten av frågorna har publicerats i Svensk rennäring (SCB, 1999). Enkäten redovisas i bilaga 3.

När uppdraget genomfördes var jag anställd på SCB och projektledare för det uppdrag där enkäten var en del. Vad gäller enkäten innebär det att jag arbetade med utformning av samtliga frågor, liksom enkätens praktiska delar i

form av utskick, telefonintervjuer, rapportskrivning etc. Enkätfrågorna redovisas i bilaga 3. Den slutprodukt som SCB levererade till SLU bestod av:

- Enkätfrågorna
- Utskrivna enkätsvar för de öppna frågorna om hot och möjligheter, fråga 28 och fråga 29.
- Avidentifierade enkätsvar på individnivå
- Variabelförteckning samt information om urval, intervjuer m.m.
- Uppräknade enkätsvar med medelfel fördelade efter region respektive storleksgrupp renar
- Promemoria innehållande en beskrivning av enkätundersökningens uppläggning

Den kvantitativa delen bygger därför på de uppgifter som levererades till SLU, men den omständigheten att jag arbetade med enkäten vid SCB innebär att jag också kan tillgodogöra avhandlingen de erfarenheter jag tillgodogjorde mig genom det praktiska arbetet med insamling och bearbetning.

Enkätfrågorna i sin helhet diskuterades med Saamid Rikkasearvi/SSR samt med SLU och Jordbruksverket som var med i projektets styrgrupp. En första version av frågorna skickades till ett mindre antal renskötsel företagare och de synpunkter som dessa bidrog med togs tillvara när de slutliga frågorna utformades.

Enkätfrågorna ingick som en del i en större enkät med flera intressenter. Fördelen med detta var att forskningsprojektet till en låg kostnad kunde få ett stort antal svar som var relevanta för studiens syfte. Undersökningsobjektet i enkätundersökningen överensstämde med analysobjektet. Dessutom användes "Företagsregistret för rennäringen" som urvalsram, vilket innebar att svaren skulle redovisas efter storleksgrupp renar per företag, ett storleksmått som är svårt att fråga om i en enkät eftersom frågor om renantal är känsliga att ställa i en enkät.

Nackdelen med att inte genomföra en enkätundersökning enbart för studiens syfte var att frågornas innehåll, urval och uppföljning av bortfall inte kunde genomföras på ett sätt som var optimalt för forskningsansatsen. Antalet frågor blev också fler, vilket förmodligen i någon mån minskade kvaliteten på de svar som erhöles via enkäten.

5.4.1 Insamling

Den ideala populationen i undersökningen var samtliga renskötsel företagare i samebyarna i Sverige. Med renskötsel företagare menas en person som har både det ekonomiska ansvaret för ett renskötsel företag och ansvaret för den

praktiska driften av företaget. Avgränsningen av undersökningsobjektet har diskuterats i avsnitt 1.3.

Vid Jordbruksverket fördes vid tidpunkten för insamlingen ett register över renskötsel företag och företagare som i stort överensstämde med den population som var relevant för studien. Företagsregistret omfattade landets samtliga rennäring företag och definitionen av ett renskötsel företag är densamma som redovisats i avsnitt. 1.1.2. Målpopulationen, eller urvalsramen hämtades alltså från detta register.

Varje företag i registret består av en eller flera renägare. För varje renägare finns angivet det antal renar som han eller hon äger. Renägarna är i registret uppdelade i fyra olika kategorier: huvudman/företagsansvarig renskötande medlem, renskötande medlem, övriga medlemmar i samebyn samt skötesrenägare.

I de fall det finns endast en renskötande medlem i företaget ges denne/denna beteckning huvudman/företagsansvarig. I de fall det finns flera renskötande medlemmar i samma företag ges endast en av dessa beteckningen huvudman/företagsansvarig. Varje företag ska alltså ha en och endast en huvudman/företagsansvarig renskötande medlem.

Målpopulationen omfattar huvudman/företagsansvarig renskötande medlem, med följande undantag:

- Koncessionsinnehavarna i koncessionssamebyarna (15 st.)
- Dödsbon (15 st.)
- Avlidna personer (24 st., kan likställas med dödsbon och ingår inte i målpopulationen)
- Personer som inte bor i Sverige (2 st., utgör egentligen undertäckning)
- Företag som saknar identifierbar huvudman/företagsansvarig består oftast i att Samebyn ses som ett företag i registret. I vissa samebyar ange samebyn själv som ägare till omärkta renar. Samebyn har behandlats som företagsansvarig för att underlätta avkodning (26 st., utgör egentligen undertäckning)

Från ramens 861 företagsansvariga, i fortsättningen kallade renskötsel företagare, drogs ett stratifierat urval av 598 renskötsel företagare. Antal renar i företaget utgjorde stratifieringsvariabel. Som framgår av tabell 3 har ett urval gjorts bland de företag som hade färre än 200 renar per företag, medan enkäten skickats ut till samtliga renskötsel företagare som hade fler än 200 renar.

Datainsamlingen påbörjades i december 1998 med att enkäten tillsammans med ett missiv skickades ut. I januari 1999 skickades ett påminnelsebrev ut.

Eftersom svarsfrekvensen visade sig bli låg och enkätfrågorna i sin helhet inte var lämpliga att ställa i form av telefonintervju, genomfördes en telefonpåminnelse till huvudmännen då de ombads besvara enkäten. Telefonnumren söktes med hjälp av telefonkatalogen. Som en extra påminnelse skickades ett brev med en enkät ut till samtliga som inte svarat i början av mars 1999. Som en sista åtgärd genomfördes en telefonintervju med de frågor som bedömdes som möjliga att ställa via telefon.

Tabell 4. *Antal inkomna enkäter efter tidpunkt och åtgärd*

Text	Datum	Antal inkomna	Övertäckning
Brev 1 inkl. enkät	5/12-1998	Cirka 90	2
Brev 2 inkl. enkät	10/1-1999	Cirka 40	0
Telefonpåminnelse + brev 3 inkl. enkät	10/2-15/3 1999	Cirka 100	28
Telefonintervju	25/3-19/4-1999	Ca 90	33
Totalt		316	63

Av de 219 företagsansvariga från vilka svar inte inkommit kontaktades 112 i samband med telefonpåminnelsen. Av dessa 112 personer vägrade 53 vid telefonsamtalet att svara på enkäten. Den vanligaste orsaken som angavs var att man inte hade tid eller intresse av att fylla i enkäten samt att man var orolig för att svaren inte skulle behandlas med sekretess. Andra anledningar var misstro mot myndigheter, misstro mot Saamid Rikkasearvi/SSR och att enkäten inte passade skogssamebyar. Jämförelser har gjort för ett antal variabler både genom att jämföra de som svarade via brev, telefon och de som inte svarade alls. Resultaten presenteras längre fram i detta avsnitt.

Ytterligare 59 företagsansvariga sade i samband med telefonpåminnelsen att de skulle skicka in enkäten, vilket de sedan inte gjorde. Av de 107 som inte kontaktades gick telefonnummer inte att hitta för 16 och de övriga svarade inte i telefon i samband med telefonuppföljningen.

Totalt bearbetades 316 enkäter. Övertäckningen, d.v.s. personer som inte är ansvariga för ett renskötsel företag och därmed inte ingår i populationen, bestod av 63 personer. Av dessa meddelade 2 via enkäten att de inte längre bedrev renskötsel; övriga meddelade detta i samband med telefonintervjun. Övertäckningen består i huvudsak av mindre företag med äldre renskötsel företagare.

Svarsprocenten för enkäten blev 63 %. I den siffran ingår övertäckningen. Svarsprocenten för antalet bearbetningsbara svar är 53 %, de enkätsvar som samlades in via telefon inräknade. Som framgår av presentationen i tabell 3 var datainsamlingen besvärlig. Enkätens samtliga intressenter var dock angelägna

om en acceptabel svarsfrekvens, varför stora ansträngningar gjordes för att öka antalet bearbetningsbara svar.

Tabell 5. *Beskrivning av inkomna enkäter*

Stratum	Ram	Urval	Bortfall	Inkomna svar	Uppräknat antal företag		
Antal renar				Population	Övertäckn.	Antagand. 1	Antagand. 2.
1-99	257	100	27	37	36	130	164
100-199	205	99	401	49	10	170	184
200-299	142	142	50	86	6	133	136
300-399	93	93	34	52	7	85	86
400-499	55	55	23	32	0	55	55
500-	109	109	45	60	4	102	105
Summa	861	598	219	316	63	672	730

1) Antagande 1 innebär att andelen övertäckning är lika stor i bortfallet som bland de svarande, t.ex. $257/73 \cdot 37 = 130$ där 130 är uppräknat antal företag. Antagande 2 innebär att all övertäckning i urvalet har hittats i undersökningen, t.ex. $257/100 \cdot (27+37) = 164$, d.v.s. ingen övertäckning antas finnas i bortfallet.

I samband med insamlingen av svaren hittades en övertäckning av 63 företagsansvariga. Den urvalsram som användes vid insamlingstillfället avspeglade förhållandena 1996/97. Detta förklarar dock inte övertäckningen, eftersom senare bearbetningar av Företagsregistret för rennäringen har visat att populationen av renskötsel företagare är stabil. En förklaring skulle kunna vara att frågorna i enkäten var enklare att svara på om företaget var större och att mindre företag därför menade att de inte längre var aktiva i den mening som avsågs i instruktionen. En annan förklaring kan finnas i registrens kvalitet. Sammanställningen av renskötsel företag med en person som renskötsel företagare har endast använts i statistiska sammanhang. Enkäten var alltså första gången uppgifterna i registret användes på ett sådant sätt att fel i registret kunde upptäckas.

Övertäckningen har betydelse för hur svaren ska tolkas för populationen som helhet. Nedan visas två antaganden. I antagande 1 antas övertäckningen bland bortfallet vara lika stort som bland de svarande. Populationen blir då 672 renskötsel företagare. I antagande 2 antas all övertäckning ha hittats i samband med enkätundersökningen. Antalet renskötsel företagare blir då 730.

Övertäckningen är som väntat störst i de mindre storleksgrupperna. Det var oftast äldre personer som ägde få renar. Dessa renar sköttes tillsammans med yngre släktingars renar och det var alltså de yngre släktingarna som var ansvariga för renskötsel driften.

Såväl urval som estimering har genomförts med utgångspunkt från gängse statistiska metoder (Cochran, 1977). Uppräkningsfaktorerna har använts för att

räkna upp de 316 svarande till de 672 företagare som utgör populationen i den deskriptiva delen av studien. Det innebär att antagande 1 i studien ovan har angetts. Anledningen är att övertäckningen i samband med telefonintervjuerna inte signifikant skilde sig från övertäckningen bland dem som svarade på pappersenkäten. Uppräkning till hela populationen har gjorts per stratum. Justering för bortfall har gjorts genom rak uppräkning inom strata. Uppräkningsfaktorn per stratum, h , beräknas enligt formeln:

$$UF_h = \frac{N_h}{(n_{sh} + n_{öh})}$$

UF_h = uppräkningsfaktor stratum h

N_h = antal i ramen i stratum h

n_{sh} = antal inkomna intervjuer i stratum h

$n_{öh}$ = övertäckning i stratum h

Eftersom svaren erhöles med två metoder, enkät och intervju och en så stor del av svaren erhöles genom den efterföljande telefonintervjun, så har en studie gjorts av de svar som erhöles genom telefonintervjun. För de frågor som besvarades har en ordinal skala använts. Dessutom kan inte normalfördelning förutsättas. Det innebär att Wilcoxon's rangsummetest även kallat Mann-Whitneys test kan användas. Testet är ett icke-parametriskt test som kan användas för att se om det finns skillnader mellan två grupper där data är minst ordinala och där normalfördelning inte måste antas. Testet används för att avgöra om de svarande i telefonintervjun och de svarande via brev kommer från samma underliggande population, d.v.s. att det inte finns systematiska skillnader mellan svaren i de båda populationerna. (Siegel & Castellan, 1988).

Utifrån den konceptuella modellen går det inte att förutsäga i vilken riktning eventuella skillnader kan förekomma, varför ett dubbelsidigt test används.

$$U_A = n_A * (n_B + \frac{n_A(n_A+1)}{2}) - \sum R_A$$

$$U_B = n_A * (n_B + \frac{n_B(n_B+1)}{2}) - \sum R_B$$

A är grupp A och B är grupp B , R är rangsumman och n antalet observationer. Skillnaden mellan det lägsta av U_A respektive U_B jämförs med tabellvärde för signifikanta skillnader vid olika n .

Testet utfördes på 79 variabler varav 50 används i LISREL-modellerna. För de 79 variablerna visade sig tre variabler ha signifikanta skillnader mellan svaren på 90 % signifikansnivå. Dessa var:

- Fråga: Vilka är de dåliga sidorna med att vara renskötare?
Svarsalternativet: Beroende av natur och väder (0,0015).
- Fråga: Varifrån hämtar du kunskap och inspiration för din renskötsel?
Svarsalternativet: Andra renskötare i samma situation som jag (0,0020).
samt ytterligare ett svarsalternativ för samma fråga, svarsalternativet: Äldre erfarna renskötare/traditionell kunskap (0,0024).

Samtliga tre svar är klart signifikanta. Två av variablerna kommer från samma fråga och uppvisar väsentligen samma signifikansnivå.

Bortfallet varierar mellan 30 % och 40 % i de olika storleksgrupperna. För de två variablerna region (och dess underliggande variabler) och storleksgrupp har Wilcoxon's rangsummetest genomförts. Dessa visar inga signifikanta skillnader på 90 % signifikansnivå mellan bortfallet och de som besvarat enkäten.

Den kvalitativa studien samt även svaren från såväl de som svarade på papper och de som telefonintervjuades i enkäten visar att renskötarna värderar informationskällor inom den egna näringen högt, speciellt traditionell kunskap. En möjlig förklaring till skillnaden mellan de som svarade på pappersenkäten och de som svarade vid en telefonintervju skulle kunna vara att de svarande i vid ett telefonsamtal högre utsträckning vill lyfta fram kunskap från äldre renskötare och andra renskötare jämfört med i en pappersenkät. Det bör dock noteras att skillnaderna är små och att samtliga grupper värderar äldre renskötare och andra renskötare högre än andra typer av informationskällor.

Min slutsats av detta i kombination med att det endast finns tre variabler som skiljer sig åt bland dem som besvarat enkäten via telefon respektive via enkät är att jag kan dra slutsatser för hela gruppen renskötsel företagare från denna enkätundersökning.

5.4.2 Analys av enkätsvar

Merparten av de svar som analyseras är gjorda på en ordinalskala. Det vill säga de intervjuade har på en 5-gradig skala fått instämma eller inte i olika påståenden. Enkätsvaren analyseras i en deskriptiv del där medianer har beräknats för fyra olika grupper, mindre och större företag i den södra respektive norra delen av renskötselområdet. Skillnader i medianvärden har därefter diskuterats.

Vidare har det analyserats om det finns signifikanta skillnader i svaren mellan grupperna. Först har Kruskal-Wallis varianstest använts för att undersöka om det finns några signifikanta skillnader mellan grupperna. När så är fallet har Wilcoxons rangsummetest använts för att avgöra mellan vilka grupper skillnaderna finns. Metoden beskrivs av Siegel & Castellan (1988).

Wilcoxons rangsummetest beskrevs i det föregående stycket. Kruskal-Wallis varianstest är ett icke-parametriskt test som kan användas för att se om det finns signifikanta skillnader mellan fler än två grupper där den skala som används är minst ordinal och normalfördelning inte måste förutsättas.

Kruskal-Wallis testar på samma sätt som Wilcoxons rangsummetest för två grupper om det finns skillnader mellan medelvärdet av rangtalen i de fyra grupperna jäg valt. Formeln kan skrivas:

$$H = \frac{12}{N(N+1)} \sum \frac{R_i^2}{N_i} - 3(N-1)$$

N_i = Antalet observationer i den i:e gruppen

N = Det totala antalet observationer

R_i = Rangsumman i den i:e gruppen

H = Testvariabeln

Värdet på testvariabeln avgör om det finns någon skillnad mellan grupperna eller inte. Värdet fås genom en chi2 tabell där frihetsgraderna är lika många som antalet grupper -1. (Siegel & Castellan (1988)

5.4.3 Strukturella ekvationsmodeller

En modell definieras av t.ex. Harré (2002) som en representation av verkligheten. Goda modeller återspeglar viktiga aspekter av den verklighet de beskriver. I samhällsvetenskaplig forskning är modeller som beskriver samband mellan företeelser och hur de påverkar varandra ofta viktiga (Esaiaasson, 2003).

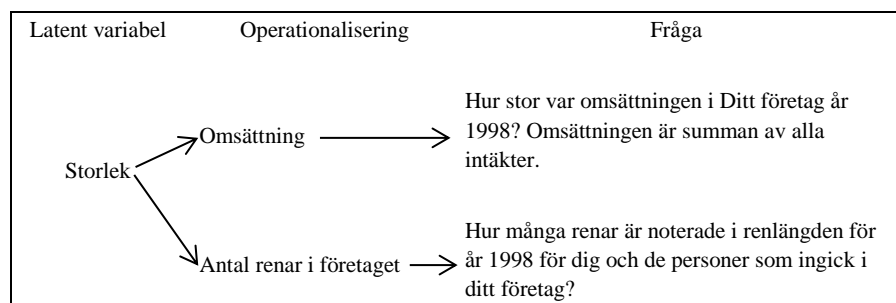
I denna del av den kvantitativa studien kommer styrkan i ett antal samband som funnits intressanta i litteraturstudien och i den kvalitativa delen av studien att analyseras genom strukturella ekvationsmodeller. En strukturell ekvationsmodell är en statistisk metod som utvecklades med början under 1970-talet (Jöreskog & Sörbom, 1993-2001). I modellen beräknas linjära samband mellan variabler och av kovariansen emellan dem. Modellen beskriver hur stor del av variansen mellan variablerna som kan förklaras med hjälp av de empiriska data som laddas in i modellen. Det innebär att en teoretisk kovarians-struktur som bygger på den teoretiska modell som angetts

jämförs med den kovariansstruktur som de empiriska data genererar. Ju bättre överensstämmelse mellan den teoretiska kovariansstrukturen och den empiriska, desto högre förklaringsvärde har modellen.

Det är viktigt att komma ihåg att strukturella ekvationsmodeller inte kan förklara varför ett samband uppstår, endast mäta om de samband som forskaren har antagit i modellen stöds av empiriska data eller inte. Strukturella ekvationsmodeller kräver därför att det finns en teoretisk modell av sambandens struktur som sedan kan testas i modellen. Det får också till följd att det kan finnas andra icke testade modeller som skulle ha förklarat tillgängliga empiriska data lika bra som kovarians-strukturen, dvs. den testade modellen.

Strukturella ekvationsmodeller kombinerar konfirmatorisk faktoranalys med regressionsanalys. Det innebär att modellen visar hur väl de latent variablerna mäts med hjälp av de observerade variablerna, alltså hur väl operationaliseringen är gjord, men också styrkan på sambanden mellan latent variabler. (Jöreskog & Sörbom,1993-2001)

Strukturella ekvationsmodeller kan alltså mäta samband mellan latent variabler. En latent variabel är en variabel som inte direkt kan observeras utan som istället mäts genom ett antal observerade variabler. Det innebär att ett teoretiskt begrepp görs mätbart genom att operationaliseras. Ett exempel på operationalisering är företagets storlek som mäts genom två variabler, omsättning och antal renar i företaget. Se figur 19 nedan.

Figur 19. Exempel på operationalisering av latent variabel

Strukturella ekvationsmodeller används flitigt inom samhällsvetenskaplig forskning, t.ex. inom psykologi, sociologi och marknadsföring. Anledningen är bl.a. modellens förmåga att mäta samband mellan latent variabler (Iacobucci, 2009; Reisinger & Turner, 1999).

Det finns också en kritik mot strukturella ekvationsmodeller och hur de används. Edwards (2011) menar t.ex. att det är vanskligt att bygga den

teoretiska modellen som testas i LISREL på ett oantastligt sätt vad gäller validitet, konsistens och kausalitet.

De verktyg som används genererar också en mängd statistik som mäter hur bra modellen är. Hur verktygen ska användas och vilka värden denna statistik bör ha för att modellen ska anses acceptabel debatteras också flitigt, se t.ex. Barrett (2007), Schreiber (2008) och Iacobucci (2010).

Verktygen ger också indikationer på hur modellen kan förbättras. Det kan ge incitament för ”modellfiske” på ett sätt som inte är teoretiskt underbyggt.

Det finns flera möjliga programpaket för den som vill använda strukturella ekvationsmetoder i sin forskning; exempel är LISREL, Amos och EQS. Även om LISREL (LINjära Strukturella RELationer) är det först utvecklade, vanligaste och det som ger flest valmöjligheter, så är fördelen med t.ex. Amos att det kan användas lättare tillsammans med SPSS och Windows (Reisinger & Turner, 1999).

LISREL är det programpaket som används i denna studie. En introduktion till LISREL ur ett användarperspektiv ges t.ex. av Diamantopoulos (1994) Diamantopoulos & Siguaw (2000) och Iacobucci (2009). Diamantopoulos (1994) Diamantopoulos & Siguaw (2000) delar upp modelleringsarbetet i ett antal steg: framtagning av modellen, en grafisk beskrivning av modellen, modellspecifisering, modellidentifikation, parameterestimering, bedömning av modellens förklaringsvärde, modifiering av modellen samt validering av modellen.

Dessa steg följs i flera avhandlingar, t.ex. Lunneryd (2003). Arbetsgången för modelleringsarbetet sammanfaller också i stort med de aspekter som t.ex. Schreiber (2008) eller Iacobucci (2009) bedömer bör presenteras i samband med en resultatredovisning från LISREL-körningar.

Genom litteraturstudien har ett antal förhållanden som har betydelse för renskötsel företagarnas möjligheter att fortsätta som företagare iakttagits. I litteraturdelen och i den deskriptiva delen av den kvantitativa studien har ett antal faktorer som är viktiga för rennäringens förmåga att utnyttja sina resurser på ett bra sätt och därmed långsiktigt överleva studerats.

I den deskriptiva delen har det varit möjligt att dra slutsatser om hela populationen av renskötsel företag. Svaren har indikerat att företagen har värderingar rörande sin framtid och sitt resursutnyttjande som främjar deras förmåga att utnyttja resursen uthålligt. Flera problem har också studerats, t.ex. att man ser rovdjur och beslut utanför rennäringen som faktorer som inte kan påverkas. De modeller som används bygger främst på litteraturstudien, men har också preciserats med hjälp av den kvalitativa studien i kapitel 6. Tre frågor kommer att studeras:

1. På vilket sätt påverkar företagsstorlek och rennäringsens struktur renskötsel­företagarnas långsiktiga mål med sin renskötsel.
2. På vilket sätt påverkar företagsstorlek, struktur och renskötarnas långsiktiga mål med sitt företagande utnyttjandet av betesresursen.
3. På vilket sätt påverkar renskötarnas bakgrund och mål med sitt företagande kunskapsinhämtningen i företaget.

Fråga 1 och 2 syftar till att studera hur de relaterar till den första forskningsfrågan och den första påverkande faktorn. (Se också figur 22). I fråga 2 har också företagarnas långsiktiga mål lagt till som en påverkande faktor på utnyttjandet av betesresursen.

Kunskapsinhämtnings ses som central i SES-modellen. Här studeras om renkötsföretagarnas bakgrund i form av

När modellen tas fram bestäms de samband som kan finnas mellan de latent variabler som studeras, samt hur dessa operationaliseras genom de observerade variablerna. Vidare beskrivs de samband som finns mellan de latent variablerna.

Modellerna beskrivs grafiskt med hjälp av LISREL. Modellen har därefter specificeras med hjälp av SIMPLIS, ett av de språk som LISREL kan läsa. PRELIS är en del av LISREL och har använts för att läsa in rådata och skapa matriser. För att identifiera modellen skapar LISREL en unik lösning av det system av ekvationer som bestämts av de samband som tagits fram i modellspecifikationsfasen.

I programmet kan ett antal procedurer användas för att estimeras sambanden mellan variablerna, s.k. parameterestimering (Jöreskog & Sörbom, 1993-2001).

LISREL tillhandahåller fem olika iterativa procedurer för att estimerar parametrarna: ULS, GLS, ML, WLS, DWLS (Jöreskog & Sörbom, 1993-2001). Den vanligaste är ML, Maximum Likelihood-metoden, som är den som används i denna avhandling. Fördelen med denna metod är att den genererar ett stort antal statistiska variabler som mäter modellens kvalitet, den hanterar att materialet inte är normalfördelat och den är inte beroende av att de skalor som används i materialet är likvärdiga. Alternativet skulle varit WLS eller DWLS som inte heller är beroende av en normalfördelning, men som i gengäld kräver ett urval på uppemot 1000 observationer för att fungera väl, vilket är mer än vad som var möjligt att samla in för denna studie (Diamantopoulos & Siguaw, 2007).

I samband med parameter-estimeringen mäts för de fria parametrarna standardavvikelsen och t-värden, d.v.s. värdet på parametern dividerat med

standardavvikelsen. För att en variabel ska vara signifikant på 95 % nivå behöver t-värdet vara högre än 1,96 (Jöreskog & Sörbom, 1996).

LISREL-modellen ger en stor mängd statistiska mått för att mäta modellens förklaringsvärde. Hur dessa ska tolkas beror på en mängd faktorer, t.ex. urvalets storlek och huruvida variablerna är normalfördelade eller inte. Diamantopoulos & Siguaw (2007) rekommenderar att antalet frihetsgrader, chi2-värdet samt måttet RMSEA bör redovisas. Jöreskog & Sörbom (1993-2001) lägger till SRMR och Iacobucci (2010) lägger till måttet CFI. Ett antal mått avseende förklaringsvärde, föreslagna gränsvärden för dessa samt en redovisning av måttet i de fyra modeller som används redovisas i figur 20.

Modellens förklaringsvärde bedöms genom chi2-värdet. chi2-värdet beskriver skillnaden mellan den teoretiska kovarians-matrisen och den matris som data genererat. chi2-värde påverkas dock av om data är normalfördelade och av antalet observationer. (Diamantopoulos & Siguaw (2000)

chi2-värdet bör vara så lågt som möjligt i förhållande till antalet frihetsgrader. chi2-värden som är upp till tre gånger så höga som antalet frihetsgrader kan dock ge en acceptabel förklaringsgrad (Iacobucci, 2009; Schreiber, 2008). Det korresponderande P-värdet bör vara så högt som möjligt och minst 0,05 för att modellen ska ge en tillräcklig förklaringsgrad (Iacobucci, 2010).

chi2-måtten beror dock också på urvalets storlek. Större urval innebär att lägre P-värden kan accepteras. Huruvida data är normalfördelade eller inte påverkar också chi2-måtten (Jöreskog & Sörbom, 1993-2001). chi2-måtten förutsätter också att modellen fullt ut ska spegla verkligheten, vilket per definition är omöjligt.

Ett ytterligare mått är RMSEA. RMSEA mäter liksom chi2 hur stor skillnaden är mellan den teoretiska kovarians-matrisen och datamodellen, men tar hänsyn till antalet frihetsgrader, d.v.s. komplexiteten i modellen (Jöreskog & Sörbom, 1993-2001). Detta värde bör vara lägre än 0,05 för att modellen ska anses ha ett högt förklaringsvärde. Konfidensintervall uppemot 0,8 kan vara acceptabla.

CFI jämför hur väl den absoluta modellen och en annan av systemet slumpmässigt vald modell stämmer överens. Värdet bör vara över 0,95.

Urvalets storlek påverkar måtten och ett mått som mäter hur mycket bättre modellen är jämfört med ingen modell alls, dvs. slumpen, är AGFI. AGFI är oberoende av urvalets storlek och justerat för antalet frihetsgrader, d.v.s. modellens komplexitet. Värdet bör vara >0,95.

SRMR (Standardised root mean square residuals) mäter avståndet mellan residualerna i den teoretiska modellen och forskarens modell. Det vill säga det

mäter skillnaden i korrelationen i den teoretiska modellen och forskarens modell. Värdet bör vara $>0,95$.

I tabell 6 ges en sammanställning av förslagna gränsvärden samt av de värden som genererats av de tre modeller som redovisas i avsnitt 7.3.

Tabell 6. *Gränsvärden i LISREL.*

Mått	Föreslagna gränsvärden för acceptabla resultat				Värden för de tre framtagna modellerna		
	Iacobucci (2010)	Jöreskog & Sörbom, (1993-2001)	Schreiber (2008)	Diamanto poulus A. & Siguaw J. (2000).	Resurs	Info	Värde
Frihetsgrader					41	18	27
chi2					57,09	21,7	39,75
chi2/ frihetsgrader	≤ 3		≤ 2	≤ 3	1,39	1,21	1,42
P-värde	$>0,05$	$>0,05$		$>0,05$	0,049	0,26	0,053
RMSEA		$<0,05$	$<0,06$	$<0,05$	0,035	0,02	0,039
Konfidens- intervall för RMSEA			(0-0,08)		(0,0029- 0,056)	(0,0- 0,06)	(0,0-0,06)
CFI	$>0,95$		$\geq 0,95$		0,99	0,99	0,99
Standardised RMS		$<0,95$	$<0,95$		0,039	0,04	0,041

LISREL ger förslag på hur modellen kan förändras för att ge en högre förklaringsgrad. Förslagen innebär att modellen kan kompletteras med nya samband mellan redan befintliga variabler, eller genom att kovarians mellan variabler kan läggas till.

Förutom att LISREL alltså föreslår hur den ursprungliga modellen kan förändras för att ge ett högre förklaringsvärde så är det dessutom enkelt att göra förändringar av modellen i programmet. Det innebär att steget från att testa en given teoretisk modell till att istället förändra och söka efter nya modeller som bättre stämmer med data är litet.

I denna avhandling har modellen förändrats med ledning av de förslag som LISREL-programmet gjort. Modellen har också utvecklats genom att de observerade variabler som kan mäta ett begrepp har förändrats. Det betyder att användningen av LISREL kan ses som explorativ och resultaten får tolkas med detta i åtanke. Korsvalidering av modellen görs vanligen genom att observationerna delas i två grupper och modellen testas för respektive grupp. Korsvalidering har inte gjorts.

6 Beslut - Kvalitativ studie

Den kvalitativa studien består av fyra delar. (Se figur 18) Den första delen består av intervjuer med två renskötare från den norra delen av renskötseområdet. Intervjuaren ber renskötarna beskriva det arbete de utför under ett renskötselår och de beslut som fattas under året. Det kan gälla t.ex. var man betar med renarna, eller vilket slaktuttag, eller vilken hjordstruktur som man gör respektive eftersträvar. Svaren har analyserats och redovisas med utgångspunkt i forskningsfrågorna. Resultaten från denna del av den kvalitativa studien utgår alltså från svaren på frågor rörande händelser och rutinartade beslut under ett renskötselår. Dessa intervjuer innehåller också en del information om hur renskötsel går till praktiskt, t.ex. hur olika arbetsmoment utförs, vilken inte redovisas då den inte direkt belyser forskningsfrågorna.

Den andra delen utgår från ett samarbetsprojekt mellan tre samebyar, ett unikt större beslut. Svaren analyseras utifrån beslutsmatrisens delar, se figur 6, och en sammanfattning görs med utgångspunkt från forskningsfrågorna. Beslutsmatrisen är vald som utgångspunkt eftersom samarbetsprojektet är ett unikt icke rutinartat beslut som renskötarna funderat och diskuterat kring. Att analysera svaren i enlighet med delarna i beslutsprocessen ger därför en utökad förståelse för forskningsfrågorna.

I den tredje delen fokuseras på de hot och möjligheter som renskötarna ser utifrån analysen av de öppna frågorna i den enkät som skickades till renskötarna. I denna del fokuseras alltså analysen på en av forskningsfrågorna, nämligen den om hur renskötsel företagen bedömer hot och möjligheter.

Den fjärde delen av undersökningen genomfördes efter det att resultaten från den kvantitativa studien, vilken beskrivs i kapitel 7, analyserats och redovisas därför separat i kapitel 8. Frågeställningen i denna del relaterar till forskningsfråga 1 och i någon mån 2. Syftet med den är att fördjupa förståelsen för de kvantitativa svaren. Den fjärde delen baseras på en fokusgruppintervju

med den öppna frågan; ”För att långsiktigt överleva som företagare, hur ser då de ekonomiska kraven på det ekonomiska överskottet i företaget ut?” Och ”Vilka sidointäkter ser du möjligheter till?”. Fokusgruppintervjun analyseras framförallt utifrån forskningsfrågorna ”Vill renskötsel företagarna långsiktigt fortsätta som renskötsel företagare?” ”Vilka mål har renskötsel företagarna när det gäller avkastningen storlek och det ekonomiska utbytet från sina företag?”. Svaren relateras till de olika möjligheter att kombinera företagets resurser och olika utvecklingsvägar i form av att satsa på basnäringen, eller olika typer av vertikal och horisontell integration som diskuterades i teoridelens avsnitt 1,1,2.

6.1 Beslut under ett renskötselår

Intervjuerna gjordes under januari och februari 1998 och de två intervjuade renskötarna ombads berätta om händelser och arbetsmoment i renskötelsen under ett år. Det frågeformulär som intervjuerna utgår från framgår av Bilaga 1. Renskötarna var medlemmar i sina respektive samebyars styrelser. De var verksamma i fjällsamebyar i den norra delen av renskötelseområdet. Den ena renskötaren (F1) var medlem i en större sameby med många renskötare och den andra renskötaren (F2) var medlem i en mindre sameby.

6.1.1 Vill renskötsel företagarna fortsätta som renskötsel företagare?

Under intervjuerna tar renskötarna upp sina möjligheter för fortsatt renskötsel och vilka värderingar och långsiktiga mål de har. Renskötsel företagarna uttrycker att de vill ha en långsiktig avkastning som de kan leva på, samtidigt som de önskar att nästa generation ska kunna ta över renskötsel företaget. Både F1 och F2 säger att de vill att deras barn ska börja med renskötelsen och de uttrycker att de vill försöka ge bra förutsättningar för det genom att börja bygga upp barnens renhjordar och lära dem renskötsel praktiskt. F1 visar på en målkonflikt mellan att själv kunna överleva som renskötsel företagare och att bygga upp en renhjord för nästa generation.

Jag ska livnära mig på min renskötsel och givetvis vill jag väl försöka att, att livnära mig så bra som möjligt, men samtidigt i och med att jag har en son som har börjat för en 6-7 år sedan, så är det ju då att han också ska kunna bygga upp renhjorden så att han klarar sig bra och lär sig, lär sig från min renskötsel, att han också ekonomiskt ska kunna klara sig på renskötelsen. --- i övrigt är ett stort osäkerhetsmoment i renskötelsen, hur blir nästa år? Men under en 10-års period vill man ha något så när uthållig, eller bra avkastning, men det där kan ju variera väldigt mycket. (F1)

Ge barnen, ge dem renar så de börjar --- Man, måste ha lite, i dagens Sverige måste man ha pengar i handen varje dag. (F2)

6.1.2 Vilka mål har renskötsel­företagarna när det gäller avkastningens storlek och det ekonomiska utbytet från sina företag?

Det ekonomiska utfallet hänger i stort ihop med hur stort slaktuttag som renskötarna gör. F2 uttrycker förhållandevis modesta mål för det ekonomiska utfallet. Han vill kunna täcka rörelsekostnaderna och löpande utgifter i hushållet. F2 för inget resonemang om att t.ex. få ersättning för insatt kapital, eller en hög lön för sitt arbete.

Ett eventuellt överskott ser F2 som en möjlighet att spara för sämre tider, något som han tycker skulle vara önskvärt, men inte ser som en möjlighet.

Jag vill i första hand ta ut så mycket att jag, täcker de löpande utgifterna, jag ska täcka rörelsekostnaderna, jag ska ju ha givetvis ha till mat och kläder och det är ju liksom ett slags, så att säga, det första mål. Om man sen har en väldigt, ja, mer eller mindre lönsam renskötsel så kan man ju sträcka ut det mera att man ska då få möjlighet kanske att ta ut ur hjorden så att du har, du kan lägga undan någon liten krona också, men jag tror att det är väldigt lite förekommande i rennäringen, just nu för tillfället. Men, huvudmålet är ju att jag, jag ska ha en lön som jag klarar mig på. (F2)

F2 uttrycker också att det är ett problem att en del lite äldre renskötare som av olika orsaker blivit utslagna ur rennäringen kan ha svårt att hitta andra försörjningsmöjligheter. F2 säger att han för egen del har svårt att se vad han skulle göra om han inte arbetade med renskötsel. F2 ser också jakt och fiske som ett sätt att försörja sig inom rennäringen om betesförhållandena är dåliga med minskande renantal som följd. Både F1 och F2 är eniga om att fortsatt renskötsel är det önskvärda alternativet. Alternativa försörjningsmöjligheter ses dels som svåra att skapa och dels endast som en utväg om rennäringen inte skulle vara en möjlig försörjningskälla.

Och en renskötare t ex som har börjat sen barnsben med renskötsel, han har ju ingen annan yrkesutbildning, han, han har hållit på med renskötsel och renskötsel är ju så vitt skilt från alla andra yrken i kunnande och det är inte bara att hoppa på något nytt --- jag har väldigt svårt att tänka mig till vad jag skulle börja med om jag inte skulle kunna livnära mig som renskötare. Nej, det här är ju väldigt många som är, ja, man kan väl säga mer eller mindre utslagna i näringen av, av ekonomiska orsaker, men vad ska de ta sig till, de är kanske över femtio och det är inte så lätt att börja, man har lärt sig en livsstil och sen

har man inte kunnat till andra yrken, ja, man blir kvar där som socialfall, i de flesta fall, där det då gått på tok --- har de haft dåliga betesförhållanden och fått en utslagning av renhjordar, ja men då måste man ju försöka föda sig på något annat. Det är ju då jakt och fiske. (F2)

Renskötsel är inte att bara sköta renar, det ingår ju fiske och jakt och de tillhör ju det här med renskötsel, men då ingår ju rennäringen, men det klart har man mindre renar så kan man ju syssla mer med fiske och jakt och slöjd eller någon annan verksamhet som man kan tillfälligt ta jobb på och sådana saker. I dagens Sverige måste man ha pengar i handen varje dag, det, det är ju bara att återkomma till. Men det klart, har man ju kanske mycket, eller lite renar, måste man kanske söka andra jobb, kanske fara på helt andra arbeten, sluta med renskötsel det är inte ovanligt det. (F1)

F2 tar också upp förhållandena med ekonomin i samebyn och anser att lagstiftningens förbud för samebyar att bedriva annan verksamhet är ett hinder för att förvalta de pengar som finns inom samebyn på ett vinstgivande sätt. F2 tar upp lagstiftarens argument att ”skydda samebyn mot konkurs” men menar att argumentet inte är tillräckligt starkt och lyfter fram att samebyn har omdöme nog att kollektivt fatta goda beslut.

Det finns ju faktiskt en del byar som har relativt bra byakassor, alltså mer likvida än medel, de kan ju inte börja att bedriva någon ekonomisk verksamhet med pengarna som så. Pengar går ju att förvalta, pengar går ju att förränta, men lagstiftningen sätter ju käppar i hjulet. Det där har väl tillkommit för att man har menat att byn inte ska försättas i någon, ja i några situationer som kan vara till nackdel för byn, men en by är ju inte en enskild person utan det är ju mer eller mindre många individer, så nog har ju de det omdömet för sitt eget bästa. (F2)

6.1.3 Vilka mål har renskötsel företagarna när det gäller användningen av resursen renbete?

De mål man har avseende resursutnyttjande och då speciellt utnyttjandet av betesresurser har förts samman under denna rubrik. Slaktens storlek har betydelse för hur resursen bete utnyttjas och hur hjordstrukturen utformas.

Slakt och hjordstruktur

F1 och F2 beskriver två slakttillfällen, dels sarvslakt under hösten och ytterligare en slakt under vintern. Både F1 och F2 beskriver det som att den slakt som görs för att få avkastning görs under sarvslakten i september. F1 diskuterar slaktuttagets storlek i relation både till den ekonomiska

avkastningen och att långsiktigt kunna ha en god renstam. F2 resonerar runt slakttuttaget i förhållande till att skapa en god renstam.

Båda rensköterna betonar också att slakten kan misslyckas p.g.a. dåliga väderförhållanden, vilka resulterar i att renarna inte kan samlas.

Då är det alla i byn som slaktar, alla är ju beroende av att få då, det är ju då man tar ut avkastningen, i varje fall den största delen. Sen slaktar man ju i november och man slaktar i december, januari och lite olika, men, men huvuduttaget av slakten är ju då i september. (F2) På hösten i september av sarvslakten då, alldeles beroende på hur, hur många slaktbara renar jag har just i hagen, den här hopsamlingen kan ju vara mer eller mindre lyckad och det beror väl på hur stor hjord man får ihop. Men sen kan det ju också, variera väldigt mycket mellan åren, - var det då ett dåligt kalvår, så blir det ju givetvis en dålig, en dålig avkastning också 3-4 år senare. (F2)

Ja, det beror på plånboken det får jag säga, men det är ju i regel att man försöker ju hålla en fin renstam, som jag ser det att de äldre djuren, de kanske som man ser är lite svagare och sådant där, det vill man ju inte, det tar man ju bort och tjuvar det är ju inte bra att ha för, i vinterbete, allt för många åtminstone --- Ja, man har ju det där, det är ju också hur, hur jag har kunnat slakta några sarvar, för det är ju inte så säkert att det är så bra väder att jag kan slakta det här året, att det är dimma och jäkligt, det händer ju ofta, i september det, hade misslyckats helt och hållet så att och då är det möjligt att, att man --- får ju ta dem senare på vintern, men då har de ju gått ner i vikt. (F1)

F1 diskuterade sarvslakten i förhållande till renstammen medan F2 sa att slakten i november – december är det tillfälle då han slaktar undermåliga renar och gör bedömningen av hur många renar han ska slakta i förhållande till renhjordens storlek. F2 diskuterar frågan vidare och pekar på att djurens kondition, ekonomi och de mål han har för sin renhjord påverkar det uttag han gör. De kortsiktiga ekonomiska målen ställs mot de långsiktiga att bygga upp sin renhjord, när F2 säger att man kanske måste slakta mer än man skulle vilja p.g.a. att man behöver pengar.

November- och decemberslakten --- att man, gallrar ut undermåliga djur som man bedömer att kanske har svårt att klara vintern, sen ett annat steg i de här besluten är att varje enskild renägare har ju upp till sig att avgöra hur många renar han har och hur många renar han bör ha och sen är det väl också det tredje, hur ser ekonomin ut för den här enskilde renägaren, har han, upplever han att han har för mycket renar ja, då kan han ju slakta mer, än den som har mindre och skulle vilja spara för att öka på renhjorden, men sen kan det omvänt

också vara så att, en liten renägare kan ju och det kan ju också varierar mellan år, kan uppleva att det här året behöver jag mera pengar, ja, men då är han så illa tvungen att slakta mera, så att det här är lite olika, här är byns renantal, den enskildes renantal och den enskildes privatekonomi, det är väl de sakerna som avgör hur mycket renar som man får slakta. (F2)

Renantal, hjordsstruktur och betesresurser

I förhållande till renantalet så menar F1 att olika renskötare har olika mål för hur många renar de vill ha. Han tycker att speciellt de som har många äldre djur inte borde spara dem utan att slakta ut dem kontinuerlig så att slakten skulle bli jämnare över åren. Samtidigt bedömer han att rovdjurstrycket gör planering svår. Även F1 resonerar runt rovdjurstrycket och menar att det är svårt att gallra i renstammen och behålla de livdjur man önskar, eftersom resultatet kan förstöras av att rovdjur dödar de djur som han velat spara.

Det beror på att en del människor kanske vill ha mycket renar ute i fält, en del kanske vill ha konstant nivå på sin renhjord, en del vill kanske, det är ju olika för olika företag, en del vill kanske ha jäkla mycket /<renar>/ men i regel har man för mycket renar kanske man har toppar av mycket äldre djur och så här, det bästa vore ju att kunna kapa de här topparna, att man kanske har en jämn renhjord, att man kan ta en slakt i taget, det är ju, --- våran by går det inte att genomföra, i och med att vi har den här rovdjurstrycket. (F1)

Ja, det är bättre att ha vajor och man måste ju ändå ha några tjurar för, för aveln ---, vad som är svårigheter för oss är ju att kunna gallra ordentligt, i och med att vi har så mycket andra, rovdjur bland annat, --- för att vi har ju själv tagit bort de eller gallrat de, livdjuren som är kvar i vinterhjorden och det klart, börjar rovdjuren härja i den, ja, då spricker ju din almanacka, kalkyl, det går ju, så i praktiken går det egentligen inte att tro att man, att man kan verkligen gallra ur hjorden, som man egentligen vill ha den. (F1)

Renantal och betesresurser

De svarande ger uttryck för att de vill hushålla med betesresurserna så att de räcker under hela vintern. Det är främst vinterbetet de ser som ett problem; sommarbetet diskuteras inte. På vintern beskriver båda renskötarna att renarna är indelade i vinterbetesgrupper som traditionellt betar i olika delar av renskötselområdet och att det inte är accepterat att renarna betar i någon annan vinterbetesgrupps område.

Man måste försöka disponera betet på bästa sätt, så att det ska räcka hela vintern --- av gammal sedvana, har varje grupp sitt betesområde, sen kan ju en del

grupper beta emot varandra och gränsa inom varandras områden. Men i stort sett så har man av gammal hävd haft åtskilda marker, så där ska man hålla sig. (F2)

Ja, det är som en praxis, att man har olika grupper vart man far och vad det beror på det här, det är ju sådan här vinterbetesgrupper, den delas ju, det är ju olika familjer som man kan bilda en vinterbetesgrupper. (F1)

De åtgärder som bör vidtas vid ett för högt renantal diskuterades försiktigt och de svarande menade att det i första hand är renägare med många renar som borde slakta fler renar för att det skulle få någon effekt.

Man, vi, vi har väl, de senaste åren har vi väl varit och är väl fortfarande något över det högsta tillåtna renantal, men, då, då är, jag å andra sidan är inte lika så skyhögt över så att man ha måste ta till något väldigt drastiska åtgärder utan man resonerar inom byn om det här och underförstått att de som har bra med renar att, för dem så vore det väl bra om de slaktade lite mer också så att man inte kom för högt. Det är ju där som det finns möjligheter att göra uttag, den som har mer renar. (F2)

F1 och F2 poängterade båda att intrången främst i form av skogsavverkningar och skogsbilvägar, men också t.ex. vattenregleringar, har minskat mängden vinterbete. Problem skapas eftersom samma renantal hålls på en mindre betesareal.

Och det att det har blivit hård betning är i regel en följd av att först har det blivit olika intrång, markberedningar, stora kalhyggen, vattenregleringar och sådana saker och samtidigt --- är byn då, ja, man är van att ha ett visst renantal, men, å, å i regel då så har man då en viss struktur, man har ett visst antal renägare, de är ju vana att leva, ha sin standard, mer eller mindre god och sitt antal renar. Och även om renantalet är konstant så måste de, självklart utnyttja en mindre areal genom att övriga intrång har ju begränsat. (F2)

Det har ju kommit så mycket intrång, så markerna, betesmarkerna är ju mer besvär in idag, det är kalhyggen och vägar och allt sådant där, som ju är tillräckligt för markerna de har krympt. (F1)

6.1.4 Hur hämtar renskötsel företagarna in information i sitt beslutsfattande?

Kunskapsöverföring och möjligheten att hämta information behandlades kort i de båda intervjuerna. Av svaren framgår att överföring av kunskap mellan generationerna ses som viktigt. De intervjuade betonade både vikten av att ge

barnen tidig erfarenhet av praktisk renskötsel och vikten av en gymnasieutbildning.

Jag har en son som har börjat för en 6-7 år sedan, så är det ju då att han också ska kunna bygga upp renhjorden så att han klarar sig bra och lär sig, lär sig från min renskötsel (F2)

Ge dem <barnen> renar så de börjar, så deltar de och de ska ju lära sig och kasta och sina märken och ju tidigare man är med i det här jobbet desto mer erfarenhet --- Ja, vi har ju nu en renskötarutbildning nu och, de ska inte börja (i renskötseln) förrän de har gått gymnasium. Jag brukar säga för att vara renskötare dels så ska du först vara renskötare, sen ska du vara ekonom och lite jurist i det --- och sen så ska du vara alltiallo, dels så ska du vara reparatör allting möjligt däremellan, så utbildning är ett måste (F1).

F1 säger också att experters råd vad gäller det lönsamma i att övergå till kalvslakt måste värderas i förhållande till förutsättningarna i samebyn. Detta är något som F1 återkommer till när det gäller möjligheten att planera verksamheten utifrån ekonomiska kalkyler.

Och mycket kan man ju hålla med om kanske, men det är just det här frågetecken som gäller att räkna ut. Nu är det ju vettigt kanske att ta ut t ex vi säger en kalvslakt, att man tar, för den ökar ju mest kalven, upp till 1 år per kilo och minsta, minsta är ju insatsen. Men det är ju just det här när vi kommer till den här biten med avelsdjur som det slår snett. De som ju lämnar till avelsdjur kan ju gå åt helsike - nog går det väl rent teoretiskt många gånger, och jag håller mycket med de här teoretikerna - att det är riktiga kalkyler de gör, men i praktiken kan det inte finnas, kanske det inte funkar alls. (F1)

Ja, det här med ekonomiska kalkyler också, det är ju ganska svårt, t ex om jag, vi tar bara exempel nu, investering i skoter om du räknar med att du kanske ska använda den, ekonomisk kalkyl på 3 eller 5 år, eller avskrivningsperioden, men mitt i eller kanske nästa år redan måste du kanske investera i en ny skoter, för det har ju hänt kanske mycket så då faller ju den jävla kalkylen också, platt. (F1)

Både F1 och F2 beskriver att det är viktigt att förstå renen, renens behov, väder och natur för att kunna bedriva renskötsel på ett bra sätt. Båda renskötarna har också flera gånger under intervjun uttryckt osäkerhet och risk i rennäringen. Väder, rovdjur och andra markanvändare gör att förutsättningarna snabbt kan förändras.

Det är renen som styr hela tiden i vårt jobb, det måste man väl säga. Så det ena året är inte det andra lik och man blir aldrig fullärd som renskötare. Ja, det händer så ofattbart, i och med att vi är så beroende av väder och vind och vi är beroende på omständigheter som, som vi inte råår över, det kan vara intrång och allt som kommer in emellan, så vi får hela, vi får anpassa oss, egentligen efter djuret, hur det mår och på vädret och vind. (F1)

6.1.5 Sammanfattning

En sammanfattning av intervjuerna utifrån forskningsfrågorna visar att de två renskötarna i stor utsträckning resonerar på samma sätt. De två intervjuade renskötarna uttrycker båda att de värderar renskötseln högt och vill fortsätta som renskötare så länge det möjliga slaktuttaget, d.v.s. den ekonomiska avkastningen, möjliggör det. De mål de har för avkastningen är modesta och uttrycker en lägsta nivå för att försörja sig. Båda vill att deras barn ska fortsätta med renskötsel och ser en motsättning mellan att själva överleva och kunna hjälpa barnen att starta renskötsel. Renskötarna ser också problem med att sluta eftersom åtminstone F2 ser att de renskötare som inte kan vara kvar inom renskötseln har problem att hitta andra sysselsättningar. Trots detta, alltså att renskötsel försörjningsmässigt kan vara riskfyllt, vill F1 att sonen ska börja med renskötsel.

I resonemangen runt hjordstruktur förs rovdjuren fram som en viktig orsak till att det är svårt att förändra hjordstrukturen. Renskötarna uttrycker båda att den förändring mot mindre sarvslakt som experter anser önskvärd är svår att genomföra p.g.a. att rovdjuren stör uppbyggnaden av en god stam av livdjur. F1 menar också att experternas råd inte tar in alla aspekter och förutsättningarna i samebyn i beslutet. När betet kom på tal så lyftes intrången, främst i form av skogsbruket, fram som en faktor som var till nackdel för betestillgången vintertid.

Vad gäller den kunskap som behövs inom renskötsel så värderas praktiska kunskaper högt. Det är föräldrarna som ska lära sina barn renskötsel. Speciellt F1 är skeptisk till experters råd, men båda menar att barnen behöver en utbildning för att kunna klara sig som renskötare.

I förhållande till denna studies syfte indikerar de intervjuade av det långsiktiga målet att vara kvar i renskötseln i stor utsträckning styr de beslut som har med slaktens storlek och betesutnyttjandet att göra. Slaktens storlek i företaget ställs i relation till framtida avkastning i form av ett bibehållet renantal. Framförallt rovdjur ses av de intervjuade som ett hinder för att få en god avkastning. Svårigheten att föda renarna under vintern ställs av de intervjuade inte i första hand i relation till renantalet, även om F1 nämner svårigheten att behålla samma renantal om betet minskar, utan i relation till de

intrång som försvårar renskötelsen vintertid. De faktorer som renskötarna ser som kritiska för att överleva är de stora rovdjursangreppen och de krympande betesmarkerna. Såväl rovdjursangrepp som intrång är externa faktorer som renskötsel företagarna har svårt att påverka.

Det kan noteras att vid intervjutillfället var priserna på renkött relativt höga, vilket kan ha bidragit till att priset och avsättningen av renkött inte diskuterades. Ingen av renskötarna nämnde direkt priset på renkött som en faktor när de diskuterade hur många och vilka djur som togs ut ur hjorden, även om priset naturligtvis påverkade den ekonomiska avkastning som de såg som nödvändig för att överleva.

6.2 Ett samarbetsprojekt- ett unikt beslut

Det konkreta beslutet avser ett beslut av tre näraliggande skogssamebyar om att börja ett gemensamt samarbetsprojekt. Projektets syfte var att de tre samebyarna skulle arbeta gemensamt, köpa in vissa varor gemensamt samt tillsammans byta slaktstrategi från sarvslakt till kalvslakt. Samarbetet bedrevs i projektform. De tre samebyarna hade valt var sin representant som samordnade projektet. Projektet var delvis finansierat av EU inom det samiska Mål6 programmet, vilket innebär att en av representanterna arbetade i projektet och att man också hade möjlighet att finansiera kurser, rådgivning och visst inköp av material.

En representant från respektive samebyn intervjuades vid samma tillfälle i februari 1998. Intervjun genomfördes hemma hos en av representanterna för samebyarna och varade i cirka två timmar. Intervjun bandades och hela intervjun skrevs ut ord för ord. Jag tolkade det som att i frågor som hade nära anknytning till samarbetsprojektet såg sig de intervjuade som representanter för sin respektive sameby, medan de när de pratade om privata mål endast representerade sig själva. Det är värt att notera att de personer som intervjuades var valda av sina respektive samebyar för att arbeta med projektet, varför man kan anta att just dessa individer var positiva till projektet.

Intervjun utgår från de begrepp som ingår i beslutsmatrisen (se avsnitt figur 6). Av intervjun framgår att problemen handlade om att sänka kostnaderna genom att köpa förnödenheter tillsammans, övergå till kalvslakt och att utnyttja betet bättre genom ett ökat samarbete. Eftersom intervjun genomfördes med utgångspunkt från ett redan fattat beslut diskuterades problemen med utgångspunkt från en lösning som man hittat.

När intervjun genomfördes hade projektet startat men inte slutförts. Intervjun kan sägas utgå från lösningen och relatera problem i förhållande till denna.

6.2.1 Beslutet att starta samarbetsprojektet

De intervjuade relaterar projektet till de långsiktiga mål de har för sin renskötsel. S1 poängterar att rennäring är en livsstil, med ett liv runt arbetsmomenten. S2 betonar planeringssvårigheterna inom renskötseln, något som S1 och S3 instämmer i. S2 betonar vikten av att rennäringen kan överleva för nästa generation.

Och så måste man komma ihåg att det är inte bara ett företag, det här, det här med renskötsel, det är inte bara, det är ett liv också, det är ju många dagar som egentligen är inget renskötselarbete, utan då är det livet runt omkring, då kan jag syssla med något annat, men jag är i alla fall, inom renskötseln och då är det, jag kan ju ha en bra dag i renskogen eller bara uppe i skogen och det kan vara ett bra väder och det är ju livet. (S1)

Ja, i en normal familj så säger man ”vad ska vi göra till helgen?”, ”vad ska vi göra då?” och vad ska vi göra till påsk och vad ska vi göra till jul?” och allt sådant där. Men här är alltid ja, men det får vi se då hur det är, om vi kanske kan vara ledig någon dag. (S3)

Vi har ju generationer framledes att tänka på, så vi hoppas ju så att vi ska kunna göra så att, vi säkrar framtida renskötsel. (S2)

På frågan om varför man startat samarbetsprojektet och vad man ville åstadkomma med det kom de intervjuade först in på problemet att få betet att räcka.

Betesresurserna är begränsade och när de då naggas i kanten, då blir det att allting ställs på sin spets, problem uppstår, med gränsöverskridningar det kan ju uppstå jättebesvärliga olägenheter för en sameby. (S3)

Det är ju konkurrens mellan byarna --- det har med betet att göra. Vi har trängts undan vi har förlorat gång på gång mot myndigheterna som favoriserat fjällsamebyarna. Det är ju grunden till att vi startat det här projektet. (S1)

Och den konflikten grundas ju till, till, alltihopa grundas ju till den här betestillgången, de betesmarkerna, för det är den resurs vi har, har vi inga betesmarker kan vi ju inte ha några renar heller, det är ju det allting handlar om, så att vi har så att vi har ju provat verkligen att, att, föra ett fullt krig mot varandra och, men, med allt det som, det som hör till då, ovänskap och vi har inte pratat med varandra --- vi har ju provat allting, vi har ju erfarenheter och vi ser ju att vi förlorar på och vi har mått dåligt av det och och inte har vi vunnit någonting --- och så ser vi nu då, enda vägen som vi ska komma till rätta med det, då är det tvunget att gå en annan väg. (S3)

Vi har ju haft enorma förluster av betesmarken och vi har förlorat enorma marker där myndigheterna har gått emot gällande lag, de har gått emot, det har vi ju sett att vi klarar ju inte upp det här ensamma. (S2)

Utan det är ju det här att man ska effektivisera arbetet, totalt sett och försöka hitta lösningar före problem uppstår och förbilliga, effektivisera och utnyttja de resurser som finns maximalt och på så sätt förbilliga och få det hela att flyta bättre och inte minst att vi, för att vi är ändå så få individer att man hittar ett sätt att umgås och kanske ett forum där man träffas lite oftare, istället för att strida sinsemellan så startar man ett samarbete som bara kan ge positiva effekter. (S2)

Det har ju kommit så mycket intrång, det är kalhyggen och vägar och allt sådant där, --- det är ju mycket splittrat, --- så bevakningen blev större, det är ju svårare att bevaka dem i ett visst område. Men är det skogsbruket så också att de har väldigt kort planerings- de <skogsbruket> är ju också beroende många gånger på väder och vind också om de kan avverka kanske, om det är regnigt eller mycket snö och, då är de kanske tvungen att gå in i de här objekt som de kanske kunde ta på våren. De har ett behov som de ska täcka - aktieägaren trycker på, de vill ju ha vinster. (S1)

Men fast vi då är utsedda så är det ändå same, varje sameby som ligger bakom allting, - utan allting är ju så att säga och är det något nytt som kommer fram som vi diskuterar ja, då kallar jag ihop min sameby och berättar, vad tror och hur ska vi göra nu och hur ska vi göra i det här läget och så berättar jag då, ja, då får jag direktiv då, från, då är jag ju med i den demokratin och diskuterar och så tar vi ett beslut och så för jag fram det då i den här gruppen. (S1)

De problem som renskötsel företagarna uppgav kan delas in i interna problem inom och mellan samebyar samt externa problem som beror på markanvändare utanför renskötseln eller på andra orsaker som man inte kan råda över.

Krympande betesmarker ses som ett problem, d.v.s. de intervjuade menar att tillgången på bete minskar, speciellt under vintern. De uppgav både interna och externa orsaker till att betesmarken minskat. Renskötsel företagarna nämner externa orsaker som andra markanvändare, t.ex. skogsbruket, och att vädret de senaste åren varit besvärligt. Vidare nämner företagarna interna orsaker i form av konflikter mellan olika typer av samebyar, (fjällsamebyar och skogssamebyar) samt mellan tre näraliggande skogssamebyar som var med i projektet. Företagarna tar dock upp externa orsaker även till interna problem; t.ex. menar man att myndigheterna har favoriserat fjällsamebyarna på skogssamebyarnas bekostnad.

Problemupptäckt

S3 anger att man identifierar minskade betesmarker som ett problem. Detta är så självklart för samtliga att man inte diskuterar hur man upptäckt problemet. De tre intervjuade beskriver inte heller hur de verifierat att de upptäckta konsekvenserna t.ex. är de mest relevanta. Båda dessa områden förefaller självklara för de intervjuade. Istället analyserar de intervjuade de konsekvenser som problemet medför. S3 beskriver att när betesresursen är knapp skapas konflikter mellan samebyar, genom att en samebys renar betar på en annan samebys marker. Detta skapar i sin tur osämja mellan samebyarna som i förlängningen leder till att renskötsel företagarna mår dåligt.

Vidare beskriver S1 de problem som skogsbruket för med sig, att det förutom att betet minskar också blir besvärligare att bevaka renarna. S2 säger indirekt att det borde vara möjligt att effektivisera arbetet och resursanvändningen och exemplifierar med att flyttningen borde kunna göras effektivare. De intervjuade relaterar problemet till att det är faktorer utanför de tre samebyarna (myndigheter och andra markanvändare, d.v.s. skogsbruket) som är anledningen till konflikten.

Problemdefinition

De intervjuade identifierar vad problemet beror på. S2 säger att det beror på att man förlorat marker till andra samebyar på grund av myndighetsbeslut.

S1 säger att intrång framförallt av skogsbruket ger minskade betesmarker. S1 beskriver anledningen till att skogsbruket orsakar problem, dels genom att säga vad skogsbruket innebär för rennäringen (kalhyggen och vägar), men också genom en analys av skogsbrukets förutsättningar, (kort planeringshorisont, vinstkrav, ändrade avverkningsplaner p.g.a. väderförhållanden). Intervjuszvaren visar att de intervjuade reflekterat över problemen och varför de har uppstått, t.ex. vilka motiv som skogsbruket har. Det tyder på att de har kontrollerat sin beskrivning av orsakerna till problemen och tar ansvar för dem.

Analys och val

Vid intervjutillfället har de intervjuade valt en lösning, samarbetsprojektet. De jämför det beslut man fattat om att samarbeta med tidigare beslut som inneburit att de på olika sätt varit i konflikt med varandra. Vid intervjun visar de på de fördelar som valet av samarbetsprojekt innebär jämfört med att inte samarbeta. S2 säger att man måste samarbeta för att man inte inom varje sameby ensam klarar av att föra fram sin sak gentemot myndigheterna. S2 beskriver vidare att projektet leder till att man kan utnyttja resurserna bättre och dessutom skapar forum där man kan träffas och prata. Även under analys

och val är det främst den delprocess som handlar om att utvärdera konsekvenserna av samarbetsprojektet som de intervjuade uppehåller sig vid.

Implementering

Implementeringen innebär att samarbetsprojektet startat. De intervjuade beskriver tillsammans projektets konstruktion. De är utsedda att representera sin sameby i projektet. Även under implementeringen beskriver de hur de utvärderar det valda sättet att samarbeta och vilket mandat de tre representanterna har. De beskriver att de diskuterar och förankrar det de kommer fram till med samebyn för att sedan gå tillbaka till gruppen. Det gör också ansvarstagandet tydligt. De tre intervjuade är tydliga med att det är de tre enskilda samebyarna som har ansvaret för de beslut som fattats.

6.2.2 Beslut att byta slaktstrategi

Beslutet att byta slaktstrategi innebär att istället för att ta ut huvuddelen av slakten i form sarvslakt, d.v.s. 2-3-åriga handjur som samlas och slaktas före brunsten på sensommaren, så slaktas istället halvårsgamla kalvar. Slaktstrategin innebär att renhjorden under vinterbetesperioden består av en större andel vajor än om sarvslakt tillämpas.¹⁵

I diskussionerna om slaktstrategi behandlas också vägning och märkning av kalvar och märkning av vajor. Genom att väga kalvarna och märka vajorna är det möjligt att bedriva ett avelsarbete genom att avla på produktiva vajor.

Vi ska kunna, om vi inte pratar om öka renantalet, men vi ska kunna strukturera hjorden, vi ska kunna sammansätta hjorden så att vi kan ta ut ett högre slaktuttag, ett högre kilo, tonnage. Och tar du ut ett högre tonnage ur en renhjord, då har du ju dels en högre inkomst. (S1)

Man kan säga två, det är två bitar i det hela, dels är det som S1 säger, vi vill få ut maximalt av en maximalt producerad renhjord och samtidigt är det ju så också vill vi ju gärna att betet ska kunna hämta sig och kanske växa upp, för vi tittar ju lite på framtiden, dels på miljön och så våra barn och barnbarn och som kommer. (S2)

Jag tror att det är så här inom fem, om fem år eller det kan vara snabbare, då bedriver vi inte sarvslakt på det här viset med den här dyra samlingen. Det kan vara någon gång man kommer på att man ser att vi har 500 renar samlade på ett

¹⁵ Att märka renarna och kalvslakt som huvudstrategi utvecklades och lanserades i Riast/Hylling reinbeitesdistrikt i Norge och Ruvhten sijte (tidigare Tännäs sameby) i Härjedalen under 1970-80 talen och har sedan spritt sig i olika former till olika delar av renkötselområdet. Kalvslakt finns också sedan länge i Finland. Det pågick rådgivning om kalvslaktstrategin under 1990-talet.

ställe, att nu tar vi in dem men jag tror att det kommer att komma bort det här, den traditionella renskötseln som vi har nu att vi börjar samla dem, att vi går i flera dagar och att, inte kommer det att vara på det viset, lägg ner en massa arbete, förarbete som vi har idag och flygkostnader, det är kommer absolut att komma bort. (S2)

Då vi då hör de här som verkligen har arbetat på det här sättet i 10 års tid och de kan se vilka enorma vinster de har gjort, det kan vi ju inte heller bortse ifrån. (S1)

Alla som har hållit på med renskötsel i de här byarna, vi är ju medvetna om det här och nog förstår vi att det här stämmer men det är ju just den här svåra grejen att genomföra det, att ta det, det är en känslomässig grej, det är en väldigt stor känslomässig grej, att kapa bort förutsättningarna för att jag ska ha de här stora, vackra, ståtliga rentjurarna som väger 70, 80 kg < i slaktvikt> en del, den förutsättningen kommer ju att försvinna. (S1)

Jo, det kommer ju det att bli ett merarbete, vi ska ju märka upp varenda honkalv vi märker i sommar, med en färgbricka då som och den där färgen bestämmer ju att det är –98 års kalvar och då kan man i framtiden, om några år kunna se på den där renen som är 3 år gammal, då ser man, den där är född –98. Så är då tanken här, jag har då tänkt att jag kanske kommer att så småningom ha tid att följa upp vilket område jag har märkt, det blir datoriserat. Kanske jag kan skriva upp bara att det var där och där jag märkte. (S1)

Det är ju så här också, när man gör en förändring, det är ju inte alltid så enkelt, så måste man ju starta upp på något sätt och vi har då valt den här modellen att vi ska göra det här som en utbildning under två år, både teoretiskt och praktiskt. Därför att vi tror då att det är enklast är att få det fungera så. Man måste ju veta vad man gör, inte bara göra det för att göra det utan man måste ju ha en, alla är ju individuella och kan göra på olika sätt men alla måste ju ha grunderna och veta varför gör jag det här och ha en modell, en plan, ett mål alltså. (S2)

Under denna rubrik behandlas också övergången från att märka kalvarna genom att hjorden springer i en cirkel och renägarna fångar in kalvarna med lasso till ett system med silhagar/titthaggar. Systemet innebär att vajor och kalvar först separeras och kalvarna får en stor rund bricka med en siffra runt halsen. Därefter får vajor och kalvar gå tillsammans i en hage och samtliga renägare noterar därefter vilken kalv som hör till vilken vaja. Kalvar och vajor separeras därefter igen och kalvarna märks. Snara är ett alternativ till lasso, där hagarna är mindre och antalet renar som tas in vid ett och samma tillfälle i allmänhet är betydligt färre än vid kalvmärkning med hjälp av lasso.

Nu har vi beslutat att gå ifrån det här med lasso, använda snaror istället helt, fullt ut, det blir mycket mindre stressade situationer. (S2)

Tännäs de har ju kikhage och så sen då så har de en sil som de silar ut alla kalvar, de har ingen, varken snara eller lasso, vi är traditionell än, jag inser ju att jag har fel där så att någonting måste vi ju göra, när jag ser grannbyarna, men därför, men nu är jag beredd, jag vill att vi ska gå ett steg längre, jag vill ha bara kikhage och sil. Men det vet inte jag om det är genomförbart, men i vissa, på vissa ställen där vi har kalvar, där har vi kuperat och där kan vi bygga till så vi får verkligen perfekt läge för att (S1)

Ja, just det, men det här är någonting som hela samebyn måste bestämma tillsammans? (Intervjuaren)

Jo, för att har man snara så måste alla göra det, har en del lasso då är det liksom, då går det inte. (S2)

Är det något problem att ändra något sådant eller? (intervjuaren)

Nej, det har inte varit det nej (S2), det är inga problem det är bara sådana som jag som är emot det. /skratt/ (S3) Det räcker ju med att en är emot. (S2) Ingen kan ju tvinga mig i min by att du ska gå med snaran, men jag har ju ändrat mig också, så jag inser ju också att det är ett ganska stort stressmoment, det är ju ett stort stressmoment, det är inge snack om den saken, men jag har tittat på den här tjueningen att få kasta, men idag kan jag inte göra det, idag måste jag ju titta på hur renarna mår. (S3)

Problemupptäckt

De problem de intervjuade har upptäckt avseende den traditionella typen av slakt är att den är kostsam. S2 säger att kostnaderna för flyg (helikopter) och arbetet att samla renarna på hösten tar tid. S1 säger att man kan ta ut ett högre slaktuttag av renhjorden vid kalvslakt jämfört med vid sarvslakten. De intervjuade ser de låga inkomsterna som ett problem och ser en möjlighet till högre inkomster vid byte av slaktstrategi.

Vad gäller byte av metod för kalvmärkningen och att väga renarna relaterar de intervjuade också detta till en möjlighet att öka inkomsterna genom att bedriva ett bättre avelsarbete. S1 betonar också att renarna blir mindre stressade vid byte av metod.

Problemdefinition

Problemen relateras till den lösning som de intervjuade har hittat, nämligen byte av metod för slakt och kalvmärkning.

Problemet kan definieras som att de intervjuade känner till att det finns en annan metod än den man nu använder som kan ge bättre lönsamhet och som är mindre stressande för renarna.

Analys och val

De intervjuade uppehåller sig vid den analys och motiven till de beslut de tagit. En förändrad slaktstrategi ger möjlighet till högre köttintäkter samtidigt som renbetet kan återhämta sig, vilket är bra för miljön. S1 för även fram att beslutet också säkrar renskötseln för kommande generationer, det vill säga möjliggör en långsiktigt hållbar renskötsel.

S1 för också fram argument emot att byta slaktstrategi. Dessa handlar framförallt om att man vill behålla den traditionella renskötseln. S1 vill behålla de stora rentjurarna och S3 kommer att sakna lassokastningen vid kalvmärkningen, men menar att man måste se till att renarna har det bra i första hand.

De intervjuade har också bedömt de förutsättningar man har att genomföra förändringen. S1 för fram att arbetstiden för vissa moment kommer att öka eftersom man kommer att väga kalvarna, samtidigt är man medveten om att vissa arbetsmoment kommer att minska, t.ex. samlingarna med helikopter på hösten.

Implementering

De intervjuade diskuterar hur besluten ska implementeras. S1 säger att man söker information om implementeringen genom att studera hur andra samebyar har gjort. S2 påpekar att man kommer att utnyttja projektet genom att skaffa sig grundkunskap om hur man ska göra och vad förändringen innebär. S1 resonerar vidare att de andra byarnas förhållanden inte alltid är desamma som i de egna byarna och att man måste anpassa implementeringen efter sina egna förutsättningar.

De intervjuade är tydliga med att ansvaret för förändringen finns hos rensköterna och hos samebyn. Detta är beslut om förändringar som samtliga i samebyn måste göra samtidigt.

6.2.3 Gemensamma arbeten och gemensamma uppköp

De intervjuade pratar om vad man kommer att samarbeta om.

Det är ju det att du är ensam också, annars om man är liksom, ett parförhållande, sambo och den ena jobbade och den andra, då är det ju lättare, man är mindre känslig. (S2)

Ja, det blir ju, det är ju stort sett alla arbeten, inte sommarens skulle jag tro, men höst och vinter, vissa samlingar, man ska göra gemensamma inköp (S2)

Och jag kan använda några fack i den här bilen, för att, fast det blir en transport, en omväg på 10 mil, så ska utgångspunkten bli, bilen ska tillbaka, vi har ju så de att bilarna så vi passerar alltid respektive område utan större

problem släpper de av de renarna först och så ser man de på --- Och då i det, det kan vara ett samlingsarbete, oavsett vilket område det är, men, det kan vara en sameby som ska ha ett snabbt, en snabb samling och där det är mycket folk och som är kunnig och då, då händer det ju att vi kan ha en eller två man som är över, inte som är över, men som vi kan undvara i samebyn. Så då kan de ju hjälpa till, så att säga, några dagar i den andra byn. I stället för att vara 5 i en sameby, då blir de 8-9 och då kanske de har kapat det där som skulle Och ha tagit 3-4 dagar och kapat på en 2 dagar. (S1)

Vi har bestämt att till nästa år ska man ha gemensam bevakning och hjälpas åt. Det här är bara ett exempel på vad det samarbetet kan innebära, så hjälps man åt, när man ser att nu är de på väg renarna, så nu måste vi göra någonting och då kanske man kan utnyttja allt, all tillgänglig manskap, även från deras sameby. (S2)

Problemupptäckt-problemdefinition

Det problem man upptäckt är att man vill använda de resurser man har effektivare. Även här kan i förlängningen problemet relateras till att kostnaderna för olika arbetsmoment är höga. Ett annat problem som S1 tar upp är att man är för få i en enskild sameby för vissa arbetsmoment. Arbetsmomenten tar längre tid än om man varit flera och man har problem med att bevaka renarna.

Analys och val

Det val man diskuterar är att köpa in förnödenheter gemensamt, att transportera renar gemensamt och att samarbeta om höstens, vårens och vinterns arbetsmoment. De fördelar S1 för fram är att ekonomin blir bättre i rentransporterna och att samlingar kan ske snabbare. S2 för fram att bevakningen kan underlättas och renarna lättare kan drivas till önskade betesmarker om man är flera. De intervjuade diskuterar inga nackdelar med det ökade samarbetet.

Implementering

De intervjuade diskuterade inte hur arbetssamarbetet ska implementeras. Implementeringen hör ihop med samarbetsprojektet i sin helhet.

6.2.4 Beslut att utfodra

De intervjuade diskuterar också beslutet att utfodra, eller att avstå från att utfodra. Det är ett beslut som tas av de enskilda företagen eller av vinterbetesgruppen gemensamt beroende på hur betesförhållandena utvecklas.

Inköp av förnödenheter t.ex. foder, kan dock ingå i samarbetsprojektet varför utfodring tas upp i detta avsnitt.

Och sen då, nu har vi haft en dålig vinter ---, jag ligger ju på gränsen, jag tål ju absolut, jag klarar mig idag och jag klarar mig nog om jag lever över, men jag klarar mig inte en vinter till, då finns ju vissa företagare som ligger högre <har högre renantal> de kan klara sig, men det blir ju kärt, om jag går bort i min by, så kommer vi ju att få den effekten att då är vi borta en man till och vad gör vi då, den här som kanske har flera renar, han får ju stora svårigheter indirekt ändå, för att jag faller ju bort och hjälp och han får leja in folk, han får, så hur det än är så, så klarar man inte, en sameby klarar inte sådana år, år efter år efter år.--- Jag kan ju försvinna genom att jag inte kan försörja mig på renskötsel, men det kommer ju att ha en oerhörd konsekvens för min sameby. (S1)

Ifjol vinter så var markerna så här dålig då stod vi i valet och kvalet, för antingen om man ska ha naturbete kan man inte hålla ihop dem <renarna>, de måste sprida sig, men samtidigt så om de sprider sig så är det svårare om man ska få ut nödfoder - så vi valde i vår by, vi valde att köra ut ensilage --- så blev det ju väldigt kostsamt, men det har ju sen visat sig att det var de <andra> som gjorde det rätta. (S3)

Men i slutändan, vi diskuterade länge det, det var ju så de här fem rensköterna, relativt unga allihop och alla med familjer, vi diskuterade det, för vi insåg ju det, byakassan skulle inte räcka till, men då, vi bestämde oss helt enkelt då att då lånar vi pengar. Därför är det så att vi inte får bidrag, är det så att renarna dör, då har vi ju ingen, då har vi ju ingenting att leva på sen utan vi gjorde helt enkelt det valet och det visade sig att det bar sig, därför att vi fick så pass mycket högre kalvningsantal, så att hjorden blev i stort sett oförändrad. (S2)

Men om man då säger den här beslutsgången som vi då tar tillsammans, i byn, det här är frågan om, man kan nog säga det kortfattat då är det nog på två dagar man ska besluta det här stora, drastiska beslutet, det är inom en dag börjar man diskutera och så nästa dag så tänker vi, ja vad ska vi göra, nu måste vi komma till beslut och det här beslutet som tas inom några dagar det innefattar ju försörjningen för många, för alla familjer i respektive by så det är ju ett enormt beslut du ska ta och det kan vara enorma konsekvenser. Ja, jag har konsekvenser för din fortsatta försörjning, respektive familjer. (S1)

Det finns ju alltid, det är ju som i alla företag, det finns ju alltid någon som är styrande, det kan ju antingen vara ordförande eller så finns det någon informell som är den som, åtminstone sammankallar och ger förslag och tycker att så här gör vi. (S2)

Och så kan det också vara till grund till det här beslutet, det kan ju vara så att, vi har ju varit relativt förskonade från katastrofer, vi har klarat oss, nog har vi haft dåliga vintrar, vi har kört ut med skoter ensilage, men vi har klarat oss och då blir det, det här att man tänker man kanske, jo nog går det. (S3)

Och vi såg ju i och för sig de var ju så dåliga när vi flyttade, de dog ju mycket renar bara vid flyttningen och det är det mest psykiskt knäckande man har som renskötare, när man kommer i det där läget att de är så svaga, renarna, de ser, men samtidigt har det gått så långt, du har som svårt att göra något i det läget, det är jobbigt. (S3)

Man måste göra det tidigt, problemet är att man måste göra det tidigt, för börjar man för sent så kan de dö om man börjar utfodra dem med pellets, de är för svaga. (S2)

Och så kan man säga så här, faktum är att förutsättningarna ännu sämre i vinter, då förstår du att det är mycket som vi belastas med mentalt, förutsättningarna är faktiskt sämre i år. --- Så därför kommer vi närmare och närmare ett beslut vad vi ska göra i vinter --- jag personligen måste börja tänka på, hur ska jag göra, ska jag börja dra ut mina vajor, utfodra dem, fara åt något håll och utfodra, stänga in dem eller vad ska jag göra eller ska jag följa med hela samebyn och ska vi utfodra hela samebyn eller vad ska vi göra. Då kommer vi att komma i det här läget, längre fram att, vi måste ta ett väldigt drastiskt beslut. (S1)

Ja, innan vi började, så det har ju hänt i vinter också, det är varenda vinter, men nu kommer just den här, du säger den här beslutsgången och det där, jag personligen är i valet och kvalet för att rädda mig själv, för jag kan inte tvinga de andra fem, sex stycken och säga att nu gör vi så, vi kommer att börja diskutera, vi diskuterar, vi har renarna bara en mil, ett par mil här nedanför, de som är längst fram, ja de är tre mil de som är längst ner då och så har vi då en viss hjord har vi då har vi kvar --- i det här området, --- och < det finns > bra bete, det är mindre bete, med det är bra därför att de kan gräva vart de än går, så kan de gräva, så de hittar fortfarande men då är det, det att då är det mycket rovdjur och så är det att om det ligger snö, om det snöar 10 cm en natt här då kan det vräka ner 30 där så det förändras ju. (S1)

Det är många besvärliga beslut som ska tas, som ger sådana konsekvenser om man handlar fel. (S2)

Jag vet ifjol när vi diskuterade det här med utfodring, jag var som lite emot för det är ju sådana kostnader, så ska vi verkligen, ja men då sa <min man> att, dör renarna då har vi ju ingenting, då är det väl bättre att ja, han tänkte ju rätt. (S2)

Jo och erfarenheten av gångna vintern det är ju att nu, jag vet ju inte hur det blir, vi har ju inte börjat diskutera, vi har ju bara, vi är ju bara, smånervösa, kan man säga, mentalt är vi lite i gungning nu. (S1)

Jo, det är jobbigt --- ett ganska stort stressmoment egentligen. (S2)

Problemupptäckt

Det problem man upptäckt i förhållande till utfodring är att betet inte räcker till, eller är oåtkomligt där renarna befinner sig.

Problemdefinition

Problemet kan definieras som att de intervjuade är rädda för att renarna inte ska överleva vintern. Om renarna inte överlever, överlever inte heller de intervjuade som renskötselföretagare. S1 för fram att det får konsekvenser inte bara för det enskilda renskötselföretag som försvinner utan också för hela samebyn. S3 menar att antalet personer som kan arbeta i samebyn är så få att samebyn inte kan bära att ytterligare ett företag försvinner.

S2 beskriver det ekonomiska problemet att hitta pengar till utfodring samtidigt som konsekvensen om renarna dör blir att man inte har något att leva av. S3 definierar också problemet som större för de företagare som har litet färre renar jämfört med de företagare som har fler renar.

S1, S2 och S3 för samtliga fram att det är svårt att bestämma sig för om man ska samla renarna för att utfodra, eller om man ska hålla dem utspridda och låta dem själva söka bete. S1 säger att det är ett stort och avgörande beslut som ska fattas på kort tid med hög risk.

Analys och val

Den åtgärd de intervjuade överväger är om de ska utfodra eller inte. Det val de intervjuade står inför att samla renarna och utfodra dem, eller låta dem vara utspridda på platser där det ändå finns möjligheter till bete. S3 beskriver att det är viktigt att ta beslutet i tid eftersom det annars är svårt att samla de utspridda renarna om de är i dålig kondition. Det är också större risk för hälsoproblem att börja utfodra renar med låg kondition. Samtliga intervjuade säger att de mår dåligt av att renarna inte har det bra.

S1 och S2 beskriver hur konsekvenserna av valet har betydelse för om man kan fortsätta att försörja sig som renskötare eller inte. Om alltför många renar dör, är detta inte möjligt. S1 beskriver att konsekvenserna av valet inte bara har betydelse för ett enskilt renskötselföretag utan för hela byns fortlevnad.

Implementering

Utfodringen implementeras av den enskilda samebyn eller av de enskilda renskötsel­företagarna. I vissa fall finns medel inom samebyn för att utfodra. Men både S3 och S2 för fram att det är ett beslut som de enskilda renskötsel­företagen måste ta. Det är mycket tydligt att det är renskötsel­företagarna som har ansvaret för åtgärden. S2 uttrycker det som ”om renarna dör vad har vi då?” Beslutet att utfodra har ekonomiska konsekvenser för företaget. S3 för också fram att beslutet är jobbigt och att implementeringen oavsett beslut är psykiskt påfrestande eftersom man ser att renarna mår dåligt.

6.2.5 Mål - problem - lösning

De tre intervjuade ger en gemensam beskrivning av de problem man vill lösa med samarbetsprojektet. De problem man upptäckt och definierat är:

- En ensam sameby är svag gentemot andra markanvändare, såväl andra samebyar som externa markanvändare
- Konflikter om bete mellan samebyarna
- Betesmarkerna är begränsade och har minskat
- Svåra betesförhållanden ett antal vintrar
- För lite arbetskraft inom samebyarna
- Det råder konkurrens om betesmarkerna
- Betesmarkerna kan utnyttjas effektivare.

Renskötsel­företagarna utvärderar sin analys och sina val på följande sätt:

- En ny kalvslaktstrategi ger ett effektivare utnyttjande av betet
- Avelsarbete kommer att ge högre avkastning på sikt
- Att arbeta tillsammans medför lägre kostnader eftersom olika arbetsmoment går snabbare
- Olika resurser inom samebyn kommer att utnyttjas bättre
- Arbetet med kalvmärkning kommer att innebära en ökad arbetsbörda
- Den sociala kontakten kommer att bli bättre

Renskötsel­företagarna ger uttryck för ett antal mer eller mindre långsiktiga mål som kan relatera till det val man gjorde att sätta igång samarbetsprojektet. Vissa av målen tror renskötsel­företagarna kommer att uppfyllas av projektet, andra de två sista i uppräknin­gen får man ge avkall på.

- Säkra renskötseln för nästa generation, långsiktigt bärkraftig renskötsel
- Tillräckligt stora intäkter för att kunna överleva som renskötare
- Att man egentligen vill se stora rentjurar på hösten
- En livsstil som ger möjlighet att vara i naturen
- Att utnyttja vinterbetet så effektivt som möjligt
- En produktionsmetod som innebär att kasta fast kalvar med lasso

I intervjun gav de intervjuade uttryck för såväl långsiktiga som kortsiktiga mål. Intressant att notera är också att man blandar långsiktiga och kortsiktiga mål när man diskuterar projektets effekter. Företagarna vill överleva som renskötselföretagare och menar att de måste ha tillräckligt stora inkomster för att kunna ha råd att arbeta på heltid i renskötseln. I relation till samarbetsprojektet uppfattar man ett samarbete i olika arbetsmoment som odelat positivt.

Inom hjordstruktureringsprojektet finns en viss målkonflikt mellan den traditionellt bedrivna renskötseln och den nya kalvslaktsstrategin. Kalvslaktsstrategin innebär att man kommer att ha färre stora rentjurar. Vidare innebär samarbetsprojektet också att man inte längre kommer att märka kalvar genom lassokastning utan istället genom en annan metod med hjälp av en silningshage. Jag tolkar det som att det är omsorgen om renen och den vikande lönsamheten som gör att man tvingas genomföra åtgärder som innebär att man inte längre kan uppfylla dessa mål.

De konsekvenser man uppfattade i samband med alternativet att börja samarbetsprojektet kan delas in i en social del och en del som har med ekonomi och lönsamhet att göra. Vad gäller den sociala delen hoppades man att projektet skulle leda till att man skulle samarbeta bättre och minska konflikterna mellan de samebyar som deltog i projektet.

Renskötselföretagarna uppger ett antal konsekvenser som har med förbättrad lönsamhet att göra. Genom samarbetsprojektet hoppas renskötselföretagarna att man ska kunna utnyttja betet mera effektivt. Angående arbetstiden hoppas man kunna arbeta effektivare och därmed få lägre kostnader. Renskötselföretagarna bedömer att avelsarbetet ska ge högre avkastning på sikt, men påpekar att individmärkning av kalvarna kommer att innebära ökad arbetstid för kalvmärkningen åtminstone i inledningsskedet av projektet.

Renskötselföretagarna menade att projektet i sin helhet minskar konflikterna mellan byarna.

6.2.6 Forskningsfrågorna

Struktureringen av intervjuerna i enlighet med beslutsmatrisens delar kan användas för att diskutera svaren i förhållande till forskningsfrågorna.

I intervjuerna beskriver renskötarna att de vill säkra renskötseln för nästa generation, samtidigt som de vill fortsätta bedriva renskötsel på det sätt de gjort tidigare. De intervjuade ser en viss motsättning mellan att ge avkall på moment i renskötselarbetet och ett bättre ekonomiskt resultat. I intervjun ges uttryck för att säkra renskötseln till nästa generation är det alltigenom övergripande målet. Renskötselföretagarna tar upp en rad faktorer vilka jag sorterat under mål som har med livsstil att göra. Företagarna ser det som viktigt att nästa generation tar över, man vill ha ett yrke nära naturen, man vill ha en viss typ av renskötsel som innebär slakt av stora rentjurar på hösten osv. Vad gäller problem är renskötselföretagarna däremot mera konkreta och tar upp problem som indirekt leder till ett hot mot den livsstil man eftersträvar. Vad gäller konsekvenser av det valda alternativet diskuterar man dock återigen den sociala samvaron som en positiv effekt. Även under mål kan man se svar som indirekt har att göra med livsstil. Företagarna vill utnyttja resurserna effektivare, vilket leder till större möjligheter att överleva inom renskötseln. Samma konflikt mellan att själv få ett ekonomiskt utbyte av renhjorden och de framtida generationernas försörjning uttrycker också S2, när han säger att ”betet ska kunna hämta sig och växa upp för vi tittar på framtiden”. F2 betecknar också livet som renskötare som en livsstil och menar att känna att man verkar inom renskötseln är ett värde i sig.

De ekonomiska målen kan också komma i konflikt med andra värderingar man har om viktiga moment i renskötseln. Övergången från sarvslakt till kalvslakt då antalet tjurar i hjorden minskar är ett sådant exempel.

Sammanfattningsvis uttrycker de intervjuade att de ser det som viktigt att fortsätta som renskötare. Den långsiktiga överlevnaden relateras både till nuvarande ekonomiska behov och till förändringar inom renskötseln som innebär att man slutar med traditionella metoder till förmån för metoder som tror kan innebära ett bättre resursutnyttjande långsiktigt.

De intervjuade ger uttryck för att de ekonomiska målen är relativt lågt satta. Målen handlar om att kunna försörja sig på den avkastning som renhjorden ger. Vad gäller det ekonomiska resultatet tar man under mål upp det som ett medel för att kunna fortsätta som renskötare och därmed fortsätta med en önskad livsstil. Vad gäller problem diskuterar företagarna inte direkt ekonomi, även om flera av de problem man nämner indirekt leder till sämre ekonomi. Vad gäller konsekvenserna av det valda alternativet tar man återigen upp faktorer som har med lönsamheten att göra, t.ex. en förbättrad hjordstruktur.

De intervjuade ger uttryck för att antalet företag är relativt litet, vilket innebär att tillräcklig arbetskraft är ett problem. Det är viktigt att de renskötsel företag som finns kan överleva för att säkra arbetskraftstillgången inom renskötseln och för att inte vara för få gentemot andra intressen. Att ändra hjordstrukturen i samebyn handlar om att utnyttja resursen renbete på ett annat sätt som bedöms ge högre avkastning och inte i första hand att öka eller minska renantalet. I intervjuerna förs en diskussion om vilka faktorer som renägarna själva kan besluta om, t.ex. vilka renar de väljer att slakta och de samarbetsformer inom samebyn som underlättar eller försvårar den valda strategin. Renskötarna har en tydlig bild av vilka beslut de fattar själva och vilka beslut som behöver fattas i samebyn.

De tre intervjuade har en gemensam bild av hot och möjligheter. I intervjun var de tre överens både om den externa och interna hotbilden. Vad gäller betesutnyttjande vill renskötsel företagarna använda betet så effektivt som möjligt. Företagarna beskriver de problem som kan uppstå i samband med betesutnyttjandet i form av konkurrens från andra samebyar och andra markanvändare. Slutligen menar företagarna att samarbetsprojektet på olika sätt kan förbättra användningen genom att man har en bättre hjordstruktur, genom att man samarbetar om betet internt och genom att man tillsammans blir starkare mot markanvändare utanför samebyarna.

Intervjun visade att i informationssökandet var andra samebyars erfarenheter av ändrad hjordstrukturering och ändrade arbetsmoment en viktig informationskälla.

6.3 Hot och möjligheter

I detta avsnitt behandlas den forskningsfråga som gäller vilka hot och vilka möjligheter som renskötsel företagarna ser. Utgångspunkten är två öppna frågor i den postenkät som skickades till renskötsel företagarna. Dessa är:

1. Vilka är de allvarigaste hoten mot Ditt renskötsel företag på lång sikt?
2. Vilka är de positiva utvecklingsmöjligheterna för Ditt renskötsel företag på lång sikt?

Enkätundersökningens uppläggning vid SCB och det material som jag fick redovisas i kapitel 5. Av de svarande i enkätundersökningen har 167 svarat på frågan om hot och 125 om möjlighet.

SCB/SSR (1999) presenterar skattade resultat för hela populationen för frågan om hot. Efter den kodning som SCB gjort fördelar sig de bedömda hoten på följande sätt. Krympande betesmarker har angetts av 78 %, rovdjur av

52 %, skogsbruk av 24 %, skoterturism av 10 %, jakt och fiske av 5 procent, marktvister av 3 % och slutligen har 98 % också angett någon annan faktor. De svarande kunde skriva flera hot, vilket förklarar att hoten summerar till mer än 100 %.

I det här avsnittet diskuteras svaren från urvalsundersökningen utan att det räknas upp till resultat för hela populationen. När det gäller enkätundersökningen gjordes ett urval av renägare bland dem som hade färre än 200 renar, medan samtliga företag som hade fler än 200 renar fick en enkät. Det innebär att i förhållande till populationen i sin helhet är antalet svarande från de lägre grupperna underrepresenterade. Det partiella bortfallet på frågan är högt. Jag har därför valt att analysera svaren som en del i den kvalitativa studien, vilket innebär att generella slutsatser om populationen i sin helhet inte kommer att dras. Istället använder jag den som ett sätt att beskriva vilka problem de 167 företagare som svarat på frågan uppfattar.

Det är vanligt att företagarna har uppgett flera hot och flera möjligheter.

"Miljöförstöring, för stor rovdjursstam, klimatförändringar (varma vintrar, kall vår sommar) De utökar den fria småviltjakten och vår älgjaks tilldelning minskar. Skogsbruk, gruvnäring och andra intrång hotar oss."

"Bildandet av ett eget slaktföretag som innebär att vi har fått en trygg avsättning för vårt slaktuttag. Det finns plats för mer ren i mitt företag. Turism kommer troligen att öka"

Såväl hoten som möjligheterna kodades som externa, inom samebyn eller inom företaget. Klassificeringen i de tre grupperna tillsammans med hur frågan var ställd innebär att under rubriken företag klassificerades endast möjligheter.

De möjligheter man såg inom sitt företag handlar framför allt om långsiktiga mål. Flera tar upp möjligheter i förhållande till nästa generation. Man vill att företaget ska fortsätta till nästa generation och att barnen snart ska kunna börja med renskötsel. Man uttrycker det bl.a. som glädjen i att se barnen stå på egna ben och bli erfarna och ekonomiskt starkare inom renskötseln. Vidare vill man att företaget ska kunna utvecklas och bli ekonomiskt lönsamt så att hela familjen ska kunna leva på det, t.ex. genom att frun ska kunna arbeta med renskötseln på heltid, eller att binärningar till renskötseln ska kunna utvecklas.

Metoderna att bedriva renskötsel tas också upp. De svarande ser en möjlighet i att skaffa sig ökad kunskap om utfodring och hjordstrukturering. Ett flertal tar också upp förbättrade slaktmöjligheter och smidigare slakthantering och individmärkning av renar.

Merparten av svaren behandlade externa faktorer och dessa har delats in i grupperna rovdjurspolitik, andra markanvändare, myndigheter och marknaden.

6.3.1 Externa hot och möjligheter

Rovdjurspolitik

Det antal företagare som på något sätt uppgett rovdjur som ett hot är 117 stycken. Antalet som tagit upp rovdjur under möjlighet är 15.

Det problem företagarna uppfattar är förluster av renar i renhjorden. Problemet definieras som att rovdjursstammen är för stor och ökar och därmed äter upp den tillväxt som finns i renhjorden. En annan företagare anger att kostnaderna ökar när han tvingas bli rovdjursuppfödare. Rovdjuren innebär också att företaget inte kan spara de djur man vill till avel eftersom rovdjurens uttag är okontrollerat.

Problemet definieras närmare som att rovdjurspolitiken gett upphov till problemet. Vidare framhålls att myndigheterna inte vill lyssna på rennäringens synpunkter och en företagare är skeptisk till om myndigheterna kommer att genomföra utlovad politik.

Problemet definieras också i svaren genom att varg ger upphov till indirekta skador genom att renarna skingras, får mindre betes-ro och dräktiga vajor stressas att kasta sina kalvar. Vidare definieras ett problem som innebär en målkonflikt i världsarvet Lapponia mellan bevarandet av den samiska kulturen och bevarandet av rovdjuren.

De företagare som tagit upp rovdjur under möjligheter, d.v.s. angett ett önskat läge eller mål och angett hur man ska komma dit menar att problemet med rovdjur kan lösas om rovdjurspolitiken förändras så att antalet rovdjur minskas. Det rovdjursantal man beskriver som lämpligt varierar mellan företagare från inga rovdjur alls till "lämpligt antal" eller högst fyra till sex föryngringar per sameby. En lösning bedöms vara att statens förståelse för rennäringens problem ökar. Vidare vill man lösa det problem man uppfattar genom att få ökade möjligheter att skydda sin egendom genom jakt och genom att få full kompensation för de förluster man lidit.

Andra markanvändare

Markanvändare utanför renskötseln sågs av runt 120 av de 167 svarande som ett problem. Företagarna identifierar flera andra markanvändare som problem, främst skogsbruk, turism t.ex. jakt och fiske och täktverksamhet. Företagarna har både angett konkreta problem och gett mera generella svar.

Ökad exploatering av alla årets betesmarker som ser ut att öka och inskränkningar på vår betesrätt och den avund mot renägare som ökar från allmänheten och även icke renskötande samer och övrig samhällsplanering.

Den markanvändning som de 167 svarande företagarna i störst utsträckning identifierar som ett problem är skogsbruket. 97 personer har identifierat skogsbruket som ett problem.

Problemet definieras närmare som att skogsavverkningar innebär att renarnas vinterbete minskar, begränsas och blir mera svåråtkomligt. Hänglaven försvinner genom att äldre träd avverkas och en kalavverkning innebär att marklavarna är borta 10-20 år. Vidare definieras problemet som att skogsbrukets metoder med bl.a. harvning innebär att vinterbetesmarken förstörs. Okunskap från skogsbruket om rennäringen ses också som ett problem.

De möjligheter som man sett med anknytning till skogsbruket är att skogsbruket ska ersätta den skada som kalavverkningarna ger, en ökad tolerans från skogsbruket för rennäringens krav och att ett mera ekologiskt skogsbruk skulle gynna rennäringen.

Turism sågs också som ett hot av 43 svarande. De svarande nämner flera sorters turism, främst småviltsjakt, men också skoterturism, hundsafari och fiske. Problemet definieras som att turismen stör renarnas sommarbete. Turismen ses också som en möjlighet genom att alternativa inkomstmöjligheter, t.ex. guidning skulle kunna uppkomma.

Andra samebyar som använder samma marker ses också som ett hot. Av svaren framgår att det framförallt handlar om områden där såväl skogssamebyar som fjällsamebyar använder samma marker.

Myndigheter, lagstiftning och processer

98 personer beskrev problem relaterade till myndigheter och lagstiftning, medan 12 personer i stället såg möjligheter på området.

Problemen relateras till möjligheten att använda mark för renbete. Det vill säga de problem man uppfattar handlar främst om resursen renbete. De markägarprocesser som pågår ses som ett hot mot sedvanerätten till vinterbete. Vidare uppfattas olika former av intrång, vilka innebär att villkoren för att bedriva renskötsel jakt och fiske försämrats. Man ser det som att rennäringen marginaliseras, bl.a. genom politikernas ovilja att tillmötesgå en mindre grupp på en större grupps bekostnad. Vidare uppfattas de myndigheter man har kontakt med som okunniga om renskötsel. Regelverket runt rennäringen bedöms som snårigt.

De möjligheter man ser är att förståelsen från myndighetshåll ökar, att möjligheterna för självbestämmande ökar t.ex. avseende småviltjakten och att renbetesområden skyddas mot intrång.

Marknad

De svarande tar framförallt upp marknaden som en möjlighet. Man hoppas på att efterfrågan på viltkött och däribland renkött kommer att öka samt att priserna på renkött ska vara stabila. Efterfrågan borde öka eftersom renköttet är ett naturligt producerat kött. Det hot man ser är det omvända, att priset på renkött skulle sjunka. Man ser också problem i samband med slakt, t.ex. att slakten är dyr och regelverket krångligt.

De problem man ser för sitt företag är sänkta priser eller ett ojämnt pris på renkött samt att bensinpriset höjs. Problemet innebär att resultatet minskar, vilket gör nyinvesteringar besvärliga.

6.3.2 Samebyn hot och möjligheter

Vad gäller samebyn har 15 personer sett faktorer inom samebyn som ett hot och 29 har sett faktorer inom samebyn som en möjlighet.

Inom samebyn är det i första hand faktorer som har att göra med betets utnyttjande som av de svarande har tagits upp som problem. Man definierar problemet som att kunskapen om traditionell renskötsel och kunskap om markanvändning håller på att försvinna. Vidare anges att köttpriserna och ett ökat vinsttänkande styr istället för traditionell samisk kunskap. Problemen yttrar sig t.ex. i barmarksbete i vinterbetesområden, överbetning och utfodring av renar.

Organiseringen av arbetet inom samebyn tas också upp t.ex. hobbyrenskötsel, dåligt organiserad renskötsel, oenighet inom samebyn och att arbetsmoment förlagts till tidpunkter när många kan delta, t.ex. semestrar istället, för till de tidpunkter då det vore bäst för renskötseln att utföra arbetsmomentet.

Andra problem som angavs var att samebyn gynnar vissa medlemmar på andras bekostnad, åldersstrukturen inom samebyn och att samebyn inte utvecklas.

De möjligheter man ser inom samebyn handlar om möjlighet till ökat självbestämmande, sammanhållningen i byn, åldersstrukturen inom byn och att det finns plats för fler renar i byn. Vidare anges en möjligheter för kompletterande verksamheter inom samebyn.

Inom samebyn förefaller de två största problemen ha att göra med fördelningen av det gemensamma betet inom byn samt hur arbetet ska

organiseras på bästa sätt inom byn. De lösningar man ser på problemen är ett ökat självbestämmande och sammanhållning inom byn.

6.3.3 Forskningsfrågan hot och möjligheter

De två externa faktorer som uppfattades som de största problemen är rovdjursangrepp och hot mot markanvändningen. I båda fallen ses lagstiftningen inom områdena som en bidragande orsak till problemen. Det vill säga att lagstiftaren och domstolar och myndigheter som tolkar regelverket inte förstår problemen. Man menar att denna bygger på okunskap om rennäringens förutsättningar. Vad gäller andra markanvändare ses skogsbrukets metoder som den största orsaken till problemen.

I samtliga fall förefaller en ökad förståelse och kunskap om rennäringen ses som en lösning. En sådan kunskap skulle, tror de svarande, bidra till en lagstiftning som man skulle se som bättre samt bättre samverkan med andra markanvändare. Marknaden i form av ökad efterfrågan på renkött och ett stabilt pris ses också som en möjlighet.

Inom samebyn ses arbetets organisering och betets utnyttjande som de två största problemen. Ett ökat självbestämmande och sammanhållning inom samebyn ses som möjligheter.

Frågorna var öppna och svaren kretsar framförallt runt markanvändning och rovdjur, d.v.s. tillgången till de resurser man har inom rennäringen. Betydligt färre svar handlade om hot och möjligheter i avsättningsledet av produktionen. En anledning kan vara att när enkäten genomfördes var priserna på renkött relativt höga, men svaren indikerar trots detta att rennäringens förutsättningar kretsar kring resursutnyttjande.

Faktorer som har att göra med markanvändningen och möjligheten att utnyttja betet diskuterades flitigt i intervjuerna och i de öppna svaren. De svarande ger en komplex bild av utnyttjandet av betesresursen. Av litteraturstudien framgår att möjligheten att hållbart utnyttja en gemensam resurs ökar om resursen är geografiskt avgränsad och tillgången är känd. Att betesresursen minskar utanför renskötsel företagets kontroll genom åtgärder från andra markanvändare tas på olika sätt upp som ett problem. Samtidigt visar svaren att även om vinterbetesområdena oftast är uppdelade mellan olika grupper av företag så innebär det tryck som minskande tillgång på vinterbete medför att konflikter kan uppstå mellan och inom samebyarna. (Se intervju svaren under 6.2.1)

Svaren ger bilden att den bedömning som renskötsel företagen gör av hoten är samstämmiga. Företagarna tar upp samma hot och ungefär samma möjligheter.

6.4 Diskussion Beslut- kvalitativ del

6.4.1 Forskningsfråga 1: Vill renskötselföretagarna långsiktigt fortsätta som renskötselföretagare?

Resultaten från de två intervjuerna runt ett beslut under ett renskötselförklarande och intervjun runt ett större beslut kan sammanfattas som att renskötselföretagarna vill fortsätta att bedriva renskötsel. I både intervjuerna runt ett renskötselförklarande och runt ett större beslut tar företagen ett steg vidare och uttrycker att det är viktigt att skapa möjligheter för nästa generation att ägna sig åt renskötsel.

I intervjun runt ett beslut säger en av deltagarna att rennäringen är ett sätt att leva som innebär både att arbeta med renarna gärna på traditionellt sätt, att yrket är fritt och att det bedrivs ute i naturen.

I avsnitt 4.2.1 diskuteras två möjliga förklaringar till att renskötselföretagarna stannar i en olönsam bransch, dels att man värderar renskötseln högt och dels att alternativa försörjningsmöjligheter saknas. I intervjuerna kommer båda dessa förklaringar till uttryck. I intervjuerna uttrycks både att renskötsel är en livsstil som är viktig att förmedla till nästa generation och att det kan vara svårt för äldre renskötare att hitta andra försörjningsmöjligheter. I det första fallet där renskötaren menar att renhjorden måste byggas upp med sikte på att nästa generation ska kunna fortsätta impliceras också en vilja att inte vara den generation som omöjliggör för nästa att fortsätta med renskötsel, dvs. fortsatt egen renskötsel är skyldighet mot nästa generation.

6.4.2 Forskningsfråga 2: Vilka mål har renskötselföretagarna när det gäller det ekonomiska utbytet från sina företag.

Resultaten från den kvalitativa studien tyder på att renskötselföretagarna har modesta krav på inkomsterna från renskötsel. Kraven handlar i stor utsträckning om att komma över miniminivån för att kunna fortsätta som renskötselföretagare. De ekonomiska målen ställs i relation till målet att ge nästa generation möjlighet att ta över renskötseln. I intervjuerna ställs det ekonomiska utbytet på kort sikt i relation till slaktens storlek och på lång sikt i relation till renhjordens storlek.

I intervjuerna runt beslut under ett renskötselförklarande, t.ex. vilka renar som bör slaktas sätter de intervjuade slaktens storlek i relation till framtida avkastning i form av ett bibehållt renantal. I intervjun runt ett större beslut sätts de ekonomiska målen med möjlighet till ett högre slaktuttag med kalvslakt mot att bibehålla en traditionell slakt.

Lenvik (1990) visar att en renhjord som i sin storlek tangerar ekonomiskt optimum för betesområdet och har en hög andel vajor och kalvslakt ger ett

högre ekonomiskt utbyte såväl på kort som på lång sikt. Samtidigt visar flera studier visar också på svårigheten att bestämma den bästa möjliga strategin för långsiktigt betesutnyttjande se t.ex. Behnke (1999) och Gunderson m.fl. (2002). Det är därför troligt att renskötsel-företagarna har skiftande strategier som anpassas till de enskilda företagens förhållanden.

En av de intervjuade F1 uttryckte t.ex. att utifrån hans erfarenhet och utifrån förhållandena i hans sameby innebar sarvslakt större djur i hjorden som därmed kan klara rovdjursangrepp bättre än en strategi som innebär många kalvar.

Intervjusvaren antyder att renskötsel-företagarna gör avvägningar mellan ekonomiskt utbyte på kort och lång sikt. F2 resonerar t.ex. om att slakta nu i motsats till att bygga upp en hjord till nästa generation. I de svar som S2 ger när de diskuterar ett bättre betesutnyttjande förs också ett resonemang om att utnyttja den givna betesresursen bättre med en kalvslaktstrategi.

I intervjun runt ett samarbetsprojekt nämner S1 att de som har många renar har större förutsättningar att klara dåliga vintrar, men att det är till skada för hela samebyn om de mindre företagen inte kan vara kvar inom näringen eftersom arbetskraften i byn då minskar.

Litteraturgenomgångarna av Agrawal (2001), Agrawal & Benson (2011) visar att modesta krav på ekonomiskt utbyte från företaget ökar förutsättningarna för att ett gemensamt ägande av en resurs ska bli hållbart. I samtliga intervjuer resonerar renskötsel-företagarna utifrån målsättningen att det ekonomiska utbytet ska vara så stort att de kan försörja sig på rensköteln. Ekonomiska krav utöver det t.ex. ränta på insatt kapital, en viss timpenning för den arbetstid som läggs ner nämns inte istället strävar renskötsel-företagarna att täcka rörelsekostnader samt kostnader för mat och bostad. Renskötsel-företagen uttrycker alltså modesta krav vilket i enlighet med Agrawal & Benson (2011) skulle öka förutsättningarna för en långsiktigt hållbar renskötsel.

6.4.3 Forskningsfråga 3. Vilka mål har renskötsel-företagarna vad gäller användningen av resursen renbete?

Renskötsel-företagarnas värdering att de vill skapa förutsättningar för nästa generation att vara renskötare är också ett tema som kommer upp när renskötsel-företagarna pratar om renbetet. Renskötsel-företagarna diskuterar problemet att själv utnyttja vinterbetet för att försörja sig i förhållande till att spara för nästa generation. Renskötsel-företagarna diskuterar i någon mån problemet i förhållande till den centrala frågan i litteraturstudien nämligen hur en gemensam betesresurs kan användas så att den avkastar långsiktigt hållbart i förhållande till kortsiktiga mål på avkastning.

I den del som handlade om beslut under ett renskötselår uttryckte en av renskötsel företagarna det som ”betet ska kunna hämta sig och växa upp för vi tittar på framtiden” I intervjun såg renskötsel företagarna en förändrad hjordstruktur som ett sätt att utnyttja det befintliga betet bättre.

I intervjuerna från ett renskötselår förs också ett resonemang runt hjordstruktur för att effektivisera användningen av betet. Rovdjursförekomst ses här som ett problem för att förändra hordstrukturen. Intrång av olika slag, främst i form av skogsbruket, förs fram som en faktor som var till nackdel för betestillgången vintertid.

De mål renskötsel tagarna diskuterar vad gäller användningen av renbetesresursen är sammanflätande med målen för ekonomiskt utfall eftersom renarnas tillgång till renbete samspelar med slaktens storlek och därmed det ekonomiska utfallet.

I det här sammanhanget kommer också andra markanvändares användning av bete in. I intervjun runt ett renskötselår nämns att rensköterna ser att rättigheten att utnyttja renbetet ”naggas i kanten” av andra intressen. I intervjun nämns framförallt skogsbruket. I intervjun runt ett samarbetsprojekt ser rensköterna också utomstående intressen som grundorsaken till konflikterna mellan samebyarna.

I avsnitt 3.1 refereras t.ex. Behnke (1999) och Gunderson m.fl. (2002) att komplexa ekonomiska system har flera optimum och att det är svårt att förutsäga den effekt en enskild störning har på systemet. I intervjuerna svarar renskötsel företagarna på för och nackdelar med den kalvslaktstrategi som t.ex. Lenvik (1990) visat leder till hög avkastning. Renskötsel företagarna problematiserar slaktstrategin och t.ex. F1 beskriver i avsnitt 6.1.4 att rovdjursangrepp kan förändra den hjordstruktur man planerat och att renskötsel företagarna måste anpassa sig efter omständigheter man inte råder över. I avsnitt 6.2.1. uttrycker S1 också att renskötseln anpassar sitt betesutnyttjande efter skogsbrukets i S1:s mening kortsiktiga planer. Svaren antyder alltså att renskötsel företagarnas strategier förändras i takt med att omständigheterna förändras.

I både intervjuerna som utgår från ett renskötselår där renskötsel företagarna berättar hur de brukar använda renbetet och i intervjun runt ett samarbetsprojekt svarar renskötsel företagarna på frågor om hur de bestämmer var renarna ska bete. Lunneryd (2003) diskuterar repetitiva beslut där beslutsregler oftare följs till skillnad från unika beslut där det är troligare att olika alternativ övervägs.

Svaren i intervjun runt ett renskötselår kan ses som exempel på repetitiva beslut. De formuleringar renskötsel företagarna anger här när de diskuterar

renbetet handlar om är att de följer praxis, eller gammal sedvana om var renarna ska beta.

I intervjun runt samarbetsprojektet diskuteras beslutet att utfodra ingående, de diskuterar för och nackdelar med olika alternativ för var, när och hur utfodring ska ske i förhållande till målet att så många renar som möjligt ska överleva.

Ostrom (2009) visar att kunskap om resurssystemet påverkar ett långsiktigt utnyttjande positivt. Detta resonemang är t.ex. också en förutsättning för en adaptiv förvaltning av en gemensam resurs (Olofsson, 2011). Den bild intervjuerna ger är att det finns en kunskap hos renskötsel företagarna. Renskötsel företagarna diskuterar utnyttjandet av renbete i förhållande till en kalvslaktstrategi och argumenterar att det är för enkelt att enbart fokusera på detta (ekonomiska) optimum där produktiviteten i hjorden är som högst.

6.4.4 Forskningsfråga 4 Vilka problem och möjligheter ser renskötsel företagarna i förhållande till sitt renskötsel företagande?

Renskötsel företagen relaterar problem och möjligheter till förutsättningarna för dem att vara kvar inom rensköteln.

Litteraturstudien visar dels på de fördelar och nackdelar som en gemensamt ägande av en resurs medför t.ex. behovet av samarbete och risken att en enskild individ överutnyttjar systemet på kollektivets bekostnad. Samtidigt belyses fördelarna att gemensamt ägande är ett effektivt styrsystem för en resurs som används extensivt. (Ostrom, 1990) De litteratursammanställningar som Agrawal (2001), Agrawal & Benson (2011) gjort pekar på att om företagarna ha gemensamma normer och ser problem och möjligheter på ett likartat sätt så ökar möjligheterna att kunna samarbeta. Den av Ostrom (2007,2009), Ostrom & Cox (2010) och McGinnis & Ostrom (2011) utvecklade socio-ekologiska modellen innehåller, styrsystemet (regelverket), resurssystemet (betet) resursutnyttjaren (renen) och aktören (renskötsel företagaren) som viktiga för de handlingar som genomförs.

I de två intervjuerna runt ett renskötelsår ses framförallt rovdjur som ett problem. Svårigheten att föda renarna under vintern ställdes inte i relation till renantalet, utan i relation till de intrång som försvårar rensköteln vintertid. De intervjuade renskötsel företagen ser också krympande betesmarker och att renar förloras till rovdjur som problem. Ökad förståelse och kunskap från omgivningen sågs som möjligheter. Ett styrsystem som skulle öka möjligheten till självbestämmande för samebyn som organisation sågs som möjligheter.

I den öppna frågan som fokuserade på hot och möjligheter sågs minskande tillgång till bete och ökande rovdjursangrepp som hot. En bidragande orsak till hoten var i båda fallen okunskap om rennäringen hos lagstiftaren och hos

domstolar och myndigheter. Vad gäller andra markanvändare var det framförallt skogsbrukets brukningsmetoder som påverkade tillgången till renbete negativt.

De intervjuade ser alltså ett hot i att lagstiftaren inte har tillräckligt stor kunskap om rennäringens förutsättningar när regelverk som t.ex. reglerar renskötselrätten i förhållande till andra markanvändares rättigheter, eller lagstiftning runt rovdjur skapas och tillämpas.

Hot och möjligheter som kan hänföras till renskötsel företagarna själva (till aktören) diskuterades framförallt i intervjun om ett större beslut samt genom de öppna frågorna.

I intervjun om samarbetsprojektet sågs tillgången till arbetskraft som ett problem. Det bör noteras att de samebyar som samarbetade kännetecknades av i förhållandevis få litet större renskötsel företag. De intervjuade såg det som ett hot om något renskötsel företag inte skulle överleva eftersom tillgången till arbetskraft då skulle minska. Företagarna beskriver de problem som kan uppstå i samband med betesutnyttjandet i form av konkurrens från andra samebyar och andra markanvändare.) Samarbetsprojektet sågs som en möjlighet att bli starkare internt och därmed också starkare mot de externa hot de såg. En ökad efterfrågan på renkött sågs också som en möjlighet.

Inom samebyn sågs fördelningen av betesresursen och att organisera arbetet som problem. Andra problem var ett ökat vinsttänkande och mindre utrymme för en renskötsel i enlighet med traditionell samisk kunskap. Goda samarbetsformer inom samebyn sågs som möjligheter.

6.4.5 Forskningsfråga 5 Hur hämtar renskötsel företagarna in information i sitt beslutsfattande?

Svaren visar att praktisk kunskap från andra renskötare värderas högt. I de två intervjuerna runt beslut under ett renskötselår diskuterar man att det är föräldrarna den stora kunskapskällan även om man menar att formell utbildning också är viktigt. En av de intervjuade F1 är också skeptiskt till råd från experter utanför renskötelsen, råd som F1 menar bygger på bristande förståelse om rennäringen.

I intervjun runt ett större beslut uttrycker renskötsel företagarna att det är andra samebyars erfarenheter av att ha genomfört de förändringar man tänkt genomföra som är viktig i beslutsituationen.

De intervjuade uttrycker samtliga att andra renskötsel företagare är en viktig informationskälla. Lunneryd (2003) har t.ex. pekat på rådgivares betydelse för beslut som jordbrukare fattar. I modellen om planerade val (Ajzen, 1991) betonas betydelsen av subjektiv norm dvs. vilka handlingar som är accepterade av viktiga personer i beslutsfattarens omgivning.

Renskötselföretagarna i studien pekar att det är andra renskötare och de erfarenheter som de gjort är viktiga informationskällor. De intervjuade uttrycker en viss misstänksamhet mot rådgivare som de åtminstone i relation till kalvslaktstrategin menar inte har tillräcklig kunskap om rennäringens praktiska förutsättningar.

6.4.6 Forskningsfråga 6. Vilken betydelse har renantal och region?

Den kvalitativa delen av studien innehåller intervjuer med ett fåtal renskötselföretag i och för sig från olika delar av renskötselområdet, så i intervjuerna finns dock några intressanta aspekter runt betydelsen av företagets storlek och region.

Personer inom de allra minsta företagen fanns inte med bland intervjupersonerna. Beaktat detta ger den kvalitativa studien inga indikationer på att det skulle finnas skillnader mellan större och mindre renskötselföretag. Personer från olika delar av renskötselområdena gav uttryck för samma uppfattning. Detta är dock något som bör belysas i den kvantitativa delen då t.ex. de allra minsta företagen (1-50 renar) rimligen också har andra inkomstkällor för sin försörjning.

I intervjun runt ett större beslut där renskötselföretagen kom från samebyar med relativt få, men stora renskötselföretag sågs brist på arbetskraft som ett problem. I denna intervju beskrev renskötarna också att företag med fler renar har större möjligheter att överleva dåliga år än mindre företag. Skillnader mellan olika regioner och olika företagsstorlekar behöver alltså belysas fortsättningsvis.

6.4.7 Sammanfattning av diskussionen

En röd tråd genom den kvalitativa studien är att fortsatt renskötsel är viktigt för de intervjuade renskötselföretagarna. De mål renskötselföretagarna har avseende ekonomin i renskötseln, renantal, slakt och betesutnyttjande ställs i relation till målet att kunna fortsätta som renskötselföretagare och kunna skapa förutsättningar för nästa generation att också bedriva renskötsel.

De hot och möjligheter som renskötselföretagarna ser i omvärlden ställs också i relation till målet att vara kvar inom renskötseln

7 Kvantitativ studie

I denna del av avhandlingen studeras forskningsfrågorna deskriptivt utifrån den kvantitativa studien, det vill säga med hjälp av den enkätstudie som beskrivits i avsnitt 5.4. Kapitlet avslutas med att forskningsfrågorna undersöks med hjälp av strukturella ekvationsmodeller.

7.1 Deskriptiv redovisning av enkäten

7.1.1 Påverkande faktorer

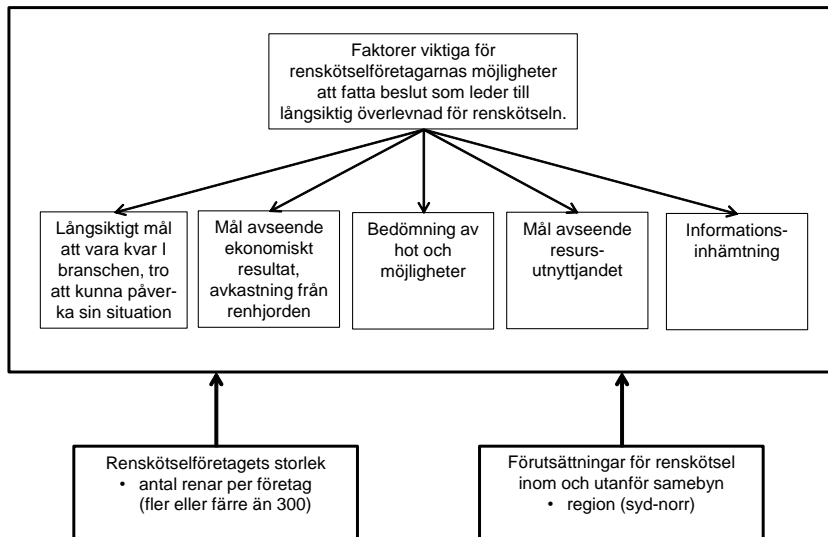
Litteraturstudien tillsammans med den kvalitativa studien har visat att de forskningsfrågor som formulerats har betydelse för att studera renskötsel­företagens möjligheter att överleva långsiktigt. Forskningsfrågornas innehåll kan därför ses som faktorer som påverkar möjligheterna till långsiktig överlevnad. Viktiga faktorer sammanfattas i figur 20.

Litteraturstudien visade att såväl renskötsel­företagets storlek som omgivande faktorer kan antas påverka de beslut rörande resursutnyttjande som renskötsel­företagarna tar.

Studien av Fishbein & Ajzen (1975) visar också att värderingar, här översatt som långsiktiga mål, tron på den egna förmågan att kunna påverka sin situation och andras attityder påverkar de beslut renskötsel­företagarna tar.

I denna del av studien studeras de ovanstående faktorerna i relation till renskötsel­företagets storlek och i relation till de omgivande förutsättningarna för renskötsel.

Storlek beskrivs med den absoluta variabeln antal renar per företag. Andra möjliga storleksmått hade kunnat vara arbetstid eller omsättning. Antal renar per företag valdes, eftersom antalet renar har betydelse för arbetsinsats, resursbehov, inflytande i samebyn och inte minst hur stort slaktuttag som kan tas från renhjorden och därmed renskötsel­företagarnas inkomster.

Figur 20. Viktiga faktorer för renskötsel företagarnas överlevnad.

Den omgivande miljön runt renskötsel företaget i form av antalet renägare, renar i samebyn, landskapets beskaffenhet, klimatiska förutsättningar, flyttvägarnas längd, hur renskötseln bedrivs i området och vilka andra markanvändare som också utnyttjar marken kommer också att påverka renskötsel företagarnas möjligheter. Dessa faktorer har sammanfattats i den kontextuella variabeln region. Även om region är ett trubbigare mått på den omgivande miljön jämfört med de uppräknade faktorerna så sammanfattar dock region förutsättningar för renskötseln relativt väl. Samtidigt bör de resultat Lundqvist (2007) redovisar beaktas i tolkningen av region. Han visade t.ex. att förutsättningarna för de sydligaste samebyarna i Jämtlands län är mer lika förutsättningarna i fjällsamebyarna längre norrut i Norrbottens län än de förutsättningar som finns i de nordliga samebyarna i Jämtlands län. Följaktligen är framförallt gruppen ”övriga samebyar” inte så homogen som vore önskvärt. Den första gruppen avser endast storlek, den andra endast region och den tredje är en blandning av storlek och region. Gruppernas medianvärden har räknats ut för de olika faktorer som kan antas påverka renskötsel företagarnas möjligheter att långsiktigt överleva som företagare. Medianvärdena redovisas i bilaga 2.

Den blandade gruppen storlek och region har valts för att möjliggöra en jämförelse av de svar som mindre respektive större företag har gett inom en region. Antalet 300 är valt eftersom det är den gräns där arbetstiden inte längre ökar. Arbetstiden var i genomsnitt 3 000 timmar för renskötsel företagare med

fler än 300 renar år 1998 (SCB/SSR, 1999), Det bör följaktligen vara svårt att få tid till annat inkomstbringande arbete (t.ex. enligt utvecklingsväg 2 eller 3 i figur 3). Detta borde betyda att det ekonomiska utbytet blir viktigare för dessa än för renskötsel­företagare med färre renar. Medianvärden räknas ut för tre grupper:

1. Grupper baserade på storlek i form av renantal (0-99, 100-199, 200-299, 300-399, 400-499, 500 renar eller fler)
2. Grupper baserade på region (Norrbottens läns norra fjällsamebyar, Norrbottens läns södra fjällsamebyar, Norrbottens läns skogssamebyar, Västerbottens läns samebyar, Jämtlands läns samebyar)
3. Grupper baserade på en kombination av storlek och region:
 - Fjällsamebyar i Norrbottens län med företag >300 renar
 - Fjällsamebyar i Norrbottens län med företag <300 renar
 - Övriga samebyar med företag >300 renar
 - Övriga samebyar med företag <300 renar

I beskrivningen i detta kapitel anges punktskattningen för det uppräknade antalet företag. Medianvärdena redovisas i Bilaga 2. En beskrivning av metoden ges i avsnitt 5.4.1 och 5.4.2.

Kruskal-Wallis varianstest har använts för att undersöka om det finns några signifikanta skillnader mellan grupperna. När så är fallet har Wilcoxons rangsummetest använts för att avgöra mellan vilka grupper skillnaderna finns (Siegel & Castellan Jr. 1988). Valet av test har diskuterats i avsnitt 5.4.2. Redovisningen har koncentrerats på grupp 3 den blandade gruppen. Grupp ett och grupp två används för att förstå resultatet från den blandade gruppen bättre.

7.1.2 Långsiktiga mål-värderingar

Renskötsel­företagarnas långsiktiga mål för sin renskötsel och hur de värderar den tas upp i flera frågor i enkäten.

Frågor om renskötarna vill fortsätta som renskötare?

Fråga 11 lyder: "Hur viktigt är det för dig att vara renskötare?" Svaren på denna fråga belyser alltså hur viktigt det är för renskötsel­företagaren att fortsätta att vara företagare. Det finns fyra svarsalternativ; 1 lyder: "Jag slutar som renskötare om jag hittar en sysselsättning som ger lika stora inkomster". Svarsalternativ 2 lyder "Jag slutar som renskötare om jag hittar en sysselsättning som ger bättre inkomster". Svarsalternativ 3 lyder: "Jag kan personligen inte tänka mig att sluta som renskötare." Det fjärde

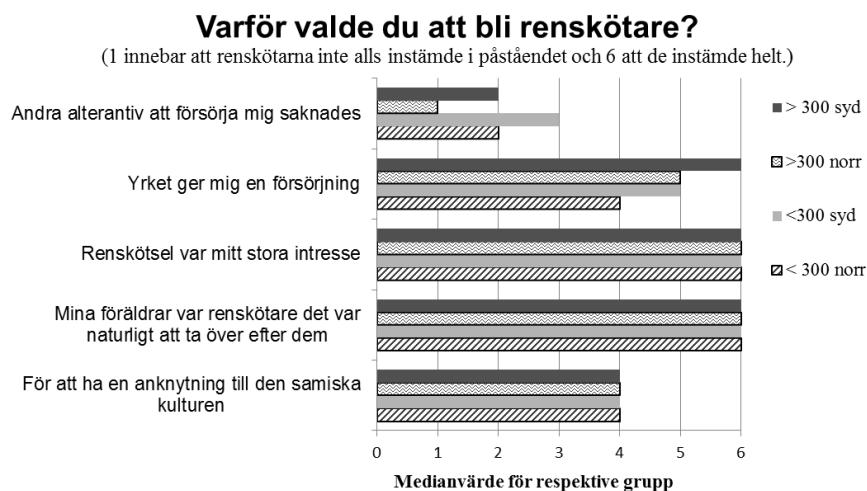
svarsalternativet har tillägget: ”och det är viktigt att nästa generation tar över”. Svarsalternativen är framtagna som en ordinalskala d.v.s. den vikt renskötsel­företagaren sätter i att fortsätta som renskötare är minst i alternativ 1 och högst i alternativ 4.

På denna fråga har drygt hälften, 53 procent, av renskötsel­företagare angett det fjärde svarsalternativet. Medianvärdet för hela renskötse­lområdet blev alltså 4. Vad gäller storleksgrupp har de företagare som har färre än 200 renar medianen 3 och vad gäller region har regionerna Norrbottens läns södra fjällsamebyar och skogssamebyar medianen 3. I den blandade gruppen är medianvärdet 3 i gruppen liten/syd. För övriga grupper är medianvärdet 4. Det finns med 95 % signifikansnivå dock inga signifikanta skillnader.

Renskötsel­företagarna värderar alltså att fortsätta inom renskötse­ln högre än att få lika stora eller större inkomster från ett annat arbete. De allra flesta svarar också att det är viktigt att nästa generation tar över.

Vilka var motiven till att bli renskötsel­företagare

För att belysa frågan varför man vill vara kvar i rennärings­en kan fråga 1 ”Varför valde du att bli renskötare?” studeras. Se figur 21.

Figur 21. Varför valde du att bli renskötare?

Av svaren framgår att tradition, d.v.s. att ta över efter föräldrarna, och intresse var de främsta anledningarna till att man valde att bli renskötare. Att få sin försörjning från yrket och anknytning till den samiska kulturen fick medianen

4, medan alternativet att andra alternativ att försörja mig saknades endast har medianen 2.

En studie av skillnader mellan de fyra grupperna visar att det finns skillnader. Försörjningsaspekten är viktigare för de större företagen än för de mindre och försörjningsaspekten är viktigare i den södra delen av renskötseområdet än i den norra. Avseende det passiva alternativet "andra alternativ att försörja mig saknades" finns också skillnader. Såväl de större som mindre företagen i den södra delen av renskötseområdet instämmer i högre grad än de större företagen i den norra delen av renskötseområdet. På skalan mellan 1 och 6 är dock medianen mellan 1 och 3. Det innebär alltså att renskötsel-företagarna inte instämmer i detta påstående.

Det finns signifikanta skillnader i svar för svarsalternativet "Yrket ger mig en försörjning". Skillnaderna är signifikanta mellan de mindre företagen i nord och de mindre i syd samt mellan de mindre och större företagen i nord.

Svaren innebär att de större företagen tar avstånd från påståendet att motivet att börja som renskötare var att andra alternativ till försörjning saknades. Företagen i syd instämde i högre grad i påståendet än företagen i norr.

Goda och dåliga sidor med renskötsel-företagande

Ytterligare två frågor som berör långsiktiga mål ställdes. Fråga 2 "Vilka är de goda sidorna med att vara renskötsel-företagare?" samt fråga 3 "Vilka är de dåliga sidorna med att vara renskötare?" På den första frågan instämde helt mellan 75 % och 80 % av renskötsel-företagarna i Sverige i påståendena att det är ett "fritt och självständigt yrke", att "yrket ger mig möjlighet att vara ute i naturen", samt att "yrket är en del av en tradition".

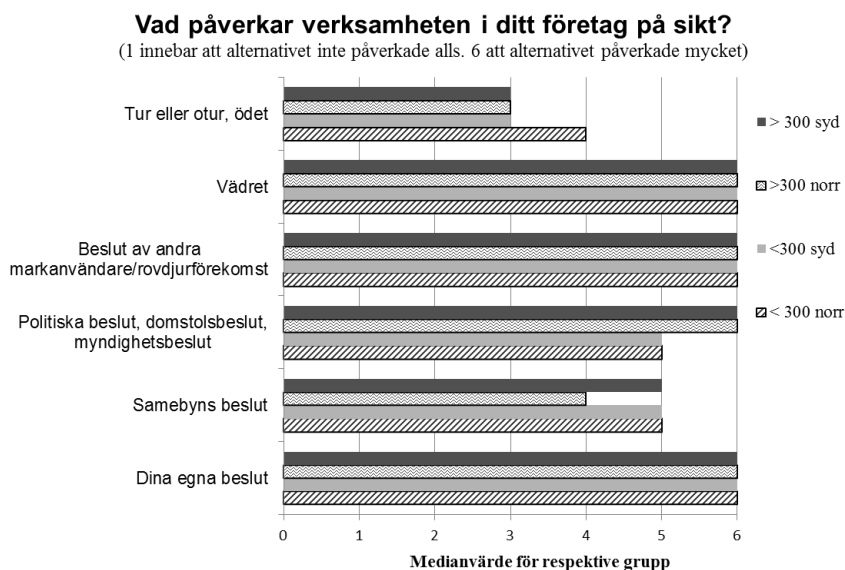
På fråga 3 instämde 68 % helt i påståendena "riskfyllt, risk för att förlora sitt kapital t.ex. djur" samt "beroende av natur och väder". Medianen på dessa frågor var alltså 6. Renskötsel-företagarna instämde i något mindre grad i påståendena att dåliga sidor var "lagstiftningen runt rennärningen", "beroendet av andra markanvändare" och en "negativ attityd i samhället mot renägare". Det finns inga signifikanta skillnader mellan storleksgrupperna eller mellan regionerna.

Eget inflytande

Renskötsel-företagarnas bedömning om huruvida de kan påverka sin situation eller inte belyses i fråga 17: "Vad påverkar verksamheten i ditt företag på lång sikt?" Se figur 22. Renskötsel-företagarna har fått ta ställning till påståendena på en skala från 1 till 6 där 1 betyder att de inte alls instämmer och 6 att de instämmer helt. Det finns inga signifikanta skillnader i svaren mellan olika

grupper av renskötsel­företagare. För svarsalternativ 17e, ”vädret”, samt för svarsalternativ 17a ”egna beslut” är medianen 6 i alla tre grupperna. Vädret och egna beslut är alltså de två faktorer som renskötsel­företagarna bedömer påverkar deras företag på sikt. Beslut av andra markanvändare/rovdjursförekomst tros också påverka företaget. Medianvärdet för svarsalternativet ”samebyns beslut” är något lägre. Lägst är medianen runt 3 för ”Tur eller otur, ödet”.

Utifrån syftet med frågan att undersöka renskötsel­företagarens kontroll­lokus så är svaren på frågan är svårtolkade. Å ena sidan är medianen hög för egna beslut och låg för tur eller otur, å andra sidan instämmer renskötsel­företagarna också i att vädret och andra markanvändare påverkar deras företag.

Figur 22. Kontroll-lokus.

Sammanfattning forskningsfråga 1

Sammanfattningsvis visar svaren att renskötsel­företagarna vill fortsätta inom näringen. Traditionen har betydelse. De tycker det var naturligt att ta över renskötsel­företaget från sina föräldrar och de vill att nästa generation ska ta över. Företagare med färre renar är något mindre benägna att svara att det är viktigt att nästa generation tar över än företagare med fler renar.

Ekonomiska överväganden var mindre viktiga när man började som renskötsel­företagare och de var inte heller viktiga för den fortsatta med renskötseln. Ekonomiska överväganden var viktigare för renskötsel­företagare med fler renar. Detta kan jämföras med arbetstiden i olika storleksgrupper.

Renskötsel­företagarna har alltså likartade långsiktiga värderingar och normer för varför man fortsätter som företagare. Intresse och tradition är viktigare än de ekonomiska motiven. Inställningen till yrket är positiv.

7.1.3 Ekonomiska krav på företagen

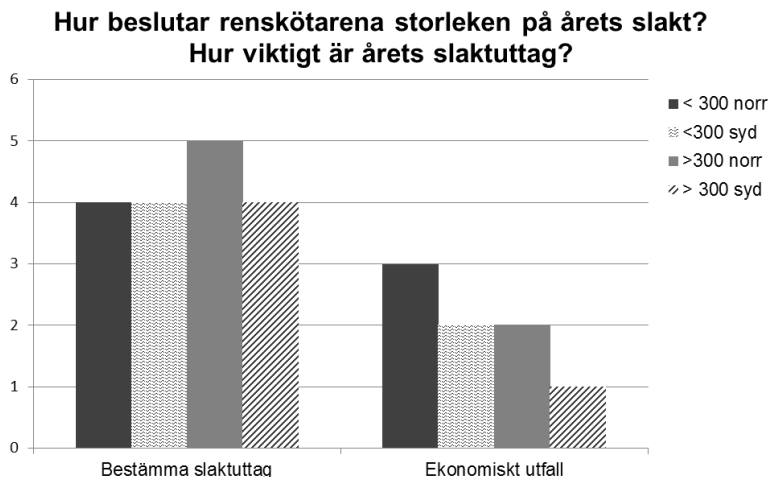
De kortsiktiga ekonomiska krav som renskötsel­företagaren har på företaget belyses i fråga 12 ”Hur bestämmer du hur stort ditt slaktuttag ska bli?” samt fråga 13 ”Hur viktigt är det ekonomiska utfallet av varje års slakt för dig?”

Svaren på frågorna redovisas i figur 23. Svaren visar att det ekonomiska utfallet av varje års slakt bedöms som viktigare av renskötsel­företagarna i den södra delen av renskötselområdet än i den norra. Vidare bedömer de som har företag med fler renar att det ekonomiska utfallet är viktigare än de som har företag med färre renar gör. Det fanns signifikanta skillnader där de större företagen i den norra regionen jämfört med de mindre företagen i den norra regionen svarade att det ekonomiska utfallet var viktigt. Det fanns dessutom signifikanta skillnader mellan de större företagen i den norra och södra regionen, där de större företagen i den södra regionen i större utsträckning svarade att det ekonomiska utfallet av slakten var viktigt.

Alternativen i fråga 12 är formulerade så att de går från ett beslutsfattande som bygger på ekonomiska kalkyler till att beslut fattas i stunden, d.v.s. ett mera intuitivt beslutsfattande. Svaren på frågan om hur slaktuttaget bestäms visar att de flesta renskötsel­företagarna gör en bedömning utifrån hur de faktiska omständigheterna utvecklar sig under renskötselåret och att de allra flesta tar beslut om slakt i samband med slakttillfället. Skillnaderna mellan regioner och storleksgrupper är inte så stora. Det finns signifikanta skillnader mellan de större företagen i syd respektive de större i nord.

Svaret på fråga 12 är intressant eftersom svaret innebär att renskötsel­företagarna har en förhållandevis intuitiv beslutsstil. Flertalet har alltså svarat alternativen 4 eller 5. När svaren bedöms bör beaktas att det är möjligt att renskötsel­företagarna inte har uppfattat svaren som en skala. Svaren visar dock tydligt att renskötsel­företagarna beslutar under slaktsäsongen vilka djur de ska slakta. Studien visar också att de signifikanta skillnaderna beror på att företagen i det södra renskötselområdet i större utsträckning har angett svarsalternativ 2, att de gör en ungefärlig kalkyl över årets intäktsbehov. 21 % av de svarande har angett detta alternativ bland renskötsel­företagarna i Jämtlands och Västerbottens län medan andelen i Norrbottens län var runt 5 %.

Det alternativ som de svarande i Jämtlands och Västerbottens län har använt i mindre utsträckning är alternativ 5 att de vid slakttillfället slaktar lämpliga renar. 27 % av renskötarna i Jämtlands och Västerbottens län svarade alternativ 5 att jämföra med 54 % av renskötarna i Norrbottens län. Svaren indikerar alltså att företagen i Jämtland och Västerbottens län något mer planerar sina slaktuttag utifrån ekonomiska kalkyler än företagen i Norrbottens län.

Fråga 12. Hur bestämmer du dig för hur stort ditt slaktuttag ska bli?

1. I början av slaktsäsongen gör jag en noggrann ekonomisk kalkyl över årets intäktsbehov.
2. I början av slaktsäsongen gör jag en ungefärlig ekonomisk kalkyl över årets intäktsbehov.
3. Jag bestämmer slaktuttaget under slaktsäsongen, utifrån mina tidigare planer
4. Jag bestämmer slaktuttaget under slaktsäsongen, utifrån de renar jag får tag i.
5. Jag slaktar de renar jag vid slakttillfället tycker är lämpliga.

Fråga 13. Hur viktigt är det ekonomiska utfallet av varje års slakt för Dig? (Observera att på frågan finns endast fem alternativ.)

1. Det är slaktintäkterna som avgör om jag kan fortsätta som renskötare eller inte.
2. Slaktintäkterna är viktiga för min försörjning, men det är kombinationen av intäkter från jakt, fiske och slakt som avgör om jag kan fortsätta som renskötare eller inte.
3. Slaktintäkterna är viktiga, men jag kan komplettera dem med tjänsteintäkter för min försörjning.
4. Slaktintäkterna ger endast ett litet tillskott till min försörjning
5. Nivån på slaktintäkterna spelar ingen roll för min försörjning

Figur 23. Slaktintäkternas betydelse och planering vid beslut.

Sammanfattningsvis visar svaren att medan de långsiktiga målen med renskötsel­företagande är likartade för de olika grupperna av företag så skiljer sig de kortsiktiga kraven på det ekonomiska utbytet åt. De större företagen har högre ekonomiska krav på företaget än de mindre företagen. Företagen i den södra delen av renskötselområdet har också generellt högre ekonomiska krav på företaget än de i den norra delen av renskötselområdet.

7.1.4 Utnyttjande av resurser

Litteraturstudien i kapitel 3 visar att det finns incitament för överutnyttjande när en gemensam resurs som renbete används. Ett annat problem kan vara att rättigheten till resursen kan vara svag gentemot andra rättighetshavares rätt att påverka användningen av resursen. SES-modellen visade på faktorer som underlättar ett långsiktigt utnyttjande av en resurs som renbete. Faktorerna sammanfattades sedan i forskningsfrågorna där renskötsel­företagarnas attityder i förhållande till sitt resursutnyttjande var en viktig faktor.

SES-modellen visar att om aktörerna har likartade åsikter om hur och vilka som kan utnyttja resursen så ökar möjligheterna till ett långsiktigt resursutnyttjande. Renskötsel­företagarnas attityder och om de har samma attityder till det antal renar antal renar som kan hållas på bete och till antalet renar per företag påverkar möjligheterna att utnyttja renbetet långsiktigt hållbart. Fråga 18 och fråga 19 i frågeformuläret syftade till att undersöka vilka företag i byn, mätt i storlek, som renskötsel­företagarna tycker bör finnas kvar och expandera. Frågorna behandlar alltså de attityder renskötsel­företagarna har avseende resursutnyttjandet i samebyn. Se figur 24.

De svarande bedömer att de företagare som har flest renar bör minska sitt renantal när renantalet är för högt, men vara restriktiva att öka sitt renantal när det är för lågt. Svaren blir de omvända på frågan om vad de minsta företagen bör göra. Oavsett företagsstorlek och region så är medianen 1 d.v.s. företagarna instämmer inte i påståendet att de minsta företagen bör minska sitt renantal. Däremot går bedömningarna isär om vad de minsta bör göra när det finns möjlighet att öka samebyns renantal. Här finns skillnader i svaren mellan de företagare som har fler respektive färre renar, där de som har fler renar i större utsträckning bedömer att de mindre företagen inte bör öka sitt renantal än de som har färre renar.

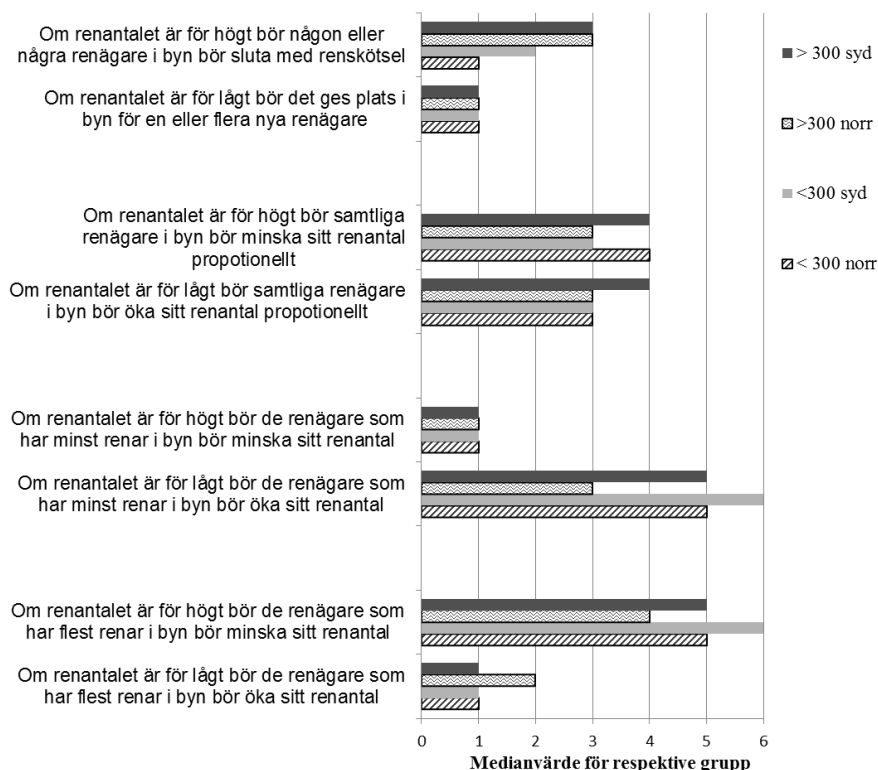
På frågan om alla bör öka respektive minska proportionellt finns inga större skillnader mellan de svarande. De svarande instämmer inte i påståendet att man när renantalet är lågt bör ge plats i byn för en eller flera nya renägare. Däremot finns det små skillnader i medianen vad gäller frågan om vad man

bör göra när renantalet är för högt. I det fallet bedömer de som har fler renar i något högre utsträckning än de som har färre renar att någon eller några bör sluta med renskötsel.

Det finns signifikanta skillnader i svaren för svarsalternativen. ”De minsta bör öka sitt renantal om antalet renar i samebyn är för lågt” (fråga 18) samt ”De renägare som har flest renar bör minska sitt renantal om antalet renar i samebyn är för högt” (fråga19). Skillnaderna är signifikanta mellan mindre och större företag i den södra delen av renskötselområdet samt mellan de mindre företagen i syd och de mindre företagen i norr.

Vad bör göras om renantalet bedöms vara för högt eller för lågt?

(1 innebar att renskötarna inte alls instämde i påståendet och 6 att de instämde helt.)

Figur 24. Mål avseende resursutnyttjande.

Sammanfattningsvis visar svaren på frågan avseende resursutnyttjandet inom samebyn att man värnar om de företag som redan finns inom samebyn och att man bedömer att ett jämnt antal renar mellan företagen som eftersträvarsvärt. Man strävar alltså efter att göra den grupp som utnyttjar resursen homogen. Varför man strävar efter en homogen grupp framgår inte i svaren. I den södra delen av renskötseområdet uppmärksammades tillgång till arbetskraft som ett problem i intervjun som rörde samarbetsprojektet. De renskötsel företagare som intervjuades såg det som ett problem att ett minskat antal företag skulle innebära mindre arbetskraft i renskötelsen.

7.1.5 Påverkan av andra markanvändare

I fråga 20 "Hur påverkar andra verksamheter/markanvändare lönsamheten i Ditt företag?" behandlas den inverkan andra markanvändare har på renskötsel företaget. Det är framförallt skogsbruket och rovdjuren som har en negativ inverkan på lönsamheten i företaget. Existerande naturreservat och nationalparker har däremot en positiv inverkan på lönsamheten. På fråga 25 där man tillfrågas om framtiden är det framförallt rovdjuren som man tror kommer att öka i betydelse för rennäringen följt av störningar från turism och skogsbruk. Dessa åsikter speglades också i svaren på de öppna frågorna om hot mot företaget på lång sikt som behandlats i kapitel 4.

Det finns signifikanta skillnader i svaren för V20b "Fiske" och V20c "Turism och rekreation". För V20c "Turism och rekreation" fanns signifikanta skillnader mellan större och mindre företag i den norra delen av renskötseområdet. De innebär att de mindre renskötsel företagen i den norra renskötseområdet svarade att lönsamheten påverkades negativt i större utsträckning än de större. För V20b "Fiske" fanns signifikanta skillnader mellan den södra och norra delen av renskötseområdet för såväl de mindre som de större företagen. Skillnaderna innebär att renskötsel företagarna i den södra delen av renskötseområdet påverkades mera negativt än de i den norra delen av renskötseområdet.

Sammanfattningsvis pekar svaren på att man har likartade bedömningar avseende de verksamheter som mest påverkar renskötsel företagen, nämligen skogsbruket och förekomsten av rovdjur. Däremot går bedömningen isär när det gäller påverkan från fiske och turism. Skillnaderna mellan större och mindre företag vad gäller synen på fiske kan förklaras av att de mindre företag troligen är mer beroende av fiske de större.

7.1.6 Kunskapsinhämtning

Den formella utbildningsnivån inom rennäringen var låg. Nästan 60 % av de svarande har uppgett att folkskola/högstadium är deras högsta utbildning och

32 % har angett att gymnasium/folkhögskola är deras högsta utbildning. 8 % har angett en högskoleutbildning eller forskarutbildning som högsta utbildningsnivå. Utbildningsnivån för företagarens maka/make/sambo var dock något högre än utbildningsnivån för renskötselföretagarna själva.¹⁶

På fråga 5 ”Varifrån hämtar Du kunskap och inspiration för Din renskötsel?” var medianvärdet 6 för svaret ”Äldre erfarna renskötare.” För svaret ”Andra renskötare i samma situation som jag” var medianvärdet 6 i den norra delen av renskötseområdet och 5 i den södra delen av renskötseområdet. Kunskap från ”forskningsrapporter, böcker, tidningar och kurser” hade alla medianvärdet 2 medan ”kunskap från rådgivare” hade medianvärdet 1. Det vill säga renskötselföretagarna instämde inte alls i påståendet att information hämtades därifrån. Det fanns inga signifikanta skillnader mellan storleksgrupperna eller regionerna.

Utbudet av kurser och skrivet material i form av tidningar, forskningsrapporter och böcker påverkar naturligtvis svaren. Enkätundersökningen genomfördes under år 1999. Sedan dess har den skriftliga information som riktar sig till renskötselföretagarna ökat, så möjligen skulle svaren blivit något annorlunda om frågorna ställts år 2015. Bilden i enkäten är dock samstämmig; företagarna skaffar sig information genom att lära av äldre renskötare och varandra.

Resultaten kan jämföras med den studie som Lunneryd (2003) genomförde. Den visade att jordbrukarna litade till jordbrukspress och rådgivare i samma utsträckning som de litade till kollegor. Lunneryd poängterar också att det är viktigt att den information och rådgivning som ges är specifik och anknyter till de teman som jordbrukarna är intresserade av. En möjlig slutsats är alltså att tidningar, forskningsrapporter och böcker inte i tillräckligt stor utsträckning fokuserar på de frågor som renskötselföretagarna är intresserade av.

7.2 Diskussion av den deskriptiva delen

Svaren på frågorna kan sammanfattas som att renskötselföretagarna har gemensamma värderingar rörande de faktorer som påverkar möjligheten att utnyttja renbetet på sikt. Det finns dock några signifikanta skillnader mellan

16. Renskötarnas utbildningsnivå kan jämföras för siffror från hela befolkningen, där den andel som har folkskola/grundskola som högsta utbildning är 30 %, de som har gymnasium/motsvarande som högsta utbildning var 40 % och de som har en högskoleutbildning eller högre som högsta utbildning var 28 %. För 2 % angavs ingen utbildning. Siffrorna kommer från tabell 488 i Statistisk årsbok 1999 och avser hela befolkningen i åldersgrupperna mellan 16 och 74 år den 1 januari 1999. Det bör noteras att det fanns renskötselföretagare äldre än 74 år som svarade på enkäten.

större och mindre renskötsel företag och mellan den norra och södra delen av renskötselområdet vilka redovisas nedan:

Forskningsfråga 1: Långsiktiga normer och värderingar

Flera enkätfrågor syftade till att undersöka renskötsel företagarnas långsiktiga mål och värderingar.

- För frågan hur viktigt är det för dig att vara renskötare? (fråga 11), finns inga signifikanta skillnader i svaren. En överväldigande majoritet ser det dessutom som viktigt att nästa generation tar över.
- På frågan ”Varför valde du att bli renskötare” (fråga 1) finns signifikanta skillnader för svarsalternativet ”Yrket ger mig en försörjning”. Det är signifikant viktigare för de större företagen i den norra regionen jämfört med de mindre företagen i den norra regionen.
- Yrket ger mig en försörjning är också signifikant viktigare för de mindre företagen i den södra regionen jämfört med de mindre företagen i den norra regionen.

I avsnitt 6.4.1. fördes en diskussion om renskötsel företagarna stannar i branschen för att andra försörjningsmöjligheter saknas eller för att man vill vara kvar som företagare inom renskötseln. Enkätsvaren visar också att renskötsel företagarna tycker det är viktigt att nästa generation tar över renskötsel företaget. Enkätsvaren visar att renskötsel företagarna stannar inom näringen av andra skäl än de ekonomiska.

Försörjningsaspekten är viktigare när företagen är större än när de är mindre, vilket är naturligt eftersom möjligheten till annan försörjning minskar om arbetstiden i företaget ökar. Det finns dock en skillnad mellan de mindre företagen i nord och syd. En möjlig förklaring skulle kunna vara att de mindre företagen är färre i den södra regionen jämfört med den norra regionen. Det skulle därför kunna antas vara mera naturligt bland renskötsel företagarna i den södra regionen att renskötsel ska vara en försörjningskälla.

Forskningsfråga 2. Ekonomiska krav på företaget

Det ekonomiska utfallet av varje års slakt liksom i vad mån ekonomiska överväganden bestämmer vilka djur som ska slaktas är:

- signifikant viktigare för de större företagen i den norra regionen jämfört med de mindre företagen i den norra regionen.
- signifikant viktigare för de större företagen i den södra regionen jämfört med de större företagen i den norra regionen.

Det finns inga signifikanta skillnader mellan de mindre och större företagen i den södra regionen. Det överensstämmer med svaret för vikten av att yrket ger mig en försörjning, där de mindre företagen i den södra regionen bedömer att det är signifikant viktigare att yrket ger mig en försörjning än de mindre företagen i den norra regionen.

Studien av inkomstförhållandena 3 inom rennäringen, som redovisats i tabell 3, visar att inom samma storleksgrupp är inkomsten från näringsverksamhet högre i den södra delen av renskötselområdet än i den norra. Det överensstämmer också med svaret att de stora företagen i den södra regionen har högre ekonomiska krav på företaget än motsvarande storleksgrupp har i den norra regionen.

Agrawal (2001) och Agrawal & Benson (2011) indikerar att måttliga ekonomiska krav på företaget liksom att företagarna har en gemensam syn på de ekonomiska kraven underlättar ett långsiktigt hållbart resursutnyttjande. Enkätsvaren på frågan ger ingen entydig bild av hur viktigt det ekonomiska utfallet är. Enkätsvaren visar att det inom den norra regionen finns signifikanta skillnader mellan mindre och större företags överväganden vad gäller de djur som ska slaktas. Av svaren framgår inte samebyttillhörighet, men om svaren fördelar sig lika över samebyarna i norr och söder skulle alltså den södra regionen i detta avseende ha större möjligheter att samarbeta inom samebyarna.

Forskningsfråga 3. Användning av resursen inklusive andra markanvändares påverka på resursen

Mellan svaren ”De minsta bör öka sitt renantal om renantalet är för lågt” respektive ”Företagarna med flest renar bör minska sitt renantal när antalet i samebyn är för högt” fanns också signifikanta skillnader. Frågan kan sammanfattas som att om man instämt i ovanstående påståenden så vill man gynna de mindre företagen:

- De mindre företagen i den södra regionen instämde i större utsträckning i svaret att gynna företag med få renar jämfört med de större företagen i den södra regionen.
- De mindre företagen i den södra regionen instämde signifikant mer i svaret att gynna de mindre företagen än de mindre företagen i den norra regionen.

Rensköselföretagarna har uttryckt samma värdering oberoende av om frågan ställdes utifrån vilka kategorier som bör gynnas om renantalet är för högt respektive om det var för lågt. I den södra regionen finns signifikanta

skillnader inom regionen, vilket skulle kunna tyda på att de har svårare att komma överens om användningen av resursen renbete i den södra delen av renskötselområdet.

Påverkan av andra markanvändare studeras i två enkätfrågor.

- På frågan om turistfiskets negativa påverkan finns signifikanta skillnader där såväl de mindre som de större företagen i söder instämmer i större utsträckning att fisket innebär en störning än såväl de mindre som de större företagen i norr.
- På frågan om störningarna från turism och rekreation instämde de större företagen i det norra renskötselområdet i högre utsträckning än de mindre företagen.

Påverkan från andra markanvändare skiljer sig åt mellan regionerna t.ex. vad gäller skogsbruk och turism, varför man kan förvänta sig att det finns signifikanta skillnader dem emellan. Det förefaller inte heller orimligt att de större företagen påverkas i högre utsträckning av störningar från turism och rekreation än de mindre företagen.

Forskningsfråga 4. Kunskapsinhämtning

Svaren på frågan bekräftar den bild som den kvalitativa delen indikerade nämligen att andra renskötare är den viktigaste källan till information.

I t.ex. Ajzen (1991) betonas t.ex. att det är viktigt att de handlingar som man utför är accepterade av viktiga personer i omgivningen.

Enkätsvaren visar att den kunskap som finns i beslutsfattarens omgivning är viktig när beslut fattas. Detta gäller generellt oavsett region eller storlek på företag. Enkätsvaren ger generellt få signifikanta skillnader i svar mellan större och mindre företag och mellan regioner.

7.3 Strukturella ekvationsmodeller

Strukturella ekvationsmodeller har beskrivits i avsnitt 5.4.3. Modellerna har använts för att studera de tre nedanstående frågorna:

- I På vilket sätt påverkar storlek och rennäringens struktur renskötsel företagarnas långsiktiga mål med sin renskötsel.
- II På vilket sätt påverkar storlek, struktur och renskötarnas långsiktiga mål med sitt företagande vad gäller utnyttjandet av betesresursen.
- III På vilket sätt påverkar renskötarnas bakgrund och mål med sitt företagande kunskapsinhämtningen i företaget.

Renskötselföretagets storlek mäts genom att företagen har delats in i storleksgrupper efter antalet renar per företag (renmed). Renmed är för det första ett mått på storleken av utnyttjandet av betesresursen, men ger också ett mått på företagets storlek, då renen genom sitt bete är produktionsresursen i företaget. Storlek mäts dessutom genom renskötselföretagens omsättning (V14).

När den latent variabeln storlek med arbetstid, omsättning och renar per företag studerades visade det sig att den observerade variabeln arbetstid inte mätte den latent variabeln storlek väl. Anledningen kan antas vara att arbetstiden planar ut när företaget uppnått en viss storlek (SCB/SSR, 1999). Den tas därför bort som mätvariabel för storlek.

Samebyns struktur (struktur) är en kontextuell variabel, d.v.s. den beskriver en klass av objekt där renskötselföretaget ingår. De egenskaper som fångas in i begreppet är regionens struktur d.v.s. genomsnittligt antal renar per företag (ftgren) och genomsnittligt antal företag per sameby (ftgsam).

Den betydelse företagarna själva lägger vid att fortsätta inom renskötseln påverkar rimligen också renskötselföretagarnas långsiktiga motiv för att fortsätta som företagare (V11). De motiv företagarna har uppgivit som skäl för att vara renskötare delas upp i latent variabler intresse (intr) och tradition (trad).

7.3.1 Långsiktiga mål-värderingar

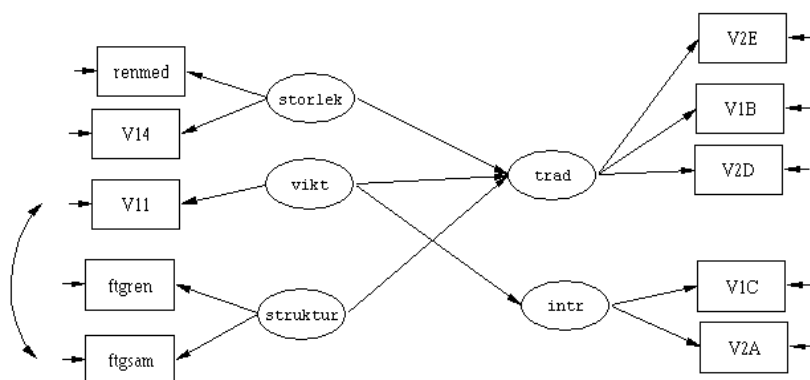
I figur 25 visas LISREL-modellen för långsiktiga motiv för att fortsätta inom renskötseln. De mått som visar om modellen som helhet mäter det den avser att mäta, är något under acceptabel nivå. CH2-värdet är något högre än antalet frihetsgrader. P-värdet är 0,048 och acceptabel nivå är 0.05. Värdet för RMSEA är acceptabelt, 0,037. I modellen är samtliga variabler signifikanta på 95 % nivå utom antalet företag i samebyn (ftgsam).

LISREL har föreslagit ett samband mellan vikten av att vara renskötare och antalet företag i samebyn. Av sektion 1 i den kvalitativa delen framgår att man i den by där det fanns få företag hade brist på arbetskraft och såg förlust av ett företag som ett problem för hela byn. Det förefaller därför rimligt att företagare i byar med få företag ser det som mera betydelsefullt att vara renskötare. Denna modifiering har därför gjorts i modellen.

Modellen visar att de företag som ser det som viktigt att vara renskötare också ser renskötsel som ett personligt givande yrke (intr). När det gäller de traditionella värderingarna att det är viktigt att upprätthålla renskötsel som en del i en tradition som ska vidare till nästa generation så finns också här ett starkt positivt samband med den vikt man själv lägger vid att vara renskötare.

Strukturen i samebyn har också ett positivt samband med att upprätthålla renskötseln av traditionella skäl. Den latent variabeln struktur ökar med antalet renar per företag och minskar med antalet företag per sameby. Det innebär alltså att de traditionella värderingarna är starkare i samebyar med få stora företag. Det är i dessa byar som man ser det som viktigast att bibehålla renskötseln av traditionella skäl. En orsak till detta skulle kunna vara att man i dessa byar är mera orolig för att renskötseln inte ska kunna bibehållas än i byar där det finns fler rensköselföretag. Det är också viktigt att komma ihåg från den deskriptiva delen att de flesta företagare oavsett region värderar tradition högt.

Vad gäller det egna företagets storlek mätt i omsättning och antal renar så har denna ett negativt samband med traditionella värderingar. Det innebär att mindre företag i större utsträckning är kvar i renskötseln av traditionella skäl. Det fanns inget signifikant samband mellan storleken på det egna företaget och att driva företaget för att man ser det som ett eget intresse för yrkesvalet. Även här bör noteras från den deskriptiva delen att de flesta företagen värderar de variabler som har med intresse att göra högt.

Chi2 =39.79, df=27, P-value=0.05359, RMSEA=0.039

$$\text{trad} = 2.28 \cdot \text{vikt} + 0.86 \cdot \text{struktur} - 1.06 \cdot \text{storlek}, \text{Errorvar.} = 6.26, R^2 = 0.49$$

t-värden	3.97	2.28	-3.03	2.57
----------	------	------	-------	------

$$\text{intr} = 2.10 \cdot \text{vikt}, \text{Errorvar.} = 0.12, R^2 = 0.97$$

t-värden	5.33	0.080
----------	------	-------

Intr=värderingen att vara renskötare är ett eget intresse

V1C Jag valde att bli renskötare för att renskötsel var mitt stora intresse.

V2A De goda sidorna med renskötsel är att det är ett fritt och självständigt yrke.

Trad= motiven för renskötseln är att föra en tradition vidare

V2E De goda sidorna är att yrket är en del av en tradition.

V1B Jag valde att bli renskötare för att det var naturligt att ta över efter föräldrarna.

V2D De goda sidorna är att yrket innebär arbete i en naturnäring.

Struktur=Samebyns struktur

Ftgren= Genomsnittligt antal renar per företag,

ftgsam= Genomsnittligt antal företag per sameby

Storlek= Företagets storlek

Renmed= Antal renar per företag (klasser) V14=Företagets omsättning

Vikt= Hur viktigt är det att vara renskötare?

V11= Hur viktigt är det för Dig att vara renskötare

Figur 25. Långsiktiga normer och värderingar.

7.3.2 Resursanvändning

En modell för resursanvändning redovisas i figur 30. Av litteraturstudien framgår att om företagen har ungefär samma värderingar avseende resursanvändningen och om företagens ekonomiska mål avseende resursanvändningen är modesta, så ökar förutsättningarna för att resursen ska kunna användas långsiktigt. Den kvantitativa analysen av data antyder att det finns korrelation mellan intresse och slaktens storlek, samt mellan vikten av årets slaktuttag och samebyar med få företag med många renar. Dessa samband förefaller rimliga. Om slakten ökar är det inte otroligt att man också har renskötsel som intresse, eftersom man då ägnar mer tid åt den i ett större företag.

Det är också rimligt att utfallet av årets slakt har större betydelse för en större andel renskötare i regionen om samebyarna i regionen består av få och stora renskötsel företag än om samebyn har många företag och det genomsnittliga antalet renar är mindre. I det senare fallet är det troligt att renskötsel företagarna har kompletterande inkomstkällor. Inkomsterna från tjänst är t.ex. större för hushåll med färre renar än för hushåll med fler renar (SCB/SSR, 1999; Saamid Rikkasearvi/SSR, 2003).

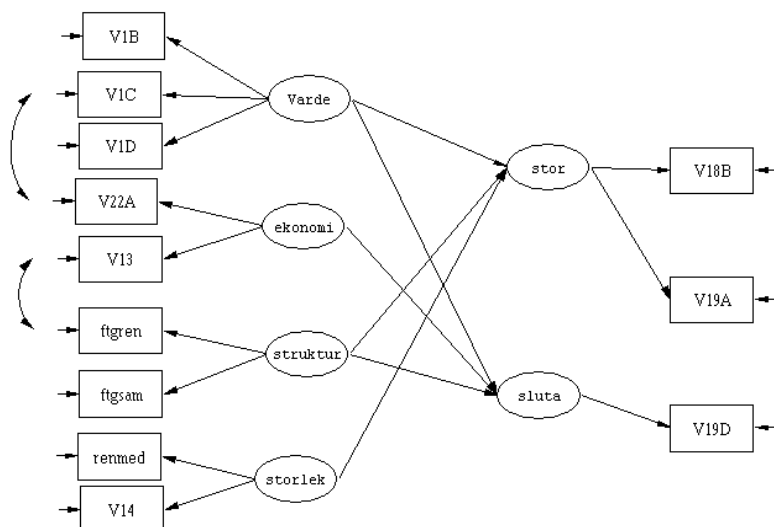
De värderingar renskötsel företagarna har består av tre komponenter: tradition, intresse och försörjningsaspekter. Dessa tre formar tillsammans företagets värderingar. Av modellen i figur 26 framgår att det framförallt är försörjningsaspekten som är viktig. Den latent variabeln ekonomi mäter hur viktig slakten av renar och därmed betesutnyttjandet är för företagets ekonomi. Variablerna struktur och storlek har beskrivits i tidigare modell.

Variabeln "stor" beskriver hur renskötsel företagarna vill att samebyns storleksstruktur bör förändras om betesresursen skulle medge fler respektive färre renar. V18b och V19a påverkar "stor" positivt, vilket innebär att det finns en strävan efter att byns storleksstruktur ska bli mer homogen.

Modellen visar att hur viktig man bedömer slakten vara för den egna ekonomin inte har någon signifikant påverkan på hur storleksstrukturen bör förändras. Struktur, där det finns ett positivt samband mellan större företag och få företag per sameby, har också ett positivt samband med att man strävar efter en proportionerlig storleksfördelning i byn. Ser man till storleken på de enskilda företagen är sambandet dock negativt. Det vill säga de större företagen vill inte minska sitt renantal om betesresursen minskar, respektive att det är de mindre företagen i byn som ska öka sitt renantal om betesresursen ökar.

Nästa alternativ handlar om vilka företag som bör sluta inom renskötseln om det skulle bli betesbrist. För denna variabel är sambandet negativt såväl för struktur och ekonomi som för värde. I detta fall hade det svarande företags

storlek ingen signifikant påverkan på storleken på om de företag som bör sluta om det skulle bli betesbrist är större eller mindre.

Chi-Square=39.79, df=27, P-value=0.05359, RMSEA=0.039

$\text{stor} = 0.54 \cdot \text{struktur} - 0.75 \cdot \text{storlek} + 0.35 \cdot \text{Varde}$, Errorvar.= 2.02 , $R^2 = 0.15$

t-värden 4.33 -4.88 2.85 4.87

$\text{sluta} = -6.33 \cdot \text{ekonomi} - 4.22 \cdot \text{struktur} - 2.00 \cdot \text{Varde}$, Errorvar.= 55.84, $R^2 = 0.20$

t-värden -4.84 -3.88 -2.53 9.88

Varde= Värderingar runt varför renskötare

V1B= Tradition V1C= Intresse V1D= Försörjning

Ekonomi= Slaktens betydelse för ekonomin

V13= Vikten av årets slaktuttag, V22A=Hur slaktuttaget förändras om priset fördubblas

Struktur= Samebyns struktur

Ftgren= Genomsnittligt antal renar per företag, ftgsam= Genomsnittligt antal företag per sameby

Storlek= Företagets storlek

Renmed= Antal renar per företag (klasser) V14=Företagets omsättning

Sluta= Vilka företag bör upphöra med renskötsel om betesbrist

V19D=Skala Stora till mindre.

Stor= Vilka företag bör minska respektive öka sitt renantal om betet förändras.

V18B= De renägare som har minst renar i byn bör öka sitt renantal vid för få renar. V19A=De renägare som har mest renar bör minska sitt renantal om renarna är för många

Figur 26. Resursanvändning

De negativa sambanden innebär att i de fall det finns få företag per by och företagen är stora och om slakten är viktig för ekonomin så anser man i större utsträckning att det är de mindre företagen som bör sluta vid betesbrist. Modellen visar alltså samma resultat som den deskriptiva delen.

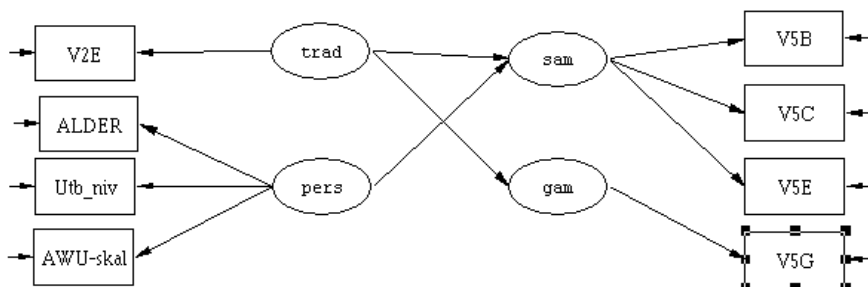
7.3.3 Kunskapsinhämtning

Figur 27 visar företagens kunskapsinhämtning. De latent variablerna består av (trad) som innebär att man värderar renskötseln för att den är en del av en tradition och (pers) som har att göra med ålder, utbildningsnivå och hur mycket man arbetar i företaget. (Sam) står för informationskällor som kurser, rådgivning och tidningar, medan "gam" står för kunskapsöverföring från andra renskötare.

Modellen visar att (pers) är mer positiv vid högre ålder och utbildningsnivå medan den är svagt negativ vid högre arbetstid i renskötseln. Observera att ålder står för erfarenhet, nystartad kontra etablerad, konsolideringsnivå och liknande faktorer som förändras när åren går och som inte mäts specifikt.

Det betyder att både högre utbildningsnivå, högre ålder och att man värderar tradition innebär att man i högre utsträckning använder tidningar, kurser och experter som kunskapskälla.

Tradition hade positiv inverkan på att man ansåg att kunskap från andra renskötsel företag var viktig. Sammantaget innebär modellen att renskötsel företagare, som ser att de är del i en tradition, som en av fördelarna med renskötsel i högre utsträckning hämtar sin information från andra renskötare.

Chi-Square=21.37, df=18, P-value=0.26133, RMSEA=0.024

$sam = 0.30 * trad + 0.51 * pers$, Errorvar.= 1.10 , $R^2 = 0.21$

t-värden 3.72 4.67 5.61

$gam = 1.04 * trad$, Errorvar.= 9.03 , $R^2 = 0.11$

t-värden 5.79 12.23

Trad=Fördelar med renskötsel

V2E=Att vara del av en tradition

Pers=Personliga egenskaper

Alder=ålder,

Utb_niv=utbildningsnivå

AWU-skal= arbetstiden i renskötseln

sam= Kunskap utanför renskötseln

V5B= Kurser, seminarier, möten

V5Cc = Tidningar, tidskrifter, nyhetsblad, reklamblad

V5E= Individuell kontakt med expert, rådgivare

Gam= erfarenhet

V5G) Andra renskötare, i samma situation som jag

Figur 27. Kunskapsinhämtning.

8 Kombination av resurser-kvalitativ studie

Detta kapitel fokuseras på ett resonemang runt resursanvändning ur ett bredare perspektiv. Meert m.fl. (2005) som refererats i avsnitt 1.1.2. pekade på tre typer av utvecklingsvägar för jordbruksföretag. Den första är att utveckla basnäringen, i detta fall renskötseln, för att effektivisera produktionen eller kombinera resurser på nya sätt. Den andra är att inom ramen för företagandet integrera vertikalt, (d.v.s. att också engagera sig i andra led i livsmedelskedjan led som slakt och butik) eller horisontellt som t.ex. skulle kunna innebära samarbetsformer med andra rensköselföretag. Den tredje är att företaget marginaliserades och att inkomstmöjligheterna hittas utanför företaget, t.ex. från inkomst av tjänst. Det empiriska materialet består av fokusgruppintervjun och svaren presenteras utifrån den indelning i utvecklingsvägar som görs av Meert m.fl. (2005).

Fokusgruppintervjun genomfördes med en grupp av sex renskötare från olika delar av renskötselområdet. (A, B, C, D, E, F). Gruppen bestod av både män och kvinnor.

I intervjun talade de intervjuade dels utifrån egna erfarenheter, dels som representanter för den region de kommer ifrån och den typ av renskötsel som bedrivs där. Såväl mindre som större rensköselföretagare fanns bland de sex intervjuade. De intervjuade kände varandra sedan tidigare. Fokusgruppsdiskussionen är främst en diskussion inom gruppen, inom ramen för de relativt breda frågor som intervjuaren ställer.

Intervjun började med frågan hur stora krav renskötarna har på det ekonomiska överskottet i företaget på litet längre sikt. Samtalet kretsar sedan runt de ekonomiska krav som familjen har på företaget och vad olika försörjningsmöjligheter innebär för renskötselns framtid. Intervjuaren ställde inte frågan om de intervjuade ville fortsätta som rensköselföretagare eftersom det fanns en förförståelse hos samtliga de intervjuade och intervjuaren att det var en värdering de intervjuade delade. Istället inriktades frågorna på hur de

intervjuade skulle uppnå målet att vara kvar inom renskötseln. De underliggande värderingarna framgår av svaren.

8.1 Väg 1 Basnäringen

Familjens deltagande i renskötseln

A börjar diskussionen med att poängtera vikten av renskötsel som en stor del av familjens inkomst. B fyller på och menar att som renskötare vill man i första hand kunna försörja sig på renskötseln utan extrainkomster. B säger vidare att även om t.ex. sambon har ett annat arbete så är det viktigt att sambon kan vara med i det intensiva renskötselarbetet.

A fyller på med att det är viktigt att man är två om renskötselarbetet och att det är olyckligt om mannen blir den enda i familjen som arbetar med renskötsel. C för diskussionen vidare genom att poängtera att det är viktigt att man är flera i familjen som har kunskap om renskötseln och kan diskutera och bolla idéer om det som händer inom renskötseln.

(A) Det kan väl vara ganska vittomspännande, men att kunna försörja sig måste man ju göra att försörja familjen är väl de flestas mål om huruvida renskötseln ensamt ska kunna försörja den där familjen det varierar väl litet grann mellan olika företag och personer. Men målsättningen är ju att renskötseln ska kunna vara en del en stor del av försörjningen.

(B) Jag tror att målet är det. Målet är ju det Du vill som renskötare alltid kunna försörja dig på företaget utan att söka extrainkomster och bara ha företagets arbetsuppgifter att tänka på. Annan inkomst genom sambo eller frun det är väl som mer ok i vissa delar. Men även att hon ska vara med i det intensiva renskötselarbetet.

(A) Det är inte bara för att det är roligt för sambon att vara med utan för att det behövs. Jag tror att det blir olyckligt om det blir en karl i varje familj och det är han som ägnar sig åt renskötsel. Han klarar sig inte. Det finns så mycket arbetsuppgifter som måste göras som någon måste hjälpa till så därför är försörjningsfrågan mycket viktig.

(C) Sedan tror jag att det är bra för då vet hon att han kan bolla till henne och hon ge svar. Bara det är viktigt. Även om hon inte är med hela tiden så kan han komma hem och han vet att hon förstår. Det tror jag är viktigt. Att de är flera och att hon förstår vad han håller på med när han är borta.

A menar att man försöker på många sätt att hitta försörjningsmöjligheter och D fyller på med att det är problem att försörja sig och att en sidoinkomst behövs.

(A) Det gäller att försöka hitta försörjningsmöjligheter. Vi försöker på många olika sätt.

(D) Vi har ju i den här regionen så mycket folk, det är både på gott och ont. Det är ju så att en del ja många har problem att försörja sig och de måste ha någon sidoinkomst.

Renskötseln en livsstil

B betonar att renskötsel är en livsstil; även om det är arbetskrävande och ekonomiskt svårt så finns det ett sådant mervärde i renskötseln att hon inte vill sluta. E håller med om att de flesta vill fortsätta, men menar att alla kan ju inte, eftersom företagen inte kan expandera. F betonar vikten av utbildning för att få till ett bra generationsskifte och utveckling i samebyn. Renskötarna behöver generell kunskap; samtidigt är hon rädd att den traditionella kunskapen om renen försvinner.

(B) Ja, men jag har levt ett helt liv så jag har försökt förstå det här sammanhanget. Jag skulle vilja säga att det är en lidelse man ger sig in i ett slags hatkärlek till det här livet. Jag tänker på de här som har provat och varit ute på ett 7 till 4 jobb och de säger ju det du ska vara där och utföra jobbet. Men renskötseln är ju i och med det arbetskrävande, det är socialt det är ekonomiskt svårt. Men trots det finns det ett otroligt mervärde i det som gör att du vill hålla på du kämpar ju för livet, men du vill inte sluta med det.

(E) de flesta vill ju fortsätta, men det är ju motsättningar och alla kan ju inte. Vi är de enda företag som inte får expandera för det är så många som ställer krav att vi inte ska öka renantalet och priserna går ner och så ska du minska renantalet samtidigt det är svårt. Men alla unga som jag känner som växer upp.

(F) Jag ser att både män och kvinnor måste utbilda sig för att få kompetenshöjande i byarna. Vi tar vi har ett generationsbyte i byarna vi har haft årsmöte och jag drog fram vision om ett projekt jag har. Lite grann så menar man varför ska vi håll på med det där vi har bra med det sätt som är och vi ska håll på med renarna, men kanske ett litet generationsskifte. Men ska du hänga med så tror jag att man måste ha fortlöpande utbildningar för både män och kvinnor så att det inte blir vi och dem och det här renskötare hans kompetens och kunskap i övrigt minskar i övrigt. Men jag tror att det ju också är så var slutat vi att prata om renar också renens kunskap det försvinn det ser jag också som en liten rädsla. --- Men någon form av utbildning måste vi göra.

Avsättningsproblem

D säger att man har en svår förhandlingsposition gentemot slakterierna vid slakttillfällena.

(D) När man har ont om pengar har man små möjligheter att göra några förändringar. --- Du sitter i en svår förhandlingsposition på många sätt du kan inte vara så kaxig. Man acceptera och då säg slakteriet att man ska vara glad att de köp några renar och andelsslakterierna säger att de här villkoren vill vi inte har. De lastar renar och de gör si och så och de är så trevliga och vi ställer villkor och vi vill sälj renar. Och då går man ett steg till och vill att vi ska slakta renar också och de vill ha dem levererade vecka 4 och inte vecka 1 vi accepterar mer och mer.

A menar att det är ett problem att genomföra generationsskifte i byarna om inte de äldre kan minska antalet renar och leva på pensionen. B ser problemet och menar att de har svårt att sluta eftersom ekonomin är så dålig att det är svårt att få en rimlig pension.

(A) Nej men det där måste man jobba med i företagen själv och avsätta till pensioner, det är något som inte renskötseln tycker är viktigt. Man lev för dagen.

(B) som det nu är så vill de ju inte slut riktigt för man har ingen pension att leva på så man behöver renarna och inkomsterna därifrån. Ja ekonomin är dålig. Jag har aldrig varit rädd för lagervärden Jag har då själv aldrig, men nu minskar ju skatten när det går med underskott.

(F) Få utveckling att få ett bra avgångsvederlag för att få en bra utveckling inom samebyn, man kan inte bara putta in mer och mer folk man måste också få bort någon, annars blir det överfullt, ja bort och bort det är väl fel att säga, men kanske minska ner renantalet.

8.2 Väg 2 Diversifiering och vertikal integration

I intervjun tas två vägar upp, dels diversifiering genom att kunna utveckla jakt och fiske och dels vertikal integration genom att vidareförädla kött och sälja direkt till slutkunden.

Diversifiering genom jakt och fiske m.m.

A menar att naturliga kombinationer är jakt och fiske. E håller med men menar att den fria småviltjakten försvårat möjligheterna att skaffa inkomster från jakt, både att jaga själv och att vara guide vid olika jakttillfällen.

Både A och E menar att myndigheterna motverkar renskötsel­företagarnas möjligheter att skaffa extra inkomster genom jakten genom att man i för stor utsträckning tar hänsyn till jakt som en fritidssysselsättning.

De intervjuade är överens om att myndigheterna sätter käppar i hjulen för idéer som kan utveckla de samiska näringarna.

(A) Det är ju naturliga kombinationer med jakt och fiske --- Jakt och fiske som man försöker att utveckla. Men det ska ju finnas som det finns naturliga resurser för, men tyvärr så finns ju hindren från omgivningen. Sverige vill ju utveckla sådana fritidsmöjligheter för folk alla ska kunna snart sagt så får vi inte vara där.

(E) Det är ju många som har slutat med småviltsjakten i vår by iallafall det var en massa som köpte fågelhundar och skulle ut och jaga och hade med sig gäster och kanske fick någon peng. Men sedan när det blev den fria småviltsjakten så nu finns det kanske två fågelhundar kvar i byn. Min man jagade hemskt mycket, Men de sista åren går han inte ut.

(A) Så var det för oss också startat en förening för att ta tillvara jakten, men det vart ju motstånd från jägarorganisationer, tror väl jag de vill ju ha bort allt som hindrar dem --- De <myndigheterna> ser inget värde i att samebyn utvecklar någonting utan det är ju samma som om det kom hit vilken stockholmare som helst.

(A) Man ska öka möjligheterna och ta tillvara möjligheterna. Vi vet ju alla hindren t.ex. titta på jaktmöjligheterna. I Jämtland går man samman och utveckla jakt. Man får titta på det som kan utvecklas jakt och fiske. Inte stanna där man är utan satsa på att utveckla.

(D) Det finns ju det där världsarvet det är ju inte heller löst där vill vi ju förvaltning ---. Och det är medlemmar som står i startgroparna. Väntar på vad som ska händer. Vänta på att det blir klart. Risker är att det kommer någon annan. Det borde finnas stora möjligheter.

(A) Det är ju också ett typexempel på länsstyrelsen myndigheter de tillåter inte en by att utveckla de samiska näringarna. De tillåter inte de samiska näringarna det är kanske det största hindret. Samma sak är det med rovdjursfrågan det är samma. De måste ju inse att det finns en utvecklingspotential hos de samiska näringarna och kulturen. Fick vi släpp lös vår kreativitet så skulle det blir helt annorlunda. Det finns så många unga människor som vill ta tag i och jobba, för det man blir hela tiden åsidosatt.

Vidareförädling av kött

B menar att det låga köttpriset medför att man måste försöka hitta sätt att öka värdet på köttet. Hon menar att vidareförädling av köttet är ett bättre sätt att skaffa extrainkomster än röjning.

A sade att de provat det, att det gav en del yngre en försörjningsmöjlighet, men att de hade svårt att få avsättning för köttet.

D menade att det borde finnas många sätt att utveckla det hela, t.ex. att sälja direkt till slutkunden. E tror inte det blir överetablering, utan att samarbete lönar sig. Hon menar dock att kostnaderna för att slakta ökar i och med att EU-kraven ökat.

F berättar att han arbetat med att sälja kött direkt till slutkunden och, menar att han inte vill avråda någon från att börja med det, men att det innebär otroligt mycket jobb. Han menade att det är viktigt att hålla utlovade leveranser samtidigt som man hanterar färskt kött. F menar att också detta är ett hantverk som man kan specialisera sig inom, men att det troligen inte passar alla. Han tror att om tio börjar så överlever två.

D håller med men menar att det är ett hårt och intensivt arbete att få det att fungera. Hon menar också att andra kanske kan bli avundsjuka för att de ser förtjänsten men inte det stora arbetet bakom.

(B) Jag tror att det är låga köttpriser som gör att man måste tänk och fundera. Tanken är att man kanske försöka få köttet en annan väg ut och få ett högre utpris, det är en annan möjlighet. Jag tror att många tänker och funderar i de banorna nu kan man inte gå ut i röjningsarbete så vill man förädla köttet så att man får ett högre pris för det.

(A) Det har man ju också hållit på ett tag och praktiserat, slaktbolag, men det är ju situationen i köttbranschen. Vi fick inte sälja en gång. En del av bymedlemmarna de yngre fick en möjlighet att få en extrainkomst den försvann ju. De kunde slakta och det var ju i syfte att det skulle stanna pengar inom samebyn.

(C) Det finns ju olika sätt att utveckla det här med renkött också därför att dels är det ju den här vägen som vi provat att sälja in på krog. Sedan är det ju jag tror man måste stycka och paketera och far och sälj själv.

(D) jag tror inte att det blir överetablering. Då skulle vi väl bli starkare. Men vi slaktar ju inte åt varandra utan mest egna renar. Sedan är det väl en del som har börjat nu när det är så låga priser som hyr in sig. Men det blir ju hårdare krav där också när man ska EU-anpassas. Så det blir ju bara större och större krav där också så då blir det ju våldsamma kostnader.

(F) Jag har ju hållit på med slakt och förädling aldrig i någon stor skala, men i det här fallet jag vill inte säga att folk ska få prov på det här men det är så mycket jobb. Förra hösten jobbade jag så mycket att kroppen började slå ifrån för att när du har färskt kött, du ska leverera ut köttet och så får du återbud och du ska ta reda på allt renskinn och spik skinn. Och det gäller ju om man ska starta en sådan småskalig verksamhet så tycker jag att man ska styra upp den biten för att du ska få någon långsiktig överlevnad på den biten. För att om tio

stycken startar med olika erfarenheter så är det en eller max ett par stycken som kan driva det vidare på lång sikt.

(F) Men så blir det ju så att som det är på vissa ställen att det blir konkurrens sinsemellan. Du köp ett frysrum, men så har du en kund som vill ha 100 kg kontinuerligt under 14 veckor och då måste du spara det i frysrummet så jag tror ju mycket på den här idén att det är en del av utvecklingen för näringen. Du blir duktig du blir en hantverkare och får dina egna specialiteter och du får en egen kundkrets. Men jag tror att de som håll på med det här skulle få någon form av mentorsprogram eller någon form av hjälp under utvecklingsfasen. Det är bättre att ta den kostnaden initialt med en gång under den här utvecklingsperioden ett par år.

(D) Det är ju väldigt intensivt, för kött kan inte ligga och du måste ta vara på det så det är väldigt slitsamt en månad eller sådär. Det är gärdse ena dagen eller två dagar och sedan måste du ta reda på det här köttet innan nästa kommer. För du kan ju inte ha en ren-kropp hängande hur länge som helst. Och då är det inte tolv timmar arbetsdag och det sliter väldigt. Och sedan är du inte ledig utan det finns allt annat jobb. De som säljer till uppköpare de säger att du tjänar ju så bra och blir avundsjuka och de ser inte vilket jobb det är.

8.3 Väg 3 Tjänsteinkomster

Att hitta försörjningsmöjligheter från tjänsteinkomster diskuterades både utifrån arbete i form av röjning och i form av att en person i familjen har en tjänsteinkomst.

Röjning

F säger att han ser en konflikt mellan den sociala delen av renskötseln och att ha ett kombinationsjobb. A menar att röjning är ett bra kombinationsjobb eftersom det går att kombinera med renskötsel, d.v.s. röjningen sker under tider på året då det finns mindre att göra inom renskötseln. C håller med om att den sociala biten försvinner.

(F) Jag ser det där med tudelad syn före, att ha de där kombinationsjobben det blir ju som idag. Du hinner knappt stänga av skotern så är du ute med röjsågen eller bygger, eller annan verksamhet. Det finns ingen tid att vara ledigt. Jag är ju inte så gammal, men jag minns när jag växte upp då vid den här årstiden då var vi och hälsade på folk och vi hade den sociala samvaron

(A) <röjning> det passar ju in i det här mönstret i renskötseln, med före kalvmärkningen, bra att den kombinationsnäringen finns så att den kan ge inkomster för man behöver ju inkomster.

(C) en det är ju det att man aldrig bara får vara ledig någon gång. Den biten den håller på att försvinn just det att man kan fara och häls på. Just det med det social att man fara och hälsa på.

Betydelsen av familjens deltagande i renskötseln kontra tjänsteinkomster

B menar att det sociala är viktigt och att den som inte är med i renskötselarbetet lätt hamnar utanför. F håller med A som tidigare sagt att det finns många arbetsuppgifter, men menar när det ekonomiska resultatet i renskötseln blir sämre så är det vanligt att sambon hittar ett jobb utanför renskötseln. F ser det som bekymmersamt eftersom paret då bor skilda ifrån varandra och hamnar i två världar. Han tror att kvinnan inte vill ge upp sitt sociala liv och flytta med till fjället. Han önskar att ekonomin inom renskötseln skulle kunna bära att båda arbetar inom renskötseln.

B håller inte med utan menar att det sociala livet finns på fjället och att kvinnan istället blir ensam om hon bor närmare kusten. F diskuterar vidare och menar att han tror att kvinnan vill ha ett eget liv med en egen inkomst. B för diskussionen vidare genom att säga att om man är född i renskötseln så vill man vara där.

A kommer in i diskussionen och menar att det måste finnas en mix av båda delar. Men säger också att det är en fara att kvinnan blir dubbelarbetande, d.v.s. både har ett yrke vid sidan av och arbetar inom renskötseln. Hon menar att rennäringen måste utvecklas och diversifieras så att båda kan arbeta inom näringen.

(B) Det social väldigt viktigt. Den som inte med i renskötselarbetet hamnar litet utanför så det sociala är väldigt viktigt.

A säger att det finns mycket arbetsuppgifter och så men idag när vi säger att rennäringen kanske går litet sämre så har vi sett tendens i alla fall i vårt område att den andra parten jobbar och bor på annan ort och han som håller på med renskötsel är 25 mil hemifrån. Och du träffas kanske några gånger under vintern och så. Och det är ingen bra lösning egentligen. Men då kanske kvinnan inte vill ge upp sitt sociala liv där och vilja vara med på vintern och vara överksam. Det är en svår balansgång man skulle nästan vilja att till de samiska förhållandena skulle man öka resurserna så att kvinnan kan stanna kvar kring rennäringen annars blir det ju så att man lev som i två olika världar. Så jag tror risken är ganska stor.

(B) Jag skulle vilja bemöta dig litet grann när det gäller att inte ge upp det sociala. Jag tycker det att stannar du kvar på ett ställe t.ex. uppe i fjället så tappar du det sociala livet. I och med att när du far med ner så har man ju det sociala med därnere. Jag tror man blir väldigt ensammes när du väljer att stanna kvar.

(F) Nej det håller jag inte med om. (skratt) Nej det gör jag inte för dels ska du ju tänka att hon ska ha råd att flytt med och kunna vara med och vad är det för meningsfullt och det är inte alla som tänker att hon ska serva karln och vara med runt renskötseln och serva karlen. Hon kanske vill ha ett eget liv och tjäna egna pengar och känna sig oberoende utav företaget.

(B) Om du är uppvuxen i en samisk familj så vill du ju leva kvar i renskötseln och stanna där.

(A) Det här tror jag att man måste acceptera en mix av bägge delarna. Det är ju ingen som tvingar en till det. I regel så blir det ju kvinnan måste förvärvsarbeta bredvid. Man ser ju och hon blir ju som andra yrkeskvinnor hon blev dubbelarbetande. Hon hinner inte mer än slänga arbetsrocken så måste hon ta tag i säcken och ge sig ut när hon lägger av sig arbetsrocken. Så går det ju till nu och det där tror jag det är ju ekonomin som styr det hela. Ja även det är klart sociala förhållanden gör väl en del, men det är inte omöjligt att ha kvar ett socialt förhållande i renskötseln i samebyn det måste gå att kombinera. Det måste gå att utveckla det här med renskötseln, så att man får in mer inkomster. Vad jag ser som ett hinder. Renskötsel är ju inte bara renskötsel, det är ju jakt och fiske. Ett stort hinder vi har det är upplåtelseformerna, nu då länsstyrelsen upplåtelseformerna. Vi har försökt i vår by men det är hinder det är ju länsstyrelsen.

8.4 Diskussion fokusgruppintervjun

Fokusgruppsintervjun liksom de tidigare intervjuerna och den kvantitativa studien visar att renskötsel företagarna vill fortsätta som företagare. De vill överleva på basnäringen. I fokusgruppsintervjun, som gjordes vid ett tillfälle då priserna på renkött var låga, diskuterades det ekonomiska utbytet i relation till kraven på en försörjning. Kraven handlade framförallt om att hitta sätt att öka inkomsterna från rennäringen för att uppnå en miniminivå. De ekonomiska målen handlar alltså om en minimiförsörjning.

B är den som starkast argumenterar för vikten av att hela familjen tillsammans kan arbeta med renskötsel och uttrycker i diskussionen normen att om man är same och håller på med renskötsel så vill man fortsätta i näringen. Dessa resultat överensstämmer t.ex. med den studie Nordin (2007) gjort där hon konstaterar att det är på ideologiska grunder man fortsätter. Hon menar att renskötsel är meningsskapande och ger livet en innebörd för renskötarna.

Även de personer som ser vissa fördelar med att en familjemedlem har ett arbete utanför renskötseln uttrycker tydligt att det är önskvärt att familjen kan arbeta inom renskötseln. De lösningar som de intervjuade tar upp i diskussionen är att utveckla rennäringen så att fler kan jobba inom näringen.

De menar vidare att utbildning behövs även om det finns en rädsla att utbildning motverkar den traditionella kunskap som finns inom rennäringen.

De intervjuade är alltså angelägna om att utveckla de kunskaper man har inom renskötseln; de ser det som viktigt att kunna bolla med familjen och att flera i familjen har kunskap om renskötsel. Till exempel Barney m.fl. (2001), Galbreath, (2005) och Newbert, (2007) skiljer mellan fysiska och immateriella resurser samt dynamiska resurser. Kunskap om renskötsel, som ju handlar om att kombinera fysiska resurser som renar, betesmarker, arbetstid med immateriella som kunskap om vilka betesmarker som är bäst en viss tid, kan ses som en dynamisk resurs som är svår att imitera. Fokusgruppen inser värdet av den kunskap de har och samtidigt som de vill utveckla den är de rädda att förlora den.

Denna rädsla kommer också fram när renskötselföretagarna för ett resonemang om fördelar och nackdelar med att enbart ägna sig åt basnäringen eller att diversifiera. I likhet med Meert m.fl. (2005) framkommer resultat i fokusgruppen som visar att för att basnäringen (renskötseln) ska kunna överleva behövs engagemang för att utveckla den i sig och såväl vertikal som horisontell integrering som anställningar ses i någon mån som konkurrenter om det engagemang som behövs för att bedriva en god renskötsel. Även när de intervjuade pratar om andra typer av biinkomster ställs dessa i relation till fortsatt renskötsel. Det nämns t.ex. att röjning är en lämplig syssla eftersom den kan kombineras med renskötselarbetet. Dessa försörjningsmöjligheter sågs som inkomstkällor som kunde möjliggöra fortsatt renskötsel. Intervjusvaren förefaller också ge bilden av att renskötselföretagarna ser att speciellt tjänsteinkomster försvagar deras basverksamhet inom renskötseln. Det är en bild som är densamma som Meert m.fl. (2005) ger.

Fokusgruppen diskuterar också vikten av att kunna utnyttja alla resurser som finns inom renskötselrätten, t.ex. jakt och fiske. Företagarna ser alltså jakt och fiske som en del av renskötseln. De menar att företagen blir starkare om resursbasen inom basnäringen ökar, ett resonemang som också återfinns i Grande (2011).

I en diskussion om generationsskifte så menar A och B att det försvåras av att äldre renskötare inte har tillräckligt stor pension för att minska sitt renantal och att detta är ett problem för att få till stånd generationsskiften. Diskussionen kan ses som att renbete är en knapp fysisk resurs.

I fokusgruppintervjun ställs inga frågor om information och kunskapsinhämtning. Däremot är det tydligt i diskussionen att de andra renskötselföretagarnas erfarenheter är intressanta.

Rangone (1999) såg innovationsförmåga, produktionsförmåga och marknadsförmåga som tre viktiga förmågor hos företagsledaren i beslut om

hur resurser framgångsrikt kombineras i små företag. Andersén (2011) menar att för att företagaren ska kunna utnyttja resursen bör den passa in bland företagets övriga resurser samtidigt som företagaren måste ha förmåga att utnyttja den.

Renskötsföretagarna diskuterar olika sätt att kombinera sina resurser. Svårigheten att som liten företagare ha tillräcklig produktionsförmåga för att kunna leverera som avtalats uttrycks i samband med diskussionen om vidareförädling av kött liksom vikten av att tänka nytt.

9 Sammanfattande diskussion och slutsatser

9.1 Teori och metodansats

Studiens syfte togs fram med utgångspunkt från ett resursbaserat synsätt, dvs. utifrån synsättet att det är ett företags resurser och hur väl dessa kombineras som skapar företagets möjligheter att överleva (Barney m.fl., 2001; Galbreath, 2005; Newbert, 2007). Små företags möjligheter att överleva och expandera utifrån ett resursbaserat synsätt uppmärksammades också (Rangoone, 1999; Meert, 2005). Utifrån detta synsätt preciserades syftet som avsikten att bättre förstå renskötsel företagarnas handlingssätt/beteende och hur dessa handlingssätt/beteenden påverkar renskötsel företagarnas möjligheter att kombinera de resurser som finns inom rennärings på ett sådant sätt att de långsiktigt kan fortsätta att bedriva renskötsel och överleva som företagare.

Därefter genomfördes en litteraturstudie som fokuserade på renskötselns förutsättningar att kombinera rennärings resurser. Studien belyste framförallt den branschspecifika förutsättningen att renen ägs av den enskilde medan renbetet är en gemensam resurs. Förutsättningarna för detta resursutnyttjande diskuterades. Rennärings biologiska förutsättningar åskådliggjordes liksom rennärings beskriven som del i ett socio-ekologiskt system (Danell m.fl., 1999; Olofsson, 2011; Agrawal, 2001; Ostrom, 2007, 2009; Ostrom & Cox, 2010; McGinnis & Ostrom, 2011).

Teoridelen mynnade ut i ett antal frågor i förhållande till rennärings resursutnyttjande, frågor som utifrån litteraturstudien kunde antas ha betydelse för renskötselns överlevnad. Dessa formulerades i forskningsfrågor för att precisera syftet.

Teoridelen indikerar vilka omständigheter som underlättar/försvårar långsiktigt bra beslut. Teoridelen visade också att renskötsel företagens beslut och handlingar rörande det resursutnyttjande som preciseras i

forskningsfrågorna är viktiga, varför ett kapitel i teoridelen ägnades åt värderingar och attityder och hur dessa påverkar handlingar samt teorier om hur beslut fattas (Ajzen, 1991; Johnson m.fl., 1961; Newell & Simon, 1972; Mintzberg m.fl., 1976; Öhlmer m.fl., 1998).

Syfte och forskningsfrågor har tagits fram med hjälp av en bred litteraturgenomgång vilket har varit värdefull genom att den har preciserat och avgränsat problemet såväl kvantitativt som kvalitativt. Empirin har också samlats in vid olika tidpunkter under en period av 8-10 år. Det har bidragit till att belysa vilka perspektiv som är av övergående karaktär och vilka perspektiv som är stabila över tid.

Trianguleringen av metoder som beskrivs närmre i avsnitt 5.2.2. har gett ett mervärde till studien genom att olika forskningsfrågor och olika aspekter av forskningsfrågorna har kunnat belysas med olika metoder och dessutom inte blivit bundna i tiden till endast ett tillfälle. Trianguleringen bedöms alltså ha varit värdefull och gett ökade insikter i de olika forskningsfrågorna. Metoden bedöms ha varit väl anpassad för att besvara de frågor som ställs i studien.

Nackdelar med bredden i ansatsen har varit bristen på möjligheter att fördjupa sig i en teori eller en metod. Det innebär att de förslag till intressant fortsatt forskning som ges i slutet av kapitlet framförallt handlar om fördjupande studier med utgångspunkt i en aspekt, en teori och en metod.

9.1.1 Studiens validitet över tid

De förutsättningar och de metoder som använts för insamlingen av empirin har beskrivits i avsnitt 5.1. De inledande intervjuerna genomfördes år 1998, enkätundersökningen genomfördes under år 1999 och fokusgruppintervjun under år 2005. Det innebär att det är en tidsspann på 10-17 år mellan det att empirin samlades in och studien presenterats. En fråga värd att diskutera är därmed studiens validitet, främst om resultaten är generaliserbara över tid.

Några nedslag i de hälsningsanföranden som ordföranden Saamid Rikkasearvi/SSR har hållit under organisationens årliga landsmöten visar att tillgången till betesmark och konkurrens om marken med andra markanvändare varit viktiga frågor. Under slutet av 1990-talet diskuterades framförallt småviltjakt och skogsbruk. De senaste åren har skogsbrukets markanvändning delat fokus med exploatering i form av gruvsdrift och vindkraft.

I början av perioden var besvärliga vinterbetesförhållanden vintertid och olika former av katastrofskadeskydd viktiga frågor, medan konsekvenserna för rennäringen av de stora rovdjuren varit fått ett ökat fokus de senaste åren.

Det skulle kunna innebära att de avsnitt där renskötsel­företagarna listar hot och möjligheter, speciellt 6.3.1 som avser externa hot och möjligheter troligen påverkades av de hot som var aktuella vid tidpunkten för intervjun.

Ett annat område är den diskussion om slaktstrategi som förs i de inledande intervjuerna och i intervjun om ett samarbetsprojekt. Sedan mitten slutet av 1990-talet har kalvslakt blivit den dominerande slaktstrategin vilket innebar att byte av strategi var en fråga som diskuterades just vid den tidpunkt intervjuerna gjordes. Samtidigt är de viktigaste slutsatserna från intervjuerna de resonemang de intervjuade för avseende varifrån de hämtar kunskap och hur de resonerar i valet att bibehålla sarvslaktstrategin i relation till att införa kalvslakt. Det är alltså resonemanget i sig som i detta fall är det intressanta inte exemplet.

Under perioden har ett antal tvister om markanvändning avgjorts i domstol. Hälsningsanförandena tyder på att man de senaste åren ser möjligheter att få visst gehör för sin markanvändning i domstol. Regelverket runt rennäringen har varit i stort detsamma under perioden. En rennäringsspolitisk utredning presenterades i början av 2000-talet, men den resulterade främst i att Sametinget fick ett ökat ansvar för att främja rennäringen, utan några större förändringar i lagstiftningen. Priserna på renkött har varierat under perioden. Det bör nämnas att de vid tidpunkten för fokusgruppintervjun var låga.

Sammanfattningsvis har renarnas tillgång till bete och rennärings­ens markanvändning varit i fokus under perioden. Problem med rovdjur har ökat i betydelse medan problem med överbetning något tonats ned. Det förefaller alltså som om de frågor som diskuteras i studien fortfarande är aktuella för renskötsel­företagarna. Frågorna är fortfarande viktiga när de resurser som finns inom rennäringen ska kombineras. Brännlund och Axelsson (2011) som studerat renskötselns strategier för överlevnad betonar att det är tillgången till resursen betesmark som långsiktigt varit viktigast under hela 1900-talet.

Antalet renägare har varit stabilt under perioden och antalet renskötsel­företag har ökat något. Det tyder på att renskötsel­företagarna fortfarande vill vara kvar i branschen. De något senare studier som gjorts av t.ex. Labba & Riseth (2007), Riseth (2006) och Naess senare år tyder på detsamma.

Det innebär att de frågor som ställdes till företagarna fortfarande är aktuella och att de resonemang renskötsel­företagarna för och de slutsatser som kan dras från studien fortfarande är valida och kan ge insikter också om renskötsel­n år 2015. Trots detta finns det naturligtvis frågor där det skulle vara intressant att studera förändringar. Ett sådant område är kunskapsinhämtning. Även om Brännlund och Axelsson (2011) menar att teknikutvecklingen inte påverkat viktiga faktorer för renskötsel­n under 1900-talet, så har mycket hänt mellan år

1998 och 2015 när det gäller möjligheter att kommunicera och skaffa kunskap. Har internet och andra innovationer i möjligheterna kommunicera inneburit förändringar för hur renskötsel företagarna ser på kunskapsinhämtning? På vilka sätt påverkar utvecklingen den traditionella kunskap som finns inom näringen?

9.2 Vad påverkar handlingar och beteenden

9.2.1 Långsiktiga mål och värderingar

Den första forskningsfrågan behandlar hur renskötsel företagarna värderar att fortsätta som renskötsel företagare. Är detta något som är önskvärt för dem eller inte. Svaret på denna fråga är naturligtvis mycket viktig för renskötselns överlevnad. Om renskötsel företagarna själva värderar att vara kvar i branschen, högt blir förutsättningarna bättre för en fortsatt renskötsel än om de inte värderar renskötsel speciellt högt. Tidigare forskning, till exempel Åhrén (2008) har visat att renskötsel är viktig för samiska ungdomar med renskötande föräldrar och andra studier, t.ex. Riseth (2000), visar att renskötsel ses som viktig av de som lever i rennärningen. Forskare som tar sin utgångspunkt i renskötsel som livsform som t.ex. Nordin (2007) och Labba (2004) visar att renskötsel har ideologiska värden utöver ekonomiskt utbyte och är meningsskapande för utövarna. Dana & Riseth (2011) visar att de samiska renskötarna i Finland beskriver renskötsel som ett sätt att leva. Det faktum att antalet renskötsel företag är förhållandevis konstant trots den skiftande och relativt låga lönsamheten tyder på att renskötsel företagarna vill vara kvar i branschen.

Resultaten från denna studie är entydiga och samstämmiga. Renskötsel företagarna värderar fortsatt renskötsel högt och de är angelägna om att familjens renskötsel ska vara långsiktigt hållbar genom att de vill att nästa generation ska ta över renskötsel.

I de två inledande intervjuerna som genomfördes år 1998 uttrycker renskötarna att de vill fortsätta som renskötare så länge det är ekonomiskt möjligt samtidigt som de vill att deras barn ska fortsätta med renskötsel. I intervjuerna om samarbetsprojektet är det också tydligt att renskötsel företagarna vill fortsätta med renskötsel och ser ökade möjligheter till det om samarbetet mellan samebyarna kan öka. I fokusgruppintervjun ses rennärningen som central. De övriga verksamheter som diskuteras värderas utifrån hur väl de är möjliga att förena med renskötsel. De ses också som intressanta så länge det inte är möjligt att försörja sig enbart inom renskötsel. I intervjuerna uttrycker de intervjuade i samarbetsprojektet och B i

fokusgruppintervjun att de ser rennäringen som en livsstil och ett sätt att leva som de inte vill ge upp.

Jämförelser kan göras också med andra areella näringar. Många jordbrukare t.ex. vill att gården ska stanna i släkten. En skillnad är dock att jordbrukarna i högre utsträckning än renskötselföretagarna förefaller villiga att anpassa jordbruket till sysselsättningen utanför gården snarare än tvärtom.

Enkätundersökningen visar att flertalet av renskötselföretagarna år 1999 på frågan om hur viktigt de anser det vara att vara renskötare helt har instämt i påståendet ”Jag kan personligen inte tänka mig att sluta som renskötare och det är viktigt att nästa generation tar över”. Knappt 80 procent har också instämt helt i påståendet ”Mina föräldrar var renskötare. Det var naturligt att ta över efter dem” och drygt 70 procent har angett att ”Renskötsel är mitt stora intresse”.

Resultaten ger alltså samma bild som t.ex. Nordin (2007) och Dana & Riseth (2011). Rensköterna ser värden utöver de ekonomiska i renskötseln och de värderar att vara kvar inom renskötseln mycket högt.

Analysen med LISREL-modellen visar att det egna företagets storlek mätt i omsättning och antal renar påverkar hur stor vikt som läggs vid traditionella värderingar inom renskötseln. De större företagen värderade traditionella värden lägre än de mindre företag. En förklaring till detta kan vara att de större företagen är mer beroende av det ekonomiska utfallet. I enkätundersökningen svarar en större andel av de större företagen jämfört med de mindre att yrket ger en försörjning.

9.2.2 Ekonomiskt utfall

I de inledande intervjuerna tar renskötselföretagarna upp de ekonomiska kraven på företaget som en lägsta nivå möjlig att försörja sig på. De väger storleken på slaktuttaget mot att kunna hålla en tillräckligt stor renhjord för att säkra nästa generations renskötsel. Även i intervjun med fokusgruppen tar företagarna upp kraven på ett ekonomiskt utfall i relation till att ha möjlighet att vara kvar som renskötare. Det är t.ex. ingen av företagarna i intervjun med fokusgruppen som överväger att lämna renskötseln för att t.ex. ägna sig åt vidareförädling eller turism. I alla de tre olika intervjuerna uttrycker de intervjuade att de vill att det ekonomiska utbytet ska vara tillräckligt stort för att kunna försörja sig. Ingen för något resonemang om t.ex. rimlig ersättning för arbetstid eller ersättning för insatt kapital.

Nordin (2007) menar att renskötselföretagarna inte väljer att bli renskötare av ekonomiska skäl. Det är de ideologiska skälen som styr något som också resultaten från denna studie tyder på.

Labba & Riseth (2007) menar att det är viktigare för renskötarna att äga ren än ett högt slaktuttag och vinstmaximering. Labba & Riseth går i studien från 2007 inte in på varför renskötarna värderar ägandet av renar högre än att vinstmaximera. Naess & Bårdsen (2013) diskuterar också att ägandet en större renhjord kan vara en riskminimerande strategi på längre sikt. Svaren i denna studie indikerar att en förklaring kan vara att de vill kunna lämna över en renhjord, och den livsstil som är förknippad med rennäringen, till nästa generation. Långsiktigheten är alltså viktigare än kortsiktig vinst.

För att uppnå det långsiktiga målet att vara kvar i renskötseln utifrån att renskötarna vill fortsätta att vara renskötare, krävs ett ekonomiskt överskott från företaget. Litteraturstudien pekar på att låga ekonomiska krav på företaget är en fördel i det långsiktiga brukandet av en gemensam resurs. (Agrawal, 2001)

I enkätundersökningen är frågan ställd utifrån hur viktigt det ekonomiska utfallet av årets slakt är. Svaren på frågan om kravet på slaktintäktens storlek kan ses som ett sätt att mäta de ekonomiska kraven på företaget. Svaren visar att det finns signifikanta skillnader mellan större och mindre företag mätt i renantal. De större företagen har högre krav på slaktintäktens storlek än de mindre företagen. Svaren förefaller rimliga med tanke på att de större företagen lägger ner mer arbetstid i företaget och därmed har mindre möjligheter till annat arbete. De större företagen instämde också i högre utsträckning än de mindre företagen i påståendet att yrket ger mig en försörjning.

9.2.3 Hjordstruktur, renantal, betesutnyttjande och företagsstruktur

Hardin (1968) visar att utnyttjandet av en gemensam betesmark kan leda till överutnyttjande genom att en djurägare får hela intäkten av ytterligare ett djur på betesmarken men endast en liten del av den ökade kostnaden med ett djur till på betet. Det möjliga problemet är en av anledningarna till att det är intressant att studera under vilka förutsättningar gemensamma resurser kan brukas effektivt. Utifrån de resonemang Hardin (1968) för är det inte förvånande att det finns forskning (Riseth, 2000; Labba & Riseth, 2007; Naess & Bårdsen, 2010), som tyder på att djurägare som har sina djur på gemensamma betesmarker sätter ett värde i att ha ett högt eget djurantal.

Studien av Naess & Bårdsen (2010) indikerar också att fördelarna för renskötsel­företagare i Finnmark att öka sin hjord är större än de negativa effekterna för renskötsel­företagaren att andra gör detsamma. Samtidigt pekar Naess & Bårdsen (2013) på att detta är en kostsam strategi och en gemensam strategi som syftar till färre och tyngre djur borde vara bättre.

Ostrom (1990, 2007, 2010); Agrawal & Benson (2011); Cox m.fl. (2010); Wilson m.fl. (2013) visar dock att det finns förutsättningar för att utnyttja gemensamma resurser utan att långsiktigt överutnyttja dem. Deras resultat applicerade på rennäringen innebär att om företagen inom samebyn har gemensamma mål och har gemensamma möjligheter att bestämma om renantal och om betesutnyttjande är det en fördel för ett långsiktigt resursutnyttjande.

Renantalet i samebyn, liksom hur betet utnyttjas är de fundamentala resurser som kombineras inom renskötsel för att skapa ett värde. Hur dessa kombineras och samebyns möjligheter att samarbeta om dem har avgörande betydelse för renskötselns långsiktiga överlevnad. Hur resurserna kombineras påverkar också företagsstruktur och hjordstruktur inom samebyn.

I de inledande intervjuerna resonerar renskötarna om sambandet mellan renantal och renbete. De intervjuade ger båda intryck av att det är de enskilda renägarna som har ansvaret för det antal renar de har och hur många som slaktas ”en del människor kanske vill ha mycket renar ute i fält (F1)”. Påverkan från samebyn uttrycks mera försiktigt, t.ex. säger F2 att det förs ett resonemang inom byn att de som har många renar borde minska sitt renantal. När det gäller utnyttjandet av betet betonar F1 att det är självklart att man håller sig inom den uppdelning av vinterbetesområden som man av tradition har mellan olika vinterbetesgrupper/familjer.

I intervjun om samarbetsprojektet är denna forskningsfråga i fokus. Samarbetsprojektets syfte var att utnyttja renbetet bättre genom att arbeta med en förändrad slaktstrategi och därmed förändra hjordstrukturen. Konflikten om renbete mellan olika samebyar var också en av orsakerna till samarbetet. De tre samarbetande samebyarna ville bli starkare gentemot andra samebyar, samtidigt som de ville samarbeta bättre om betet sinsemellan. Riseth & Vatn (2009) betonar att en av förutsättningarna för ett gott samarbete om renbetesmarken är att den uppdelning som gjorts av betesmarkerna ses som legitim av renskötsel företagen. I intervjun antyds att man inte ser uppdelningen mellan skogssamebyar och fjällsamebyar som legitim samtidigt som man har svårt att avgränsa betesmarken sinsemellan. Samarbetsprojektet sågs dock som ett sätt öka möjligheterna till samarbete.

De intervjuade ger uttryck för att förändringen av hjordstrukturen handlar om en önskan att få ett större totalt slaktuttag från det antal renar som utnyttjar vinterbetesmarkerna. De intervjuade har klart för sig vilka beslut renskötsel företagen fattar själva, t.ex. om man ska börja utfodra eller inte, och vilka beslut som fattas gemensamt i samebyn.

I enkätundersökningen ställs frågor om den önskade företagsstrukturen i samebyn och vilka företag, de med få renar eller de med många renar, som bör öka/ respektive minska sitt renantal om betestillgången förutsätter en ökning

eller minskning av samebyns renantal. Svaren visar att renskötsel­företagarna strävar efter att göra den grupp som utnyttjar resursen homogen. Det innebär att medianvärdet var 6 (instämmer helt) för påståendet att de renägare som har flest renar i samebyn bör minska sitt renantal om renantalet var för högt. Medianvärdet var också 6 för påståendet att de renägare som har minst renar bör öka sitt renantal om renantalet är för lågt. Resultatet är intressant. Samtidigt som det finns forskning som tyder på att en homogen grupp är en positiv faktor för ett gott samarbete om en gemensam resurs (Agrawal (2001), är sådana önskningar inget som litteraturgenomgången av de studier som gjorts på renskötsel i framförallt Norge lyfter fram.

Det fanns två signifikanta skillnader i svaren på frågorna ovan mellan små och stora företag respektive renskötare i den norra och södra delen av renskötselområdet.

Den ena signifikanta skillnaden utgjordes av att de mindre företagen i syd i större utsträckning än de större företagen i syd tyckte att de som hade minst renar borde öka sitt renantal. På motsvarande sätt fanns det signifikanta skillnader på den motsatta frågan där de mindre företagen i syd i större utsträckning än de större företagen i syd tyckte att de som har flest regnar bör minska sitt renantal. Den andra signifikanta skillnaden var mellan mindre företag i norr och mindre företag i syd. De mindre företagen i syd tyckte i större utsträckning än de mindre i norr att de som hade minst renar borde öka sitt renantal om renantalet var för lågt och på motsvarande sätt borde de med flest renar minska renantalet om det fanns för många renar i byn.

Det fanns alltså inga signifikanta skillnader i svaren på denna fråga mellan de mindre och större företagen i norr.

LISREL-modellens resultat ger samma bild. De större renskötsel­företagen i den södra delen av renskötselområdet anser i större utsträckning att det är de mindre företagen som bör minska eller sluta med renskötsel jämfört med de större företagen.

Faktorer som har att göra med nyttjandet och möjligheten att utnyttja betet diskuterades flitigt i intervjuerna och i de öppna svaren. De svarande ger en komplex bild av utnyttjandet av betesresursen.

Av litteraturgenomgången i avsnitt 3.3 framgår att möjligheten att hållbart utnyttja en gemensam resurs ökar om resursen är geografiskt avgränsad och tillgången är känd. Riseth (2000) och Riseth & Vatn (2009) visar också att landskapets karaktär formar renskötseln, liksom att det är lättare att hålla en lämplig mängd renar på bete om landskapet avgränsar betesmarkerna. Att betesresursen minskar utanför renskötsel­företagens kontroll genom åtgärder från andra markanvändare tas på olika sätt upp som ett hot. Samtidigt visar svaren att även om vinterbetesområdena oftast är uppdelade mellan olika

grupper av företag så innebär det tryck som minskande tillgång på vinterbete medför att konflikter kan uppstå mellan och inom samebyarna.

En intressant aspekt är om det förs resonemang om möjligheten till stordriftsfördelar. Det vill säga kan ett företag med fler renar drivas så att det ger ett högre ekonomiskt utbyte per ren än ett företag med färre renar. Detta är ett resonemang som inte förs i den kvalitativa delen där stordriftsfördelar skulle kunna tagits upp som en faktor för att förbättra resultat eller betesresurser. En enda gång tas en aspekt upp som skulle kunna tolkas som att ha att göra med stordriftsfördelar. I intervjun om ett samarbetsprojekt är man bekymrad för att det inte skulle finnas tillräcklig arbetskraft i samebyn om företagare tvingas sluta.

9.2.4 Hot och möjligheter

I de inledande intervjuerna ses framförallt rovdjur och förluster av betesmark främst p.g.a. skogsbruk som hot mot renskötseln. De intervjuade ser samarbetsprojektet som en möjlighet att öka det ekonomiska utbytet av en krympande betesmark och de har också en gemensam bild av hoten i form av konkurrens mellan samebyarna om betet.

Hot och möjligheter behandlades framförallt i den öppna frågan i enkätdelen. I enkäten tar renskötsel företagarna framförallt upp externa hot. Svaren visar att lagstiftningen inom områdena rovdjur och markanvändning sågs som de största hoten. Vad gäller markanvändning svarade många att hoten handlade om metoderna inom skogsbruket. Lagstiftning och myndigheters agerande sågs också som ett hot. Myndigheterna sågs som okunniga om rennäringens förutsättningar och ansågs försämra möjligheterna att bedriva renskötsel, jakt och fiske. Hausner m.fl. (2011), Nordin (2007) och t.ex. Dana & Riseth (2011) tar upp det icke-samiska samhällets okunnighet om t.ex. de traditionella samiska samarbetsformerna i siida som ett problem. Till exempel Ostrom (2010, 2011) betonar vikten av att samhället stödjer det regelverk som tagits fram av de som utnyttjar en gemensam resurs.

Möjligheter som lyfts fram i relation till hotet är en ökad förståelse om rennäringens förutsättningar och också en stabil marknad för renkött.

Inom samebyn ses svårigheter att organisera arbete och att på ett bra sätt utnyttja betet som de största hoten, medan ett ökat självbestämmande och sammanhållning inom samebyn ses som möjligheter.

En gemensam bild av omvärlden och av dess hot och möjligheter bidrar enligt Ostrom (2011) till bättre möjligheter att fatta beslut som är långsiktigt hållbara. Svaren ger bilden att den bedömning som renskötsel företagen gör av hoten är samstämmiga. Företagarna tar upp samma hot och ungefär samma möjligheter. Utifrån litteraturgenomgången är alltså samstämmigheten om hot

och möjligheter positiv för möjligheterna att långsiktigt överleva, medan svaren att myndigheterna inte förstår renskötselns förutsättningar är negativ.

9.2.5 Hur sker Kunskapsinhämtning

I de inledande intervjuerna betonades både vikten av att ge barnen tidig erfarenhet av praktisk renskötsel och vikten av en gymnasieutbildning.

I både samarbetsprojektet och i fokusgruppintervjun betonar de intervjuade att kunskap om andra samebyars erfarenheter är viktig.

I enkätundersökningen var medianvärdet 6, d.v.s. renskötarna svarade att man hämtade mycket kunskap från äldre renskötare. Medianvärdet var 6 i det norra renskötseområdet och 5 i det södra renskötseområdet på svaret att man hämtade kunskap från renskötare i samma situation. Medianvärdet var 2 för påståendet att man hämtade kunskap från skriftligt material och kurser och 1 från rådgivare. Resultatet visar alltså att renskötarna skaffar information från andra renskötare. Lunneryd (2003) har funnit samma resultat i sin studie av hur jordbrukare söker information inför ett större unikt beslut. Svaren visar att det inte finns några stora skillnader mellan renskötarna vad gäller informationssökning.

LISREL-modellen indikerar att renskötsel företagare som ser sig som en del i en tradition i större utsträckning hämtar sin information från andra renskötare.

Dana & Riseth (2011) som studerar renskötsel i Finland betonar ett ömsesidigt givande och tagande inom familjen och sådan där samarbete och att hitta konsensuslösningar är viktiga. Den samlade kunskap som finns inom framförallt sådan ses som viktig och de mindre erfarna lär av den äldre generationen. Resultaten av denna studie indikerar samma mönster.

9.3 Diskussion om vilka omständigheter som underlättar/försvårar långsiktigt bra beslut

9.3.1 SES-modellen

I avsnitt 10.2 ovan har resultaten diskuterats med utgångspunkt från de fem forskningsfrågor som diskuterats i studien. Forskningsfrågorna som beskrivs i avsnitt 6.4 har framförallt försökt belysa de aspekter där renskötsel företagarna har en möjlighet att handla och fatta beslut inom områden som påverkar renskötsel företagarnas möjligheter att kombinera sina resurser så att de långsiktigt kan bedriva renskötsel.

I termer av SES-modellen (Ostrom, 2011) har studien fokuserat på hur aktörerna (renskötsel företagarna) värderar och resonerar när de beslutar om handlingar som har med kombinationen av resurser att göra, framförallt hur

resurssystemet (betesmarken) och resursutnyttjaren (renen) kombineras. Rennäringens förutsättningar i SES-modellen har sammanfattades i figur 13. De frågetecken som finns i figuren har till viss del besvarats.

Resultaten tyder på att flera förutsättningar för att beslut ska fattas som enligt litteraturen stärker ett långsiktigt utnyttjande är för handen. Det gäller t.ex. att företagarna har ett gemensamt övergripande mål att de vill fortsätta som renskötare; att de för att nå detta mål accepterar ett relativt lågt ekonomiskt utbyte; att det finns en gemensam värdering om hur resursen ska brukas; att bedömningen om t.ex. hot och möjligheter och om hur man värderar olika informationskällor är homogen i gruppen. Några signifikanta skillnader kunde hittas. I de fall dessa skilde sig åt mellan det södra och norra renskötselområdet har det mindre betydelse eftersom rensköselföretagarna då inte samarbetar i samma sameby. I de få fall skillnaderna rörde renantal och betesutnyttjande, t.ex. att det fanns signifikanta skillnader mellan större och mindre rensköselföretag i det södra renskötselområdet i bedömning av vilka företag som borde minska eller öka sina renantal skulle skillnaderna kunna vara till nackdel för ett långsiktigt gott samarbete om utnyttjandet av betesmarken.

Resultaten från studien kan också kombineras med lärdomarna från framförallt avsnitt 3.3. i litteraturstudien som också belyser aspekter i styrsystemet (lagar och regler) och aspekter hos aktörerna.

Genomgången av styrsystemet i avsnitt 3.3. visade att rennäringslagen som upprätthålls genom den svenska staten ger ett regelverk för hur renskötseln kan bedrivas. Den reglerar såväl renantal som var renarna har rätt att beta. Lagstiftningen reglerar också renskötselrätten i förhållande till andra rättighetsinnehavare. Intervjuerna visade också att inom samebyarna fanns vinterbetesmarker där en vinterbetesgrupps renar av tradition betade. Lagen ger en viss möjlighet för samebyarna att utforma egna bestämmelser. Vinterbetesområdena var, visar t.ex. de inledande intervjuerna, indelade i olika områden där olika vinterbetesgrupps renar betade. Denna indelning innebär en underindelning av hur resursen kan brukas som t.ex. Agrawal (2003) beskriver som positiv för ett långsiktigt resursutnyttjande.

Strukturen inom renskötseln, klimatet, landskapet och geografin skiljer sig åt mellan olika samebyar och lagstiftningen tar inte hänsyn till dessa skillnader. Annan lagstiftning som är av betydelse är t.ex. skogsvårdslagen (SFS 1979:429) som har bestämmelser om avverkningar i renskötselområdet och förordning (SFS 2009:1263) om förvaltning av björn, varg, järv, lo och kungsörn.

Genomgången av styrsystemen visar att det finns aspekter som stärker möjligheterna till en långsiktigt hållbar renskötsel, t.ex. förekomsten av ett

regelverk och samebyns möjligheter att också utforma renskötseln efter de förutsättningar som finns i samebyn.

Samtidigt visar studien också aspekter som försvårar en långsiktigt hållbar renskötsel. I svaren på forskningsfrågan om hot och möjligheter såg många svarande lagstiftningen om skogsbrukets avverkningar och rovdjursförvaltningen som hot. Av flera svar framgick att regelverken inte i tillräckligt stor utsträckning tog hänsyn till rennäringens förutsättningar. Det är aspekter som enligt t.ex. Baland & Platteau (1996), Ostrom (1990) samt Wade (1988) försvårar ett långsiktigt gott resursutnyttjande.

Vad gäller aktörerna (renskötsel företagarna) redovisar t.ex. Agrawal (2001) framgångsfaktorer som att de bör bo i området där resursen brukas, ha gemensamma normer och en gemensam identitet liksom att de har samarbetat framgångsrikt tidigare. Genomgången av strukturen inom rennäringen visar att även om skillnader finns inom hela renskötselområdet så är dessa mindre framträdande inom en specifik sameby. Intervjuerna om samarbetsprojektet och i viss mån de öppna enkätsvaren var de två delar av empirin där interna problem mellan samebyar vid utnyttjandet av renbetesmarken belystes. Svaren på forskningsfrågorna indikerar dock att renskötsel företagarna inom en sameby (även om det fanns vissa skillnader mellan större och mindre företag) har gemensamma normer för hur renskötseln ska bedrivas.

Renbetesmarken (resurssystemet) har också en rad egenskaper som är positiva, t.ex. att det är avgränsat, att vinterbetet (laven) kan sparas mellan år och att det finns tydliga regler om vilka som har rätt att utnyttja systemet. Samtidigt visar resultaten från såväl intervjuer som enkät att renskötsel företagarna inte känner att de har kontroll över sin resurs. Under frågan om hot nämner de t.ex. att skogsbrukets avverkningar, samhällsutbyggnad och turism minskar den tillgängliga betesmarken. Bristande kontroll över resursen ses alltså av renskötsel företagen själva som hot mot renskötseln. Samarbetsprojektet försökte också åstadkomma ett bättre utnyttjande av den minskande renbetesmarken. Även om det finns positiva aspekter på resurssystemets karaktär har studien sammantaget visat på en rad negativa aspekter som försvårar en långsiktig renskötsel.

Vad gäller renen (resursomvandlaren) så är den tydligt ägd av den enskilde renägaren, dess biologi är också förutsägbar och den rör sig inom bestämda områden. Detta är positiva faktorer enligt t.ex. (Agrawal, 2001). Avkastningen är delvis känd, men påverkas i stor utsträckning av betesförekomst och av förluster till rovdjur. I studien lyfter renskötsel företagarna upp detta som ett hot och som ett problem.

Tillgången på bete och näring liksom hur väl renarna kan skyddas mot rovdjur kan styras internt genom beslut om t.ex. var renarna ska beta, om

utfodring ska ske och genom ett gott samarbete inom och mellan samebyar. Det finns också påverkande externa faktorer som lagstiftning rörande hur andra näringar kan utnyttja markerna och den lagstiftning som rör förvaltningen av de stora rovdjuren.

Det lite vidare resonemang som förts här visar att det finns aspekter som talar för att renskötsel­företagarna har goda möjligheter att överleva som renskötsel­företagare och aspekter som talar emot.

Vissa av de aspekter som belysts är interna och kan hanteras inom och mellan samebyarna och vissa är externa. Externt skulle lagstiftningen bättre kunna anpassas till den forskning som redovisats om hur en lagstiftning kan stärka ett långsiktigt utnyttjande av en gemensam resurs. Internt skulle samarbetsformerna inom och mellan samebyar också kunna förbättras, vilket t.ex. studien av samarbetsprojektet visade.

I den inledande beskrivningen av SES-modellen fanns ett antal frågetecken där litteraturstudien inte kunde ge besked om hur renskötsel­företagarna resonerar.

Denna studie ger en del svar. Renskötarna har gemensamma normer för hur renbetet ska utnyttjas. De för resonemang som problematiserar egen ekonomisk avkastning med önskan att också nästa generation ska kunna bedriva renskötsel. Renbetet är viktigt för renskötarna. Det visar inte minst avsnittet om hot och möjligheter, liksom övriga delar av den kvalitativa studien. Renskötarna har däremot inte full kunskap om renbetets storlek. Renbetesresursen förändras både p.g.a. väder och vind och andra markanvändares markanvändning. Det innebär att förutsättningarna för renskötseln inom ett område snabbt kan ändras, vilket skapar osäkerhet om renbetets storlek. I intervjuerna och i de öppna enkätsvaren nämns speciellt skogsbrukets markanvändning som en faktor som skapar osäkerhet.

Studien visar att renskötsel­företagarna har såväl positiva som negativa erfarenheter om att samarbeta inom samebyarna. De värdesätter dock andra renskötarens kunskaper högt. Fördelningen av resursen inom och mellan samebyar ses i allmänhet som förhållandevis rättvis. I samarbetsprojektet diskuterades problem med att fördela betet mellan samebyarna, samtidigt var det få signifikanta skillnader avseende hur renskötsel­företagarna tycker att mindre och större företag borde förändra större företag borde förändra sina renantal vid goda respektive dåliga betesår. Renskötsel­företagarna har låga krav på det ekonomiska utbytet.

9.3.2 Förutsättningar för att omsätta värderingar i handlingar

I litteraturstudien studerades också sambanden mellan värderingar, normer och handlingar. I teorin om genomtänkta val (Ajzen, 1991) beskrevs sambanden

mellan attityd, subjektiv norm, upplevd kontroll, intention och handling. En diskussion om studiens resultat i förhållande till modellen kan alltså ge svar på frågan hur sannolikt det är att de attityder som renskötsel­företagarna gett uttryck för i intervjuerna och i enkäten också kommer till uttryck i faktiska handlingar. Modellen diskuteras i förhållande till två handlingar: handlingen att fortsätta med renskötsel och handlingen att övergå till kalvslakt och att utfodra mera.

En fråga om upplevd kontroll ställdes i enkätundersökningen. Det vill säga tror renskötsel­företagarna att de själva kan styra över utvecklingen. Svaren i enkäten är inte entydiga. Dels ser renskötsel­företagarna vädret och i viss mån politiska beslut som något som påverkar deras företag på sikt lika mycket eller mer än de beslut de tar själva eller gemensamt i samebyn. Dels upplever de inte att tur eller otur respektive beslut av andra markanvändare/rovdjur påverkar deras företag på sikt. Sammantaget visar både intervjun rörande samarbetsprojektet och fokusgruppintervjun på att utifrån de aspekter som diskuterades i intervjuerna så svarar och diskuterar de intervjuade utifrån förutsättningen att de beslut de fattar har betydelse för deras möjligheter att vara kvar inom rennäringen. Det innebär att de har ett mått av intern kontroll lokus trots att de ofta tar upp externa faktorer som förklaringar till problem.

Studien visar att vad gäller handlingen att vara kvar i branschen vill renskötsel­företagarna detta. Det vill säga de har en attityd till handlingar som gör att de vill fortsätta som renskötsel­företagare och de har värderat fördelar och nackdelar med att fortsätta som renskötare. I samarbetsprojektet säger t.ex. en av de intervjuade att om han slutar får det inte bara konsekvenser för honom utan för hela samebyn. I samband med slakten resonerar de intervjuade i den inledande intervjun om avvägningen av slaktuttaget i förhållande till framtida renantal. I fokusgruppintervjun överväger renskötsel­företagarna åtgärder för att öka hushållets inkomster i relation till hur åtgärderna påverkar möjligheten att fortsätta med renskötseln. Studien ger alltså en mängd exempel på bedömningar av handlingar med syfte att vara kvar i branschen.

Den subjektiva normen kommer till uttryck både i fokusgruppintervjun där en av de intervjuade säger ”är man same är det väl klart att man vill jobba med renskötsel” och i enkätsvaren där andelen som svarar anger att det är viktigt att vara renskötare och till och med är viktigt att nästa generation kan ta över. Inom rennäringen visar alltså resultaten av studien att viktiga individer i den nära omgivningen anser att renskötsel­företagaren bör fortsätta vara kvar i branschen.

Enligt de samband som modellen indikerar borde alltså renskötsel­företagarna vara kvar i branschen, något som statistiken (Sametinget, 2014) också visar att de är. Antalet företag minskar inte under perioden.

Handlingen att övergå till kalvslakt diskuteras också i såväl de inledande intervjuerna som i intervjun om samarbetsprojektet. I de inledande intervjuerna förkastar renskötsel företagarna handlingen. Dels för de ett resonemang som visar deras egen attityd till handlingen. F2 överväger t.ex. konsekvenserna och menar att med tanke på rovdjursangreppen så finns nog vinsterna endast på pappret. Varken F1 eller F2 ser heller någon acceptans inom samebyn (subjektiv norm) för handlingar. De uttrycker att ”det nog inte går i en sameby som deras”. I samarbetsprojektet har de intervjuade själva ändrat sin attityd till handlingen. De för ett resonemang över fördelarna och nackdelarna med att ändra slaktstrategi och gör bedömningen att fördelarna överväger. När det gäller vad andra inom samebyn anser så förs också en diskussion där man kan se att man gemensamt kommit fram till att bytet är bra. I den processen har man också tittat på andra samebyar med likartade förutsättningar och stämt av deras attityd till handlingen och deras erfarenheter.

Statistiken (Sametinget, 2015) visar att andelen kalvslakt har ökat speciellt i det södra renskötselområdet.

En diskussion om de handlingar som är viktiga utifrån modellen om planerade val kan alltså ge en indikation på hur troligt det är att de attityder som renskötsel företagarna gett uttryck för faktiskt också hålls.

9.3.3 Beslutsmodell och beslutsstil

I teoridelen om beslut förs dels ett kort resonemang runt olika beslutsstilar där dessa delas upp i enbart intuitiva och de som också är analytiska. Beslutsstilar diskuteras inte ingående i studien, men de resultat som studien ger tyder på att renskötsel företagarna har en intuitiv beslutsstil. En intuitiv beslutsstil beskrivs av Lunneryd (2003) som att man mera generellt har en riktning som man strävar efter utan att göra noggranna kalkyler om hur man ska nå dit. Hansson m.fl. (2010) har visat att lantbrukare får högre lönsamhet om de också använder analytiskt beslutsfattande. Nordin (2007) för också ett resonemang där hon utifrån sina intervjuer visar att renskötarna gör en grov planering utifrån vad som behövs för hushållets ekonomi.

I enkätundersökningen är det få som räknar på det ekonomiska utfallet av olika slaktalternativ eller som gör en noggrann ekonomisk kalkyl inför slakten. I de inledande intervjuerna uttrycks också en skepsis till att använda kalkyler, även om vissa i fokusgruppintervjun föreföll räkna mera på det ekonomiska resultatet av olika alternativ.

I samarbetsprojektet diskuterades resultaten utifrån en beslutsmodell där ett beslut delades in i delarna problemupptäckt, problemdefinition, analys och val samt implementering. Uppdelningen ger ökad belysning av flera av forskningsfrågorna, både hur renskötsel företagarna bedömer hot och

möjligheter dvs. hur de upptäcker och definierar problemet samt hur de hämtar in information. Ett fokus på att identifiera de problem de har ger också en uppfattning om de mål renskötsel­företagarna har eftersom problemet kan definieras som skillnaden mellan önskat läge och mål.

9.4 Samhällets roll

Resultaten från studien kan också kombineras med lärdomarna från framförallt avsnitt 3.3. i litteraturstudien som också belyser aspekter i styrsystemet (lagar och regler) och aspekter hos aktörerna.

Genomgången av styrsystemet i avsnitt 3.3. visade att rennäringslagen (SFS 1971:437) som upprätthålls genom den svenska staten ger ett regelverk för hur renskötseln kan bedrivas. Den reglerar såväl renantal som var renarna har rätt att beta. Lagstiftningen reglerar också renskötselrätten i förhållande till andra rättighetsinnehavare. Intervjuerna visade också att inom samebyarna fanns vinterbetesmarker där en vinterbetesgrupps renar av tradition betade. Begreppet siida som framförallt nämns i den norska litteraturen nämns inte av renskötsel­företagarna i denna studie. Utifrån beskrivningen av siidan kan denna nog i någon mån liknas vid vinterbetesgruppen. Vinterbetesgrupperna kan ses som en underindelning som möjliggör det som t.ex. Agrawal & Benson (2011) beskriver som ett nästlat beslutssystem och något som är positivt för ett långsiktigt utnyttjande av resursen.

Rennäringslagen (SFS 1971:437) ger en viss möjlighet för samebyarna att utforma egna bestämmelser om hur renskötseln ska bedrivas i samebyn vinterbetesgruppen, eller för den delen den traditionella siidan nämns inte i rennäringslagen. I lagen finns endast Sameby, Renskötande medlem och Renägare. Det innebär att en viktig organisationsform inom renskötseln inte är legitimerad i lagen, vilket enligt t.ex. Ostrom (2011) och Agrawal & Benson (2011) är till nackdel för ett långsiktigt hållbart resursutnyttjande.

Annan lagstiftning som är av betydelse är t.ex. skogsvårdslagen (SFS 1979:429) som har bestämmelser om avverkningar i renskötselområdet och förordning (SFS 2009:1263) om förvaltning av björn, varg, järv, lo och kungsörn.

Genomgången av styrsystemen visar att det finns aspekter som stärker möjligheterna till en långsiktigt hållbar renskötsel t.ex. förekomsten av ett regelverk och samebyns möjligheter att också utforma renskötseln efter de förutsättningar som finns i samebyn.

Samtidigt visar studien också aspekter som försvårar en långsiktigt hållbar renskötsel. I svaren på forskningsfrågan om hot och möjligheter så såg många svarande lagstiftningen om skogsbrukets avverkningar och

rovdjursförvaltningen som hot. Av flera svar framgick att regelverken inte i tillräckligt stor utsträckning tog hänsyn till rennäringens förutsättningar. Det är aspekter som enligt t.ex. Baland & Platteu (1996), Ostrom (1990) samt Wade (1988) försvårar ett långsiktigt gott resursutnyttjande. Samtidigt visar resultaten från Hausner m.fl. (2012) att också förändringar i regelverk som t.ex. regelverk som innebär ökat självbestämmande bör utformas med beaktande av de lokala förutsättningarna.

9.5 Fortsatt forskning

Studien har framförallt i litteraturdelen till största delen varit explorativ till sin karaktär och ur ett brett perspektiv belyst renskötsel företagarnas förutsättningar för en långsiktigt hållbar renskötsel. Förfaringssättet leder till att studien ger en mängd tankar om möjliga delområden för fortsatt forskning.

Hur skapas attityder och handlingar?

Ett sådant delområde är att studera handlingar som har med betesutnyttjandet inom samebyn att göra. Teorin om motiverade handlingar (Ajzen, 1991) som också behandlats i kapitel 2 är en väl beprövad teori för att beskriva människors handlingar genom ett fåtal begrepp. Attityd till handlingen (om man tror att handlingen kommer att leda till något positivt), subjektiv norm (att det finns en norm för handlingen i omgivningen) och kontroll-lokus (om man tror man själv kan påverka handlingen) är centrala. Dessa tre begrepp förutsäger intentionen att handla och därmed handlingen.

De resultat som presenterats av Naess m.fl. (2012) visar t.ex. att den andel renar som slaktas av övriga renägare på betesområdet och släktskap mellan företagarna påverkar det egna företagets slaktstrategi och renantal. Ostrom, t.ex. Ostrom (2011), lyfter fram att ett gemensamt ägande av en resurs inte behöver leda till ett överutnyttjande, och det är möjlig t.ex. för den grupp som utnyttjar resursen och har gemensamma normer om resursutnyttjandet att utnyttja den på ett långsiktigt hållbart sätt. Samtidigt finns studier som pekar på att företag med många djur har större överlevnadschanser under dåliga år även om betet blir sämre för alla (Coughenour m.fl., 1985; Naess & Bårdsen, 2010). Naess & Bårdsen 2013 pekar dock på att detta kan vara en kostsam strategi och att strategier som syftar till att ha färre men tyngre renar borde vara bättre. Det kan också vara svårt att kompensera kostnadsökningar för inköpta förnödenheter och tjänster med storleksrationalisering. Resultaten som presenteras i kapitel 7 i denna studie tyder på att den attityd som renskötsel företagen i Sverige uttrycker handlar om att skapa mera jämnstora renskötsel företag vad gäller renantal i samebyn.

Vidare forskning skulle också kunna innefatta att vidareutveckla mätskalor för teorin om motiverade handlingar som är särskilt anpassade för handlingar inom CPR. Detta skulle kunna ge ett instrument för att mäta möjligheterna att lyckas med gemensamt ägande av resurser under olika omständigheter.

Hantering av risk

Ett annat delområde för fortsatt forskning är om de resultat som Naess & Bårdsen (2010) redovisar för rennärningen i Finnmark, nämligen att företag med många djur långsiktigt klarar sig bättre än företag med få djur, också gäller rennärningen i Sverige. Studien visar att vissa aspekter av det interna regelverket, t.ex. rörande vinterbetesgrupper och begränsandet av renantalet för enskilda i samebyn, inte fullt ut följer de traditioner som renskötsel företagarna själva har för sitt resursutnyttjande. T.ex. så tas ingen hänsyn till de olika förutsättningar som finns i olika delar av renskötselområdet. Tvister och konflikter liksom företagarna själva visar också att det finns aspekter av regelverket, som avgränsar renskötselrätten mot andra rättigheter att utnyttja marken, som är oklara. Det gäller inte minst jakt- och fiskerättigheterna.

I den riskfyllda bransch som ett pastoralt resursutnyttjande innebär så är hantering av risken att förlora hjorden under dåliga år, eller p.g.a. av olyckor eller rovdjursangrepp intressant. Hur påverkar olika riskminimerande strategier den årliga avkastningen? I de svenska regelverk som påverkat rennärningen finns såväl rovdjursersättningar som tidigare ersättningar för kassationer och utfodring p.g.a. Tjernobylolyckans effekter. Har dessa åtgärder förändrat renskötsel företagarnas strategier för att hantera kriser?

Generationsskiften

Ett delområde för fortsatt forskning är att vidare studera viljan att föra renskötseln vidare till nästa generation. Som Bengtsson (2004) visar är renskötselrätten starkt knuten till ett kontinuerligt om än extensivt brukande av marken. Den är också knuten till medlemskap i sameby. Följaktligen borde förutsättningarna för att komma tillbaka till näringen om man lämnat den skilja sig från annat företagande. Dessa faktorer är en intressant utgångspunkt för jämförelser med andra typer av familjeföretag. Det finns t.ex. också en föreställning om att företagare inom jordbruksområdet vill att gården ska gå i arv till barnen. Samma resonemang finns i andra typer av företag från IKEA till småföretag i Gnosjö.

En jämförande studie av hur barnen blir delaktiga i och så småningom tar över familjeföretaget är ett intressant område. I en sådan studie skulle det

också vara intressant att se om förväntningarna på söner och döttrar skiljer sig åt.

Dynamisk förmåga

Denna studie har sin utgångspunkt i ett resursbaserat synsätt. En slutsats som kan dras framförallt av de kvalitativa delarna av studien är att de förmågor som krävs för att bedriva renskötsel är många. De fysiska resurserna i form av renar och bete må vara givna liksom de färdigheter renskötaren har. Men hur kombineras resurserna på ett sådant sätt att mervärde skapas? Begreppet ”renlycka” skulle i någon mån spegla vad god dynamisk förmåga inom renskötseln skulle kunna innebära. Vilka renskötsel­företagare har ”renlycka”?, Och vad kännetecknas deras förmåga att kombinera sina resurser?

Regelverk - externa och interna

Under den senaste 10-årsperioden har förändringar i rennäringslagen (SFS 1971:437) diskuterats. Till exempel Agrawal (1999), Ostrom (2007, 2009), Ostrom & Cox (2010) samt McGinnis & Ostrom (2011) pekar på vikten av att de erfarenheter som de personer som själva utnyttjar den gemensamma resursen har tas tillvara. Det kan t.ex. handla om att interna regelverk kan legitimeras. Det gäller inte minst hur det interna samarbetet inom en sameby kan utvecklas. Fortsatt forskning inom detta område borde kunna ge bättre förutsättningar för ett ändamålsenligt regelverk och också kunna bidra till att öka förståelsen för hur renskötsel­företagarna hanterar sin gemensamma resurs renbete för långsiktig överlevnad.

Referenser

- Aagnes, T. H., Sörmo, W. & Mathiesen, S. D. (1995). Ruminant microbial digestion in free-living, in captive lichen-fed, and in starved reindeer (*Rangifer tarandus tarandus*) in winter. - *Appl. Environ. Microbiol.*, vol. 61 (2) ss. 583-591.
- Agrawal, A. (2001). Common Property and Sustainable Governance of Resources. *World Development*, vol. 29 (10), ss. 1649-1672.
- Agrawal, A. (2003). Sustainable Governance of Common-Pool Resources: Context, Methods, and Politics. *Annual Review of Anthropology*, vol. 32, ss.243–262.
- Agrawal, A., Benson, C., S. (2011). Common property theory and resource governance institutions: strengthening explanations of multiple outcomes. *Environmental Conservation*, vol. 38 (2), ss. 199-210. doi:10.1017/S0376892910000925.
- Ajzen I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, vol. 50 (2), ss. 179–211.
- Ajzen, I. (2001). Nature and operation of attitudes. *Annual Review of Psychology*, vol.52, ss. 27–58.
- Ajzen, I. & Madden, J.T. (1986). Prediction of goal-related behavior: attitudes, intentions, and perceived behavioral control. *Journal of Experimental Social Psychology*, vol. 22 (5), ss. 453–474.
- Ambrosini, V., Bowman, C., Collier, N. (2009). Dynamic Capabilities: An Exploration of How Firms Renew their Resource Base. *British Journal of Management*, vol. 20, ss. 9–24. doi: 10.1111/j.1467-8551.2008.00610.x
- Ammenwerth, E., Iller, C., Mansmann, U. (2003) Can evaluation studies benefit from triangulation? A case study. *International Journal of Medical Informatics*, vol 70. (2-3), ss. 237-248.
- Armitage, C. J., & Conner, M. (2001). Efficacy of the theory of planned behaviour: A meta-analytic review. *British Journal of Social Psychology*, vol.40, ss. 471–499.
- Anderies, J.M., Janssen, M.A., Bousquet, F., Cardenas, J-C., Castillo, D., Lopez, M-C., Tobias, R., Vollan, B., Wutich, A. (2011). The challenge of understanding decisions in experimental studies of common pool resource governance. *Ecological Economics*, vol. 70 (9), ss. 1571–1579.
- Andersén, J. (2011). Strategic resources and firm performance. *Management Decision*, Vol. 49 (1), ss. 87 – 98.

- Auld, G.W., Diker, A., Bock, M.A., Boushey, C.J., Bruhn, C.M., Cluskey, M., Edlefsen, M., Goldberg, D.L., Misner, S.L., Olson, B.H., m.fl. (2007). Development of a decision tree to determine appropriateness of NVivo in analyzing qualitative data sets. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, vol. 39 (1), ss.37-47.
- Baland, J.M. & Platteau, J.P. (1996). *Halting degradation of natural resources: Is there a role for local communities*. Oxford: Clarendon Press.
- Ban, N.C., Mills, M., Tam, J., Hicks, C.C., Klain, S., Stoeckl, N., Bottrill, M.C, Levine, J., Pressey, R.L., Satterfield, T., Chan, K.M. (2013). A social–ecological approach to conservation planning: embedding social considerations. *Frontiers in Ecology and the Environment*, vol. 11 ss. 194–202. doi:10.1890/110205.
- Barney, J. B. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*. Vol. 17 (1), ss. 99–120.
- Barney, J.B., Wright, M., Ketchen, D.J. (2001). The resource-based view of the firm: ten years after 1991. *Journal of Management*, vol. 27 (6), ss. 625-641.
- Barrett, P., 2007. Structural equation modelling: adjudging model fit, *Personality and Individual Differences*, vol. 42 (5), ss. 815–824.
- Beach, H. (1990). Comparative systems of reindeer herding. I Galaty, J. G. & Johnson, D. L. (red.) *The world of pastoralism: herding systems in comparative perspective*. New York: Guilford Press, ss.255-298.
- Beedell, J., Rehman, T. (1999). Explaining farmers' conservation behaviour: Why do farmers behave the way they do? *Journal of environmental management* Vol. 57 (3) ss. 165-176.
- Beedell, J. and Rehman, T. (2000). Using social-psychology models to understand farmers' conservation behaviour. *Journal of Rural Studies*, Vol. 16, ss. 117–127.
- Behnke, R.H., (1999). Equilibrium and non-equilibrium models of livestock population dynamics in pastoral Africa: their relevance to Arctic grazing systems. *Rangifer*, vol. 20 (2-3) ss.141-152.
- Bengtsson, Bertil (2004). *Samerätt: en översikt*. 1. uppl. Stockholm: Norstedts juridik.
- Bergevoet, R. H. M., Ondersteijn, C. J. M., Saatkamp, H. W., van Woerkum, C. M. J., Huirne, R. B. M. (2004). Entrepreneurial behaviour of Dutch dairy farmers under a milk quota system: Goals objectives and attitudes. *Agricultural Systems*, Vol. 80 (1), ss. 1–21.
- Björvall, A., Franzen, R., Nordqvist, M., Åhman, G. (1990). *Renar och rovdjur. Rovdjurens effekter på rennäringen..* Solna: Naturvårdsverket.
- Bostedt G., Lundgren T. (2010). Accounting for cultural heritage - A theoretical and empirical exploration with focus on Swedish reindeer husbandry. *Ecological Economics*, vol. 69 (3), ss. 651-657. doi.org/10.1016/j.ecolecon.2009.10.002
- Bowler, I. (1992). Sustainable Agriculture' as an Alternative Path of Farm Business Development. I Bowler, I.R., Bryant, C.R., Nellis, M.D. (red.), *Contemporary Rural Systems in Transition*, Agriculture and Environment. Wallingford: CAB International, vol. 1, ss. 237–253.
- Bromley, D.W. (1992). The Commons, Property and Common -Property Regime. I Bromley, D.W. (red.): *Making the commons work. Theory practice and policy*. San Fransisco California: Institute for Contemporary Studies.

- Brown, R., Brignall S. (2007). Reflections on the use of a dual-methodology research design to evaluate accounting and management practice in UK university central administrative services. *Management Accounting Research*, vol. 18 (1), ss. 32–48.
- Brunsson, N. (1990). Deciding for responsibility and legitimation – alternative interpretations of organizational decision making. *Accounting organization and society*, vol. 15 (1-2) ss. 47-59.
- Bryman, A. (1997). *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur
- Brännlund I., Axelsson P. (2011). Reindeer management during the colonization of Sami lands: A long-term perspective of vulnerability and adaptation strategies. *Global Environmental Change-Human and Policy Dimensions*, vol. 21 (3), ss. 1095–1105. DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2011.03.005.
- Caughley, G. (1976). Wildlife Management and the Dynamics of Ungulate Populations. I Coaker, T.H. (red.) *Applied Biology*, vol.1, ss. 183–246.
- Cochran, W. G. (1977). *Sampling techniques*. 3. ed. New York: Wiley
- Cohen, M.D., March, J.G & Olsen, J.P. (1972), A garbage can model of organizational choice. *Administrative science quarterly*, vol. 17 (72), ss. 1-25.
- Coleman, E. A. (2011). Common property rights, adaptive capacity, and response to forest disturbance. *Global Environmental Change*, vol. 21 (3), ss. 855-865.
- Coughenour, M.B., Ellis, J.E., Swift, D.M., Coppock, D.L., Galvin, K., McCabe, J.T., Hart, T.C (1985). Energy Extraction and Use in a Nomadic Pastoral Ecosystem. *Science*, vol.230, ss. 619–625.
- Cox, M. (2010). *Exploring the dynamics of social-ecological systems: The case of the Taos valley acequias*, Diss., Indiana University. <http://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/handle/10535/5637>. Läst 2014-01-19.
- Cox, M., Arnold, G., Villamayor-Tomás, S. (2010). A review of design principles for community-based natural resource management. *Ecology and Society*, vol. 15 (4), art.38.
- Cyert R.M. & March J.G. (1963). *A behavioral Theory of the Firm*. Englewood Cliffs, NJ. Prentice hall.
- Dana, L. P. & Riseth, J.Å. (2011). Reindeer Herders in Finland: Pulled to Community-based Entrepreneurship & Pushed to Individualistic Firms. *The Polar Journal*, vol. 1, ss.108-123.
- Danell, Ö. & Gaare, E. (1998). Renhjordens produktionspotential och betesutnyttjande. I *Reindrif i Nordvest-Europa - biologiske muligheter og begrensninger*. Nordiskt Ministerråd. København, ss.73-86.
- Danell, Ö., Holand, Ø, Staaland, H. & Nieminen, M. (1999). Renens anpassning och näringsbehov. I Dahle, H. K. (red.) *Reindrif i Nordvest-Europa i 1998: biologiske muligheter og begrensninger*. København: Nordisk Ministerråd, ss. 31-46.
- Dearing J. A., Braimah, A. K. A. Reenberg, A B. L. Turner, B. L and S. van der Leeuw S. (2010). Complex land systems: the need for long time perspectives to assess their future. *Ecology and Society*, vol. 15(4): s. 21
- Demetrez, H. (1967). Toward a theory of property rights. *American Economic Review*, vol. 57 ss. 347-359.
- Denzin, N.K. (1978) *Sociological Methods: A Sourcebook*. New York: McGraw-Hill.

- Denzin, N., Lincoln, Y.S. (1994). I Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (red.) *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Diamantopoulos A. (1994). Modelling with LISREL A guide for the uninitiated *Journal of Marketing Management*, vol.10, ss 105-136.
- Diamantopoulos A. & Siguaw J. (2000). *Introducing LISREL*, London: Sage.
- Dolšák, N. & Ostrom, E. (red.) (2003). *The commons in the new millennium challenges and adaptation*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Downward, P, Mearman , A. (2007) Retrodution as mixed-methods triangulation in economic research: reorienting economics into social science. *Cambridge Journal of Economics*, vol. 31 (1), ss. 77–99.
- DS 1998:8. *Vad kostar en ren. En ekonomisk och politisk analys*. Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. Stockholm: Fritzes.
- DS 2010:12. *Rensköttselkonvention*, Jordbruksdepartementet, Stockholm: Fritzes.
- Edhlund, B. M. (2008). *Allt om NVivo 8: den bästa hjälpen vid kvalitativ analys*. Stallarholmen: Form & Kunskap
- Edwards, W. & Fasolo, B. (2001). Decision technology. *Annual Review of Psychology*, vol. 52, ss.581-606.
- Edwards, J. R. (2011). The fallacy of formative measurement. *Organizational Research Methods*, vol.14 (2), ss. 370-388.
- Eisenhardt, K. M., Martin, J. A. (2000). Dynamic capabilities: what are they? *Strategic Management Journal*, vol. 21 (10-11), ss. 1105–1121.
- Esaiasson, P. (2003). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 2., [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik.
- FAO (2001). *Pastoralism in the new millenium*. Animal production and healthpaper 150, Rom: FAO.
- Fairweather, J.R., Keating, N. C. (1994). Goals and Management Styles of New Zealand Farmers. *Agricultural Systems* vol.14 (2), ss. 181-200.
- Feather, N. T, (1994). Values and culture. I W. J. Lonner&R. S. Malpass (red.), *Psychology and culture* Boston: Allyn & Bacon. ss. 183-190.
- Feeny, D., Hanna, S., McEvoy, A.F. (1996). Questioning the assumptions of the ‘tragedy of the commons’ model of fisheries. *Land Economic*, vol.72 (2), ss. 187-205.
- Ferguson, B.C., Brown, R.R., Deletic, A. (2013). Diagnosing transformative change in urban water systems: Theories and frameworks. *Global Environmental Change*, vol. 23 (1), ss. 264-280.
- Fielding, K. S., Terry, D. J., Masser, B. M. & Hogg, M. A. (2008). Integrating social identity theory and the theory of planned behaviour to explain decisions to engage in sustainable agricultural practices. *British Journal of Social Psychology*, vol.47, ss. 23–48. doi:10.1348/014466607X206792.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: an introduction to theory and research*. Reading, Mass.: Addison-Wesley. Fleischman, F. D., K. Boenning, G. A. Garcia-Lopez, S. Mincey, M. Schmitt-Harsh, K. Daedlow, M. Lopez, X. Basurto, B. Fischer, and E. Ostrom. (2010). Disturbance, response, and persistence in selforganised forested communities: analysis of robustness and resilience in five communities in southern

- Indiana. *Ecology and Society*, vol.15(4), art. 9. [Elektronisk] URL:
<http://www.ecologyandsociety.org/vol15/iss4/art9/>
- Franzosi, R., Doyle, S., McClelland, L. E., Rankin, C. P., Vicari, S. (2013) Quantitative narrative analysis software options compared: PC-ACE and CAQDAS (ATLAS.ti, MAXqda, and NVivo). *Qualitative Quant*, vol.47, ss. 3219-3247.
- Furubotn, E-G., Pejovich, S (1972). Property Rights and Economic Theory. A Survey of recent literature. *Journal of Economic Literature*, vol. 10 (4), ss. 1137-1162.
- Füssel, H.M., Klein R.J.T. (2006). Climate change vulnerability assessments: an evolution of conceptual thinking. *Climate Change*, vol.75 (3), ss. 301–329.
- Galbreath, J. (2005). Which resources matter the most to firm success? An exploratory study of resource-based theory. *Technovation*, vol. 25 (9), ss. 979–987.
- Gallopin, G. C. (2006). Linkages between Vulnerability, Resilience, and Adaptive Capacity. *Global Environmental Change*, vol.16(3), ss. 293–303.
- Geijer, U. 2003, *Renskötselrätt*, Umeå: Sámiid Riikkasearvi/SSR.
- Gordon, H.S. (1954). The economic theory of a common property resource: the fishery. *Journal of Political Economy*, vol. 62 (2), ss. 124–142.
- Grande J. (2011). New venture creation in the farm sector – Critical resources and capabilities. *Journal of Rural Studies*, vol. 27(2), ss. 220-233.
- Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. (1994). *Competing paradigms in qualitative research*. I Denzin, N.K. & Lincoln, Y. S. (red.), *Handbook of qualitative research* Thousand Oaks, CA: Sage. (ss. 105-117).
- Guba E, Lincoln Y. (1992). Effective evaluation: Improving the usefulness of evaluation results through responsive and naturalistic approaches. *Educational Communication and Technology*, vol. 31(1), ss. 60-62.
- Gunderson, L.H., Holling, C.S., Prichard, L., Peterson, G.D. (2002). Resilience of large scale resource systems. I L.H. Gunderson, L.H.& Pritchard L., editors. *Resilience and behaviour of large-scale systems*. Washington, DC: Island Press, ss. 3-20.
- Gustavsson, K. (1989). *Rennäringen: en presentation för skogsfolk*. Jönköping: Skogsstyrelsen.
- Göransson, K.E., Ehrenberga, A.M., Ehnfors & Fonteynd, M. (2007). An effort to use qualitative data analysis software for analyzing think aloud data. *International Journal of Medical Informatics*, vol. 76 (2), ss. 270– 273
- Halldórsson, A., Aastrup, J. (2003). Quality criteria for qualitative inquiries in logistics. *European Journal of Operational Research*, vol. 144(2), ss. 321–332.
- Hansson, H. (2007). Strategy factors as drivers and restraints on dairy farm performance: Evidence from Sweden. *Agricultural Systems*, vol. 94 (3), ss. 726–737.
- Hansson, H., Oskarsson, M. & Öhlmer, B. (2010). Successful implementation of new strategies in the farm business - Facilitators and inhibitions found at Swedish sugar beet farms. *J. of International Farm Management*, vol 5, (2), ss.1–22.
- Hansson, H., Ferguson, R. & Olofsson, C. (2012). Psychological Constructs Underlying Farmers' Decisions to Diversify or Specialise their Businesses – An Application of Theory of Planned Behaviour. *Journal of Agricultural Economics*, vol.63 (2), ss. 465–482. doi: 10.1111/j.1477–9552.2012.00344.x
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, vol.162 ss.1243–1248.

- Harré, R. (2002). *Cognitive science: a philosophical introduction*. London: Sage.
- Hausner, V.H., Fauchald, P., Tveraa, T., Pedersen, E., Jernsletten, J., Ulvevadet, B., Ims, R.A., Yoccoz, N.G. & Bråthen, K.A. (2011). The ghost of development past: the impact of economic security policies on Saami pastoral ecosystems. *Ecology and Society*, vol.16 (4). doi.org/10.5751/ES-04193-160304.
- Hausner, V.H., Fauchald, P., Jernsletten, J.-L. (2012). Community-Based Management: Under What Conditions Do Sámi Pastoralists Manage Pastures Sustainably? *PLoS ONE*, vol. 7(12). e51187. doi:10.1371/journal.pone.0051187
- Hobbs, N.T., Henrik, A., Persson, J., Aronsson, M., and Chapron, G. (2012). Native predators reduce harvest of reindeer by Sami pastoralists. *Ecological applications*, vol.22 (5), ss.1640–1654.
- Hogarth, R. M. (1987). *Judgement and choice: the psychology of decision*. (2. ed.) Chichester: Wiley.
- Hogg, M. & Vaughan, G. (2005). *Social Psychology* (4th ed.). London: Prentice-Hall.
- Huntington H.P. (2000). Using traditional ecological knowledge in science: methods and applications. *Ecological Applications*, vol.10(5), ss.1270–1274.
- Huston, S. A., Hobson, E. H. (2008) Using focus groups to inform pharmacy research. *Research in Social and Administrative Pharmacy*, vol.4 (3), ss.186-205.
- Højrup, T. (2003). *State, culture and life-modes: the foundations of life-mode analysis*. Aldershot: Ashgate.
- Iacobucci, D. (2009). Everything you always wanted to know about SEM (structural equations modeling) but were afraid to ask. *Journal of Consumer Psychology*, vol. 19 (4), ss. 673-680.
- Iacobucci, D. (2010). Structural equations modeling: Fit Indices, sample size, and advanced topics. *Journal of Consumer Psychology*, vol.20 (1), ss.90-98.
- Jick T.D. (1979). Mixing qualitative and quantitative methods: triangulation in action. *Administrative Science Quarterly*, vol.24(4), ss.602-611.
- John, O.P., Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. I Pervin, L. A. & John, O. P. (red.) *Handbook of personality: theory and research*. 2. ed New York: Guilford, ss. 102–138.
- Johnsen, E., Bruzelius L. (1973). *Målmedveten företagsledning*. Malmö, Hermods/Studentlitt.
- Johnson, G.L., Halter, A.M., Jensen, H.R., Thomas, D. (red.) (1961). *A Study of Managerial Processes of Midwestern Farmers*. Iowa State Press, Ames, Iowa
- Jordbruksstatistisk årsbok 2012. (2012). Stockholm: SCB.
- Jordbruksverket (2005). *Rennäringens struktur 1994-2004*. Opublicerat material. Jönköping: Jordbruksverket.
- Jöreskog, K. G. & Sörbom, Dag (1993-2001). *LISREL 8: user's reference guide. 2nd ed., updated to LISREL 8* Lincolnwood, Ill.: SSI
- Kaplowitz MD, Hoehn JP (2001). Do focus groups and individual interviews reveal the same information for natural resource valuation? *Ecological Economics* vol. 36 (2), ss.237–247
- Karlsson, A-M., Bergqvist, L. (2000). *Renskötselens bokföring som informationskälla för ekonomisk planering*. Institutionen för ekonomi Rapport 140. Uppsala: Sveriges Lantbruksuniversitet.

- Kleindorfer, P.R., Kunreuther, H & Schoemaker, P. J. H. (1993). *Decision sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kojola, I & Helle, T. (1993). Calf harvest and reproductive rate of reindeer in Finland. *Journal of Wildlife Management*, vol.57(3), ss.451-453.
- Kumpula, J. (2001). Winter grazing of reindeer in woodland lichen pasture. Effect of lichen availability on the condition of reindeer. *Small Ruminant Research*, vol.39 (2), ss. 121–130.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Labba, N. (2004). Vindkraft i renkötselområden, Studie av en vindkraftsutbyggnads effekt på renkösteln som livsform, *Diedut*, No. 1, Kautokeino: Nordic Sá'mi Institute.
- Labba, N. & Riseth, J.Å. (2007). Analys av den samiska renkösteln ekonomiska tillpassning. Renen, intäktskälla eller kulturfäste? The 14th Nordic Conference on Reindeer and Reindeer Husbandry Research, NORs 14. nordiske forskningskonferanse om rein og reindrift, Helsinki/Vantaa, Finland, 20-22 March 2006. *Rangifer Report* No. 12, ss. 57-70.
- Lantbruksstyrelsen (1986). *Det enskilda enskötsföretaget*. Stockholm: Liber/Allmänna förl.
- Lanto, P. (2008). Att det för lapparna skulle vara likgiltigt hvar han flyttade”: tvåångsflyttningar som problemlösning i svensk samepolitik. I Sköld, P. (red.) *Människor i norr: samisk forskning på nya vägar*. Umeå: Centrum för samisk forskning, Umeå universitet, ss.141–166.
- Lanto, P. & Mörkenstam, U. (2008). Sami Rights and Sami Challenges. Scandinavian. *Journal of History*, vol.33 (1), ss. 26–51.
- Lenvik, D. (1990). Flokkstrukturer - tiltak for lønnsom og resustillpasser reindrift. *Rangifer special Issue*, vol.4, ss. 21-35.
- Lewins, A., Silver, C. (2007). *Using Software in Qualitative Research: A Step-by-Step Guide*. Los Angeles: SAGE.
- Lindberget, M., Blom, A. (2010). *Vi plågas och renarna plågas – en vägledning i utarbetandet av toleransnivåer*. Umeå: Saamid Rikkasearvi/SSR.
- Lundmark, L. (1998). *Så länge vi har marker. Samerna och staten under 600 år*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Lundqvist, H. (2007). *Range Characteristics and Productivity Determinants for Reindeer Husbandry in Sweden*. (Diss). Uppsala: Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Lundqvist, H., Norell, L., Danell, Ö. (2009)). Relationships between biotic and abiotic range characteristics and productivity of reindeer husbandry in Sweden *Rangifer*, 2009, vol.29 (1)
- Lunneryd D. (2003). *Unique decision making with focus on information use : the case of converting to organic milk production* (Diss.). Acta Universitatis agriculturae Sueciae. Agraria nr 405, Uppsala: Sveriges Lantbruksuniversitet.
- March, J. G., Simon, H. A. (1958). *Organisations*, NewYork: Wiley.
- Maybery, D.L., Crase, L., Gullifer, C. (2005). Categorising farming values as economic, conservation and lifestyle. *Journal of Economic psychology*, vol. 26 (1), ss. 59–72.
- McGinnis, M. D. (2011), An Introduction to IAD and the Language of the Ostrom Workshop: A Simple Guide to a Complex Framework. *Policy Studies Journal*, vol.39 (1), ss. 169–183. doi: 10.1111/j.1541-0072.2010.00401.x

- McGinnis, M. & Ostrom, E. (2011). 2011. SES Framework: Initial Changes and Continuing Challenges. *Workshop in political economy and policy analyses Indiana University*.
<http://www.indiana.edu/~workshop/publications/articles/workingpapers.php>_Läst 2011-08-24
- McKean, M. (2000). Common property: what is it, what is it good for, and what makes it work? I Gibson, C., McKean, M. & Ostrom, E. (red), *People and Forests: Communities, Institutions, and Governance*, Cambridge, Mass.: MIT, ss. 27–55.
- McPeak, J. (2005). Individual and collective rationality in pastoral production: Evidence from Northern Kenya. *Human Ecology*, vol.33 (2), ss. 171–197.
- Meert, H., van Huylenbroeck, G., Vernimmen, T., Bourgeois, M., van Hecke, E. (2005). Farm household survival strategies and diversification on marginal farms. *Journal of Rural Studies*, vol.21 (1), ss.81– 97.
- Mintzberg, H., Rainingham, D., Théorêt, A. (1976). The structure of unstructured decision processes. *Administrative Science Quarterly*, vol.21 (2), ss. 246-275.
- Murphy, F.J., Yelder, J. (2009). Establishing rigour in qualitative radiography research. *Radiography* , vol. 16(1), ss. 62–67. doi:10.1016/j.radi.2009.07.003
- Næss, M.W. & Bårdsen, B-J. (2010). Environmental Stochasticity and Long-Term Livestock Viability-Herd-Accumulation as a Risk Reducing Strategy. *Human Ecology*, vol.38 (1), ss.3–17.
- Næss, M.W. & Bårdsen, B-J. (2013). Why herd size matters- mitigating the effects of livestock crashes. *PLoS ONE* 8(8) e70161 doi:10.1371/journal.pone.0070161.
- Naess, M.W., Bardsen, B-J., Tveraa, T. (2012). Wealth-dependent and interdependent strategies in the Saami reindeer husbandry, Norway. *Evolution and human behaviour*, vol.33 (6), ss. 696-707. DOI:10.1016/j.evolhumbehav.2012.05.004
- Naess, M. W., Bårdsen, B. -J., Fauchald, P. & Tveraa, T. (2010). Cooperative pastoral production - the importance of kinship. *Evolution and Human Behavior*, vol.31 (4), ss. 246–258.
- Naess, M. W., Bårdsen, B. -J., Pedersen, E. & Tveraa, T. (2011). Pastoral herding strategies and governmental management objectives: predation compensation as a risk buffering strategy in the Saami reindeer husbandry. *Human Ecology*, vol. 39 (4), ss. 489–508.
- Naess, M.W., Fauchard, P., Tveraa, T. (2009). Scale dependency and the Marginal Value of Labour. *Human Ecology* vol. 37 (2), ss.193-211.
- Newbert, S. L., Scott, L. (2007). Empirical research on the resource-based view of the firm: an assessment and suggestions for future research, *Strategic Management Journal* vol. 28(2), ss. 121–146.
- Newell, A., Simon, H.A. (1972). *Human problem solving*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Nieminen, M., Heiskari, U. (1989). Diets of freely grazing and captive reindeer during summer and winter. *Rangifer*, vol. 09 (1), ss17-34.
- Nilsson, A. (2003). *Adaptation of Semi-domesticated Reindeer to Emergency Feeding*. Diss. Acta Universitatis agriculturae Sueciae, Agraria 399. Uppsala: Sveriges lantbrksuniversitet.
- Nordin, Å. (2007). *Renskötseln är mitt liv: analys av den samiska renskötselns ekonomiska anpassning*. Umeå: Centrum för samisk forskning, Umeå universitet

- Nute, D., Rosenberg, G., Nath, S., Verma, B., Rauscher, H. M., Twery, M. J., Grove, M. (2000). Goals and goal orientation in decision support systems for ecosystem management. *Computers and Electronics in Agriculture*, vol 27 (13), ss. 355-375.
- Olofsson, A. (2011). *Towards adaptive management of reindeer grazing resources*. Diss., Acta Universitatis agriculturae Sueciae, 1652-6880 ; 2011:16 Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolutions of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge university press.
- Ostrom, E. (2007). A diagnostic approach for going beyond panaceas. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, vol. 104(39), ss. 15181-15187.
- Ostrom, E. (2009). A general framework for analyzing sustainability of social-ecological systems. *Science*, vol.325 (5939), ss.419-422.
- Ostrom, E. (2011). Background on the institutional analysis and development framework. *The Policy Studies Journal*, vol.39 (1) ss. 7–29.
- Ostrom, E, Gardner, R, Walker, J (1994). *Rules, games, and common-pool resources*. The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Ostrom, E., Cox, M. (2010). Moving beyond panaceas: a multi-tiered diagnostic approach for social-ecological analysis. *Environmental Conservation*, 37 (4), ss. 451-463.
doi:10.1017/S0376892910000834.
- Pape, R., Löffler, J. (2012). Climate change, land use conflicts, predation and ecological degradation as challenges for reindeer husbandry in Northern Europe: What do we really know after half a century of research? *AMBIO*, vol.41, ss. 421–434.
<http://dx.doi.org/10.1007/s13280-012-0257-6>. Läst 2013-12-21.
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2n edition) Newbury park, CA:Sage.
- Penrose, E. (1959). *The Theory of the growth of the Firm*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Petersson, C.J., Danell, Ö., Lenvik, D. (1990). Improvement of meat production capacity in reindeer farming. *Rangifer, special issue*, No. 3, 445-447.
- Pieters R., Baumgartner, H., Allen, D. (1995).A means-end chain approach to consumer goal structures. *International Journal of Research in Marketing*, vol.12,(3), ss. 227-244.
- Poeete A. Ostrom E (2008). Fifteen years of emprical reseach on collective action in natural resource mangaeement. Struggling to Bulid Large-N Databases based on Qualitative research. *World Development*, vol. 36 (1), ss. 176-195.
- Prediger, S. B., Vollan B. & M. Frölich, M. 2011. The impact of culture and ecology on cooperation in a common-pool resource experiment, *Ecological Economics*, vol.70 (9), ss. 1599–1608.
- Rangone, A. (1999). Resource-based approach to strategy analysis in small-medium sized enterprises. *Small Business Economics*, vol.12 (3), ss. 233–248.
- Regeringens proposition 1992/93:32 om samerna och samisk kultur m. m. (1992). Stockholm: Regeringskansliet.
- Regeringens proposition 1976/77:80. Om insatser för samerna. (1976). Stockholm: Regeringskansliet.

- Regeringens proposition 1975/76:209 s.138 om ändring i regeringsformen. (1975). Stockholm: Regeringskansliet.
- Regeringens proposition 2013/2014:1 Budgetpropositionen 2014. (2014). Stockholm: Regeringskansliet.
- Reindriftsforvaltningen (2015). *Totalregnskap 2005 og budsjett 2006*.
http://www.reindrift.no/asset/785/1/785_1.pdf. Läst 2015-02-03
- Reisinger, Y. & Turner, L. (1999). Structural Equation Modeling with LISREL: Application in Tourism. *Tourism Management*, vol.20, ss.71-88.
- Richards, T.J. Richards, L. (1994). Using Computers in Qualitative Research I Denzin, N.K. & Lincoln, Y. S. (red.), *Handbook of qualitative research* Thousand Oaks, CA: Sage, ss. 1025-1047.
- Riksdagen (1997). *Riksdagskrivelse 176/77:289 (Prop. 1976/77:80 bet., 1976/77: krU43, rskr. 176/77:289)*. Stockholm: Riksdagen.
- Riksdagen (2000). *Riksdagsskrivelse 1999/2000:69 (Prop. 1998/99:143, bet. 1999/2000:KU6, rskr. 1999/2000:69)*. Stockholm: Riksdagen.
- Riksdagen (2006). *Riksdagsskrivelse 2005/06:253 (Prop. 2005/06:86 2005/06:KU32, rskr.2005/06:253)*. Stockholm: Riksdagen.
- Riseth, J. Å. (2000). *Sámi reindeer management under technological change 1960–1990: implications for common-pool resource use under various natural and institutional conditions: a comparative analysis of regional development paths in West Finnmark, North Trøndelag, and South Trøndelag/Hedmark*, Diss, Ås: Norges landbrukshøgskole.
- Riseth, J. Å. (2006). Sámi reindeer herd managers: why do they stay in a low-profit business?, *British Food Journal*, vol. 108 (7), ss. 541 – 559.
- Riseth, J. Å., Tømmervik, H., Helander-Renvall, E., Labba, N., Johansson, C., Malnes, E., Bjerke, J.W., Jonsson, C., Pohjola, C., Sarri, L-E., Audhild Schanche. Callaghan, T. V. (2011). Sámi traditional ecological knowledge as a guide to science: snow, ice and reindeer pasture facing climate change. *Polar Record*, vol.47 8242), ss. 202-217.
doi:10.1017/S0032247410000434.
- Riseth, J.Å. & Vatn, A. (2009). Modernization and pasture degradation. A comparative study of two Sámi reindeer pasture regions in Norway. *Land Economics*, 85 (1), ss. 87-106.
- Rotter, J.B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, vol.80 (1), ss. 1–28.
- Rudestam, K. E. & Newton, R. R. (1992) *Surviving Your Dissertation*. Newbury Park: Sage.
- Ruong, I. (1982[1969]). *Samerna i historien och nutiden*. Aldus Akademi. Stockholm: Bonnier Fakta.
- Rönnegård, L., Forslund P. & Danell, Ö. (2002). Lifetime patterns in adult female mass, reproduction and offspring mass in semidomestic reindeer (*Rangifer tarandus tarandus*). *Canadian Journal of Zoology*, vol.80, ss. 2047-2055.
- Sametinget (2006). *Näringspolitisk strategi för Sametinget.*, Kiruna Sametinget.
- Sametinget (2009a). *Renskötsel/rennärning, broschyr med statistik om rennärningen i Sverige*. Kiruna, Sametinget.
- Sametinget (2009b). *Sametingets PM om svensk rovdjurspolitik. Överlämnad till Jordbruksministern den 7 april 2009*. <http://www.samer.se/1173>. Läst 2013-11-21

- Sametinget (2013a). *Renskötselns historia*. <http://www.sametinget.se/1127>. Läst 2013-05-25
- Sametinget (2013b). *Kompetensutveckling*. <http://www.sametinget.se/1532>. Läst 2013-05-25
- Sametinget (2014a.). *Samefonden huvudfonden* <http://www.sametinget.se/65187>. Läst 2014-01-19
- Sametinget (2014b). *Central rennäringsförvaltning*, <http://sametinget.dev.imcode.com/1124>. Läst 2014-01-19.
- Sametinget (2014c). *Remissversion av Rennäringspolitiskt program*. Dnr 2012:600
<http://www.sametinget.se/56544>. Läst 2014-03-22
- Sametinget (2015). *Statistik om rennäringen*. http://www.sametinget.se/statistik_rennaring. Läst 2015-02-06
- Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. (2000). *Research Methods for Business Students*, 2nd Edition, Harlow: Financial Times/Prentice Hall.
- Saamid Rikkasearvi/SSR (2003). *Hushållsinkomster för rennäringsföretag 2000*, Uppdrag utfört av Statistiska Centralbyrån åt Saamid Rikkasearvi/SSR Opublicerat material. Umeå:Saamid Rikkasearvi/SSR.
- Saamid Rikkasearvi/SSR (2007) *Intäkter och kostnader inom renskötseln*. Luleå:
- Saamid Rikkasearvi/SSR (2011). Om SSR. http://www.sapmi.se/om_0_0.html Läst 2011-09-04.
- SCB/SSR (1999). *Svensk rennärning. Statistiska centralbyrån, Svenska samernas riksförbund, Statens Jordbruksverk, Sveriges Lantbruksuniversitet*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Schlager E. & Ostrom, E. (1992). Property-rights regimes and natural resources: a conceptual analysis, *Land Economics*, 68 (3), ss. 249–262.
- Schreiber, J.B. (2008). Core reporting practices in structural equation modelling. *Research in Social and Administrative Pharmacy*, vol.4 , ss. 83–97
- SFS 1971:437. *Rennäringslagen*. Stockholm: Landsbygdsdepartementet.
- SFS 1972:114. Stockholm, *Lag med anledning av konventionen den 9 februari 1972 mellan Sverige och Norge om renbetning*. Stockholm, Jordbruksdepartementet
- SFS 1979:429. *Skogsvårdslag*. Stockholm: Landsbygdsdepartementet
- SFS1992:1433. *Sametingslagen*. Stockholm: Landsbygdsdepartementet.
- SFS 2001:724. *Viltskadeförordning*. Stockholm: Landsbygdsdepartementet
- Siegel, S. & Castellan, N. J. (1988). *Nonparametric statistics for the behavioral sciences*. 2. ed. New York: McGraw-Hill
- SOU 1989:41. Samerättsutredningen. *Samerätt och Sameting; huvudbetänkande* Stockholm: Fritze.
- SOU 1999:146. Rovdjursutredningen. *Sammanhållen rovdjurspolitik; betänkande*. Stockholm: Fritze.
- SOU 2001:101 Rennäringspolitiska kommittén, *En ny rennäringspolitik - öppna samebyar och samverkan med andra markanvändare*. Stockholm: Fritze.
- SOU 2007:89. Utredningen om de stora rovdjuren. *Rovdjuren och deras förvaltning; betänkande*. Stockholm: Fritze.
- SOU:2012:22. *Rovdjursutredningen. Mål för rovdjuren; betänkande*. Stockholm: Fritze.
- Statistisk årsbok för Sverige (2014). Stockholm: Statistiska centralbyrån Schreiber, J. B., 2008. *Core reporting practices in structural equation modeling*, Research in Social and Administrative Pharmacy 4 (2008), ss. 83–97

- Stenseth, N. C., Trandem, N., Kristiansen, G. (1991). *Forvaltning av våre fellesressurser. Finnmarksvidda og Barentshaevet i et lokalt og glovalt perspektiv*. Oslo: AD Notam forlag.
- STFS 2007:2 *Sametingets Föreskrifter om renräkning, renlängd och företagsregister för rennäringen från den 14 mars 2008* Sametinget. Kiruna
- STFS 2013:2 *Sametingets föreskrift Föreskrifter om bidrag och ersättning för rovdjursförekomst i samebyar från den 1 januari 2014*. Sametinget. Kiruna
- Stödet till rennäringen. (1996). Stockholm: Riksdagens revisorer.
- Svensson, A. & Nergård, P. (2005). *Vad styr svenska samers utbud av svenskt renkött?* C-uppsats i Nationalekonomi Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Teece, D.G., Pisano & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management, *Strategic Management Journal*, vol.18(7), ss. 509–533.
- Tversky, A., Kahneman, D. (1992). Advances in prospect theory: Cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*, vol.5 (4), ss. 297–323.
doi:10.1007/BF00122574.
- Umbeck, J. (1997). Might makes rights: A theory of the Formation and Initial Distribution of property rights. *Economic Inquiry*, vol.19, ss. 38-59.
- Vorren, Ö. (1978). *Bosättning og ressursutnyttning i ressursutvalgets mandat område under veidekulturen og dens differensiering*. Tromsø: Universitetsbiblioteket i Tromsø.
- Wade, R. (1988). *Village republics: Economic conditions for collective action in South Africa*. Oakland: ICS Press.
- Wang, C. L., Ahmed, P. K. (2007). Dynamic capabilities: A review and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, vol.9 (1), ss. 31–51. doi: 10.1111/j.1468-2370.2007.00201.x
- Warenberg, K., Danell, Ö., Gaare, E., Nieminen, M. (1997). *Flora i renbetesland*. Bergen: Landbruksförlaget.
- Varughese, G., Ostrom, E. (2001). The contested Role of Heterogeneity in Collective Action: Some evidence from community Forestry in Nepal. *World Development*, vol. 29 (5) ss.747-765.
- Wernerfeldt, B. (1984). A resource-based view of the firm. *Strategic management Journal*, vol. 5(2), ss. 171-180.
- Willock, J., Deary, I. J., Edwards-Jones, G., Gibson, G. J., McGregor, M. J., Sutherland, A., Dent, J. B., Morgan, O., Grieve, R. (1999). The role of attitudes and objectives in farmer decision making: Business and environmentally-oriented behaviour in Scotland, *Journal of Agricultural Economics*, vol. 50 (2), ss. 286–303.
- Wilson, D.S., Ostrom, E., Cox M.E. (2013). Generalizing the core design principles for the efficacy of groups. *Journal of Economic Behavior and Organization*, vol.90, ss. 21–32.
- Yin, R. K. (1989). *Case study research: design and methods*. Rev. ed. Newbury Park, Calif.: Sage Publications
- Young, O.R. (2010). Institutional dynamics: resilience, vulnerability and adaptation in environmental and resource regimes. *Global Environmental Change: Human and Policy Dimensions*, 20 (3), ss. 378–385.

- Åhman, B. (2005). *Utveckling, övervakning och åtgärder när det gäller radioaktivt cesium i renar efter Tjernobylyolyckan*. SSI rapport: 2005:17 oktober 2005 issn 0282-4434. Stockholm: Statens strålskyddsinstitut.
- Åhman, B., Svensson, K. & L. Rönnegård. (2014). High female mortality resulting in herd collapse in free-ranging domesticated reindeer (*Rangifer tarandus tarandus*) in Sweden. *Plos One*, vol. 9, e111509. DOI:10.1371/journal.pone.0111509
- Åhren C. (2008). *Är jag en riktig same? En etnologisk studie av unga samers identitetsarbete*. Diss., Institutionen för kultur- och medievetenskaper. (Etnologiska skrifter; 47). Umeå:Umeå Universitet.
- Öhlmér, B., Olson, K., Brehmer, B. (1993). *Towards a model of strategic decision making. An application to farmers' adaptation to deregulation of agriculture and EC-membership*. Report No. 60, Department of Economics, Swedish University of Agricultural Sciences, Uppsala: Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Öhlmér, B., Lönnstedt, L. (2004). Design of economic information. A pilot study of accounting information in decision-making processes. *Acta Agricultura Scandinavica. Section C, Food Economics*, vol.1 (4) ss. 222-231.
- Öhlmér, B., Olson, K., Brehmer, B. (1998). Understanding farmers' decision making processes and improving managerial assistance. *Agricultural Economics*, vol. 18 ss. 273-290.

English summary

1. Introduction

The prerequisites for reindeer herding differ from those in agriculture and other types of enterprise. Reindeer grazing land is shared in herding districts as a common-pool resource, while the reindeer are owned by individual herders and are thus private property. Swedish reindeer grazing land, occupying one-third of the area of the country, is grazed extensively but has specific characteristics that make it valuable for reindeer husbandry at different times of the year, so that one grazing area cannot replace another. The size of each herd depends on many factors, such as access to pasture, number of reindeer in relation to grazing area, animal gender and the age structure of the herd. Predators have caused significant losses of reindeer over history and in modern times (Björvall et al., 1990; SOU 1999:146; SOU 2007:89; SOU 2012:22).

In Sweden, the reindeer herding right is a civil right exclusively reserved for the Sami people. Reindeer herding is culturally significant and an essential part of Sami culture. It is carried out by herders as a commercial enterprise, but both the Swedish population in general and the Sami community have ideas about what reindeer herding is and how it should contribute to Sami culture.

The aim of this thesis was to study the institutional environment of reindeer herders and how their goals and decisions affect their possibilities to combine their resources in a way that enables sustainable reindeer herding. The starting point for the work was a resource-based view of the enterprise, i.e. how herders can combine their resources to enable the enterprise to survive. The resource-based view of business development was first described by Penrose (1959). The concept has since been further developed, mainly from the 1980s onwards (Wernerfeldt, 1984; Barney, 1991; Barney et al., 2001).

2. *Theories of values and decision making*

Values are defined by Feather (1994) as “general perceptions of desirable behaviour”. Attitudes are generally defined as “an individual's preconceived positive or negative reaction tendencies towards occurrences, events or people significant to that individual” (Hogg & Vaughan, 2005).

One difference between values and attitudes is that an attitude is more situational and spans a narrower range. For example, reindeer herders' desire to continue herding is a value, while their way of creating their herd is based on their attitudes to different methods. Values and attitudes are assumed to influence actions (Ajzen, 1991)

The concepts of attitudes and behaviours, and how these work together, have been studied for a number of years. The same applies to decision making, by both individuals and organisations. A number of studies have examined the decision making process from a descriptive approach and have also subdivided the process into phases in different ways (Johnson et al., 1961; Newell & Simon, 1972; Mintzberg et al., 1976; Hogarth, 1981). Öhlmér et al. (1993) formulated a model in which the phases are divided into three groups: perception of the problem (problem definition and observation); design of the choices (estimating the consequences of various alternatives and selection of alternatives); and development and implementation of the choice (estimating the consequences of the choice and feedback). Öhlmér et al. (1993) showed that farmers continuously update the definition of the problem, the choices and the plans as they obtain new information. Öhlmér et al. (1998) extended the model to describe the decision process as a matrix, where problem detection, problem definition, analysis, selection, and implementation of the choice are steps in a process, while searching for information, planning, evaluation, choice and responsibility bearing take place in each step of the process.

3. *Reindeer herding as a socio-ecological system*

To better understand the possibilities for reindeer herders to sustainably use the available grazing land, it is important to understand the biological relationship between the reindeer and grazing, i.e. the ecological system which includes the reindeer.

Gunderson et al. (2002) argue that complex ecological systems can have several different optima, e.g. optimal number of reindeer and optimal herd structure in relation to the available grazing land. The intervals within which parameter interference can occur without irrevocably altering the system are important. Those authors showed that complexity of a system often makes it less vulnerable to changes in an influencing factor, while the difficulty in

predicting the effects of a small change may lead to the inadvertent destruction of the system.

From an economic perspective, property rights in a society can be described as the economic and social relations between individuals that define the right of every individual to utilise resources (Furubotn & Pejovich, 1972). Bromley (1992) argues that property rights can be viewed as social constructs that define an individual’s potential to benefit from the proceeds of a resource relative to other individuals’ opportunities to use these proceeds. An institution must maintain the social structure, usually defined by the state.

It is common to distinguish between four different types of rules to regulate who is entitled to benefit from the value of a resource. These are: open access regimes, common property regimes, private property regimes and state-owned regimes (Bromley, 1992; McKean, 1998; Ostrom, 1990; Ostrom et al., 2004). Each of these forms of regulation has both advantages and disadvantages. The type of rights that provide the best long-term opportunity to use a resource is affected by the properties of the resource. Reindeer grazing land can be seen as a common property resource and thus in this regard it is interesting to study common property regimes.

Ostrom (2007, 2009), Ostrom & Cox (2010), McGinnies & Ostrom (2011) and McGinnies (2011) developed a socio-ecological system model comprising ecological and socio-economic factors that are important for sustainable use of resources.

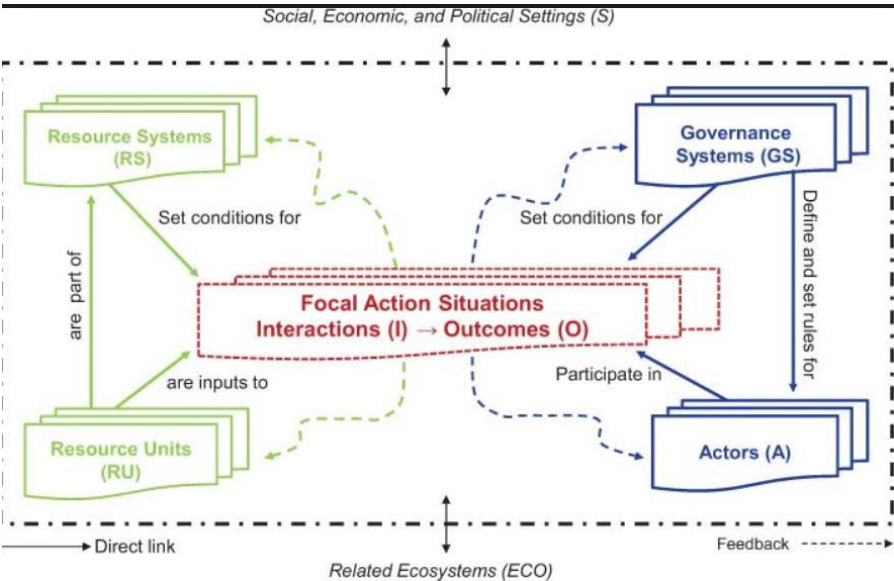

Figure1. Model of a socio-ecological system (SES). Source: McGinnies & Ostrom (2011).

Agrawal (2001) reviewed three important studies on long-term sustainable frameworks to regulate common resources, by Baland & Platteau (1996), Ostrom (1990) and Wade (1988). Similarly to Ostrom et al. (1994) and Dolsák & Ostrom (2003), Agrawal (2001) noted that no single factor can fully explain why some common pool regimes are sustainable and others are not. More recent reviews of a number of studies have been made by Agrawal (2011) and Cox et al. (2010). These show that a number of factors affect use of a resource.

Requirements for sustainable use can be summarised as:

- The resource system should be small, with well-defined borders, stable, storable and predictable.
- The group using the resource should be well-defined, small, with common standards and a common identity with good social capital. The group should have good leadership. The group should also live in the area where the resource is located, be dependent on the resource but not have excessive financial demands on it.
- The institutional rules should be simple and understandable. In addition, the rules should be locally designed and adapted to local conditions.
- The rules should be easy to maintain and, in the event of violations, sanctions should escalate gradually. Those monitoring compliance with the rules should be appointed by those affected by the rules.
- There should be opportunities to resolve conflicts locally.
- Central agencies should not undermine local rules, but should support local sanctions used. The control of the system and utilisation of the resource should be nested from local level to central level.

Reindeer herding in Sweden was conceptualised in this thesis in the grammar of the socio-ecological system, as summarised in Figure 2.

<p>Governing system (law etc.)</p> <ul style="list-style-type: none"> + There is a law that regulates the collective rights. + The system allows the reindeer herding district to organise the reindeer in its territory. + There are laws that regulate the reindeer herding right in relation to other rights, such as property rights. - The legislation restricts the internal decisions that the herding district can make. - There are disputes between herding district and other users of the land. 	<p>Actors (reindeer herders)</p> <ul style="list-style-type: none"> + The number of herders that use grazing land within a district is small and limited. + They live in the area where the resource is located. + They have a common history in the area (shared social capital). ? The herders have common norms for how the resources should be utilised. ? They have previous experience of successful cooperation. ? They have low requirements on the economic outcome. ? The distribution of the resources is seen as fair.
<p>Actions</p> <p>Actions that affect the number of reindeer and the slaughter of reindeer are important</p>	
<p>Resource system (grazing land)</p> <ul style="list-style-type: none"> + Grazing is a resource with clear borders. + Winter grazing can be stored. + There is knowledge of how the reindeer grazing affects the grazing - Other land users affect the reindeer access to pasture in an unpredictable manner. - The grazing land is affected by unpredictable climate change. - There are areas where the borders of the grazing land are uncertain. 	<p>Resource user (reindeer)</p> <ul style="list-style-type: none"> + Reindeer grazing utilisation is predictable. + The reindeer are owned by individuals and moved within limited areas. + The reindeer have distinguishing marks (ear tags). - Reindeer are lost to predators. - The knowledge of reindeer predators is insufficient.

Figure 2. Summary of Swedish reindeer herding, described in the socio-ecological (SES) model.

4. *Aim and method*

The aim of the thesis was to examine reindeer herders' behaviours/actions and how these affect the reindeer herders' possibilities to combine the available resources to achieve sustainable reindeer herding. Based on the aspects highlighted in the literature review, the research objectives can be specified in the following research questions:

- Do the reindeer herders wish to stay in the business? What are their values?
- What goals do reindeer herders have in terms of slaughter and financial outcome?
- What goals do reindeer herders have regarding herd structure and number of reindeer?
- What threats and opportunities do reindeer herders perceive?
- How do reindeer herders seek information and use it in their decision making?
- Are there differences between how companies with more or fewer reindeer or companies in different regions view the research questions posed above?

Both a qualitative and a quantitative approach were employed in the empirical work. The qualitative part included unstructured interviews, a focus group interview and processing of open-ended questions in a survey. The quantitative component was based on a questionnaire survey, which was used to find differences between regions and herders with herds of different sizes. This information formed the basis for three models, which were tested quantitatively in simultaneous equation systems (LISREL model). Triangulation of methods was used to confirm results by different methods, i.e. to improve the validity of the results and gain a deeper understanding of the issue.

5. *Results*

Do the reindeer herders wish to stay in the business? What are their values?

In interviews, the herders stated that they want to secure reindeer herding for the next generation. The quantitative analysis confirmed this result. Reindeer herding is seen as a lifestyle and the herders perceive a contradiction between e.g. using traditional methods and a traditional herd structure and using other methods that might yield a higher financial outcome.

The herders have a clear picture of what decisions they make themselves and what decisions that need to be made by the herding district. In the focus group interview, the group seemed to agree that activities outside reindeer herding were a possibility to earn money in order to stay in reindeer herding

despite the low profitability and that it was important that such activities would fit into the reindeer herding work.

The quantitative analysis showed that most of the reindeer herders in the business in 1999 completely agreed with the statement “I personally cannot consider quitting reindeer herding and it is important that the next generation takes over”. Moreover, 80% completely agreed with the statement “My parents were reindeer herders and it was natural to take over after them” and 70% agreed that “Reindeer herding is my great interest”.

The analysis with the LISREL model showed that size in terms of turnover and number of reindeer affected the importance of traditional values in reindeer herding. Reindeer herders’ values about remaining in the industry were very high.

What goals do reindeer herders have in terms of slaughter and financial outcome?

The results from the qualitative analysis suggested that herders have modest demands on the income from reindeer herding. The requirement of most herders is to reach the minimum level that will enable them to continue reindeer herding. The financial targets are set in relation to the objective of enabling the next generation to take over the reindeer herding business. The interviewees set the short-term goals in relation to the herd size and the need for a financial outcome in the long run.

Naess et al. (2012), McPeak (2005) and Coughenour (1985) have shown that herders with large herds are better able to survive in the long term and especially during poor grazing years.

Interview responses suggested that reindeer herders make trade-offs between financial outcome in the short and long term. The interviewees mentioned better pasture utilisation and also whether the given grazing resource can be utilised better with a calf slaughter strategy. The interviews also showed that reindeer herders view the number of herders in the herding district as important in order to get a sufficient labour force and sufficient strength against other users of the grazing land.

The responses to a question about the financial results showed that larger holdings had greater demands on the financial outcome of slaughter than smaller holdings.

Literature reviews by Agrawal (2001), Agrawal & Benson (2011) showed that modest requirements on economic yield increase the chances of joint ownership of a resource being sustainable. Reindeer herders have modest demands, which would thus increase the prospects for a sustainable reindeer husbandry.

What goals do reindeer herders have regarding herd structure and number of reindeer?

Reindeer herders make trade-offs between herd size, now and in the future. One of the interviewees said “The grazing land has to be able to recover and regrow. We keep the future in mind.” In interviews, reindeer herders also cited altered herd structure as a means to control their workload. The presence of predators was mentioned as an obstacle to maintaining a desired herd structure. Other land uses, mainly forestry, were also frequently mentioned as obstacles in this respect.

Behnke (1999) and Gunderson et al. (2002) have shown that an ecological system has multiple optima and that it is difficult to predict the effect of a single disturbance on the system. Lenvik (1990) and others have shown that a calf slaughter strategy yields higher outcome. The herders interviewed in this thesis said that predators can alter a slaughter strategy and that reindeer herders must adapt to circumstances over which they have no control.

The responses regarding herd size revealed an attitude that herds in a district ought to be homogeneous in size. The median score was 6 (Strongly agree) for a statement that the reindeer owners with the highest number of reindeer in the herding district should reduce their herd size if the number of reindeer becomes too high in relation to grazing land. On the other hand, if there were possibilities to increase the number of reindeer, the results were the opposite. Significant differences in the response to this question were found between large and small holdings and between holdings in the northern and southern parts of the reindeer herding area. In the southern part, the larger holdings disagreed with the assertion to a greater extent than the smaller holdings, while the opposite was true in the northern part.

The LISREL model results supported these findings. The larger holdings in the southern part of the reindeer herding area agreed to a greater extent with the assertion that smaller holdings should reduce or cease their activities, rather than larger holdings, when access to grazing pasture is lacking.

What threats and opportunities do reindeer herders perceive?

The literature shows both advantages and disadvantages of governing a common property resource. The literature reviews by Agrawal (2001), Agrawal & Benson (2011) made the point that if herders have common values and norms and perceive problems and opportunities in a similar way, this will increase the likelihood of successful collaboration. Ostrom (2007, 2009),

Ostrom & Cox (2010) and McGinnies & Ostrom (2011) developed a socio-ecological model where the governance system is one of four cornerstones.

The reindeer herders' responses regarding threats related directly or indirectly to the governance system and its impact on the ability to use the resource system. A governance system that would increase the possibility of autonomy for the herding district organisation was seen as an opportunity.

In an open question focused on threats and opportunities, reduced access to pasture and increased predation were cited as threats. Forestry and land management practices were considered to be the main negative factors affecting the availability of grazing. In addition, ignorance of reindeer herding in legislation and by courts and authorities was seen as an aggravating factor.

The distribution of the grazing resource and organisation of work were problems within the herding district. Another problem was that traditional Sami herding practices did not always fit the need for economic efficiency. Good cooperation within the herding district was seen as an opportunity.

How do reindeer herders seek and use information in their decision making?

The interview responses showed that practical knowledge from other reindeer herders is highly valued. The interviewees all mentioned other reindeer herders as important sources of information and experiences of other herding districts about major changes as important when planning and deciding similar changes in their own district. Their parents were seen as a great source of knowledge, although the respondents believed that formal education could be useful. One interviewee was sceptical about advice from experts, claiming that it would be based on insufficient practical knowledge about the specific conditions in reindeer herding. In contrast, Lunneryd (2003), for example, concluded that advisors were important in farmers' decision making, although they also highly valued the experiences of other farmers. The model of planned behaviour (Ajzen, 1991) stresses the importance of subjective norms.

The herders responding to the survey agreed fully with the statement that they sought knowledge from older reindeer herders. The median score was 6 in both the northern and southern reindeer herding areas regarding the importance of knowledge gathered from reindeer herders in the same situation. This result confirms that the herders obtain information from other reindeer herders. Lunneryd (2003) found similar results in his study of how farmers obtain information for a major unique decision. The survey responses showed no major differences between herders in terms of information collecting.

The LISREL model indicated that reindeer herders who see themselves as part of a tradition collect their information from other reindeer herders to a greater extent than other reindeer herders.

6. *Overall conclusions and further research*

The aim of this thesis was to gain a better understanding of reindeer herders' opportunities to combine their resources and secure their long-term ability to continue reindeer herding. The five research questions designed to guide the investigation primarily sought to highlight aspects where the reindeer herders have an opportunity to act and make decisions. The socio-ecological system model developed by Ostrom and co-workers was used to examine how reindeer herders weigh up influencing factors and how they reason when deciding on actions regarding the combination of resources, especially about how the resource system and the resource user interact.

Several requirements stated in the literature for decisions reinforcing long-term exploitation were shown to be fulfilled by the herders. These included having a common overall goal to continue as reindeer herders, accepting a relatively low financial return in order to achieve this goal, sharing a common view on how to use the resources and sharing a common perception about e.g. threats and opportunities and how to value various sources of information.

Some differences were found between the southern and northern reindeer herding districts of Sweden, but they were of less significance since reindeer herders normally cooperate only within the herding district in their area. However, the differences found regarding appropriate herd size and pasture utilisation could be disadvantageous for cooperation and long-term use of the pasture resource. An example is the significant difference between large and small holdings in the southern reindeer herding area on which scale of holding should reduce/increase its reindeer numbers when such a measure is needed.

In a theoretical analysis of decision making, different decision making styles, such as those purely intuitive and those which are also analytical, were compared. Decision making styles were not examined in detail in the empirical analysis, but the results obtained indicate that reindeer herders have a purely intuitive decision making style whereby a general direction is pursued without analysing in detail how to get there. In initial interviews, the interviewees expressed scepticism regarding the use of detailed analysis and calculations, although some of the focus group interviewees seemed to perform calculations on the economic consequences of different options. The enterprise could be more profitable if reindeer herders used analytical decision making instead of only intuition.

The decision making analysis was subdivided into problem detection, problem definition, analysis and choice, and implementation. This subdivision provided better illumination on several of the research questions, such as how reindeer herders assess threats and opportunities, i.e. how they detect and define the problem, and how they collect information. The problem detection

analysis also indicated the goals reindeer herders have, since a problem can be defined as the difference between the current position and future goals. Potential collaboration between different herding districts was discussed in relation to this model of the decision making process. The work described in this thesis was mainly explorative in nature and analysed reindeer herders' prerequisites for sustainable reindeer husbandry from a broad perspective. It thereby uncovered a number of possible areas for further research.

One such area for further research is to study how reindeer herders act when it comes to grazing and herd size. The model of planned behaviour (see section 2), describes people's actions based on a few concepts. Among these, a positive attitude to the action (if one believes that it will lead to something positive), a supportive subjective norm (that there is a social norm supporting the action in the environment) and an internal locus of control (whether one believes that one can control the action) are central concepts relating to an intention to act, and therefore the action. This model could be useful in further studies of reindeer herders' long- and short-term actions regarding grazing and herd size

Previous research has shown that the proportion of the reindeer herd slaughtered by other herders and the relationship between herders influence the individual herder's decision about number of reindeer to slaughter (Naess et al., 2012). Moreover, it has previously been shown that joint ownership of a resource does not have to lead to overexploitation and that it is possible e.g. for a group utilising a resource and with common standards concerning it to utilise it in a sustainable way (Ostrom, 2010). Further studies of these two issues would be interesting.

It has been demonstrated that herders with many reindeer have a greater chance of survival in bad years, even if the grazing conditions deteriorate for everyone (e.g. Naess & Bårdsen, 2010). This would be an interesting research area to explore, given the possibility of using individual data on slaughtering and herd size.

In studies of reindeer herding in Finnmark, it has been observed that herders with many reindeer perform better in the long run than herders with few reindeer (Naess & Bårdsen, 2010). One area for further research is to determine whether the same applies to reindeer herding in Sweden.

A pastoral resource system is a risky industry. Studies are needed on how different risk-minimising strategies affect long-term survival and annual return in light of these risks. The Swedish risk-minimising strategies affecting the reindeer industry include predator allowances and previous allowances for feeding due to the effects of the Chernobyl accident. Investigations are needed

on whether these measures have changed Swedish reindeer herders' strategies for dealing with risk.

Tack

Jag började arbeta med min avhandling i slutet av 1990-talet och nu mer än 15 år senare skriver jag slutorden. Under större delen av tiden har jag också haft andra anställningar vid sidan av min forskning, vilket inneburit många somrar på ”ekonomen”. Jag minns med värme de vackra omgivningarna där jag ibland tagit med mig några artiklar och min lunch ner till bryggan vid Fyris, mitt varma hörnrum med balkongdörren ut till brandtrappan öppen och ljudet av fontänen i dammen som ett somrigt surr i bakgrunden.

Först och främst vill jag tacka alla de renskötsel­företagare som svarat på enkäten och ställt upp på intervjuer och i fokusgruppen. Tack för att jag fick förmånen att göra ett kort besök er värld. Utan ert deltagande hade denna avhandling inte varit möjlig.

Avhandlingen hade inte heller varit möjlig utan den hjälp och det stöd jag fått från min handledare Bo Öhlmér. Bosse du har med bred kunnighet och varsam hand ledsagat mig under alla de år jag arbetat med avhandlingen. Ett stort tack för att du tagit dig tid, inte gett upp, utan outtröttligt uppmuntrat och entusiasmerat mig under perioder då jag velat ge upp.

Öje Danell har varit min biträdande handledare. Tack Öje för din entusiasm och många insikter inom rensköt­seln. Tack för att du hjälpte mig att skapa kontakter med rennärings­en och för din generositet med att dela med dig av din kunskap om forskning och renskötsel.

Jag vill också tacka mina opponenter vid mitt slutseminarium Hans Andersson och Thomas Hahn för många värdefulla råd om vad jag borde förändra och hur jag borde slutföra avhandlingen. Eftersom avhandlingen är en monografi vill jag också tacka de tre granskare som gjort slutgranskningen: Birgitta Åhman, Jan- Åge Riseth och Marcus Selart. Jag har försökt ta tillvara så många av era insiktsfulla kommentarer som möjligt.

Tack Cecilia Mark-Herbert för din stora generositet med boende, uppmuntran och insikter om forskningens praktiska och teoretiska aspekter.

Jonas Hammarstrand har korrekturläst de svenska delarna av avhandlingen. Tack för att du gjort avhandlingen läsbar och tack inte minst för ditt engagemang och din outtröttliga tro på att en och annan grammatisk regel till slut ska fastna hos mig. Tack också till Ulrika Sundqvist för en sista genomläsning och till Mary McAfee för den engelska översättningen.

Under de år jag arbetat med avhandlingen har jag delat rum med och läst kurser med flera generationer av doktorandkamrater. Tack till er alla för givande diskussioner och trevlig samvaro. Jag vill också uppmärksamma min framlidne doktorandkamrat Lennart Bergkvist. Du fick inte uppleva vare sig din eller min disputation, men vi hade många och goda samtal om rennärning och företagsekonomi inte minst under den vecka vi åkte runt på småvägar i Norrland och genomförde intervjuer. Tack, Christina Brundin, som före databasernas tid förmedlade litteratur till avhandlingen. Tack också till Birgitta Noren för att du alltid och ofta på kort varsel hittat dator och rum till mig på institutionen. Jag vill också rikta ett tack till mina chefer, Gunnar Larsson vid Statistiska centralbyrån och Gabriella Cahlin vid Jordbruksverket som uppmuntrat min forskning och gett mig möjlighet att vara tjänstledig.

Jag vill tacka mina föräldrar Maj-Lis och Allan Karlsson som är mina främsta förebilder och som blev så otroligt glada när jag kom in på agronomlinjen. När jag ser tillbaka på mina år ”i skolan” finns det för mig som för säkert de flesta några lärare som gjorde skillnad genom sitt intresse för ämnet, sin förmåga att lära ut och en förmåga att se sina elever. Jag vill särskilt nämna min magister i sexan, Lars Modin, som försökte vidga våra vyer och få oss att tänka längre än kommungränsen, min klassföreståndare och lärare på gymnasiet, Lars Hellström, som inpräntade i oss att kunskap är viktigt och min föreläsare vid SLU, Svante Axelsson, som uppmuntrade mig att söka mitt första jobb på institutionen. Jag vill även rikta ett tack till den inspirerande litterära gestalten Anne Blythe f. Shirely.

Finansiärer under arbetets gång har varit Fjällmistra och institutionen för ekonomi vid SLU. Jag är mycket tacksam för deras stöd och förtroende.

Allgunnaryd i mars 2015

Bilagor

Bilaga 1. Kvalitativa delen

Del 1. Kvalitativa delen

Intervjuer med två renskötare?

Syftet med frågorna var att se hur renskötsel­företagen fattade beslut med utgångspunkt från besluts­matrisens delar (se figur 6). Det innebär att följdfrågor under intervjun handlade om att förstå hur renskötsel­företagarna hittade och analyserade problemen, analyserade val­möjligheter och implementerade besluten i de enskilda moment som togs upp. De frågor som redovisas nedan är de jag ville ha med mig svar på efter det att intervjun genomförts. Merparten av frågorna ställdes under tiden som renskötaren gick igenom ett arbetsår t.ex. frågor runt slakt och hur information hittades.

Fråga 1. Hur ser arbetet inom renskötseln ut under ett år? Vi kan börja med vad du arbetar med nu?

(följdfrågor för de olika delarna under året?)

- Hur väljer du att vara med renarna på en viss betesmark?
- Hur resonerar du när du väljer mellan olika arbetsmetoder? Hur ser samspelet ut mellan företagaren och samebyn?
- Hur ser samarbetet ut mellan renskötarna och inom samebyn i arbetet och runt betet?
- Hur resonerar du runt valet att utfodra dina renar under vintern eller inte?
- Hur fördelas kostnader och intäkter (företagaren, vinterbetsgrupp, sameby)?

Fråga 2. Hur resonerar du när du beslutar om vilka renar du kommer att slakta?

- Hur ser samarbetet i samebyn ut runt slakt (om det inte kommit upp på fråga 1)
- Har du en plan innan för hur mycket du kommer att slakta? Vilka faktorer viktigast?

Fråga 3. Vilka hot och möjligheter ser du för din renskötsel?

Fråga 4. Hur hittar du den information du behöver?

Fråga 5. Vilka är dina ekonomiska mål för ditt renskötsselföretag?

- Hur vill du det ska utvecklas på 10-15 års sikt?
- Vilken betydelse har sidoinkomster från jakt och fiske och annan verksamhet?

Del 2. Ett unikt beslut (Samarbetsprojekt mellan olika samebyar)

Under denna intervju följdes mera tydligt frågor runt samarbetsprojektet i förhållande till delarna i beslutsmatrisen, se figur 6.

1. Berätta om projektet, vad vill ni uppnå med projektet?
2. Vilken var bakgrunden?
 - Vilket problem ville ni lösa med projektet?
 - Beskriv problemen?
3. Hur bestämde ni vilka delar som skulle ingå i projektet?
4. Hur hittade ni information om olika alternativ?
5. Vad vill ni uppnå med besluten?
6. Vilka mål, ekonomiska, och andra har ni med renskötseln?

Beroende på de delar som ingår i projektet diskuterades också kalvslakt i förhållande till sarvslakt och utfodring litet extra.

Del 3. Två öppna frågor i enkäten

(Se bilaga 3)

Del 4. Fokusgruppintervju

Under denna intervju ställdes tre övergripande frågor. De intervjuade drev sedan själva en diskussion runt frågorna. Intervjuaren gick vid enstaka tillfällen in och ställde följdfrågor eller ställde frågor till specifika personer så att alla fick komma till tals.

1. För att långsiktigt överleva som företagare hur ser då de ekonomiska kraven på det ekonomiska överskottet i företaget ut, vilka är hoten och möjligheterna för att överleva långsiktigt?
2. Vilka sidointäkter ser ni möjligheter till? /Hur samspelar dessa med rennäringen?
3. Hur skaffar ni kunskap?

Bilaga 2. Medianvärden

Fråga /svar	Region					Storlek						-299		300-	
	P1	P2	P3	R1	S1	000	100	200	300	400	500	Norr	syd	norr	syd
						099	199	299	399	499	000				
v1a	4	4	4	5	4	5	4	4	3	5	4	4	4	4	4
v1b	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v1c	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v1d	4	3	5	6	6	3	4	4	5	6	6	4	5	5	6
v1e	2	1	2	3	2	2	1	3	2	1	1	2	3	1	2
v2a	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v2b	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v2c	6	5	6	6	6	5	6	6	6	6	6	5	6	6	6
v2d	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v2e	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v2f	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v3a	6	6	5	6	5	6	6	6	5	6	5	6	5	6	5
v3b	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v3c	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v3d	3	3	2	3	3	2,5	3	3	3	3	3	3	2	3	3
v3e	5	6	5	5	6	5	5	5	6	6	6	5	5	5	6
v3f	6	5	6	6	6	5	6	5	6	6	6	5	6	6	6
v3g	5	5	5	6	5	5	6	5	6	5	5,5	5	5	5	5
v5b	2	3	3	2	2	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2
v5c	2	2	2	2	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
v5d	2	2	2	2	3	2	2,5	2	2	2	2,5	2	2	2	2
v5e	1	1	2	1	2	1	1,5	2	1	1	1	1	2	1	1
v5f	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v5g	6	6	5	6	6	5	5	6	5	6	6	6	5	6	5
v6a	5	5	6	5	5	5	5	5	5,5	6	5	5	4	5	6
v6b	5	5	6	5	6	5	5,5	4	5	5	5	5	6	4	6
v6c	4	5	5	5	6	4,5	4,5	4	5	5,5	6	4	5	5	5
v6d	5	5	5	5	6	5	5	5	5	6	5,5	5	5	5	6
v6e	4	4	4	5	5	3	4,5	4	5	5	5	4	4	5	5
v11	4	3	3	4	4	3	3	4	4	4	4	4	3	4	4
v12	5	5	4	4	4	4	4,5	4	5	5	4	4	4	5	4
v13	3	3	1	1	1	4	2	2	2	2	1	3	2	2	1
v14	1	2	3	5	5	1	1	2	3	4	6	1	3	3	5
v15	1	2	2	5	5	1	1	5	5	5	5	1	2	3	5
v17a	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v17b	4	5	4	5	6	5	4,5	5	4	5	5	5	5	4	5
v17c	5	5	5	5	6	6	4	5	6	6	5	5	5	6	6
v17d	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v17e	6	6	6	5	6	5	6	6	6	6	6	6	6	6	6
v17f	4	3	4	3	3	4	3,5	3	3	4	3	4	3	3	3

v18a	1	2	1	2	1	1	2	2	1	1	2	1	1	2	1
v18b	5	4	6	5	5	6	4	5	3	4,5	4	5	6	3	5
v18c	4	3	3	4	4	3	3	4	3	3	4,5	3	3	3	4
v18d	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2,5	1	1	1	1	1
v19a	5	4	6	5	6	6	5	5	5	5	4	5	6	4	5
v19b	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
v19c	4	3	3	4	6	3,5	4	3,5	3	3	4	4	3	3	4
v19d	1	3	2	3	3	1	3	3	1,5	3	4	1	2	3	3
v20a	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	2
v20b	2	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	3	2	2
v20c	2	3	3	2	2	3	3	2	2	2	2	3	3	2	2
v20d	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
v20e	3	4	3	3	3	3	4	3	4	3	3	4	3	3	3
v20f	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
v21a	4	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	4	5	5
v21b	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
v22a	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
v22b	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
v23a	3	3	3	3	3	2,5	3	3	3	3	3	3	3	3	3
v23b	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
v23c	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
v23d	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
v23e	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
v24a	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
v24b	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
v24c	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
v24d	4	4	4	3	3	4	4	4	3	3	3	4	4	4	3
v24e	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
v25a	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
v25b	4	4	3	4	4	3	4	4	4	4	3	4	3	4	3
v25c	4	3	3	3	4	3,5	4	4	4	4	4	4	4	4	4
v25d	3	4	4	5	4	3,5	4	4	4	4	4	4	4	4	4
v25e	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
v25f	4	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5
v25g	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
v26	3	3	2	3	3	2	3	3	3	2	3	3	2	3	3

EN
PÅMINNELSE

Ökad kunskap om rennärningen

I mitten av december skickade vi en enkät till Dig. Vi har fått in för få svar för att kunna dra några slutsatser från enkäten. Vi skickar därför en påminnelse med ny blankett till de som inte har svarat. Uppgiftslämnandet är frivilligt men för att resultaten ska bli tillförlitliga är det viktigt att de som valts ut verkligen svarar. Ditt svar kan inte ersättas av någon annans. Vi ber Dig därför skicka in den ifyllda enkäten i det bifogade svarskuvertet senast **måndagen den 25 januari**.

Bakgrunden till enkäten är att Samernas Riksförbund menar att bristen på lättillgängliga data om rennärningen ofta leder till missuppfattningar och besvär för näringen i kontakten med andra aktörer. För att öka kunskapen om rennärningen har Samernas Riksförbund (SSR) gett Statistiska Centralbyrån (SCB) i uppdrag att sammanställa statistik om näringen. I SCB:s uppdrag ingår att samla in ny kunskap om rennärningen via denna enkät och att sammanställa den statistik som redan finns. Resultaten kommer att publiceras i en bok under september 1999. Förutom Samernas Riksförbund har två olika forskningsprojekt vid Sveriges Lantbruksuniversitet med frågor i enkäten.

Namn, adress och grundläggande uppgifter om renskötsel-företaget är hämtade från "Företagsregistret för rennärningen", vilket förs av Jordbruksverket. Enkäten skickas ut till ett slumpmässigt urval av de renägare som enligt registret är huvudmän/företagsansvariga för familjens/hushållets renskötsel.

I flera av frågorna ber vi Dig svara för hela renskötsel-företaget. Med företaget avses då Renlängdernas/Företagsregistrets definition av företag som ju oftast sammanfaller med familjen eller hushållet.

Enkätsvaren som Du skickar till Statistiska Centralbyrån (SCB) är skyddade enligt 9 kap 4. § Sekretesslagen. Detta innebär bl.a. att SCB endast kommer att lämna ut tabeller för grupper av renägare och oidentifierade enkätsvar på så sätt att enskilda uppgiftslämnare inte kommer att kunna identifieras. Samråd om enkäten har skett med Näringslivets nämnd för regelgranskning.

Om Du vill ha mera information om enkäten är Du välkommen att kontakta Lars Hedqvist (SCB) 019-17 66 49 eller Ola Pittsa (SSR) 090-71 78 68. För att minska kostnaden då Du ringer kan Du be att vi ringer tillbaka.

Med vänlig hälsning

Lars Hedqvist

Lars Hedqvist
Statistiska Centralbyrån

LARS

Lars-Anders Baer
Svenska Samernas Riksförbund

1. Varför valde Du att bli renskötare?

Kryssa för ett alternativ under varje delfråga på en skala från 1 till 6. 1 innebär att Du inte alls instämmer i påståendet och 6 att Du instämmer helt.

	Instämmer inte alls	1	2	3	4	5	6	Instämmer helt				
a) För att ha en anknytning till den samiska kulturen	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
b) Mina föräldrar var renskötare. Det var naturligt att ta över efter dem.	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
c) Renskötsel var mitt stora intresse	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
d) Yrket ger mig en försörjning	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
e) Andra alternativ att försörja mig saknades	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
f) Annan orsak.....	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐

2. Vilka är de goda sidorna med att vara renskötare?

Kryssa för ett alternativ under varje delfråga på en skala från 1 till 6. 1 innebär att Du inte alls instämmer i påståendet och 6 att Du instämmer helt.

	Instämmer inte alls	1	2	3	4	5	6	Instämmer helt				
a) Fritt och självständigt yrke	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
b) Yrket ger mig möjlighet att vara ute i naturen	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
c) Strapatsrikt och utmanande yrke	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
d) Yrket innebär arbete i en naturnäring	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
e) Yrket är en del av en tradition	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
f) Tillfredställelsen när renarna har det bra	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
g) Annan orsak.....	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐

3. Vilka är de dåliga sidorna med att vara renskötare?

Kryssa för ett alternativ under varje delfråga på en skala från 1 till 6. 1 innebär att Du inte alls instämmer i påståendet och 6 att Du instämmer helt.

	Instämmer inte alls	1	2	3	4	5	6	Instämmer helt				
a) Lönsamheten är låg	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
b) Riskfyllt, risk för att förlora sitt kapital t.ex. djur	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
c) Beroende av natur och väder	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
d) Tvånget att samordna med andra t.ex. i samebyn	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
e) Lagstiftningen runt rennäringen	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
f) Beroende av andra markanvändare	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
g) En allmänt negativ attityd i samhället mot renägare	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐
h) Annan orsak.....	1	☐	2	☐	3	☐	4	☐	5	☐	6	☐

4a. Vilken utbildning har Du?

Kryssa för ett eller flera alternativ.

- 1 ☐ Folkskola/grundskola
2 ☐ Gymnasium
3 ☐ Folkhögskola
4 ☐ Enstaka fortbildningskurser
5 ☐ Enstaka kurser vid universitet/högskola
6 ☐ Examen från universitet/högskola

4b. Vilken utbildning har Din maka/make/sambo? Kryssa för ett eller flera alternativ.

- 7 ☐ Ej aktuellt (ensamstående)
8 ☐ Folkskola/grundskola
9 ☐ Gymnasium
10 ☐ Folkhögskola
11 ☐ Enstaka fortbildningskurser
12 ☐ Enstaka kurser vid universitet/högskola
13 ☐ Examen från universitet/högskola

5. Varifrån hämtar Du kunskap och inspiration för Din renskötsel?

Kryssa för ett alternativ under varje delfråga på en skala från 1 till 6. 1 innebär att Du inte alls inhämtar kunskaper från det som anges i delfrågan och 6 att Du hämtar mycket kunskap från det som anges i delfrågan..

- | | Hämtar
inte alls | | | | | | Hämtar
mycket |
|---|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|------------------|
| | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | |
| a) Genomgången längre utbildning med renskötselriktning | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| b) Kurser, seminarier, möten | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| c) Tidningar, tidskrifter, nyhetsblad, reklamblad | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| d) Forskningsrapporter, böcker | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| e) Individuell kontakt med expert, rådgivare | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| f) Äldre erfarna renskötare (traditionell kunskap) | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| g) Andra renskötare, i samma situation som jag | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| h) Annat ange vad..... | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |

6. Om Du skulle fortbilda Dig, hur bedömer Du då vikten av nedanstående områden?

Kryssa ett alternativ under varje delfråga på en skala från 1 till 6. 1 innebär att Du inte alls tycker området är viktigt och 6 att Du tycker området är mycket viktigt..

- | | Inte
viktigt | | | | | | Mycket
viktigt |
|--|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|-------------------|
| | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | |
| a) Produktionsteknik t.ex. utfodring, slakt etc. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| b) Försäljning och marknadsföring | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| c) Juridik, förhandlingsteknik | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| d) Redovisning, ekonomistyrning | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| e) IT-teknik | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |
| f) Annat ange vad..... | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | |

7. Vilka metoder/hjälpmiddel har haft väsentlig betydelse när de renar som ingått i Ditt renskötsel företag samlats under renskötselåret 1997/98?

Kryssa för ett eller flera alternativ under varje delfråga (Renskötselåret sträcker sig från maj 97 till april 98)

	Motor- cykel/ fyrhjuling	Snö- skoter	Heli- kopter	Hund	Häst	Personer till fots/ på skidor
a) På våren inför vårflytten	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
b) På sommaren inför kalvmärkningen	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
c) På hösten inför sarvslakten	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
d) På vintern inför skiljning och slakt	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

8. Har Du under renskötselåret 1997/98 utfodrat de renar som ingår i Ditt företag?

Vilka fodermedel har använts?

Kryssa för ett eller flera alternativ under aktuella delfrågor och ange ungefärligt antal renar som utfodrats samt genomsnittligt antal dagar som renarna utfodrats, under perioden maj 1997 till april 1998.

a) Nej, renarna har inte utfodrats 1 ☐ (gå till fråga 9)

			Pelleterat renfoder	Ensilage	Hö	Lav	Annat foder
b) Ja, nöutfodring för att förhindra svält							
Antal renar.....	Antal dagar.....	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	
c) Ja, under flyttning som tillskottsfoder							
Antal renar.....	Antal dagar.....	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	
d) Ja, under högdräktighet, kalvning							
Antal renar.....	Antal dagar.....	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	
e) Ja, för att förbättra konditionen före slakt							
Antal renar.....	Antal dagar.....	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	
f) Ja, Tjernobylutfodring							
Antal renar.....	Antal dagar.....	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	
g) Ja, annat.....							
Antal renar.....	Antal dagar.....	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	

9a. Ungefär hur stor andel av de renar som ingår i Ditt företag har någon gång transporterats under renskötselåret 1997/98 ? (Bortse från transport till slakteri)

Kryssa för ett alternativ under vårflyttningen och ett alternativ under höstflyttningen

Höstflyttning

- 1 ☐ Inga renar
- 2 ☐ 1-24 %
- 3 ☐ 25-49 %
- 4 ☐ 50-74 %
- 5 ☐ 75-99 %
- 6 ☐ Samtliga renar

Vårflyttning

- 7 ☐ Inga renar
- 8 ☐ 1-24%
- 9 ☐ 25-49 %
- 10 ☐ 50-74 %
- 11 ☐ 75-99 %
- 12 ☐ Samtliga renar

9b. Ange genomsnittlig transportsträcka för de renar som transporterats under höstflyttningen

- 1 ☐ 0 - 100 km
- 2 ☐ 101 - 200 km
- 3 ☐ 201 - 300 km
- 4 ☐ 301 - 400 km
- 5 ☐ 401 - km

9c. Ange genomsnittlig transportsträcka för de renar som transporterats under vårflyttningen

- 1 ☐ 0 - 100 km
- 2 ☐ 101 - 200 km
- 3 ☐ 201 - 300 km
- 4 ☐ 301 - 400 km
- 5 ☐ 401 - km

10. Var finns det största investeringsbehovet i Ditt renskötsel företag? (endast ett alternativ)

Kryssa endast för ett alternativ. Bortse från om det är Du eller samebyn som skulle göra investeringen och kryssa för den investering som bäst skulle gagna Ditt företag.

1 ☐ Fasta anläggningar t.ex. stängsel och hagar	6 ☐ Renvaktarstugor i fjällen
2 ☐ Livrenar	7 ☐ Fasta bostäder utöver familjens huvudbostad
3 ☐ Skoter/motorcykel	8 ☐ Utbildning/fortbildning för renskötare
4 ☐ Bil, kur, mindre lastbil, släpkärra etc.	9 ☐ Annat ange vad
5 ☐ Hästar	

11. Hur viktigt är det för Dig att vara renskötare? (endast ett alternativ)

Kryssa endast för ett alternativ, det som bäst stämmer med dina åsikter

- 1 ☐ Jag slutar som renskötare om jag hittar en sysselsättning som ger lika stora inkomster
- 2 ☐ Jag slutar som renskötare om jag hittar en sysselsättning som ger bättre inkomster
- 3 ☐ Jag kan personligen inte tänka mig att sluta som renskötare
- 4 ☐ Jag kan personligen inte tänka mig att sluta som renskötare och det är viktigt för mig att nästa generation tar över.

12. Hur bestämmer Du Dig för hur stort Ditt slaktuttag ska bli? (endast ett alternativ)

Kryssa endast för ett alternativ, det som bäst stämmer med hur Du fattar beslutet

- 1 ☐ I början av slaktsäsongen gör jag en noggrann ekonomisk kalkyl över årets intäktsbehov
- 2 ☐ I början av slaktsäsongen gör jag en ungefärlig ekonomisk kalkyl över årets intäktsbehov
- 3 ☐ Jag bestämmer slaktuttaget under slaktsäsongen, utifrån mina tidigare planer
- 4 ☐ Jag bestämmer slaktuttaget under slaktsäsongen och utifrån de renar jag får tag i
- 5 ☐ Jag slaktar de renar jag vid slakttillfället tycker är lämpliga

13. Hur viktigt är det ekonomiska utfallet av varje års slakt för dig? (endast ett alternativ)

Kryssa endast för ett alternativ, det som bäst stämmer med din situation

- 1 ☐ Det är slaktintäkterna som avgör om jag kan fortsätta som renskötare eller inte.
- 2 ☐ Slaktintäkterna är viktiga för min försörjning, men det är kombinationen av intäkter från jakt, fiske och slakt som avgör om jag kan fortsätta som renskötare eller inte
- 3 ☐ Slaktintäkterna är viktiga men jag kan komplettera dem med tjänsteintäkter för min försörjning.
- 4 ☐ Slaktintäkterna ger endast ett litet tillskott till min försörjning
- 5 ☐ Nivån på slaktintäkterna spelar ingen roll för min försörjning

14. Hur stor är omsättningen i Ditt företag 1997? Omsättningen är summan av alla intäkter,

Exempel på intäkter är intäkter från alla försäljning (renkött, hudar, jakt, fiske etc.) ersättningar (t.ex. rovdjur, bil- och tågdödade renar), övriga skadestånd, stöd m-m- gör en ungefärlig bedömning av de sammalagda intäkterna för alla personer som äger renar i Ditt företag.

1 ☐ 0 till 49 999 kr	5 ☐ 200 000 till 299 999 kr
2 ☐ 50 till 99 999 kr	6 ☐ 300 000 till 399 999 kr
3 ☐ 100 000 till 149 999 kr	7 ☐ 400 000 till 499 999 kr
4 ☐ 150 000 till 199 999 kr	8 ☐ 500 000 till 999 999 kr
	9 ☐ Mer än 1 000 000 kr

15. Hur stort är Resultatet före avskrivningar i Ditt företag 1997?

Gör en ungefärlig bedömning av det sammanlagda resultatet för alla personer som äger renar i Ditt företag. Resultat efter avskrivningar är de intäkter du angett i fråga 14 minus alla kostnader i företaget förutom ersättning före eget arbete (dvs. egen lön). Exempel på kostnader är förnödenheter, resor, transporter, lejd arbetskraft, avgifter till samebyen, räntor lagerändringar och avskrivningar. (Du kan också hitta uppgiften i deklaration på blankett N1=sid 1 rad 798 eller på blankett N2=sid 6 rutan efter rad 569+ sid 2 rad 600.

Underskott

- 1 ☐ 0 till 49 999 kr
- 2 ☐ 50 till 99 999 kr
- 3 ☐ 100 000 till 149 999 kr
- 4 ☐ Större än 150 000 kr

Överskott

- 5 ☐ 1 till 99 999 kr
- 6 ☐ 100 000 till 199 999 kr
- 7 ☐ 200 000 till 299 999 kr
- 8 ☐ Större än 300 000 kr

16. Hur mycket konsumerade de personer som äger renar i Ditt företag av följande produkter 1997?

Ange på ett ungefär den sammanlagda konsumtionen för alla personer (med hushåll) som äger renar i Ditt företag.

a) Renkött ----- kg

b) Fisk ----- kg

c) Vilt ----- kg

17. Vad påverkar verksamheten i Ditt företag på lång sikt?

Kryssa för ett alternativ under varje delfråga på en skala från 1 till 6. 1 innebär att påståendet inte alls påverkar Din lönsamhet och 6 att lönsamheten påverkas mycket.

	Påverkar inte alls					Påverkar mycket
a) Dina egna beslut	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
b) Samebyns beslut	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
c) Politiska beslut, domstolsbeslut, myndighetsbeslut	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
d) Beslut av andra markanvändare/rovdjurförekomst	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
e) Vädret	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
f) Tur eller otur, ödet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

18. Antag att renantalet i Din sameby är för lågt. Vad tycker Du då bör göras?

Kryssa för ett alternativ under varje delfråga på en skala från 1 till 6. 1 innebär att Du inte alls instämmer i påståendet och 6 att Du instämmer helt.

	Instämmer inte alls					Instämmer helt
a) De renägare som har flest renar i byn bör öka sitt renantal	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
b) De renägare som har minst renar i byn bör öka sitt renantal	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
c) Samtliga renägare i byn bör öka sitt renantal proportionellt	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
d) Det bör ges plats i byn för en eller flera nya renägare	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

19. Antag att renantalet i Din sameby är för högt. Vad tycker Du då bör göras?

Kryssa för ett alternativ under varje delfråga på en skala från 1 till 6. 1 innebär att Du inte alls instämmer i påståendet och 6 att Du instämmer helt.

	Instämmer inte alls					Instämmer helt
a) De renägare som har flest renar i byn bör minska sitt renantal	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
b) De renägare som har minst renar i byn bör minska sitt renantal	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
c) Samtliga renägare i byn bör minska sitt renantal proportionellt	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
d) Någon eller några renägare i byn bör sluta med renskötsel	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

20. Hur påverkar andra verksamheter/markanvändare lönsamheten i Ditt företag?

Kryssa för ett alternativ under varje delfråga.

	Mycket negativt	Ganska negativt	Påverkas inte	Ganska positivt	Mycket positivt	Vet ej
a) Jakt (utöver samebyns)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
b) Fiske (utöver samebyns)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
c) Turism och rekreation (förutom jakt och fisketurism)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
d) Skogsbruk	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
e) Existerande naturreservat/nationalparker	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
f) Skyddade vilda rovdjur	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

21a. Hur skulle den årliga totala lönsamhet för Ditt renskötsel företag förändras om man endast kalavverkade hälften så stor areal som idag, inom det område där Du bedriver renskötsel?

Kryssa för ett av alternativen.

	Mycket negativt	Ganska negativt	Påverkas inte	Ganska positivt	Mycket positivt	Vet ej
Lönsamheten skulle påverkas...	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

21b. Om Du har svarat att lönsamheten skulle påverkas i 21a, hur skulle Du då förändra Ditt slaktuttag?

Kryssa för ett av alternativen

	Minska mycket	Minska något	Påverkas inte	Öka något	Öka mycket	Vet ej
Slaktuttaget skulle	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

22. Hur skulle Du som renägare förändra Ditt slaktuttag (dvs. antal slaktade renar per år) om det nuvarande kilopriset förändrades på nedanstående sätt?

(Kryssa för ett av alternativen under varje delfråga)

a)	Det nuvarande kilopriset på renkött <u>fördubblades</u> ?	Jag skulle MINSKA slaktuttaget	Jag skulle INTE FÖRÄNDRA slaktuttaget	Jag skulle ÖKA slaktuttaget	Vet ej
		1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

Om Du svarade ÖKA eller MINSKA, ange ungefärligt med hur många procent: _____%.

b)	Det nuvarande kilopriset på renkött <u>halverades</u> ?	Jag skulle MINSKA slaktuttaget	Jag skulle INTE FÖRÄNDRA slaktuttaget	Jag skulle ÖKA slaktuttaget	Vet ej
		1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

Om Du svarade ÖKA eller MINSKA, ange ungefärligt med hur många procent: _____%.

23. Hur bedömer Du följande intäkter för Ditt renskötsel företag under den närmaste 5-årsperioden?*Kryssa ett alternativ under varje delfråga.*

	Minskar mycket	Minskar något	Stabilt	Ökar något	Ökar mycket
a) Antalet slaktade renar	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
b) Priset på renkött	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
c) Intäkter av fiske	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
d) Intäkter av jakt	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
e) Intäkter från annan verksamhet i företaget t.ex. slöjd, turism	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

24. Hur bedömer Du följande kostnader för Ditt renskötsel företag under den närmaste 5-årsperioden?*Kryssa ett alternativ under varje delfråga*

	Minskar mycket	Minskar något	Stabilt	Ökar något	Ökar mycket
a) Helikopter, flygplan	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
b) Resor	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
c) Rentransporter	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
d) Skötsel, bevakning	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
e) Anställd personal	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

25. Hur bedömer Du att Ditt företag kommer att påverkas av störningar från andra markanvändare under den närmaste 5-årsperioden? Kryssa ett alternativ under varje delfråga

	Minskar mycket	Minskar något	Stabilt	Ökar något	Ökar mycket
a) Jakt	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
b) Fiske	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
c) Turism och rekreation (förutom jakt och fiske)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
d) Skogsbruk	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
e) Naturreservat/nationalparker	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
f) Skyddade vilda rovdjur	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
g) Allmän samhällsutbyggnad	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

26. Hur bedömer Du att lönsamheten för Ditt renskötsel företag kommer att förändras under den närmaste 5-årsperioden? Kryssa för ett alternativ.

	Minskar mycket	Minskar något	Stabilt	Ökar något	Ökar mycket
Lönsamheten	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

27a. Ange den ungefärliga arbetstiden i renskötseln under 1998 för de personer som äger renar som ingår i Ditt företag? (Ange tiden oavsett om arbetet skett i egen regi eller i samebyns regi)

Markera med kryss i rutorna och ange födelseår för aktuella personer

	Födelse år	Kön	Timmar per år i renskötseln dvs. arbete med renskötsel jakt och fiske					Verksamhet utanför renskötseln, timmar/år		
		Skriv M= man K=kvinn	1-449 tim	450-899 tim	900-1349 tim	1350-1799 tim	1800 tim. eller mer	Ingen 0 tim	Bisyssla 1-899 tim	Huvudsyssla 900- tim
Företagsansvarig/huvudman	¹	²	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐
Maka/make/sambo till företagsansvarig	¹	²	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐	9 ☐	10 ☐

Övriga renägare i företaget (person 1)	¹	²	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Övriga renägare i företaget (person 2)	¹	²	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Övriga renägare i företaget (person 3)	¹	²	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Övriga renägare i företaget (person 4)	¹	²	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Övriga renägare i företaget (person 5)	¹	²	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Övriga renägare i företaget (person 6)	¹	²	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐

Fråga 27a.
Vid 40 timmars arbetsvecka är...

Kvartstid = 450 tim.
Halvtid = 900 tim.
Trekvartstid = 1350 tim
Heltid = 1800 timmar

Vilka personer ska redovisas i fråga 27a och 27b?

Syftet är att få en uppfattning om den totala arbetstiden i renskötseln. Redovisa därför arbetstiden för samtliga personer som har renar i ditt företag. Ta även med arbetstid som dessa personer utför åt samebyn. Redovisa endast arbetstid för personer födda 1983 eller tidigare. Som företagsansvarig (företagare, huvudman) anges en person per företag.

Vilka arbetsmoment redovisas Fråga 27a och 27b?

Redovisa all arbetstid i renskötseln inklusive arbetstid för jakt, fiske underhållsarbeten, planering möten etc. Tiden redovisas oavsett om arbetet har bedrivits i företagets, vintergruppens eller samebyns regi. Om Du samtidigt arbetar med flera moment försök då redovisa den huvudsakliga verksamheten. Tid för att ta sig från bostaden till platsen där arbetet sker ingår under respektive moment.

Exempel på tid som inte ska redovisas är tid för semester, måltider, arbete på privat bostadshus, eller förvärvsverksamhet utan anknytning till renskötsel-företaget.

Verksamhet utanför företaget. Fråga 27a

För företagaren och för Maka/make/sambo till företagaren anges omfattningen av verksamhet utanför företaget. Verksamheten kan bestå av tjänst, annan förvärvsverksamhet etc.

Vad ingår i olika arbetsmoment i fråga 27b

I flyttning av ren ingår arbetstid för längre flyttningar, till fots eller med motorfordon.

Under bevakning av ren på bete ingår att bevaka renhjorden, kortare flyttningar mellan näraliggande områden, hämtning av enstaka djur etc.

I Byggnad reparation och underhåll ingår t.ex. arbete på stängsel, hagar, transportfordon och hus som ingår i renskötseln

Under fiske jakt och fångst redovisas tid för fiske för hushållet eller för avsalu. Samt tid för älgjakt och småviltsjakt.

I Skrivbordsarbete, planering, möten etc. ingår arbetstid för bokföring, planering, skrivarbete, möten, sammanträden etc.

27b. Ange ungefärligt det sammanlagda antal timmar som de personer Du angett i fråga 27a. har arbetat med olika arbetsmoment under 1998? (Ange tiden oavsett om arbetet skett i egen regi eller i samebyns regi)

Arbetsmoment	januari/ februari (timmar)	mars/ april (timmar)	maj/ juni (timmar)	juli/ augusti (timmar)	september (timmar)	oktober (timmar)	november/ december (timmar)
Kalvmärkning, skiljning och slakt	1	2	3	4	5	6	7
Flyttningar och samling av ren	11	12	13	14	15	16	17
Bevakning av ren på bete	21	22	23	24	25	26	27
Skötsel av ren i hägn	31	32	33	34	35	36	37
Fiske, jakt och fångst	41	42	43	44	45	46	47
Byggande reparation och underhåll av inventarier	51	52	53	54	55	56	57
Skrivbordsarbete, bokföring, planering, möten mm	61	62	63	64	65	66	67
Övrigt arbete inom renskötseln, tex. slöjd turism	71	72	73	74	75	76	77
Totalt (timmar)	81	82	83	84	85	86	87

Exempel på arbetstid per månad för fråga 27

Arbetstiden per månad om en person arbetar...

- 10 timmar 7 dagar i veckan är 280 timmar
- 10 timmar 6 dagar i veckan är 240 timmar
- 10 timmar 5 dagar i veckan är 200 timmar
- 10 timmar 4 dagar i veckan är 160 timmar

Arbetstiden per månad om en person arbetar...

- 8 timmar 7 dagar i veckan är 240 timmar
- 8 timmar 6 dagar i veckan är 200 timmar
- 8 timmar 5 dagar i veckan är 160 timmar
- 8 timmar 4 dagar i veckan är 120 timmar

Arbetstiden per månad om en person arbetar...

- 6 timmar 7 dagar i veckan är 190 timmar
- 6 timmar 6 dagar i veckan är 160 timmar
- 6 timmar 5 dagar i veckan är 130 timmar
- 6 timmar 4 dagar i veckan är 100 timmar

Exempel på arbetstid för två månader för fråga 27

Arbetstiden för två månader om en person arbetar...

- 10 timmar 7 dagar i veckan är 560 timmar
- 10 timmar 6 dagar i veckan är 480 timmar
- 10 timmar 5 dagar i veckan är 400 timmar
- 10 timmar 4 dagar i veckan är 320 timmar

Arbetstiden för två månader om en person arbetar...

- 8 timmar 7 dagar i veckan är 480 timmar
- 8 timmar 6 dagar i veckan är 400 timmar
- 8 timmar 5 dagar i veckan är 320 timmar
- 8 timmar 4 dagar i veckan är 240 timmar

Arbetstiden för två månader om en person arbetar...

- 6 timmar 7 dagar i veckan är 380 timmar
- 6 timmar 6 dagar i veckan är 320 timmar
- 6 timmar 5 dagar i veckan är 260 timmar
- 6 timmar 4 dagar i veckan är 200 timmar

28. Vilka är de positiva utvecklingsmöjligheterna för Ditt renskötsel­företag på lång sikt?

29. Vilka är de allvarligaste hoten mot Ditt renskötsel­företag på lång sikt?

30. Övriga synpunkter

Tack för att Du har tagit Dig tid att besvara enkäten.